ALLA «STUDIECIRKLAR» BLIR INTE STUDIECIRKLAR

En diskussion om studiecirklars utveckling med särskilt avseende på cirkelledarens situation och funktion

Jan Byström

Rapport nr 15 inom forskningsprojektet
Studiecirkeln som pedagogisk situation

Pedagogiska institutionen
Stockholms universitet
Maj 1976
IAN-rapport nr 190

1976

ALLA "STUDIECIRKLAR" BLIR INTE STUDIECIRKLAR

En diskussion om studiecirklars utveckling med särskilt avseende på cirkelledarens situation och funktion

AKADEMISK AVHANDLING

som för vinnande av doktorsexamen
med samhällsvetenskapliga fakultetens tillstånd
framlägges till offentlig granskning
måndagen den 31 maj 1976 kl 10.00
vid Stockholms Universitet
hörsal 4, hus B, Frescati

av
Jan Byström
fil.kand.

Stockholm 1976

ALLA "STUDIECIRKLAR" BLIR INTE STUDIECIRKLAR

En diskussion om studiecirklars utveckling med särskilt avseende på cirkelledarens situation och funktion

Jan Byström

Rapport nr 15 inom forskningsprojektet
Studiecirkeln som pedagogisk situation

Pedagogiska institutionen
Stockholms universitet
Maj 1976
IAN-rapport nr 190

Vetenskaplig ledare: Torbjörn Stockfelt
Utskrift: Märta Kerslow och Viola Pehrsson

S T U D I E C I R K E L N

Det var blott några stycken, ett dussin knappt.
Det var långt mellan byarnas tjäll.
Men på halkiga vägar de kommo ändå
till ett möte var torsdagskväll.

Det var muntra ord och betänksamma ord
på bygdens sävliga mål
kring ett bord, där aprildagens blåsippsskörd
stod och glänste blygt i sin skål.

Det var ovana grepp kring penna och bok,
det var blickar med längtan och dröm,
som förstummats och stängts vid dragarnas tramp,
vid spis, vid spade och töm.

Det var riksdagsmans pojkar och statarns Karl,
det var Sörgårds och så några fler.
Den som ingenting visste fick stöd och hjälp
av den som fått lära mer.

Det var kanske ej kunskap av stora mått,
men den lyfte dock tanken på färd
och skänkte en glimt av vår tid och dess liv,
av vår stora, härliga värld.

Det var ingenting som gav ära och guld -
men de unga de sågo ändå,
hur rymden vidgades, mer och mer,
över vägen de hade att gå.

Och det var som om hela rummet blev fyllt
av en hög, förunderlig makt -
det var ungdomens heliga allvar, som än
ej bränts till cynism och förakt.

Det var som en kväll när dimman är tät
kring ensliga planer och hus,
och man tänder en lampa - så stod det kring dem
som en brinnande cirkel av ljus.

Kerstin Hed

(Folklig Kultur 1938:393)

UNIV. LEIDEN BIBL.

F Ö R O R D

En studiecirkel bygger på samarbete mellan deltagare i ett gemensamt sökande efter kunskap och ökad insikt i det ämne, som studeras.

Man skulle kunna karaktärisera arbetet inom forskningsprojektet "Studiecirkeln som pedagogisk situation" som en stor studiecirkel. I denna ingår inte enbart de direkta medarbetarna i projektet utan också en rad personer vid t ex ABF och Brevskolan. Dessa personer tillför projektet en mängd synpunkter och erfarenheter genom att bl a medverka i referensgrupper och diskussioner av olika slag.

Dessutom bidrar åtskilliga cirkelledare, studieorganisatörer och kanske framför allt cirkeldeltagare med information om arbetet i olika studiecirklar. Med den forskningsuppläggning, vi inom projektet valt, medverkar inte dessa personer primärt i rollen som undersökta utan som "medforskare". De deltar aktivt i att öka kunskapen och analysera vad som händer i cirkelstudier.

Föreliggande avhandling ingår som en delrapport i detta projekt och bygger alltså på den samlade kunskap om studiecirklars arbete som kunnat skapas genom medverkan av en mängd människor med varierande erfarenheter.

Det är därför helt omöjligt för mig att på ett rättvist sätt kunna avtacka alla som på ett eller annat sätt medverkat till avhandlingen. Jag väljer därför i stället att kollektivt rikta ett varmt tack till alla som på olika sätt bidragit med kunnande samt hjälpt och stött mig under utarbetandet av avhandlingen.

För brister och oklarheter i framställningen är det dock jag själv som är ansvarig.

Jan Byström
april 1976

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

		sid
1	INLEDNING	15
1.1	Forskningsprojektet "Studiecirkeln som pedagogisk situation"	15
1.1.1	Syfte	15
1.1.2	Begränsningar	15
1.1.3	Rapportering	16
1.2	Kort om studiecirkeln	16
1.3	Avhandlingens bakgrund och syfte	18
1.4	Avhandlingens innehåll	18
1.4.1	Studiecirkeln i historisk belysning	19
1.4.2	Studiecirkeln	19
1.4.3	Forskning om studiecirklar	19
1.4.4	Alla studiecirklar blir inte studiecirklar	20
1.4.5	Dispositionen i sammandrag	20
DEL I	STUDIECIRKELN I HISTORISK BELYSNING	21
2	KÄLLOR	22
3	FOLKRÖRELSERNA OCH DERAS STUDIEBEHOV	23
3.1	Studiecirkeln dateras till 1902	23
3.2	1800-talet och möjligheterna till studier	24
3.2.1	Folkskolan	24
3.2.2	Sockenbiblioteket	25
3.2.3	Tidiga folkbildningsinitiativ	26
3.2.4	Folkhögskolor	27
3.2.5	Utbyte av erfarenheter och kunskap	27
3.3	Studiebehov inom folkrörelserna	28
3.3.1	Frikyrkorörelsen	28
3.3.2	Nykterhetsrörelsen	29
3.3.3	Arbetarrörelsen	30
3.3.4	Konsumenkooperationen	32
3.4	Studier för ett bättre samhälle	32
3.4.1	Det liberala bildningsidealet	32
3.4.2	Arbetarrörelsen och studierna	34
3.4.3	Samhällsinitiativ	36
3.4.4	Sammanfattning av de första studierna	36
4	DE FÖRSTA STUDIECIRKLARNA	38
4.1	Studierna får fastare form	38

		sid
4.2	Oscar Olssons studiecirkel	38
5	STUDIECIRKELN I UTVECKLING	40
5.1	Studiecirkeln sprids	40
5.2	Arbetarrörelsen och studiecirkeln	40
5.3	Stöd i studierna	42
5.4	Studiecirklar vid mitten av 1930-talet	44
5.5	Sammanfattning	46
DEL II	STUDIECIRKELN	47
6	STUDIECIRKELN MÅSTE PRECISERAS	48
6.1	Finns det en studiecirkelpedagogik?	48
6.2	Vad vet vi om studiecirkeln?	48
6.3	Studiecirkeln i denna avhandling	50
6.3.1	Källor	50
6.3.2	Släktskapen med de första studiecirklarna	51
6.4	Innehållet i del II	52
7	ANTAGANDEN OM INLÄRNING OCH STUDIER	53
7.1	Liv och lärande kan inte skiljas åt	53
7.2	Människan har en vilja att lära	53
7.3	Belöningen är att lära nytt och utvecklas	54
7.4	Utveckling genom relationen till andra människor	54
7.5	Vardagsinlärning och studier	55
8	MÅLSÄTTNING VID CIRKELSTUDIER	57
8.1	Kunskap vid cirkelstudier	57
8.2	Ämneskunnandet	57
8.2.1	Rätt ämneskunskaper	57
8.2.2	Veta och förstå	57
8.2.3	Ämneskunnandet går ej att precisera i förväg	58
8.3	Den emotionella sidan	59
8.4	Den sociala sidan	59
8.4.1	Kunna arbeta tillsammans	60
8.4.2	Byte av erfarenheter	60
8.4.3	Att bli något	60
8.4.4	Deltagarna önskar kontakt och gemenskap	61
8.5	Målet - demokratiska människor	61
8.5.1	Demokratiska människor	61
8.5.2	Studiecirklar i den demokratiska processen	62
9	ATT NÅ MÅLEN	63
9.1	Inledning	63
9.2	Den gemensamma aktiviteten	63

		sid
9.3	Trygghet i studiesituationen	64
9.4	En äkta dialog	64
9.5	Krav på ledaren	65
9.6	Studiematerialet	66
10	FRIHET ATT FÖRVERKLIGA STUDIECIRKELN	67
10.1	Studiecirkeln kräver frihet	67
10.2	Friheten i statsbidragsbestämmelserna	67
10.3	Begränsning till cirklar med statsbidrag	69
11	STUDIERESULTAT	70
11.1	Vad är en bra studiecirkel?	70
11.2	Tillströmningen av deltagare	70
11.3	Studieresultat	71
11.3.1	Vad vet vi?	71
11.3.2	Vad och hur ska vi mäta?	71
11.3.3	Studiecirkeln en lägre form av studier?	72
11.3.4	Studiecirkeln inte effektiv?	72
11.4	Överlägsen studieform?	72
11.5	Studieresultat ej med i avhandlingen	73
12	AVSLUTNING	74
12.1	Studiecirkeln: olika former - ett ideal	74
12.2	Ord och uttryck	74
DEL III	OM FORSKNING OCH METODER	75
13	OM FORSKNING OCH METODER	76
13.1	Inledning	76
13.2	Att forska?	76
14	FORSKNING OM STUDIECIRKLAR	78
14.1	Befintlig forskning	78
14.2	Begränsningar vid traditionell forskning	78
14.2.1	"Punktvis" information	78
14.2.2	"Medelcirkeln"	79
14.2.3	Siffror = Sanningar!	79
14.2.4	Behov av tillämpad statistik	81
15	FORSKNING INOM "STUDIECIRKELPROJEKTET"	83
15.1	Utgångspunkt: "Den levande verksamheten"	83
15.2	Metodologisk grundsyn	83
15.2.1	Målsättning	83
15.2.2	Påverkan	84

		sid
15.2.3	Anpassning till "Studiecirkelprojektet"	85
15.2.4	Kompletterande metoder	85
15.3	Observation och intervju	86
15.3.1	Observation	86
15.3.2	Intervjuer	86
15.4	Forskarrollen	88
15.5	Objektiv forskning	88
15.5.1	Värderingsfri forskning?	88
15.5.2	Några exempel	90
15.5.3	Ärlig forskning	92
15.6	Urval av cirklar, ledare och deltagare	92
16	RESULTATENS VÄRDE OCH KVALITET	94
16.1	Inga signifikanstest	94
16.2	Kvaliteten på data	94
16.2.1	Deltagande observation/observerande deltagande	95
16.2.2	Intervjuer	96
16.2.3	Dokumentation av intervjuerna	98
16.3	Redovisning av data	98
16.4	En kontinuerlig prövning	99
16.5	Att omsätta resultaten i handling	101
DEL IV	FORSKNING OM STUDIECIRKLAR	103
17	FORSKNING INOM STUDIECIRKELPROJEKTET	104
17.1	Inledning	104
17.2	"Egna" undersökningar	104
18	STUDIEAVBROTT VID CIRKELSTUDIER	107
18.1	Bakgrund	107
18.2	Uppläggning och metod	108
18.3	Genomförande	110
18.4	Redovisning	111
18.5	Resultat	111
18.6	Sammanfattning	114
19	TRE CIRKLAR I UT MED SPRAKET	116
19.1	Bakgrund	116
19.2	Uppläggning och metod	116
19.3	Genomförande	117
19.4	Redovisning	117
19.5	Studiematerialet UT MED SPRAKET	118
19.6	Resultat	119

		sid
19.6.1	Cirkel A (Lärare i svenska - prospekt-anmälda deltagare)	119
19.6.2	Cirkel B (Icke lärare i svenska - företagsanmälda deltagare)	122
19.6.3	Cirkel C (Icke lärare i svenska - prospektanmälda deltagare)	124
19.7	Sammanfattning	125
20	UNDERSÖKNING AV SJU FACKLIGA CIRKLAR	127
20.1	Bakgrund	127
20.2	Uppläggning av metod	130
20.3	Genomförande	131
20.4	Redovisning	132
20.5	Resultat	133
20.5.1	Cirkel A (Handels, DU-vi-klubben)	133
20.5.2	Cirkel B (Handels, Du-vi-klubben)	133
20.5.3	Cirkel C (Handels, Du-vi-klubben)	134
20.5.4	Cirkel D (Metall, Du och arbetsmiljön)	134
20.5.5	Cirkel E (Metall, Du och arbetsmiljön)	135
20.5.6	Cirkel F (Kommunal, Facklig grundkurs)	136
20.5.7	Cirkel G (Kommunal, Facklig grundkurs)	136
20.6	Diskussion	137
20.6.1	Cirkelns påverkan på deltagarna, d v s studieresultatet	137
20.6.2	Rekryteringen	138
20.6.3	Studiematerialet	139
20.6.4	Deltagarnas påverkan på cirkeln	140
20.6.5	Cirkelledarna	141
21	TRE CIRKLAR I EN POLITISK	143
21.1	Bakgrund och syfte	143
21.2	Metod och uppläggning	143
21.3	Den politiska föreningen	143
21.4	Resultat	144
21.4.1	Cirkeln i SOLIDARITET FÖR TRYGGHET	144
21.4.2	Cirkeln i VART MÖTE	146
21.4.3	Cirkeln i ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET	149
21.5	Sammanfattning	152
22	UNDERSÖKNING AV TIO MUSIKCIRKLAR	154
22.1	Bakgrund	154
22.2	Uppläggning och metod	156
22.3	Genomförande	157

		sid
22.4	Redovisning	159
22.5	Resultat	159
22.5.1	Pianocirkel a 1	159
22.5.2	Pianocirkel a 2	160
22.5.3	Pianocirkel b	162
22.5.4	Pianocirkel c 1	163
22.5.5	Pianocirkel c 2	165
22.5.6	Dragspelscirkel d	166
22.5.7	Dragspelscirkel e 1	169
22.5.8	Dragspelscirkel e 2	171
22.5.9	Gitarrcirkel f	172
22.5.10	Cirkel g. En cirkel i låtspel på fiol och nyckelharpa	175
22.6	Diskussion	178
22.6.1	Cirklarna blir olika	178
22.6.2	Formade deltagarna cirklarna olika?	179
22.6.3	Ledarna formade cirklarna olika	180
22.6.4	Ledarnas syn på det musikaliska målet	180
22.6.5	Ledarnas inställning till studiecirkel	181
22.6.6	Ledarnas inställning till gruppsammansättning och gruppaktivitet	181
22.6.7	Ledarnas behov av trygghet	184
22.6.8	Ledarnas upplevelser av deltagare	185
22.7	Sammanfattning	186
23	PÅ VÄG MOT EN ANNORLUNDA CIRKELLEDAREUTBILDNING?	187
23.1	Bakgrund	187
23.2	Några resultat	187
23.2.1	"Högt utbildade" ledare - en fara?	187
23.2.2	Ledarna och osäkerheten	189
23.2.3	Stödet till ledarna	190
23.2.4	Sammanfattning	191
24	INLEDNING TILL ANDRA UNDERSÖKNINGAR	192
24.1	Nybörjarcirklar	192
24.2	Granskning av tre slag av "nybörjarcirklar"	192
24.3	Redovisningen	193
25	START - CIRKLAR	194
25.1	START	194
25.2	Källor	194
25.3	Motiv för deltagande	195
25.4	Vilka är ledare?	196

		sid
25.5	Arbetet i cirklarna	197
25.6	Stöd till ledarna	199
25.7	Studieresultat	199
26	UT MED SPRÅKET - CIRKLAR	201
26.1	UT MED SPRÅKET	201
26.2	Källor	201
26.3	Motiv för deltagande	202
26.4	Vilka är ledare	203
26.5	Arbetet i cirklarna	203
26.5.1	Allmänt omdöme	203
26.5.2	Inriktning på studierna	203
26.5.3	Cirkelledarens uppgifter	204
26.5.4	Deltagarnas påverkan på studierna	205
26.6	Studieresultatet	206
27	FÖRÄLDRAUTBILDNINGSCIRKLAR	209
27.1	Inledning	209
27.2	Studiematerialet	209
27.3	Källa	210
27.4	Deltagarna inför studierna	210
27.5	Ledarna	211
27.6	Arbetet i cirklarna	211
27.6.1	De tre cirklarna	211
27.6.2	Förändring i studierna	213
27.7	Stöd till ledarna	213
27.8	Studieresultat	214
28	JÄMFÖRELSE START-UT MED SPRÅKET-FÖRÄLDRAUTBILDN.	215
28.1	Likheter	215
28.2	Användandet av studiematerialet	215
28.3	Rekrytering av ledare	216
28.4	Närheten till skola	216
28.5	Om språkcirklar	217
28.6	Stöd till ledarna	218
28.7	Avslutning	219
DEL V	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	221
29	ALLA"STUDIECIRKLAR"BLIR INTE STUDIECIRKLAR	222
29.1	Studiecirklar som spårar ur	222
29.2	"Skolklass vanligast"	222
29.3	Hur uppfylls cirkelns målsättning?	224

		sid
29.4	Diskussion om "skolklass"	225
29.5	Sammanfattning	226
30	STATSBIDRAG OCH STUDIECIRKEL	227
30.1	Historik	227
30.2	Förutsättningar för dagens studiecirkel	227
30.3	Bestämmelser för kvalitet	228
30.3.1	Studiematerial och studieplaner	228
30.3.2	Studietiden	229
30.3.3	Cirkelledare	230
30.4	Bestämmelser på ont och gott	231
30.5	Sammanfattning	232
31	DELTAGARNAS PAVERKAN PA STUDIERNA	233
31.1	Studierna ska utgå från deltagarna	233
31.2	Deltagarna påverkar i liten utsträckning	234
31.3	Deltagarna medverkar till "skolklass"	235
31.4	Sammanfattning	236
32	DELTAGARNA INFÖR STUDIECIRKELN	237
32.1	Vardagsinlärning och studier	237
32.2	Motiv för cirkelstudier	237
32.3	Rekryteringen	239
32.4	Garanterade kunskaper	241
32.5	Orkar bara ta emot	241
32.6	Har betalt för kunskaper	242
32.7	Liten tilltro till de egna resurserna	242
32.8	Trygghet i ledaren	243
32.9	Trygghet i studieformen	244
32.10	Att lära tillsammans	244
32.11	Studiematerialets betydelse	246
32.12	Studiemiljöns betydelse	247
32.13	Sammanfattning	248
33	LEDARNA INFÖR STUDIECIRKELN	249
33.1	Vad ledarna vill	249
33.2	Deltagarna ska önska studiecirkel	251
33.3	Ledarna vill vara demokratiska	252
33.4	Ledarna söker trygghet	253
33.5	Indirekt påverkan på ledaren	254
33.6	Ledarna vill att deltagarna ska få kunskaper	255
33.7	Deltagarna kritiserar inte	255

		sid
33.8	Stöd till ledaren från studieförbundet	256
33.9	Stöd till ledaren via handledningar	257
33.10	Studiematerial på gott och ont	258
33.11	Den heterogena gruppen - tillgång eller problem?	259
33.12	Sammanfattning	260
34	ATT SKAPA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR STUDIECIRKELN	261
34.1	Inledning	261
34.2	Den kritiska första perioden	262
34.3	Börja med "studiecirkel"	262
34.4	Ledaren - en människa	263
34.5	Tryggheten ska finnas i gruppen	264
34.6	Självförtroendet hos deltagarna	265
34.7	Gemensamt kunskapssökande	265
34.8	Ledaren måste vara lyhörd	267
34.9	Studiebesök och fackmannamedverkan	268
34.10	Det måste bli cirkelstudier	269
34.10.1	Motverka skola	269
34.10.2	Motverka kafferep	269
34.10.3	Motverka terapeutisk grupp	270
34.11	Olikheter mellan deltagarna - en tillgång i cirkelstudierna	271
34.11.1	Upplevs som problem	271
34.11.2	Heterogeniteten en del av studiecirkeln	272
34.11.3	Heterogenitet kräver aktiva ledare	273
34.11.4	Den gemensamma nämnaren	274
34.11.5	Variationer i metod	275
34.11.6	Ett angeläget område för forskning	275
34.12	Cirkelns storlek	275
34.13	Sammanfattning: studier på deltagarnas villkor	276
35	LÄMPLIGA LEDARE?	278
35.1	Krav på ledare	278
35.2	Den välutbildade ledaren och studiecirkeln	279
35.2.1	Teoretiskt ämneskunnande en tillgång	279
35.2.2	Tveksamhet till välutbildade ledare	279
35.2.3	Kan ledaren förstå deltagarna?	280
35.2.4	Kan en välutbildad ledare bli deltagare?	283
35.2.5	Reservationer	283
35.3	Kamraten som blir ledare	284
35.3.1	Andra förutsättningar	284

		sid
35.3.2	Lära tillsammans	285
35.3.3	Bara en kamrat bland kamrater?	286
35.4	Ledarnas anställningsförhållanden	286
35.5	Sammanfattning	288
36	STÖD OCH HJÄLP TILL LEDARNA	290
36.1	Ledarna och tryggheten	290
36.1.1	Trygghet genom att undervisa	290
36.1.2	"Cirkelmetodtrygghet"	290
36.1.3	Osäkra ledare	291
36.1.4	Behov av stöd	291
36.2	Att förbereda oerfarna ledare	292
36.3	Cirkelledarutbildning	293
36.3.1	Innehåll	293
36.3.2	Arbetsform	294
36.3.3	Deltagande i utbildning	294
36.3.4	Utbildning i etapper	295
36.4	Utbyte av erfarenheter	296
36.5	Skriftliga handledningar	297
36.6	Sammanfattning	299
37	AVSLUTNING	301
	ENGLISH SUMMARY	303
	LITTERATURFÖRTECKNING	314
	BILAGOR	327

1. INLEDNING

1.1 Forskningsprojektet "Studiecirkeln som pedagogisk situation"

Avhandlingen ingår som en delrapport i det av Skolöverstyrelsen finansierade forskningsprojektet "Studiecirkeln som pedagogisk situation" och därför är det helt naturligt att inleda med att ge en kort presentation av detta[1/].

Projektet påbörjades 1973-07-01 med ett planeringsår och beräknas pågå t o m budgetåret 1976/77.
Till projektet är knutet en referensgrupp med följande sammansättning:

ABF	Ordf. Inge Johansson
Brevskolan	Rektor Karl-Erik Wåhlström
Folkbildningsförbundet	Studierektor Ralph Uddman
SÖ	Skolkonsulent Folke Albinsson
	Projektsekr. Lars Wilhelmsson

1.1.1 Syfte

Målsättningen är att belysa och analysera vad som händer i studiecirklar samt vad som är speciellt utmärkande för denna studieform.
Arbetet är i första hand processinriktat - vad händer och varför?

Projektet har en klart praktisk inriktning och förhoppningen är att arbetet ska utmynna i sådana kunskaper som kan
- utnyttjas vid cirkelledarutbildning/handledning
- utnyttjas vid framställning av kursmaterial
- utnyttjas om man vill överföra/anpassa studiecirkeln till andra studiesituationer (andra former av studier)
- utnyttjas vid utvärdering av verksamheten i en cirkel.

1.1.2 Begränsningar

Studiecirkelverksamheten i Sverige är synnerligen omfattande och med en bred spridning när det gäller ämnesvalet.

1/ För en mer detaljerad information om projektet hänvisas till speciellt utarbetade presentations-PM, som kan rekvireras från Jan Byström, BREVSKOLAN, 126 12 Stockholm 42.

Givetvis är det därför helt omöjligt att behandla hela detta område utan begränsningar har måst göras. En begränsning som gjorts på ett inledande stadium av arbetet är att hålla sig inom tre ämnesområden med olika karaktär, nämligen a) samhällsengagerande ämnen av typ politiska och fackliga studier, b) estetiska ämnen av utövande karaktär (ex:musik, keramik) och c) "kompetensinriktade" eller allmänna ämnen av typ språk, matematik.

Dessutom har cirklar med kortutbildade, studieovana deltagare prioriterats. Detta motiveras av att den ökade satsningen inom vuxenutbildningsområdet riktas mot just denna utbildningsmässigt eftersatta grupp

En annan inskränkning som gjorts av praktiska skäl är att i huvudsak knyta arbetet till ABF:s och Brevskolans verksamhet.

1.1.3 Rapportering

Under projektets gång sker avrapportering i form av delrapporter. Dessa ska ses som arbetspapper och en redovisning av vunna erfarenheter. De används också som underlag för diskussioner kring den fortsatta forskningen inom projektet[1/].
Det innebär att jag i denna avhandling (delrapport) kommer att lyfta in avsnitt ur tidigare delrapporter inom projektet utan direkt hänvisning till dessa.

1.2 Kort om studiecirkeln

Enligt SFS[2/] 1963:463 (Folkbildningskungörelsen) är en studiecirkel:

> "En kamratkrets för gemensamma, planmässigt bedrivna studier över ett på förhand uppgivet ämne eller problemområde."

Om man i denna definition betonar orden "kamratkrets", "gemensamma" samt "studier" får vi fram den bild av studiecirkeln som vi möter i Gunnar Hirdmans[3/] klassiska definition:

1/ En förteckning över inom projektet redovisade och planerade rapporter. återfinns i bilaga 1.
2/ SFS = Svensk författningssamling
3/ Gunnar Hirdman; studierektor ABF 1932-52

> "Studiecirkeln är den inbördes hjälpens och kooperationens grundsatser, tillämpade på kunskapssträvandets och bildningssträvandets område. Den kräver av var och en efter förmåga och ger åt var och en efter behov. Envar medlem bör veta, att studier betyder möda, men att samarbete gör mödan mindre, lönen större och ger på köpet trevnad, glädje och stimulans i kamratskapet."
>
> (Ur Sven-Arne Stahre "Studiecirkelledaren",sid 8)

Det ska handla om studier, men cirkelstudier ska inte enbart ge faktakunskaper eller vissa färdigheter utan också vidgad förståelse och personlighetsutveckling. Att delta i studiecirklar ska också ge träning i samarbete.

"Kamratkrets", "gemensamma": Studierna bedrivs i en atmosfär av samarbete, man hjälps åt och man knyter an till och utnyttjar deltagarnas samlade erfarenheter. Det är deltagarna som ytterst ska bestämma studiernas uppläggning och inriktning utifrån behov och förutsättningar.
Därmed är också en annan utgångspunkt given, nämligen att ledaren inte ska fylla en lärarfunktion, utan vara handledare för cirkeldeltagarna.

Vi kan ytterligare understryka studiecirkelns speciella karaktär med hjälp av följande citat från Sven-Arne Stahre[1/]:

> "Studiecirkeln skall nå sina kunskapsmässiga resultat under oavlåtligt sökande."
>
> (Ur Fingal Ström: "Spela i cirkel", sid 17)

Denna bild av studiecirkeln får utgöra en första presentation av det vi inom projektet menar med stuciecirkeln. Man skulle emellertid också kunna betona andra ord i definitionen i Folkbildningskungörelsen, t ex "planmässigt", "förhand uppgivet ämne". Man får då en annan bild av studiecirkeln än den Hirdmans definition visar.
Detta är inte en ren tillfällighet utan återspeglar vad som händer i praktiken, nämligen att studiecirkeln kan utvecklas på olika sätt och ha olika karaktär.
I relation till den inledande beskrivningen (t ex Hirdmans definition) skulle vi kunna säga att studiecirkeln spårar ur om den utvecklas mot "skola" med undervisande lärare och passivt mottagande elever. Men studiecirkeln kan också spåra ur på andra sätt. Den kan utvecklas mot vad som ibland kallas "kafferep" (ett oklart begrepp som måste preciseras och nyanseras, men som ändå antyder ett missförhållande i studiearbetet) eller "terapeutisk grupp", dvs en för stark fokusering på personliga problem,som kan vara av psykisk och/eller social natur.

1/ Sven-Arne Stahre; rektor Brevskolan 1935-1951, studierektor ABF 1952-1972.

1.3 Avhandlingens bakgrund och syfte

Studiecirklar ska bli olika, men de ska bli olika på "studiecirkelvis", dvs variera inom ramen för den inledande presentationen av studiecirkeln. Verksamheten ska utgå från deltagarna; från deras behov, erfarenheter och förutsättningar.
Eftersom människor skiljer sig åt i dessa avseenden, måste också studiecirklarnas innehåll och uppläggning komma att variera.

Det framgår tydligt av undersökningar (såväl inom som utom projektet) samt vid samtal med ledare, deltagare m fl att inte alla cirklar utvecklas i linje med målsättningen. Man ställs i studierna inför situationer och problem, som kan leda studiecirkeln bort från vad den är tänkt att vara. I detta sammanhang spelar cirkelledarens agerande en central roll för hur arbetet utvecklas.
Syftet med undersökningarna inom projektet är att belysa vad som händer i "den levande verksamheten", dvs i det praktiska studiearbetet, i relationen mellan ledare och deltagare samt mellan deltagarna.

Vi har därvid inte primärt varit intresserade av att ange hur ofta ett visst fenomen, en situation eller händelseutveckling uppstår i cirklarna utan mera vad det är som händer - hur deltagare och ledare reagerar, vilka situationer det är som försvårar eller förhindrar en utveckling mot studiecirkel - och sedan diskutera dessa erfarenheter på ett vardagsnära sätt: Vad betyder det här? Vad har det här betytt? Komma med alternativ och motiveringar.
Målet är att söka ökad förståelse och nya handlingsalternativ, men samtidigt är det inte möjligt att i detalj ge ett entydigt och definitivt svar på hur man som cirkelledare ska agera i olika situationer. Cirkelsituationen är inte sådan att man kan ge klara och precisa råd, utan det väsentliga är att öka beredskapen hos ledarna att kunna klara anpassningen till deltagarna och den unika situation som råder i varje cirkel.

1.4 Avhandlingens innehåll

Studiecirkeln är ett välkänt begrepp. Varje år beräknas en till en och en halv miljon människor delta i studiecirklar[1/]. Samtidigt är det uppenbart hur oklar uppfattning många människor har om vad denna studieform egentligen innebär.

1/ År 1974/75 redovisade de tio studieförbunden 278 506 studiecirklar och 2 628 310 deltagare. Detta är ej lika med antal personer, eftersom samma person kan delta i flera studiecirklar. Uppgifterna är hämtade ur tidskriften Folkbildningsarbetet nr 8, 1975.

1.4.1 Studiecirkeln i historisk belysning

Studiecirkeln upplevs idag som en modern metod för vuxenstudier, men har egentligen sitt ursprung i ett äldre samhälles brister (slutet av 1800-talet). Vi har ärvt en studieform, vars grunddrag i stor utsträckning har bevarats genom åren.
Det innebär att vi har svårt att diskutera och förstå studiecirkeln idag, om vi inte har inblick i studiecirkelns historiska bakgrund.
Det känns därför angeläget att inleda denna avhandling med en historisk skiss, i vilken jag kommer att ta upp behovet av och möjligheterna till studier för vuxna vid 1800-talets senare hälft samt studiecirkelns framväxt och första utveckling.

1.4.2 Studiecirkeln

Trots den omfattande studiecirkelverksamheten finns det mycket lite dokumenterat om studiecirkeln som studieform. Det finns antydningar och resonemang, men någon klar definition och pedagogisk presentation förefaller saknas.

Naturligtvis räcker inte heller den inledande beskrivningen (i avsnitt 1.2) som underlag för diskussionen i avhandlingen. Det som kommer att beteckna "studiecirkeln" eller i vissa fall "den ideala studiecirkeln" kommer därför att presenteras i ett särskilt avsnitt. Det är från detta ideal studiecirklar mer eller mindre kan avvika.

Presentationen av studiecirkeln innefattar också en redovisning av den bakomliggande synen på inlärning och studier som är speciell för cirkelstudier.

1.4.3 Forskning om studiecirklar

En omfattande del av avhandlingen kommer att ägnas åt en redovisning av forskningsresultat om cirkelstudier, ledare och deltagare. I första hand bygger framställningen på undersökningar inom projektet. Några andra undersökningar av speciell betydelse för diskussionen om studiecirklars utveckling kommer också att presenteras.

Resultaten från de olika undersökningarna kommer att redovisas i bearbetad och diskuterande form. Genomgången har formen av "bitar i ett puzzel", dvs studiecirkelsituationen belyses utifrån olika aspekter, där tanken är att varje redovisning ska kunna läsas separat. De bildar tillsammans utgångspunkten för avhandlingens avslutande diskuterande del.
När det gäller andra undersökningar och litteratur som kommit till använd-

ning,är dessa företrädesvis av svenskt eller nordiskt ursprung, eftersom studiecirkeln i första hand kan hänföras till Norden. När det gäller allmän vuxenpedagogik har i vissa fall även utländska undersökningar och rapporter utnyttjats.

Före genomgången av forskningsresultaten lämnas en redovisning av metodiska överväganden och ställningstaganden som ligger bakom undersökningarna i projektet - uppläggning, datainsamling och bearbetning av information.

1.4.4 Alla studiecirklar blir inte studiecirklar

I avhandlingens avslutande del diskuteras frågan om varför studiecirklar ofta avviker från idealet. I första hand gäller diskussionen studiecirklar, som utvecklas mot "skolklass", dvs kännetecknas av undervisande lärare/ledare och passivt mottagande elever/deltagare. Tyngdpunkten i framställningen kommer att ligga vid cirkelledarens situation och funktion. Detta gäller också då jag behandlar frågan om hur vi ska kunna närma oss idealet, dvs förverkliga studiecirkeln.

1.4.5 Dispositionen i sammandrag

I sammandrag kan avhandlingens uppläggning presenteras på följande vis:

Del I: Hur kom studiecirkeln till? Vilka omständigheter och överväganden låg bakom utformningen av de första studiecirklarna?

Del II: Vad ska kännetecknа en studiecirkel? Hur ser den ideala studiecirkeln ut?

Del III: Hur ska vi undersöka hur studiecirkelstudier fungerar och upplevs?

Del IV: Hur arbetar studiecirklar i praktiken? Hur överensstämmer de med idealet?

Del V: Varför avviker studiecirklar från idealet? Hur kan det undvikas?

Del I

Studiecirkeln i historisk belysning

2 KÄLLOR

Framställningen i del I bygger på litteraturstudier (se Litteraturförteckningen) och intervjuer med personer, som har omfattande kännedom om händelseutvecklingen under den här aktuella perioden. I första hand har det varit personer med anknytning till ABF och Brevskolan. Av speciellt värde har synpunkter från referensgruppens medlemmar[1/] varit.

Studiecirkelns historiska bakgrund har dessutom tidigare redovisats i rapporten "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln, del I" (Byström, 1974) som tryckts och distribuerats i en upplaga om 400 ex. Kommentarer till denna rapport har här också utnyttjats. Den på detta sätt insamlade informationen presenteras här i form av ett resonemang, som illustreras med vissa citat.

1/ Se avsnitt 1.1

3 FOLKRÖRELSERNA OCH DERAS STUDIEBEHOV

3.1 Studiecirkeln dateras till 1902

Genom att slå i uppslagsbok - här representerad av Bonniers lexikon 1966 - kan vi få veta:

Studiecirkelverksamhet, form av folkbildningsarbete. En studiecirkel är en kamratkrets som gemensamt bedriver planmässiga studier över ett på förhand angivet ämne el. ämnesområde. S. anordnas i Sverige av studieförbund, lokala organisationer, ungdomsgårdar etc. (se Folkbildningsarbetet sp. 154). Den står under inseende av Skolöverstyrelsen, som godkänner ledare och grundmateriel. Till S. utgår statsbidrag om vissa villkor ang. studietid och studiedeltagare uppfylls. Verksamheten skall utformas så att det föreligger förutsättningar för en objektiv och allsidig belysning av studieämnet. – Den första studiecirkeln i modern mening i Sverige startades av Oscar Olsson 1902.

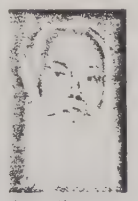

Oscar Olsson

Oscar Olsson, f. 1877, d. 1950, politiker (socialdemokrat), nykterhets- och folkbildningsman, seminarielektor i Linköping 1919–43; led. av Första K. 1913–48; Godtemplarordens internationelle ledare 1930–47. O. startade 1902 i Lund i en godtemplarloge en studiecirkel, som anses ha varit den första i Sverige i modern mening. Han var därefter en av folkbildningsarbetets drivande krafter och idégivare.

Den första studiecirkeln dateras alltså till 1902 och som skapare anges Oscar Olsson, men vad ansåg då Oscar Olsson själv om sitt "faderskap"? Låt oss hämta information ur Ture Nerman: "Studiecirkeln":

> "1942 skrev Olsson (Reformatorn 1942:27): "Studiecirkeln har ingen fader: den upptäcktes inte, den växte fram ur umgänges- och kulturmiljön bland Lunds godtempare omkring sekelskiftet."
>
> Och ännu en gång samma år (Reformatorn 1942:47):
> "För min del skulle jag vilja säga, att studiecirkeln inte "uppfanns" utan "utkristalliserades". Den var frukten av en lång utvecklingsprocess, och det kunde lika väl ha blivit någon annan plats än Lund som fått se studiecirkeln födas." (sid 79)

Vad som hände 1902 och som var Oscar Olssons insats, var att utveckla och precisera en studieform samt att förse den med namnet "studiecirkel". Ordet studiecirkel var inte nytt, det hade använts några år tidigare inom IOGT[1/]:s studieverksamhet, men då med en annan innebörd. Som citaten pekar på fanns studieformen i tiden. Den uppstod givetvis inte av en ren slump, utan växte fram utifrån den tidens sociala situation: människors behov, förutsättningar och möjligheter.

Studiecirkel och folkrörelser är oskiljaktiga begrepp. Det är inom folkrörelserna studiecirkeln utvecklas. Man kan därför inte förstå studiecirkeln om man inte samtidigt har viss inblick i folkrörelserna, deras framväxt och studiebehov.

[1/] International Order of Good Templars

Jag ska emellertid börja den historiska skissen med en sammanfattning av utbildningsmöjligheterna i Sverige vid början och mitten av 1800-talet.

3.2 1800-talet och möjligheterna till studier

3.2.1 Folkskolan

Under första hälften av 1800-talet var utbildningsmöjligheterna för gemene man ytterst begränsade. Man uppskattar antalet fasta folkskolor till mellan 400 och 500[1/]. Därtill ska läggas de ambulerande, vars antal är svårt att beräkna.

De mer priviligierade i samhället - de högre klasserna - var emellertid inte benägna att utnyttja folkskolan utan föredrog att ge sina barn privatundervisning av informator eller att sända dem till privatskola. Ett annat alternativ var att så snart som möjligt låta barnen börja i läroverk. Folkskolan blev fattigskola. Dessutom var skolgången inte obligatorisk. Arbetarfamiljerna behövde barnens inkomster, studier kostade både i form av avgift och förlorad arbetsförtjänst.

Dessa förhållanden medförde att den största delen av befolkningen kom att stå utan skolutbildning, men för dem som lärt sig läsa utgjorde katekesstudier och husförhör en anledning att hålla läskunnigheten vid liv.

Införandet av en ordnad obligatorisk folkundervisning diskuterades emellertid allt livligare och ledde till att man 1825 tillsatte en "uppforstringskommitté", som hade att utreda framtidens skola. Kommittén kom att sönderfalla i två grupper med olika syn på en obligatorisk allmän folkskola. Den ena gruppen företrädde uppfattningen att det var statens plikt att sörja för en medborgerlig uppfostran av alla samhällsmedlemmar, då detta var en förutsättning för ett konstitutionellt styrelseskick. Den andra falangen, som bestod av företrädare för konservatismen, menade att staten endast skulle förmedla religionsundervisning och att all annan undervisning var hemmets sak. Staten hade inte några förpliktelser i fråga om undervisning av "folkets" barn utan utbildningen var avsedd att tillgodose behovet av ämbetsmän till statsförvaltningen, dvs en form av intern yrkesutbildning.

1/ Uppgift ur Gunnar Richardsson: "Det svenska skolväsendets historia", sid 31

Dessutom befarande många, att allmän skolning skulle bli en fara för den allmänna ordningen och samhällets lugn och stabilitet.

Efter en lång diskussion fattade emellertid riksdagen 1841 beslut om obligatorisk folkskola, vilket utmynnade i 1842 års folkskolestadga. Enligt denna skulle det finnas minst en skola med en seminarieutbildad lärare i varje stadsförsamling och varje socken på landsbygden. Skolplikten skulle vara obligatorisk men däremot saknades bestämmelser om skoltidens längd. Förutom folkskolor fanns även läroverk, som i huvudsak gav ämbetsmannautbildning.

Visserligen var nu folkskolan obligatorisk, men verkligheten kom att se annorlunda ut, och det skulle dröja länge innan intentionerna i 1842 års folkskolestadga kunde förverkligas.

> ".../Vilhelmina, 1883/... Skolväsendet var bland allmogen ett nästan okänt begrepp. Visst fanns det folk som kunde läsa och som hade råd att låta sina barn gå i skola. Det var rika bönder som sände sina barn, när någon flyttande lärare kom till byn och som samlade barnen i något bondkök. De fattiga barnen måste stanna hemma. Kanske tärda av läshunger lyckades de i alla fall lära sig en bokstav här eller där. Men på det stora hela taget kunde befolkningen varken läsa eller skriva."
>
> (Lisa Johansson-Sandberg: "En präst som folkbildare i Vilhelmina." Art i "Folkbildningsminnen, sid 28)

Kyrkans inställning till allmän skolning vid mitten av 1800-talet kan belysas med följande citat ur Inge Johansson: "ABF:s ställning och uppgifter i arbetarrörelsen och samhället":

> "Typiskt för den kultursyn som då dominerade i samhället är biskop Tegnérs yttrande i anslutning till 1842 och 1849 års skolreformer: "Den arbetande klassens bildning bör vara väsentligen religiös. Varje annan kunskap avses ej blott umbärlig utan även skadlig." (sid 4)

Denna inställning är viktig att ha i minnet p g a kyrkans stora inflytande över skolan. Kyrkoherden var t ex självskriven ordförande i skolrådet m m. Därmed intog kyrkan en nyckelställning, när det gällde kultur- och skolfrågor på det lokala planet.

3.2.2 Sockenbiblioteket

En annan möjlighet till kunskap öppnade sig i och med att de första sockenbiblioteken startade på 1820-30-talet. En stor del av befolkningen var, som tidigare nämnts, inte läskunnig. Detta försökte man lösa genom att samlas kring någon läskunnig som läste högt ur böckerna, varefter man diskuterade innehållet. Omfattningen på denna verksamhet var emel-

lertid ytterst begränsad och de böcker som fanns att tillgå var av typen "fromma skrifter".

3.2.3 Tidiga folkbildningsinitiativ

Redan under 1830-40-talen togs i Sverige folkbildningsinitiativ. Dessa var emellertid kortlivade eller av begränsad omfattning.

Det första försöket dateras till 1833, då "Sällskapet för spridande av nyttiga kunskaper bland allmogen och de arbetande klasserna" bildades. Ett år senare började man utge skriften "Läsning för folket".

Initiativtagare var F A Ewerlöf och impulserna till denna aktivitet kom från England. Målet var att:

> "upplysa förståndet, skärpa omdömeskraften och förädla smaken samt sålunda befordra den medborgerliga bildning, som för ett samhälles lugn och trefnad är af så mycken vigt"
>
> (Ur Inge Johansson: "ABF:s ställning och uppgifter i arbetarrörelsen och samhället", sid 3)

Det man lade tonvikten vid var naturvetenskaperna och deras tekniska tillämpningar.

En mer radikal företeelse i 1800-talets folkbildningssträvanden var de s k bildningscirklarna, som uppstod under mitten och slutet av 1840-talet. Den mest kända var Stockholms Bildningscirkel (1845), vars initiativtagare var fattigläkaren Johan Ellmin och skräddaregesällen Olof Renhult. Bakgrunden till bildningscirklarna var den förändring och försämring i arbetskraftens levnadsförhållanden, som orsakades av skråväxendets upphörande och som främst kom att drabba gesällerna. Verksamheten drevs i liberalismens anda och hade också som mål att blanda människor ur olika samhällsskikt för förbrödning. De ämnen som domirade studierna var t ex astronomi, anatomi, kemi och fysik. Bildningscirklarna förutsatte och var helt beroende av lärare.

Stockholms Bildningscirkel fick kort varaktighet. Den upphörde i praktiken redan 1849 bl a beroende på politiska motsättningar. En stridsfråga var, om cirkelns ledning behövde ta hänsyn till medlemmarnas önskemål eller ej.
Bildningscirklar förekom i övrigt på ett 30-tal platser i landet, men även dessa hade kort varaktighet, vanligen endast omkring fem år.

En parallell till bildningscirklarna var de s k arbetarföreningarna, som började växa fram på 1850-talet. Dessa kom sedan i sin tur att följas av arbetareinstituten som vi längre fram återkommer till.

3.2.4 Folkhögskolor

Tillkomsten av 1862 års kommunallagar gav ordnad lokal självstyrelse och 1866 års riksdagsordning medförde att bondeklassen blev den dominerande politiska kraften i riksdagens andra kammare. De nya lagarna medverkade till uppkomsten av folkhögskolorna.

1868 började de tre första svenska folkhögskolorna sin verksamhet och de fick snabbt efterföljare. Under 1870-talet uppstod ytterligare 23 skolor. Dessa byggde på bl a Grundwigs idéer om det levande ordet som han ställde i motsats till boklig och formell lärdom. De var också en reaktion mot läroverkens ämbetsmannautbildning och latinkult. I folkhögskolorna kunde folkets behov på ett helt annat sätt än tidigare styra kursernas innehåll. Vardagsinriktade ämnen som t ex jordbruksteknik och biodling infördes.

Dessvärre var folkhögskolorna, trots namnet, i mycket liten omfattning arbetarklassens högskolor. De var i första hand till för böndernas/hemmansägarnas barn. De nya lagarna medförde visserligen en ökad makt för bönderna, men bönder var vid den tiden lika med självägande bönder, dvs hemmansägarna. Vid sidan av dessa fanns en stor grupp människor, som vi skulle kunna kalla bondeproletariatet, bestående av drängar, torpare, backstugesittare m fl. Dessa kom att stå utanför. De hade dåliga förutsättningar att utnyttja den vidgade demokratin och deras möjligheter att besöka folkhögskolorna var begränsade. Folkhögskolorna fick därigenom ingen riktig förankring hos folket:

> "... Om en pojke kom till en kurs på folkhögskolan, sa grannarna ännu så sent som på 1920-talet: "Oj, vilken högfärd! Nu kan inte deras pojke ("sorken") lära sej det han behöver hemma på gården, utan nu går han på skola och ska lära sej gå, kantänka. Ja, tvi vale vilken högfärd det har blitt nu."
>
> (Josef Hjortner: "Vad "utgamla" berättat i min barndom". Art i "Folkbildningsminnen", sid 26)

3.2.5 Utbyte av erfarenheter och kunskap

Befolkningen i Sverige bestod vid mitten av seklet till största delen av jordbrukare.

Som framgår i föregående avsnitt inskränkte sig "studierna" för dessa i stort sett till att man lärde sig läsa och skriva och därutöver det man behövde hemma på gården. Man fick del av föräldrars och grannars kunskaper och erfarenheter. Den enda form av organiserade studier man kom i kontakt med var i form av katekesstudier och husförhör.

Kyrkan föreföll emellertid indirekt att spela en central roll i kunskapsutvecklingen genom att man under helgerna träffades före och efter gudstjänsten på kyrkbacken, varvid man helt naturligt kom att diskutera - man utbytte kunskaper om jordbruk samt erfarenheter av olika slag.

Man diskuterade bypolitik och gemensamma problem. Men det visade sig ofta omöjligt att dra upp riktlinjer för framtiden. Dels saknade man kunskaper och "vida vyer", dels var man inte i position att kunna påverka händelseutvecklingen. Den lokala självstyrelse som förekom var inte öppen för vem som helst. Vi får inte heller bortse ifrån att kyrkans predikan om förnöjsamhet och blind lydnad hade effekt.

3.3 Studiebehov inom folkrörelserna

Under senare hälften av 1800-talet ägde stora förändringar rum. Sverige industrialiseras. Från utlandet sveper nya fläktar in. Kännetecknande för denna period är att de sämst ställda grupperna i samhället börjar bli medvetna om sin situation och aktivt börjar söka lösningar för att påverka och förändra framtiden.

Som en röd tråd genom folkrörelserna går behovet av kunskaper för att förändra samhället. Som framgått av föregående sammanställning fanns det inte bland befintliga utbildningsalternativ något som tillgodosåg detta behov.
Inom folkrörelserna var man därför tvungen att på egen hand och i strid med "det etablerade" skaffa kunskaper och skapa studiesituationer.

3.3.1 Frikyrkorörelsen

Ungefär vid mitten av 1800-talet börjar frikyrkorörelsen breda ut sig. Impulserna kom från England och kanske främst från USA, dit unga "religiösa radikaler" tidigare hade utvandrat.

Frikyrkorörelsen var liberalt förankrad. Man kritiserade underdånigheten och förbundet att ifrågasätta överheten. Man vände sig mot statskyrkan som representerade och bevakade det etablerade åt staten.

Staten hade ju full kontroll över kyrkan - staten utnämnde biskopar, biskoparna utnämnde kyrkoherdar osv. Frikyrkorörelsen vände sig mot att religionen inte kunde vara var mans egendom, mot att inte Andersson, som läste sin bibel så flitigt, kunde få predika. Utgångspunkten var: "Vi äro alla bröder."

Frikyrkorörelsen kunde av naturliga skäl inte använda sig av kyrkbacken eller kyrkolokaler som samlingsplats, eftersom man öppet kritiserade och ifrågasatte kyrkan och samhället, utan man började träffas i hemmen. Man ägnade sig åt bibelstudier i små grupper, som förutom att sprida det nya budskapet även syftade till att utbilda nya predikanter; vandrande kolportörer som sålde skrifter och predikade. Man läste alltså sin bibel och diskuterade praktiska problem. Man diskuterade hur man ville utforma sin religion. Men inte heller hemmen var lämpliga samlingsplatser. Att samlas på detta sätt var nämligen förbjudet enligt dåtidens lagar. Länsman kunde ingripa med stöd av gällande förordningar. När frikyrkorörelsen växte sig starkare var det därför naturligt att man försökte skaffa andra lokaler. Man började bygga egna bönehus.

> ".../1895/ i stugan fanns två rum. Det yttre tjänade som snickarbod. Snart nog blev finrummet innanför för litet och en del av oss fick använda hyvelbänken och annan inredning som sittplats. ... Snart blev stugan för trång både för den lilla församlingens och söndagsskolans behov, varför far kom med förslaget om byggandet av ett missionshus. ... Efter arbetets slut på lördag eftermiddag gav far sig ut till fots vida omkring i bygden och tiggde timmerstockar och annat virke till så gott som hela bygget. Alla som kunde ge ett handtag gjorde frivilliga arbetsinsatser."
>
> (J.K. Andersson: "Herrens fruktan är begynnelsen till att lära." Art. i "Folkbildningsminnen", sid 58)

Revolten mot kyrkan - det etablerade - visade sig framgångsrik, ett förhållande som verkade inspirerande även på andra områden.

3.3.2 Nykterhetsrörelsen

Vid ungefär samma tid trängde nykterhetsrörelsen in i Sverige. Det förekom att arbetsgivare betalade ut en del av lönen i sprit. Stora delar av befolkningen använde spriten som bedövningsmedel för att komma bort från sin eländiga situation. Dessutom var hembränningen synnerligen omfattande.

Nykterhetsrörelsen kom egentligen i två etapper:

1) Den "Wieselgrenska" omkring 1840-50. Det var en i viss mån moraliserande rörelse vars initiativ kom från "ovan" - dom ("folket") ska inte supa så mycket. Här kan också nämnas att Peter Wieselgren var en drivande kraft bakom Lunds bildningscirkel. De tidigare nämnda samhällsförändringarna[1] medförde bl a ett ökat alkoholmissbruk.

2) Den andra vågen, av senare datum[2], kom från England/USA och var förankrad hos folket på ett annat sätt - "Hur ska vi komma ur vår situation?"
"Jo, för det första måste vi sluta dricka och sedan börja agera, organisera oss, gå ihop i föreningar." Denna medvetenhet gjorde att man började studera och de ämnen man företrädesvis vände intresset mot var föreningskunskap. I samhället nekades man bestämmanderätt - nu skulle man lära demokratiskt självstyre.

Men man studerade även allmänna ämnen och naturligtvis, fast i mindre utsträckning, fanns också nykterhetsfrågan med bland studierna.

Även inom nykterhetsrörelsen var behovet av samlingslokaler stort och också här blev lösningen ofta att bygga egna föreningslokaler.

3.3.3 Arbetarrörelsen

Senare delen av 1800-talet präglades i hög grad av den fackliga och politiska arbetarrörelsens framväxt, som bl a inspirerades av idéströmningar från utlandet.

Den främsta orsaken var emellertid den strukturomvandling som Sverige genomgick. Den snabba befolkningstillväxten under den senare delen av 1800-talet skedde framför allt inom de sämst ställda grupperna av folket, dvs ibland dem som vi tidigare kallade "bondeproletariatet". Samtidigt minskade antalet arbetstillfällen inom jordbruket genom mekaniseringen. Många fick därför lov att söka sig in till städerna för att skaffa arbete.

1/ Se avsnitt 3.2.3.

2/ Ett exempel på utvecklingen: IOGT började i USA 1851. Den första svenska IOGT-logen var Klippan, Göteborg, som startade 1879.

Stadsbefolkningens andel i riket ökade, men industrialiseringen innebar inte bara en flykt till storstäderna. Under slutet av 1800-talet drog sågarna, gruvorna och järnvägarna till sig arbetskraft, som i första hand kom från överskottet inom bondeproletariatet. Man flyttade till ställen, där det fanns arbete att få. Arbetskraften blev rörlig. Arbetarna koncentrerades till arbetsplatser med många anställda under eländiga arbets- och levnadsförhållanden. Bland arbetarna fanns ett stort missnöje och en livlig diskussion. Många kom i kontakt med de nya folkrörelserna, vilket verkade inspirerande.
P g a rörligheten inom arbetarklassen spreds också idéerna och tankarna snabbt.

Den fackliga och politiska arbetarrörelsen fick snart betydande omfattning och tog mer organiserade former - 1889 bildades Socialdemokratiska partiet och 1898 Landsorganisationen (LO).

Behovet av studier och kunskaper växte. Framför allt gällde det föreningskunskap, bokföring m m men även socialistisk litteratur och allmänna ämnen. Bl a behövdes agitatorer till den alltmer omfattande rörelsen. Tillgången på socialistisk litteratur var emellertid starkt begränsad. Behovet av lokaler var även här synnerligen viktigt. Från offentliga lokaler var man givetvis bortmotad.

> "... Föreläsningarna hölls i järnvägsstationens väntsal, sedan sista tåget för dagen hade gått. ... Orsaken till att föreläsningarna förlades till väntsalen var att ingen annan lokal stod att få. Skolrådet, med kyrkoherden som ordförande, upplät ej skollokalerna till politiska möten eller folkbildningsmöten. Endast religiösa föreläsningar - t ex om det visades skioptikonbilder från det heliga landet - fick förekomma där. Det blev stridigheter om detta, men skolrådet med kyrkoherden i spetsen sade obevekligt nej. Så småningom uppmjukades dock förbudet, så att rena lantbruksföredrag fick hållas i skolhuset."
>
> (Emil Ulfhammer: "En väntsal i Ytterby," Art i "Folkbildningsminnen", sid 95)

Lösningen blev att bygga egna Folkets Hus, men många fortsatte att träffas i mindre grupper i hemmen.

Arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen kom att i stor utsträckning gå hand i hand, men även mellan frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen fanns kopplingar.

Det klassiska exemplet är Sundsvallsstrejken vid slutet av 1870-talet, då de flesta av arbetarledarna var frikyrkliga.

3.3.4 Konsumentkooperationen

Från bl a England kom under 1800-talet också idéer om konsument- och produktionskooperation. Konsumentkooperationen i Sverige växte fram som en reaktion mot framförallt brukshandelssystemet. Små handelsföreningar bildades men många gick snart omkull. Kooperationen förde i inledningsskedet en tillvaro av "berg- och dalbanekaraktär". Det skulle dröja ända till slutet av 1800-talet innan kooperationen på allvar slog igenom. Mellan åren 1896 - 1899 bildades inte mindre än 218 föreningar.

Den kooperativa rörelsen mötte starkt motstånd under början av 1900-talet, men utvecklingen gick ej att hejda. De föreningar som bildades kom ofta att ledas av arbetare och likställda som var eldsjälar men utan någon annan utbildning än den många gånger mycket bristfälliga folkskolan. Bristen på kunskaper i bokföring och liknande ämnen var speciellt kännbar.

3.4 Studier för ett bättre samhälle

Inom folkrörelserna hade man behov av att på olika områden rusta sig för att förändra samhället, att finna lösningar på problemen i sin livssituation - att nå kunskaper som direkt kunde användas i kampen för ett bättre, rättvisare samhälle, men också kunskaper vars syfte i första hand var att höja den allmänna bildningsnivån och därmed förändring på längre sikt.

3.4.1 Det liberala bildningsidealet

Initiativet till denna typ av bildning kom i första hand "uppifrån", från frisinnade liberaler med samvete. De betraktade arbetare som medmänniskor. De ansåg privilegiesamhället orättvist och ineffektivt. De ville utjämning (men knappast jämlikhet). Man talar också om detta som åttiotalsradikalism - frigörande av sociala och kulturella strävanden. I detta folkbildningsideal betonades personlighetsdaning, självförverkligande och humanism. Målet för studierna var individuell förkovran. Receptet för en förändring av samhället var enkelt: "Lär bort konsten att tänka, lyssna och läsa - och fattigdomen försvinner".

Detta uttalande om industri- och stadsproletariatet gjordes av en av denna riktnings (det liberala bildningsidealet) främste företrädare doktorn Anton Nyström - initiativtagare till Stockholms Arbetareinstitut. För att komplettera bilden av detta bildningsideal, som har haft stor betydelse för bl a studiecirkelverksamheten, ska vi dröja lite vid Stockholms Arbetareinstitut.

Institutet invigdes 1880 med en ståtlig fest på Berns. I boken "Bildningsborgen i Klara" har Sigfrid Leander beskrivit institutet på följande sätt:

> "Stockholms arbetareinstitut och dess grundare, med.dr Anton Nyström, är båda tvättäkta åttitalister, intresserade av samhällskritiska och personliga problem. Staden räknade den gången uppskattningsvis 500 000 arbetare, hälften av vartdera könet. ... Undantagslöst hade alla fått dålig skolutbildning. Livets fortsättningsskola bjöd inte på något annat än arbete. Så kom Anton Nyström med sitt föreläsningsinstitut, mera likt ett universitet för alla än en högskola för några få. Helst ville han ha åhörarna att infinna sig två kvällar i veckan, termin efter termin, år efter år. På så sätt skulle de bli bildade." (sid 5)

Institutet hade som mål: (enl. Anton Nyströms egen formulering, 1880, i samma bok):

> "Upplysning, själsodling, sinnets vänjande vid stadig och allvarlig inre sysselsättning, som betrygga en lugn utveckling och motverka skadliga nöjen, se der institutets mål."
> (sid 12)

Denna verksamhet medförde att riksdagen 1884 beslutade om statsbidrag till populärvetenskapliga föreläsningar. Man anslog 15 000 kronor till understöd "åt föreningar i de större städerna, som anordna föreläsningskurser för arbetsklassen".
År 1893 utvidgades stödet till att även gälla landsbygdens föreläsningsföreningar. Statsbidragen var emellertid förknippade med vissa villkor, varav man kan peka på: "att tala politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen varda förbjudna." (sid 12)

Institutets verksamhet var alltså inte knuten till de ansträngningar som gjordes vid denna tid att organisera en facklig och politisk arbetarrörelse. (Se kopia på förteckning över lämpliga böcker, 1883, i bilaga 2)

Men trots detta kom folk till mötena. Förklaringen torde vara arbetarnas situation: någonting måste göras, några förändringar måste till, här rekommenderas kunskap - varför inte försöka. Givetvis förekom också "bildningstörst".

Att frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen, som ju hade nära anknytning till ovan beskrivna ideal, hade en omfattande studieverksamhet har redan berörts.

Dessa kritiserade emellertid öppet kyrkan och samhället, vilket som tidigare nämnts medförde svårigheter att anordna möten och utnyttja offentliga lokaler. Dessutom var tillgången på studiematerial ytterst begränsad. Man fick samsas så gott det gick kring de skrifter man kunde få tag i, t ex genom att låta boken/böckerna cirkulera i gruppen, eller genom att berätta för varandra vad man hade läst eller läsa högt för varandra, vilket också var betingat av den dåliga läskunnigheten.

3.4.2 Arbetarrörelsen och studierna

Inom den spirande socialdemokratiska arbetarrörelsen (omkring 1880) var man emellertid kritisk mot de liberala arbetarbildningssträvandena. Anledningen till detta var inte i första hand en bristande förståelse för behovet av att höja arbetarklassens allmänna kultur- och bildningsnivå. Vad man kritiserade var det urval av kurser och ämnen, som dominerade arbetareinstitutens och föreläsningsföreningarnas program. Verksamheten syftade ju till en lugn utveckling i samhället. Vad arbetarna behövde och sökte efter var kunskaper om hur det rådande samhället var beskaffat och som kunde peka på vägar ut ur situationen. De statsunderstödda folkbildningsanstalterna hade inget intresse av att förmedla den typ av kunskap som kunde vara ett hot mot det rådande samhällssystemet.
De yttre förutsättningarna för studier av denna typ var inte heller de bästa - tänk t ex på den dåvarande arbetstidens längd, som i många fall ledde till att åhörarna somnade ifrån föreläsningarna.

Motsättningarna mellan liberal och socialdemokratisk bildningssyn blev till att börja med mycket skarpa. Tydligast kom skillnaden i uppfattning till uttryck i den s k "magfrågan", dvs konflikten mellan socialdemokraten August Palm och Anton Nyström hösten 1885. Man skulle kunna sammanfatta de två ståndpunkterna på följande sätt:

Nyström: bildning och mat (höjandet av bildningen var medlet, och praktiskt taget enda medlet, att förändra samhället

Palm: mat först och bildning sedan

Med tiden mjuknade attityderna och så här formulerade Fredrik Sterky (LO:s förste ordförande) arbetarrörelsens syn i kunskapsfrågan i en artikel i Socialdemokraten 23.5.1890:

> "... Men lika säkert är att ett okunnigt liknöjt proletariat ej ens tänker på att förbättra sin ställning, långt mindre komma i rörelse för sin egen sak. Och om det kommer i rörelse på grund av någon mera i ögonen fallande orättvisa, så är det icke i stånd att självt få sin sak om hand utan låter ofta leda sig av den förste bästa äventyrare som ingenting annat vill än begagna mängdens axlar såsom trappsteg till sin egen makt. ..."
>
> (Ur Sjöberg: "Fredrik Sterky", sid 46)

Trots ogynnsamma yttre förhållanden studerade arbetarna av egen kraft. Man träffades i grupper och läste någon skrift samt diskuterade den. Man lärde sig ta hänsyn, hjälpa varandra, acceptera nederlag, argumentera, dela på ansvaret. Man saknade lärare - den ledare man hade fyllde en organisatorisk funktion.

Ett stort problem var även här litteraturen. Det fanns visserligen skrifter av mäster Palm, Branting, Danielsson m fl. Skrifterna byggde främst på översättningar från tyska marxister. Det var emellertid svårt att sprida dem, man vågade inte. Ett sätt att få ut informationen var via tal och möten och att i samband med dessa också ordna försäljning av skrifter och broschyrer. Även skönlitteratur av radikala författare gav viktigt stoff för diskussioner om samhällsförändringar.

Att finna lämpligt studiematerial i sockenbiblioteken (de offentliga biblioteken) var knappast möjligt. Inköpen kontrollerades av stat och kyrka och där accepterades inte omstörtande litteratur. Dessa bibliotek var dessutom inte öppna under arbetarnas fritid. Men inte heller de liberala biblioteken (arbetarföreningarnas bibliotek) kunde tillfredsställa arbetarrörelsens studiebehov. De tillhandahöll inte böcker av mera radikala författare[1/]. Inom arbetarrörelsen fick man därför satsa krafter på att bygga upp egna arbetarebibliotek. Under 1880-talet bildades

---

[1/] Undersökningar om bokbeståndet i olika typer av bibliotek refereras i J Åkerstedt: "Den litterate arbetaren", sid 30.

minst tre bibliotek med socialdemokratisk förankring. Förutom socialism och radikal skönlitteratur studerade man organisationskunskap, nationalekonomi samt i viss mån allmänna ämnen, som t ex svenska och matematik. Man skulle med ett nutida ord kunna karakterisera studierna som problemorienterade.

3.4.3 Samhällsinitiativ

Samhället försökte å sin sida också att få grepp om utvecklingen: År 1878 kom en ny läroverksstadga, som innebar ett försök att anpassa skolutbildningen till de nya samhällsförhållandena. År 1882 var det dags för en ny folkskolestadga, vilken bl a medförde 6 års obligatorisk skolgång.

Arbetarrörelsens syn på skolan speglades vid mitten av 1880-talet av Branting i tidningen Tiden på följande sätt:

> "... Branting gisslade skolans "katedertyranni","förnuftsmördande dogmatik" och "systematiserade vidskepelse" och krävde fostran till självständigt tänkande människor, som skall kunna välja den livsåskådning - vare sig religiös eller vetenskaplig - som passar dem bäst."
>
> (Ur Inge Johansson: "ABF:s ställning och uppgifter i arbetarrörelsen och samhället, sid 11)

3.4.4 Sammanfattning av de första studierna

Ett försök att ge en sammanfattande beskrivning av den studieaktivitet som utvecklades inom folkrörelserna skulle ge ungefär följande bild:

Studierna följde, som vi sett, idémässigt två linjer, som emellertid i praktiken inte alltid var så renodlade: 1) studier för politisk och facklig kamp, för klasskamp och omformning av samhället 2) studier för ett höjande av bildningsnivån för en förändring av samhället på sikt.

Båda dessa linjer är fast förankrade i folkrörelserna och utformningen av studierna uppvisar ett likartat mönster som skulle kunna sammanfattas i följande satser:

M a n studerade i små grupper, ofta i hemmen.

M a n hade begränsad tillgång till studiematerial.

M a n hade ingen lärare och man såg det inte heller som ett villkor för att studera. Ledaren i gruppen fyllde närmast funktionen av organisatör och administratör och saknade själv teoretiska kunskaper (undantag möjligen för nykterhetsrörelsen inom vilken folkskollärare kom att spela en viktig roll).

M a n besökte föreläsningar eller möten som komplement till gruppstudierna.

M a n hade inga teoretiska studier bakom sig men väl livserfarenhet.

M a n lärde sig diskutera, argumentera, ta hänsyn till andra, acceptera nederlag, dela på ansvaret.

M a n upplevde samhörighet och gemenskap.

M a n lärde sig koppla kunskaperna direkt till vardagens praktiska arbete.

M a n startade studierna på den nivå där deltagarna kunskapsmässigt befann sig och lät de egna behoven styra.

4 DE FÖRSTA STUDIECIRKLARNA

4.1 Studierna får fastare form

Kännetecknande för slutet av 1800-talet är att folkrörelserna växer sig starkare och får fastare form. Studierna börjar nu organiseras mer systematiskt, och här intar nykterhetsrörelsen en ledande roll.

År 1896 inledde IOGT organiserad studieverksamhet. Avsikten var dels att ge medborgarna möjlighet att studera nykterhetsfrågan, dels att sprida allmänbildning. Utbildningen skulle kunna genomgås på 3 år. Den nykterhetspolitiska delen var obligatorisk medan den allmänbildande var frivillig.
Studierna bedrevs i form av deltagande i föreläsningar och studiecirklar. Dessa studiecirklar byggdes upp kring en kunnig lärare och deltagarantalet kunde vara mycket stort.
Beteckningen "studiecirkel" byttes 1899 ut mot "studiekurs".

Vi möter här en studieform som har klara släktdrag med arbetareinstituten och skolans undervisning. Studierna var svåra att förena med föreningsarbete och annan fritidssysselsättning och många tvingades avbryta sina studier innan de avslutats.
Det var mot denna studieform Oscar Olsson reagerade - arbetsformen var ineffektiv och svarade inte mot rörelsens behov.

4.2 Oscar Olssons studiecirkel

Oscar Olsson föreslog i stället en studieform som skulle vara oberoende av lärare, med skönlitteratur som utgångspunkt och det fria samtalet som metod. Cirkelstudierna skulle vara en frigörelseprocess - bildning skulle göra människan bättre och på sikt leda till ett bättre samhälle. I dessa studiecirklar skulle deltagarantalet och mötestätheten minskas, för att lättare kunna anpassas till deltagarnas sociala situation.

Oscar Olsson byggde alltså i stället vidare på den studietradition som hade växt fram inom folkrörelsen, och med "det långsiktiga målet" som utgångspunkt.

Den naturliga förlängningen från samtal till studier framgår tydligt av följande citat:

"När Oscar Olsson en gång i världen skulle framhålla studiecirkelns största förtjänster, pekade han just på att "de kunde upprättas utan några ekonomiska resurser och snart sagt var som helst två eller tre äro församlade."

(Ur Torsten Husén m fl: "Vuxna lär", sid 49)

Som avslutning på detta avsnitt ska vi låta "studiecirkelns fader" Oscar Olsson själv berätta om "den första studiecirkeln" (1902, vid godtemplarlogen i Lund) genom att citera ur hans bok "Den första studiecirkeln" (1942):

"När man tar en sammanfattande överblick över denna pionjärcirkels verksamhet och intressen, vilken karaktär har den? Är den snarast aftonskolekurs eller ett mera allmänt bildningssällskap, en allmän medborgerlig bildningsklubb? Svaret kan inte bli mer än ett. Det nya och karakteristiska i den folkliga studiecirkeln är att de kunskaper som inhämtades verkligen angick en - för att tala med Hans Larsson i hans bildningsförkunnelse - att de kom till användning och omedelbar tillämpning i det dagliga livet och arbetet, det personliga som det sociala - för att anföra den moderna pedagogikens krav på undervisningen.

Lektioner och undervisningar undanträngdes till ett blygsammare utrymme till förmån för de aktiva självbildningsmetoderna, bokläsningen och det naturliga samtalet eller diskussionen.

Kunskapstillägnandet blev således i allra högsta grad personligt och aktivt sökande i stället för passivt anammande av andras färdiga uppfattningar om fakta och åsikter. ..."

"Skulle det bli en folkrörelse fick man inte räkna på att alltid få akademiker eller lärare som ledare. Vår erfarenhet hade givit vid handen att detta inte heller var alldeles nödvändigt. Av ännu större vikt hade det visat sig vara, både under Knut Löfs och min tid, att ledaren var en personligen verkligt sammanhållande kraft, med inte alltför jämnstruken organisationsförmåga. Och sådant folk fanns det ju i snart sagt varje lokalavdelning av folkrörelserna. Alldeles nödvändigt var däremot lätt tillgång till böcker. De stora personliga bokinköpen hade känts synnerligen betungande för våra medlemmar. I varje lokalförening av folkrörelserna måste cirkeln följaktligen skapa ett studiecirkelbibliotek. ..."

"Studiecirkeln avsåg inte alls att "ge ytliga notiser från olika områden". Den skulle sträva att bli en bestående kamrat- och umgängeskrets, som i mån av aktuella intressen vid behov lade in kortare eller längre specialkurser i sitt bildningssökande."

(sid 9 - 14)

5 STUDIECIRKELN I UTVECKLING

5.1 Studiecirkeln sprids

Tiden kring sekelskiftet kännetecknas av en ökad kontakt mellan olika folkrörelser och det är därför helt naturligt att studiemönstret från IOGT togs över. De yttre omständigheterna var ju också likartade. Några exempel ur den fortsatta händelseutvecklingen under 1900-talets första år:

1903 bildades Folkbildningsförbundet genom sammanslagning av "Föreningen för folkbibliotek och läsestugor" i Stockholm och "Centralföreningen för populärvetenskapliga föreläsningar"

1904 startade Templarorden studiecirklar

1905 fick folkbiblioteken statsanslag

1906 öppnades arbetarrörelsens folkhögskola Brunnsvik

1906 började Nationaltemplarorden organiserad studieverksamhet

1907 startade föreningen Sveriges Blå Band studieverksamhet

1912 gavs statsanslag till studiecirkelbibliotek

1912 hade behovet av mera organiserade studiemöjligheter växt så starkt inom arbetarrörelsen att ABF bildades. Bakom bildandet fanns också rent praktiska och ekonomiska motiv;bl a var ett villkor för stödet till studiecirkelbiblioteken att verksamheten hade en viss omfattning. Genom bildandet av en riksorganisation uppfylldes denna förutsättning, eftersom man inom arbetarrörelsen redan bedrev omfattande studier.

Bildandet av ABF avsåg också att stärka samhörigheten mellan rörelsens olika grenar.

1915 bildades den 1 000:e studiecirkeln i IOGT

5.2 Arbetarrörelsen och studiecirkeln

Att det är "Oscar Olssons studiecirkel" vi möter hos ABF framgår tydligt av följande citat ur ABF:s cirkulär nr 1, 1912:

> "Grundstommen i cirkelns arbete är läsningen och utbytet av de rekvirerade böckerna. Från början uppgöres sålunda en plan för hur böckerna skola fördelas och cirkulera mellan medlemmarna. Den enklaste form av cirkelarbetet består däri, att medlemmarna läsa böckerna i tur och ordning hemma och träffas endast för att utbyta böckerna. Detta är den rena läsecirkeln. Ur denna bör emellertid utveckla sig högre former av kooperativt bildningsarbete. Sammanträdena utnyttjas till samtal över lästa arbeten - samtalscirkel - till kortare föredrag över något ämne, som belyses av den lästa litteraturen, med åtföljande meningsutbyte - referat - och diskussionscirkel osv. Ytterligare anvisningar skola sedermera lämnas om de olika arbetsmetoderna. Efter ett

> likformigt schema kunna cirklarna icke stöpas. Cirkelarbetet måste inrättas efter medlemmarnas egen håg och deras egna intressen."
>
> (Ur H.Heffler: "Arbetarnas bildningsförbund 1912:62, sid 47)

Inom arbetarrörelsen hade man tagit över en studiecirkel, vars syfte i första hand var "det långsiktiga målet", dvs höjande av bildningsnivån, medan de mer "kampinriktade" studierna förefaller ha kommit i skymundan. Av citatet framgår också att det inte är en entydig och klart definierad studieform. Inom studiecirkelns ram kan rymmas olika aktiviteter men det avgörande är karaktären på studierna att de ska utgå från deltagarna själva.

Kännetecknande för 1910-talet och början av 1920-talet var att studieverksamheten fick fastare form och ökade i omfattning, men kanske framför allt att studiecirkeln utvecklades mot en allt större variation i arbetsformerna. Det pedagogiska utvecklingsarbetet och experimentlustan var i allra högsta grad levande.

Som exempel på de pedagogiska initiativen kan här nämnas det utvecklingsarbete som bedrevs vid Brunnsvik - arbetarrörelsens folkhögskola. Detta kan illustreras med ett klipp ur initiativtagaren Yngve Hugos sammanfattning av försöken:

> "Helt visst har studiecirkeln stora utvecklingsmöjligheter. Den behöver visst inte bedrivas efter ett och samma schema. Den kan arbeta som läsecirkel, diskussionscirkel eller referatcirkel, den kan syssla med så praktiska ting som t ex bokföring och formulärskrivning. I vissa fall skulle cirkeln t o m kunna bli ett led i samhällsarbetet. Om t ex en medlem av en kommun eller en stadsfullmäktig eller landstingsman önskar väcka motion i en viss fråga, så torde han kunna skaffa sig den motiverande utredningen genom studiecirkelarbete: Han anskaffar det nödvändiga materialet, fördelar det bland sina vänner, vilka ha att sätta sig in i sitt område, och av vad som framkommer föredragsvis eller i den gemensamma diskussionen, kan han plocka ut vad han behöver för sin motion."
>
> (Ur H.Heffler: "Arbetarnas bildningsförbund 1912-62", sid 53)

Vi ska också komma ihåg att studiecirkeln vid den här tiden inte var något som avslutades efter ca 20 studietimmar utan studierna kunde mycket väl fortsätta år ut och år in, möjligen med byte av ämne. Stenografi, bokföring och socialism var ingen omöjlighet, inte heller kombinationen världshistoria och välläsning eller socialismens innebörd och Frödings dikter.

5.3 Stöd i studierna

Ofta får studiecirkeln ett romantiskt skimmer runt sig, men det var inte alltid lika lätt att arbeta i cirkeln med ett problem eller ett ämne, som det görs gällande i följande presentation (också ur Cirkulär nr 1):

> "Studiecirkeln är en synnerligen enkel organisation. Inom varje organisation finnas väl alltid ett tiotal medlemmar, som intressera sig för att utfylla vinterkvällarna med läsning av god litteratur eller studium av något visst ämne. Dessa sammansluta sig till en studiecirkel för att gemensamt anskaffa litteratur och gemensamt utnyttja densamma. De fastställa en medlemsavgift att användas som grundplåt för bokinköp, utse inom sig en studieledare, som ansvarar för böckerna och upprätthåller rapportskyldighet till riksförbundet, bestämma hur ofta cirkeln skall sammanträda under arbetsåret och insända till centralbyrån rekvisition av böcker."
>
> (Ur H.Heffler: "Arbetarnas bildningsförbund 1912-62",sid 46)

Den litteratur man hade att tillgå var inte speciellt tillrättalagd för studier och i den mån man använde läroböcker hämtades dessa från den vanliga skolan, dvs de var varken utformade för vuxna eller för självstudier.

Som en vägledning för studierna och för att kunna utnyttja böckerna och kunna tränga in i det material eller problem man hade samlats runt, fanns i bästa fall en stencilerad studieplan (centralt utarbetad) av ringa omfattning att tillgå med hänvisningar till böckerna av typ: "vad säger den författaren om...":

> "De första studieplanerna för cirklar var mycket enkla. Ämnet delades upp i vissa huvuddelar och det hänvisades till lämplig litteratur i varje avsnitt. Efterhand infogades även vissa frågor, avsedda att bilda grundvalen för cirkelns studier och diskussioner. - En cirkel, som arbetar med hjälp av en dylik studieplan, måste antingen bestå av mycket ambitiösa och studieivriga medlemmar eller ha till sitt förfogande en skicklig och kunnig ledare. I annat fall är arbetet dömt att misslyckas, ty deltagarna saknar i regel möjligheter att skaffa sig all den erforderliga litteraturen och att ta sig fram genom kunskapslabyrinten."
>
> (Herman Stolpe: "Studiecirkelledaren", sid 11)

Som regel hade man inte tillgång till någon ämneskunnig ledare som kunde bistå när man mötte svårigheter. Cirkelledaren fyllde uppgiften att vara administratör och möjligen diskussionsledare och det var deltagarna själva som skulle lära varandra.

En annan väg att försöka komma framåt i studierna var, som tidigare nämnts, att komplettera cirkelstudierna med att besöka föreläsningar, som anknöt till det studerade ämnet. Eller annorlunda formulerat: att inbjuda någon "expert" att ge kompletterande information och svara på frågor. Detta var också en möjlighet som rekommenderades av ABF (i cirkulär nr 1):

> "Av största betydelse för ett framgångsrikt bildningsarbete är att den egna mera aktiva verksamheten i cirklarna går hand i hand med det mera passiva arbetet att åhöra föreläsningar. Det är sålunda synnerligen att förorda, att cirklar, som studerat ett ämne någon tid, sedan begära en föreläsningskurs i samma ämne för att därvid få nya impulser till fördjupat studium. Likaså mångdubblas värdet av en föreläsningskurs, om deltagarna genom den föranledes att själva sätta sig in i frågorna, t ex genom studium i cirkelform."
>
> (Ur H.Heffler: "Arbetarnas bildningsförbund 1912-62"; sid 54)

Föreläsare ordnades centralt genom ABF. Visserligen var tillgången på sådana från början otillräcklig, men antalet människor som åtog sig föreläsningsuppdrag växte snabbt.

Behovet av stöd i form av ämneskunnigt folk och/eller lämpligt studiematerial var alltså det brännande problemet om cirklarna verkligen skulle nå ut. För den fortsatta utvecklingen för studiecirkelns vidkommande kom därför Brevskolan[1/] och dess verksamhet att spela en central roll genom att producera studiematerial och att organisera korrespondensundervisning. I SOU 1962:16 (Korrespondensundervisningen inom skolväsendet) presenteras Brevskolan bl a på följande sätt:

> "Brevskolan har kommit att skilja sig från övriga korrespondensinstitut främst i pedagogiskt avseende, där skolan utvecklat en speciell metod, den s k brevcirkelmetoden. Denna lanserades av skolan redan under dess första verksamhetsår och har kommit att spela en viktig roll i svenskt folkbildningsarbete." (sid 25)

Brevskolan har sitt ursprung i den konsumentkooperativa rörelsens behov av utbildning och kunnigt folk. Den första kursen med korrespondensdel var i bokföring.

Men konsumentkooperationen är intimt sammankopplad med folkrörelserna i övrigt och därför dröjde det inte länge förrän Brevskolan kom att få uppdrag också från nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.

[1/] Brevskolan bildades 1919 och hette vid starten Kooperativa Förbundets studieavdelning.

Genom kursbreven, som närmast motsvarade kapitlen i en lärobok, fick deltagarna tillgång till ett studiematerial, som var utarbetat för vuxna och genom repetitionsfrågor och svarsuppgifter i detta material fick man stöd i studierna.
Repetitionsfrågorna var inplacerade i brevet efter var och varannan sida och aktualiserade det man just läst. Svarsuppgifterna, vilka oftast var av sammanfattande karaktär, avslutade varje brev.
Granskarna av svarsuppgifterna var "specialister" (ämneskunniga), men deras uppgift var inte att skriva rätt eller fel för de insända svaren, dvs "att utdela sanningar", utan den primära uppgiften var att "vinkla" och ge synpunkter/anvisningar/tips samt att med deltagarna diskutera även andra problem som framkommit under studiernas gång.

Här var det givetvis synnerligen väsentligt att repetitionsfrågor och svarsuppgifter fick en sådan utformning att de inte betonade rätt/fel eller att de ströp debatten och likriktade verksamheten i de olika cirklarna.

> "Elldin[1] ansåg med rätta att eleverna skulle läsa studiebreven så grundligt att de kunde lösa svarsuppgifter som byggde på kursinnehållet men ej var direkt exemplifierade i brevets text. Man skulle inte kunna svara på uppgifterna enbart genom att slå tillbaka några sidor i brevet, nej, uppgifterna fordrade självständigt tänkande och betydande arbete.
>
> Alltjämt kvarstår dock huvudregeln, att breven skall vara sådana att de hjälper eleven till självständigt tänkande och inte bara själlöst plugg."
>
> (Helmer Bolander: "Ur Brevskolans historia", sid 8)

Allmänt måste man nog, trots detta, påstå att studiematerialet till att börja med var upplagt för individuella studier men med viss kompletterande information för studiecirkeln.

5.4 Studiecirklar vid mitten av 1930-talet

Studiehandledningar, föreläsningar och brevkurser ledde till att studiecirkelverksamheten fick fastare form. Samtidigt innebar den pedagogiska utvecklingen under 1910- och 20-talen en större variation av cirklarnas arbetsformer. Vilka konsekvenser fick detta för arbetet i cirklarna? Hur mycket av den ursprungliga "studiecirkelpedagogiken" kunde bevaras?
Vi vet mycket lite om vad som egentligen hände i studiecirklarna under 1910- och 20-talen. I stort sett saknas dokumenterad erfarenhet av det praktiska studiearbetet.

---

[1] Harald Elldin - Brevskolans förste chef.

Den första egentliga forskningen inom folkbildningsområdet genomfördes under studiesäsongen 1936/37 på initiativ av Samverkande bildningsförbunden.[1] Undersökningen avsåg att belysa studiecirkelverksamheten inom de fem studieförbunden ABF, IOGT, JUF[2], NTO[3] samt SLS[4], med avseende på studiemetoder och arbetets pedagogiska uppläggning, orsakerna till cirklarnas bildande, deras livslängd m m. Undersökningen byggde på uppgifter från 2 511 cirklar, dvs ca en fjärdedel av pågående cirklar detta år.

Ur denna undersökning (A Wallentheim: Studiecirklarna; 1940) kan vi bl a få fram en översikt över olika tillämpade studiecirkelmetoder:

a) diskussionscirkel, där man gick igenom materialet genom samtal eller diskussioner

b) referatcirkel, där kunskapsstoffet inhämtades genom deltagarnas referat ur en eller flera böcker eller avsnitt av böcker

c) läsecirkel, där genomgången skedde genom högläsning vid sammankomsten ur någon eller några grundläggande böcker

d) föreläsningscirkel, som byggde på föreläsning i det aktuella ämnet, föreläsare kunde vara någon utomstående men även någon av cirkeldeltagarna.

e) lektionscirkel, där ledaren var en fackutbildad lärare

f) radiolyssnar-cirkel

g) korrespondenscirkel

h) blandad cirkel, som innebar en blandning av olika arbetsformer.

Bland dessa nämnda former kunde man sedan, enligt utredningen, skilja mellan två huvudgrupper med olika karaktär. Utmärkande för den första typen, som omfattar a) t o m d), skulle vara att den väsentligen byggde på medlemmarnas direkta medverkan, dvs att man genom egna insatser och egen aktivitet skaffade kunskaper i ett visst ämne eller problemområde. I den andra typen, e) t o m g), kännetecknades verksamheten av att den mera liknade direkt undervisning av lektionskaraktär. Motiveringen till att

---

1/ Sammanslutning mellan de olika studieförbunden. Uppgick senare i Folkbildningsförbundet

2/ Jordbrukarungdomens studieförbund

3/ Nationaltemplarordens studieförbund

4/ Svenska landsbygdens studieförbund

korrespondenscirkeln återfanns i den senare gruppen skulle vara att studierna bedrevs efter en av korrespondensinstitutet utarbetad plan samt med återkommande kontroll av dess efterlevnad via svarsgransningen.

Givetvis var det inga vattentäta skott i denna indelning, vilket bl a framgick av, att man i undersökningen kunde konstatera, att två tredjedelar av cirklarna var blandade cirklar, dvs använde mer än en metod. Den återstående tredjedelen hade följande fördelning:

diskussionscirkel	16,5 %
referatcirkel	1,1 %
läsecirkel	4,6 %
lektionscirkel	51,4 %
korrespondenscirkel	26,0 %

Inom de blandade cirklarna utgjorde kombinationer med lektionscirkel den största gruppen (40 %) och därnäst kombinationer med korrespondenskurser (31 %).

5.5 Sammanfattning

Lektions- och brevkursmetoderna synes ha varit dominerande inom studiecirkelarbetet vid mitten av 1930-talet. Utvecklingen hade gått mot ett mer bundet arbete i cirkel: man följde "läroplaner", man besvarade frågår, men blev undervisad.

Hur farlig var då denna utveckling för det kamratliga samtalet, för diskussionen, för sökandet efter kunskap och för anknytningen till praktiken? Vad betydde den ökade förekomsten av lärare i cirklarna och det ökade användandet av kurspaket?

Bland dåtida folkbildare förekom oro inför utvecklingstendensen i studiecirkelverksamheten och man manade till kritisk granskning av såväl tillämpade metoder som material för att värna om fri, givande diskussion i cirklarna.

Så här reagerade exempelvis Herman Stolpe på undersökningens resultat:

> "Det är alltså tydligt, att lektions- och korrespondenskursmetoderna numera är de bäst företrädda inom studiecirkelarbetet. Förmodligen hade i studiecirkelarbetets yngre dagar läs-, referat- och diskussionscirklarna väsentligt större spridning. För den händelse cirkelverksamheten utvecklas åt det hållet - och många tecken tyder därpå - att det kamratliga samtalet, diskussionen, mer och mer kommit att ersättas med lektionsanvisningar och besvarande av frågor, är denna utveckling mycket betänklig, och folkbildningsorganisationerna har all anledning att undersöka, hur de skall få till stånd mera av fri, givande diskussion."
>
> (Herman Stolpe: "Studiecirkelledaren", sid 13)

Del II

Studiecirkeln

6 STUDIECIRKELN MÅSTE PRECISERAS

6.1 Finns det en studiecirkelpedagogik?

Den historiska belysningen utmynnade i en bild av studiecirkelverksamheten, som kännetecknades av en stor variation i studiecirklars arbetsmetoder.
En stor variation i metoder och ämnen är också vad som idag utmärker den omfattande studiecirkelverksamheten.

Detta aktualiserar bl a följande frågor:
- Finns det något som är gemensamt för olika typer av studiecirklar?
- Vad är i så fall speciellt utmärkande för en studiecirkel?
- Finns det en studiecirkelpedagogik?

Svaret på dessa frågor gavs delvis i avslutningen på det historiska avsnittet i citatet från Stolpe, i vilket han manade att slå vakt om det kamratliga samtalet och sökandet efter kunskap.

Det finns inte en speciell studiecirkelpedagogik i den bemärkelsen att det finns ett speciellt metodprogram utarbetat för hur studiecirkelstudier i detalj ska bedrivas.

Däremot skulle jag vilja påstå att det finns en studiecirkelfilosofi, vilken inkluderar en speciell syn på inlärning och studier. Denna medför naturligtvis i sin tur vissa metodologiska aspekter om hur det ska gå till när cirkelstudier bedrivs men tillåter stor variation.

Svaret på frågan om det finns en särskild studiecirkelpedagogik, skulle därför kunna vara: Ja, det finns åtskilliga.

Bakom studiecirklars olika utformning ska emellertid finnas en gemensam grundsyn, och det är denna grundsyn, som folkbildare under årens lopp sökt slå vakt om.
Vi har ärvt en studieform som behållit grunddragen, och framför allt namnet, från de första cirklarna. Den praktiska utformningen och inriktningen har förändrats bl a beroende på samhällets förändring och pedagogiska utveckling.

6.2 Vad vet vi om studiecirkeln?

Trots att studiecirklar har förekommit i tre kvarts sekel, är denna studieform egentligen mycket lite känd utanför folkbildningen. En bidragande or-

sak till detta är att det finns mycket lite dokumenterat om arbetet i studiecirklar. Det finns en del småskrifter, från i första hand 1930- och 40-talen, bl a i ABF:s skriftserie[1/], och i dessa kan man få viss belysning av "studiecirkelns pedagogik". En omfattande och detaljerad presentation av studiecirkeln gjord av dåtida folkbildare saknas emellertid.

En väsentlig roll i studiecirkelns utveckling och då speciellt avseende studiematerialens uppläggning och utformning samt cirkelledareutbildningen har Vuxenpedagogiska seminariet i Stockholm spelat. Det började sin verksamhet i september 1953 på initiativ av Skolöverstyrelsens folkbildningsrotel och Kursverksamheten vid Stockholms högskola. Tyngdpunkten i arbetet har legat på de metodiska problemen. Ett påtagligt resultat av verksamheten är den numera klassiska "Vuxna lär"[2/] med därtill hörande studiehandledning av Inge Johansson.

"Vuxna lär" har en praktisk inriktning och har använts i stor utsträckning inom cirkelledareutbildning, men även i denna saknas en djupare analys av studiecirkeln.

Den forskning om studiecirklar, som förekommit på 40- och 50-talen[3/], har i första hand varit demografiskt inriktad. Inte heller senare tids forskning har analyserat studieformen närmare.

En förklaring till att folkbildare under årens lopp inte dokumenterat sina erfarenheter och närmare presenterat studiecirkeln torde vara att dessa personer hela tiden varit engagerade i praktiskt arbete och därför haft begränsade möjligheter att dokumentera sina erfarenheter. En annan orsak kan vara att studiecirkeln med dess anknytning till vardagen och det kamratliga samtalet upplevts så naturlig att någon speciell presentation av de pedagogiska övervägandena inte ansetts nödvändig.

Dessutom är det otvivelaktigt så, att folkbildning har setts litet över axeln. Folkbildning har för många förknippats med hobbyverksamhet eller fritidssysselsättning. De r i k t i g a studierna har varit identiska med obligatorisk skola och högre undervisning. Folkbildningen har alltså legat så nära vardagen med sin praktiska inriktning att den inte upplevts som någonting speciellt.

1/Se exempelvis Heffler: "Arbetarnas Bildningsförbund. 1912-1962", sid 303

2/Torsten Husén m fl, 1958

3/Se t ex Kurt Törnqvist: "Studieintresse och studiemotiv hos vuxna", sid 12-16

Vi kan emellertid konstatera att det idag finns åtskilliga forskare som redovisar en syn på studier och inlärning, som väl överensstämmer med det ideal, som kännetecknat studiecirkeln i tre kvarts sekel.

Som exempel kan här nämnas Carl Rogers, Jean Piaget, Jerome Bruner[1/] - företrädare för den kognitiva skolan. Dessa pedagoger anses företräda en modern pedagogik. En mer praktiskt inriktad pedagog med samma pedagogiska syn - Paulo Freire - har med sitt arbete med utbildning av analfabeter i Latinamerika redovisat erfarenheter och teorier om studier, som väl överensstämmer med den syn som ligger bakom studiecirkeln.
Man skulle kunna påstå att studiecirkeln har fått upprättelse och bekräftats av dagens pedagoger.

Denna pedagogiska syn slår nu också igenom på andra delar av skolområdet. Det senaste exemplet (1976) återfinns i SIA-propositionen[2/] (SIA = skolans inre arbete) i form av betoning av dialogpedagogik[3/].

6.3 Studiecirkeln i denna avhandling

6.3.1 Källor

För att kunna diskutera studiecirklar som avviker från idealet, resp hur studiecirkeln ska kunna förverkligas, är det nödvändigt att presentera och definiera vad som är utmärkande för denna studieform.

I de närmast följande kapitlen kommer jag att redovisa min tolkning av vad studiecirkeln ska vara samt den bakomliggande synen på inlärning och studier.

Denna tolkning bygger på

- den bild man får genom att studera studiecirkelns framväxt
- det man kan läsa sig till ur de skrifter, som producerats under årens lopp
- den bild man idag får genom att studera studieförbundens informationsmaterial om cirklar, handledningar till studiematerial samt material för för cirkelledareutbildning
- de viktiga informationskällor som samtal med folkbildare, cirkelledare och studiematerialproducenter har varit
- egna erfarenheter

1/ För en närmare presentation, se t ex Birgitta Qvarsell: "Utvecklingspsykologi och pedagogik" (1976)

2/ Regeringens proposition 1975/76:39

3/ Se kap 7-9.

Dåtida folkbildares syn på inlärning och studier framgår främst genom tillämpningen i det praktiska studiearbetet. Man formulerade den inte i teorier och antaganden, men väl i handling.
Nutida pedagogiska forskare har med sina studier och teorier hjälpt mig att tydligare se det speciella i "studiecirkelns pedagogik".De pedagoger som då avses, är de tidigare nämnda företrädarna för den kognitiva skolan. I några fall kommer jag att citera dessa för att förtydliga framställningen. Jag avser emellertid inte att bygga presentationen av studiecirkeln på deras teorier bl a av det skälet att den grundsyn som ligger bakom studiecirkeln tillämpades långt innan dessa pedagoger redovisade sina teorier.

6.3.2 Släktskapen med de första studiecirklarna

Det finns en risk för att vi när vi idag studerar de första studiecirklarna inte alltid är medvetna om den betydelseglidning som begreppet studiecirkel genomgått i samband med t ex samhällsförändringen. Formuleringar som förr var giltiga och betydelsefulla har idag inte samma innebörd. Detta kan t ex gälla "kamrat och kamratkrets", som då var ett mycket starkare begrepp än idag. Cirkeln är inte på samma sätt som då ett vapen i kampen för ett bättre samhälle. Man studerade för att förbättra gruppens villkor. Att arbetare över huvud taget studerade var revolutionärt.

Det är också lätt gjort att man idag uppfattar de första studiecirklarna alltför romantiskt - att deltagarna startade med ett problem och "två tomma händer" och ur denna situation växte kunskap fram. Visserligen studerade man på egen hand utan teoretiskt kunnig ledare, men studiematerialet har i alla tider intagit en central roll i cirkelstudier även om dess utformning varierar. Samtidigt måste vi vara medvetna om att man i studierna ställdes inför svårigheter och att man hade behov av hjälp. Vi vet inte heller hur många studiecirklar som misslyckades. Det finns ingen statistik över detta.

I del I av avhandlingen[1/] har jag också berört hur stödet till cirklarna successivt byggdes ut och utvecklades för att möjliggöra för fler att kunna vara med.

1/ Se också avsnitt 5 i rapport nr 3 inom projektet - "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del I" (Byström; 1974)

Trots dessa reservationer har vi otvivelaktigt mycket att lära av de första studiecirklarna. Som tidigare framhållits har folkbildare trots samhällsutveckling och utveckling av studiecirkelns arbetsformer under åren sökt bibehålla och slå vakt om grundtankarna bakom studiecirkeln.

Genom att statsbidrag har tillkommit till stöd för studiecirkelverksamheten har också regler för cirklars arbete ställts upp i form av bidragsbestämmelser. Vilka möjligheter dessa ger att förverkliga studiecirkeln återkommer jag till i kap 10 och nöjer mig med att tillsvidare med studiecirkel avse "en grupp personer som studerar tillsammans med hjälp av ett studiematerial och med tillgång till en ledare".

6.4 Innehållet i del II

Studiecirkeln har sin utgångspunkt i det vi skulle kunna kalla "vardagsinlärning" och jag kommer därför att utgå från denna vid presentationen av synen på kunskap, inlärning och studier. Med detta som bakgrund kommer sedan målsättningen vid cirkelstudier att behandlas.

Kapitel 9 ägnas åt frågan om hur målen ska nås, dvs vad som ska kännetecknа en studiecirkels arbete. Vilka krav ställs på deltagare, ledare och studiematerial?

Särskilda kapitel kommer att ägnas åt:

- Den positiva sidan av statsbidragsbestämmelserna, dvs de möjligheter och den frihet dessa ger för att förverkliga studiecirkeln. I slutdiskussionen (del V) kommer sedan tänkbara, negativa konsekvenser av bidragsreglerna att behandlas.

- Därefter kommer frågan om studieresultat vid cirkelstudier att aktualiseras. Här saknar vi i stort sett forskning och utvärdering. Jag kommer inte att diskutera studiernas effekt i avhandlingen, utan rikta uppmärksamheten mot arbetet i cirklarna.

7 ANTAGANDEN OM INLÄRNING OCH STUDIER

Bakom studiecirkeln, dess utformning och sätt att fungera ligger naturligtvis ett antal antaganden om människor och hur människor lär.

Studiecirkelns framväxt visar den nära anknytningen till "vardagsinlärning", den inlärning som hela tiden sker.

7.1 Liv och lärande kan inte skiljas åt

Vare sig vi vill eller inte så lär vi människor oss hela tiden nya saker. Vi lär i samtalet med kamrater; vi lär genom att vi får erfarenheter i vårt arbete, i familjen och på fritiden; vi lär genom tidningar, radio och TV. Inlärning är en ofrånkomlig del av all tillvaro.

Vi lär oss dels fakta om vår omvärld, dels sätt att förstå dessa fakta och att tillämpa kännedomen. De fakta vi lär oss är byggbitar som vi använder för vår förståelse av tillvaron. Det mesta av det vi lär sker i kommunikation med andra människor.

Vi prövar våra erfarenheter, vi förkastar eller behåller och vi lär i denna process. Inlärningen sker i växelverkan mellan teori och praktik (praktiska erfarenheter):

> "Människor är alltid rationella i den meningen att de försöker handla så klokt som möjligt i varje enskild situation. Vi analyserar och värderar varje enskild situation och försöker finna ut vilka olika handlingsalternativ som hör hemma i situationen och väljer det som vi menar säkrast leda till framgång, lycka, säkerhet... Handlandet är alltså riktat framåt. Att förstånd och kunskaper ofta inte räcker till är en annan sak.
> (Ur Torbjörn Stockfelt: "Förslag om att införa en ny svensk folkskola", sid 24)

7.2 Människan har en vilja att lära

Vad vi lär oss beror på vår livssituation - våra intressen, erfarenheter och upplevda behov. Människan vill göra tillvaron förståelig och möjlig att behärska. Vi vill försöka motsvara de krav vi upplever att tillvaron ställer; vi vill försöka lösa eller slippa lösa konflikter och problem av olika slag.

Bruner framhåller också som en grundsats i sin inlärningsteori[1/] att människan har en naturlig vilja att lära och att inlärning i första hand är beroende av insikt och problemlösning.

1/ Se Bruner: "På väg mot en undervisningsteori"

Människor vill lära sig det som är meningsfullt. Lärandet kretsar i första hand runt vår närmaste tillvaro - yrket, hemmet och fritiden. Detta har framgått av flera undersökningar om vuxnas studiemotiv och intressen. Som exempel kan här nämnas Kjell Rubenssons undersökning "Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män" (1975), i vilken han fann att när det gällde studier, var utbildning som hade anknytning till det egna arbetet det man främst frågade efter.

Men vi lär också för att "vidga våra vyer" - med mer kunskaper kan vi "kontrollera" ett större område omkring oss.

7.3 Belöningen är att lära nytt och utvecklas

Att uppleva att man ökar sitt kunnande, att man bättre behärskar och förstår är belöning i sig. Det är emellertid inte bara att lära nytt som är viktigt utan också att kunna utnyttja det och söka ny kunskap och lösa problem. I inlärningen ligger också att utvecklas som människa.

Möjligheterna att omsätta erfarenheter i handling påverkar viljan och intresset att lära nytt. Detta kan då också innebära att i ju mindre utsträckning en människa uppfattar att hon kan påverka sin egen situation, i desto mindre utsträckning är hon benägen att skaffa sig sådana kunskaper som skulle möjliggöra för henne att förbättra sina levnadsvillkor.[1/]

Men samtidigt kan vi också konstatera bl a utifrån Freires erfarenheter att

> "... varje mänsklig varelse, hur "okunnig och nersjunken i tystnadens kultur" hon än är, är i stånd att betrakta sin värld kritiskt i dialogiskt möte med andra. När hon förses med lämpliga verktyg för ett sådant möte, kan hon så småningom uppfatta sin personliga och sociala verklighet och motsättningarna i den, bli medveten om sin egen uppfattning av denna verklighet och handskas kritiskt med den."
> (Ur Freire: "Pedagogik för förtryckta", sid 11)

Men vi behöver inte gå till Freire för att få dessa erfarenheter. Genom att knyta an till föregående del i avhandlingen kan vi se motsvarande utveckling i studieaktiviteten kring sekelskiftet.

7.4 Utveckling genom relationen till andra människor

Liv och lärande hör ihop. De nya erfarenheterna måste prövas. De prövas i diskussioner och kontakt med andra människor. De prövas i praktisk handling.

1/ Se t ex Lena Johanssons diskussion i Låginkomstutredningen i kapitlet "Utbildning - resonerande del".

Detta ger i sin tur nya erfarenheter som i sin tur ger upphov till... osv.

Samtalet (dialogen) är inte bara det sätt på vilket information och kunnande överförs från en individ till en annan utan också av avgörande betydelse för den emotionella och sociala utvecklingen. Vi formas i samspelet med andra människor. Våra möjliga utvecklingsvägar bestäms/påverkas/begränsas av andra människors sätt att uppleva oss och reagera - både i positiv och negativ riktning.

> "Alla de tidigare handlingarna och nästan alla senare utförde vi och utför vi tillsammans med andra människor. Varje handling är således direkt och/eller indirekt en samarbetshandling. När vi försöker att förstå situationen för att finna det bästa handlingsalternativet förstår vi den därför på människovis, eller mer exakt, så som vi har lärt oss att analysera och förstå av de människor som vi har mött.
>
> Detta innebär inte att människor upplever för varandra. Var och en lever sitt liv, upplever sin egen verklighet. Men det innebär att de andra människorna och deras handlingar har avgörande betydelse för den enskilda människan.
>
> Det innebär heller inte att människor ständigt ger varandra lektioner. Däremot tar människor ständigt lärdom av varandra. Människan är en kulturvarelse."
> (Ur Stockfelt:"Förslag om att införa en ny svensk folkskola", sid 24)

I samtalet bekräftar, stödjer och utvecklar vi varandra.

> "Människan är en "dialogvarelse", som förmedlas till sina medmänniskor genom omvärlden och till omvärlden genom dialog med medmänniskorna."
>
> (Ur Freire "Pedagogik för förtryckta", sid 19)

7.5 Vardagsinlärning och studier

Vi lär oss alltså hela tiden nya saker, men genom ett osystematiskt byte av erfarenheter och praktiska upplevelser går denna utveckling relativt långsamt. Ett snabbare sätt att utvecklas är studier, dvs genom att systematisera erfarenheter samt att komplettera med kunnande som andra redan tänkt fram.

Men fortfarande är det alltså individens egen tillvaro som är utgångspunkten - yrkes-, fritids-, familje- eller samhällsrollen. Under livscykeln förändras kraven och individen ställs ständigt inför nya uppgifter. Studier är inte ett mål i sig utan människors behov, erfarenheter, vardag måste vara den naturliga utgångspunkten.

Studier måste därför utgå från den vardagsinlärning som alltid förekommer. De ska utveckla och systematisera denna så att den bildar en bas för individen att aktivt och målinriktat utforska sin omgivning. Kunskaper måste skapas i en situation som betonar användningen. Det sker bäst tillsammans med andra människor för att möjliggöra byte av erfarenheter och gemensamt kunskapssökande.

8 MÅLSÄTTNING VID CIRKELSTUDIER

8.1 Kunskap vid cirkelstudier

I de flesta utbildningssammanhang används ordet "kunskap" i bemärkelsen att en människas kunskaper om något är lika med de fakta hon känner till. Detta leder i sin tur lätt till en studiesituation som kännetecknas av förmedling av färdiga kunskaper - fakta - i det aktuella ämnet. Ofta är då vad som ska läras ut definierat i förväg i t ex en läroplan.

Målet vid cirkelstudier är kunskap, som inte bara är att känna till vissa fakta om något, utan i lika avgörande grad att kunna använda sin kännedom om dessa fakta för att förstå och förändra sin tillvaro.
Kunskap i denna bemärkelse har tre inbördes sammanhängande och av varandra beroende sidor, avseende en deltagares utveckling:
- ämneskunnande (K)
- en emotionell sida (E)
- en social sida (S)

8.2 Ämneskunnandet

8.2.1 Rätt ämneskunskaper

Ämneskunnandet innefattar bl a fakta om olika företeelser. De fakta man känner till kan vara mer eller mindre isolerade, bilda mer eller mindre sammanhängande resonemang. Framför allt kan fakta vara mer eller mindre meningsfulla att känna till i olika sammanhang.

Oavsett hur väl man känner till en mängd fakta om ett förhållande, blir detta abstrakt och overkligt så länge man inte finner vägar att uppleva det som en levande verklighet. Först om man kan relatera något till sig själv, till sin egen tillvaro, blir det något verkligt.

8.2.2 Veta och förstå

För att de fakta och färdigheter deltagarna lär sig ska vara användbara måste dessa ha nära anknytning till deltagarnas vardag. Men detta är inte tillräckligt. Det krävs också att man kan se enskilda fakta som delar i en helhet:

> "Kunskap är inte att veta, utan att veta och förstå."
> (Ur Stockfelt: "Förslag om att införa en ny svensk folkskola", sid. 30)

Vi kan här tala om målet "ökad förståelse" eller insikt. Deltagarna ska via studierna få perspektiv på sin tillvaro - se det egna ämnet i ett större samhälleligt sammanhang:

> "Metoderna som tillämpas i cirkelarbetet ska inte bara på bästa sätt hjälpa deltagarna att förvärva kunskaper och färdigheter som svarar mot deras behov. Studiematerial och metoder bör hjälpa deltagarna att få perspektiv på studierna, se det egna ämnet i ett större samhälleligt sammanhang.
> (Ur ABF: "Metodutbildning", avsn. "ABF-kunskap", sid 6)

I detta ligger också att studierna ska vara beredskapsgrundande på så sätt att deltagarna tränas i att angripa problem och komma fram till lösningar i situationer man sedan ställs inför, men som varken studiematerialproducenter, ledare eller deltagare "idag" kan förutse.

> "Vi undervisar inte i ett ämne för att producera små levande uppslagsböcker. ... Vetande är en process, inte en produkt."
> (Ur Bruner: "På väg mot en undervisningsteori", sid 88)

8.2.3 Ämneskunnandet går ej att precisera i förväg

En följd av vad jag sagt i tidigare avsnitt är att det nya ämneskunnandet hos deltagare i olika cirklar (kring samma ämne) efter avslutade studier borde variera beroende på vilka deltagarna är.
Det ämnesmässiga kunskapsmålet är därför inte möjligt att fastlägga vid cirkelns start, om det inte formuleras mycket vagt. Givetvis kan och ska deltagare och ledare då försöka göra en så bra anpassning som möjligt av ämnet till deltagarnas bakgrund och behov. Händelseutvecklingen, de gemensamma diskussionerna och den gemensamma problemlösningen kommer att ge upphov till nya behov och problem, som behöver angripas.

Detta innebär, att det i cirkeln måste finnas utrymme att kontinuerligt förändra målet och anpassa verksamheten efter deltagarna. Dessa förändras och förändrar varandra ständigt under arbetets gång. Målet måste därför ständigt utvecklas eller stå under omprövning.

8.3. Den emotionella sidan

Det hjälper inte att individen skaffar sig ämnesmässiga kunskaper, även om de är anpassade till individen och hennes situation. Den resurs som dessa kunskaper utgör måste också kunna aktiveras.

> "Det är också viktigt att metoderna tränar deltagarnas omdöme, förmåga att se kritiskt på och självständigt värdera information. Sist men inte minst bör studiemetoderna träna deltagarnas förmåga att skriva och behärska ett allt större ordförråd, läsa med god förståelse och uttrycka sig muntligt inför andra."
> (Ur ABF: "Metodutbildning", avsn. "ABF-kunskap", sid 6).

Den emotionella sidan rör främst deltagarnas självförtroende, så som detta tar sig uttryck i hennes bedömning av sina egna kunskapers och åsikters värde. Detta mål skulle kunna rubriceras "personlighetsutveckling" eller "frigörelse" - frigörelse av sina resurser. Många människor är passiviserade. De saknar tilltro till sig själva och sin förmåga.

Cirkelstudier har därför den klart uttalade målsättningen att deltagarna i studiesituationen ska få resurser och handlingsmönster, som kan möjliggöra aktiva människor - människor som accepterar och respekterar sig själv och sina likar. Man skulle kunna säga att det ytterst är en fråga om i vilken utsträckning individen kan se andra människor som jämlikar.

Men denna frigörelse, personlighetsutveckling, inskränker sig inte till individen och hennes agerande utan målet är också ett samhällsmål - att lägga grunden för ett demokratiskt samhälle.

> "När människor är tysta i en demokrati, då är det ingen bra demokrati."
> (Ur intervju med Per Ebbe Persson[1]. Art i "Kunskap, insikt, frigörelse", sid 208)

Studier kan också bidra till att människor lär sig lita till sin egen förmåga, vågar både tro på och ifrågasätta sina egna kunskaper. De blir människor som är öppna, aktiva och beredda att lära sig något nytt.

> "En demokratiskt arbetande studiecirkel är ett bra vapen mot auktoritetstro. Den ger träning till att ta tillvara medbestämmanderätt på arbetsplatsen och rättigheter i samhället, till att våga göra sin röst hörd."
> (Ur ABF: "Metodutbildning", sid 21).

8.4 Den sociala sidan

I alla studier i grupp finns en social sida. I vissa fall kännetecknas den av konkurrens, i andra av samarbete. När det gäller cirkelstudier ska dessa utmärkas av det gemensamma arbetet.

1/ Per-Ebbe Persson, f d ABF-ombudsman och sekreterare i FÖVUX-utredningen

8.4.1 Kunna arbeta tillsammans

Själva arbetsformen, att arbeta i grupp, är något av det viktigaste man kan lära sig då det gäller att skaffa sig inflytande över sin situation. Vana att arbeta i grupp är nära nog en förutsättning både då man vill systematisera vardagsinlärningen för att undersöka ett förhållande och då man vill gå till konkret aktion för att förändra sin tillvaro.

Cirkelstudier måste därför bygga på att deltagarna tillsammans tränas i att angripa problem. De bör arbeta sig fram till lösningar och kan därigenom utveckla kunnande.

8.4.2 Byte av erfarenheter

I studier som utgår från människans egen tillvaro blir behandlingen av olika problem mer mångsidig om man utgår från flera människors tillvaro. Olika människor kan olika saker och kan betrakta samma problem från helt olika vinklar. Ett för en människa olösligt problem kan mycket väl vara lösbart om man har möjlighet att angripa det från en annan människas synvinkel. För en människa som behärskar ett område kan det vara viktigt att få veta hur det är att inte behärska detta område. Det kan räcka som bas för meningsfulla studier att varje människa i en grupp lär de andra något av vad just de kan i en fråga. Samtidigt lär man sig att förstå och tillämpa vad de andra känner till.Detta utesluter naturligtvis inte att det också är nödvändigt att tillföra ytterligare information utifrån, exempelvis genom fackmannamedverkan, föredrag eller litteratur. En grupp är dock inte lika beroende av yttre faktamaterial som en enskild individ.

8.4.3 Att bli något

Jag har tidigare konstaterat (se avsnitt 7.4) att vi är beroende av andra människor för att utvecklas och för att lära oss. Vi är beroende av andra människor för att kunna förverkliga våra möjligheter.

Jag har också tidigare betonat betydelsen av att få självförtroende, tilltro till sina resurser.

Jag vill understryka detta med konstaterandet att det är i relationen till övriga deltagare, i samarbetet mot ett gemensamt mål, man blir något/betyder något. Det är då man kan få uppleva att ens insats är något värd.

8.4.4 Deltagarna önskar kontakt och gemenskap

Avslutningsvis bör poängteras att deltagarnas behov av kontakt och gemenskap kan vara klart uttalade motiv för att söka sig till cirkelstudier.

8.5 Målet - demokratiska människor

8.5.1 Demokratiska människor

Det yttersta målet vid cirkelstudier är demokratiska människor - människor som är aktiva i samhället och tillsammans bygger upp en demokrati. Detta har alltid varit klart uttalat inom folkbildningen. Så var det vid sekelskiftet. Så är det idag.

Vi kan i denna målsättning skönja två nivåer:

- att deltagarna, som enskilda personer, ska kunna förändra sin livssituation. Människor ska kunna förbättra sin arbetssituation och få bättre levnadsvillkor över huvud taget. Dvs inom ramen för sina villkor och möjligheter få ut mer av tillvaron t ex genom att lära språk, odla intressen och färdigheter.

- men också att deltagarna tillsammans med andra ska förändra och utveckla samhället för att skapa bättre levnadsvillkor för alla.

Däremot syftar inte cirkelstudier till individuellt avancemang i samhället.

Studiecirkelns möjlighet att vara en socialt förändrande kraft framhålls speciellt i LOVUX IV[1/].(Utbildning för arbete och demokrati[2/], 1976.) Detta markeras genom formuleringen av tre särdrag hos "folkrörelsemodellen" av vuxenutbildning (sid 117-119):

- vuxna deltagare kommer till studierna med särskilda resurser - och kan därigenom skapa ny kunskap
- deltagarna kommer med konkret upplevda behov av förändring - de studerar därmed inte bara det redan uppnådda utan också det möjliga
- studierna - i studiecirkeln eller på den fackliga kursen - bygger på inlärning genom samarbete - och ger därigenom social träning och stimulans till demokratisk aktivitet.

1/ LOVUX: LOs arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor
2/ LOVUX IV: "Utbildning för arbete och demokrati" (Rapport till LO-kongressen 1976)

8.5.2 Studiecirklar i den demokratiska processen

Men cirkelstudier kan också sättas in direkt i den demokratiska processen.

Cirkeln blir inte bara mottagare och bearbetare av information utan också sändare. Exempel på detta är den mängd cirklar, som under hösten 1974 arbetade med studiematerial kring utformningen av den framtida energipolitiken i Sverige.

Dessa studiecirklars synpunkter kom sedan att påverka olika politiska partiers ställningstaganden i energifrågan. Andra liknande exempel är rådslagsverksamheten kring § 32-utredningen, förslaget om löntagarfonder m fl.[1/]

Denna möjlighet och funktion för studiecirklar att vara sändare av information förefaller i första hand gälla den samhällsengagerade och fackliga sektorn, men behöver det verkligen vara så?

Cirklar i estetiska ämnen sysslar med kulturfrågor, cirklar i konsumentkunskap sysslar med miljöfrågor och språkcirklar kan överbrygga etniska problem. Listan kan göras lång.

1/ Se också avsnitt 5.2, i vilket framgår att denna funktion för studiecirkeln inte är ny.

9 ATT NÅ MÅLEN

9.1 Inledning

Detta kapitel ska följa upp diskussionen om synen på inlärning och studier samt målsättningen vid cirkelstudier genom att redovisa några konsekvenser för utformningen av arbetet i studiecirklar. Jag kommer emellertid att begränsa framställningen, eftersom just frågan om vad cirklar borde bli och vad de blir är avhandlingens innehåll.

9.2 Den gemensamma aktiviteten

För att en cirkel ska fungera på det sätt som tidigare skisserats, ställs vissa krav på samtliga deltagare, inklusive ledaren. Framför allt ställs kravet på allas aktivitet. Alla måste känna sitt ansvar och bidra till det gemensamma arbetet i cirkeln. Var och en måste känna att han/hon är lika mycket värd som de andra i cirkeln (inkl ledaren). På det viset kan en äkta dialog komma till stånd.

> "Alla deltagarna i studiecirkeln är varandras lärare och elever. Dialogen är deras undervisningshjälpmedel. Detta ställer speciella krav på samtliga att vara aktiva. Den passive studiecirkelmedlemmen fyller inte sina uppgifter som lärare, även om han/hon kanske gör det som elev."
>
> (Ur Stockfelts manus till artikel om studiecirkeln i Utbildningstidningen. Beräknad publicering: sommaren 1976).

Det är alltså i gruppen bland deltagarna själva som inlärning och utveckling sker.

Men det är inte tillräckligt med de kunskaper och erfarenheter deltagarna kommer med till cirkeln. För att föra utvecklingen framåt, måste också ny information tillföras.
Detta kan ske genom att deltagarna tar reda på fakta, läser i studiematerialet, gör studiebesök, utnyttjar fackmannamedverkan, utnyttjar ledarens erfarenheter.
Studiecirkelstudier innebär en varvning av individuella aktiviteter mellan sammankomsterna och en gemensam bearbetning av informationen under sammankomsterna.

Det är i samspelet grupp - ledare - studiematerial, som kunskaperna utvecklas, dvs detta samspel möjliggör den utvecklings- och inlärningsprocess, som cirkelstudier syftar till.

9.3 Trygghet i studiesituationen

En förutsättning för att man ska nå den ideala studiecirkeln är att stämningen i cirkeln är sådan att alla deltagare vågar vara aktiva. Deltagarnas trygghet eller prestige får inte stå på spel. Oscar Olsson (se del I) betonade också mycket starkt betydelsen av att skapa en trygg och förtroendeingivande miljö som underlag för studierna.

Tryggheten i studiesituationen påverkar inte enbart deltagarnas möjligheter att delta aktivt i arbetet, utan också vad man lär sig.

Är man otrygg, kan det hända att man inte alls lär sig vad som är avsett. Denna otrygghet kan innebära att man är rädd att yttra sig i gruppen, man är rädd för övriga deltagare och ledare, man är rädd att göra bort sig. Studiesituationens otrygghet överskuggar innehållet i studierna. Målet för deltagaren kan då bli att på smärtfriast möjliga sätt ta sig igenom en sammankomst.

Otryggheten kan också medföra att man biter sig fast vid vad man redan anser sig veta eller att man anammar alla fakta som presenteras. I båda fallen skulle detta bero på att man inte vågar diskutera eller ifrågasätta.

Viktigast är kanske att det ämneskunnande man inhämtar i en otrygg situation kan "färgas" av denna otrygghet. Tillämpandet av denna kunskap kan komma att förknippas med olustkänslor och rädsla. Hur studiesituationens karaktär påverkar användandet av kunskaper har bl belysts av T Stockfelt i en undersökning "Motivation, learning and performance" (1963):

> "I en undersökning som jag utförde för några år sedan (Stockfelt, 1963) fann jag exempelvis att elever som klandrades eller som tävlade mot varandra eller mot sig själva visserligen lärde sig mer fakta ju intensivare de motiverades men de fick också större svårigheter att använda dessa fakta i sitt handlande om de inte motiverades intensivt när de skulle använda dem.
>
> ..... de elever som av yttre skäl hade arbetat hårdast med att lära sig stoffet visserligen hade lärt sig mycket men de hade också fått stark motvilja mot att arbeta med stoffet."
>
> (Ur Stockfelt: "Förslag om att införa en ny svensk folkskola", sid 101).

9.4. En äkta dialog

En av studiecirkelns viktigaste principer är respekten för individen och människors lika värde. Detta måste också återspeglas i arbetet i cirkeln, i dialogen mellan deltagare och mellan ledare och deltagare. Det viktiga

i denna dialog är att det finns tillit mellan människorna och att man ser varandra som jämlikar.

I "Kunskap - insikt - frigörelse" talar Erling Lars Dale i huvudsak om två typer av mellanmänskliga handlingar:
1/ Teknisk eller falsk praktik, som skulle innebära att man tillgriper en handling för att uppnå något utanförliggande utan att avslöja syftet med handlingen. Ett sådant exempel skulle vara att en elev inte känner till orsaken varför en lärare ställer en viss fråga till honom.

2/ Etisk eller ärlig praktik, vilket innebär att man röjer syftet med handlingen:

> "Ärlig mänsklig samvaro innefattar att handlingarna uppenbarar meningen med dem: handlingarna är, kan man säga, möjliga att genomskåda. Vi kan alltså här tala om handlingar som avslöjar avsikten, syftet, med dem. Handlingens motivering ligger därför inom den tolkningsram utifrån vilken båda parter handlar." (Ur Dale, artikel i "Kunskap - insikt - frigörelse"; sid 111)

En äkta dialog mellan medlemmarna (inkl ledaren) i en studiecirkel måste bygga på ärlig praktik. Studiecirkelledarens roll är ursprungligen rollen av den medstuderande. Studier som bygger på falsk praktik, där ledaren manipulerar deltagarna, har som effekt att deltagarna lär sig tro att de är okunniga eller oförmögna att ta ansvar för sina studier.

9.5 Krav på ledaren

Studiecirkeln ska utgå ifrån deltagarnas egna resurser (förutsättningar, erfarenheter osv) och förmåga att ta ansvar för sina studier.

Deltagare och ledare måste befria sig från de traditionella lärare- och elevroller, som de förmodligen bär med sig. Så länge denna relation kvarstår följer automatiskt andra förhållanden som associeras med den traditionella skolan: konkurrens, prestationskrav, känsla hos deltagarna att det är ledaren som kan och deltagarna som inte kan osv. Detta kan inte bidra till att skapa demokratiska människor.

Ledaren har ett speciellt ansvar att initiera denna attitydförändring. Det är trots allt ledaren, som från början automatiskt är den som påverkar mest.

Ledaren måste aktivt skapa förutsättningar för gruppens deltagare att gemensamt planera cirkelns arbete och tillsammans komma fram till kunskap. Ledaren ska bistå deltagarna i studierna med information, tolka och utveckla problem och frågor samt vid behov direkt handleda. Här skiljer det naturligtvis mellan olika ämnen.

Speciellt vid studiestarten krävs insatser från ledaren att skapa förutsättningar för cirkelns arbete.

9.6 Studiematerialet

En central roll i cirklars arbete intar studiematerialet. Genom detta tillförs information för deltagarna att bearbeta och bygga vidare på. Materialet kan vara centralt utarbetat, men deltagarna kan också välja eget studiematerial.

Materialet ska ge underlag för deltagarnas studier både mellan och under sammankomsterna. Studiematerialet ska alltså ge basinformation, som kan studeras in på egen hand, varefter cirkeln med hjälp av bl a arbetsuppgifter ska knyta an till egna problem och erfarenheter. Arbetsuppgifterna ska stimulera deltagarna att bearbeta, diskutera, kritiskt granska och knyta an till egna problem och erfarenheter. Målet för studiecirkelns arbete kan aldrig vara att lära in innehållet i en kursbok.

10. FRIHET ATT FÖRVERKLIGA STUDIECIRKELN?

10.1. Studiecirkeln kräver frihet

> "Efter ett likformigt schema kunna cirklarna icke stöpas. Cirkelarbetet måste inrättas efter medlemmarnas egen håg och deras intressen."
> (Ur H. Heffler:"Arbetarnas bildningsförbund 1912-62", sid 47)

I studiecirkelfilosofin är en av hörnstenarna att studierna ska utgå ifrån deltagarna - deras behov, förutsättningar och intressen.

Detta innebär i sin tur att de ramar som ges för verksamheten (i form av statsbidragsbestämmelser) måste få en sådan form att de inte motverkar denna anpassning till deltagarna. I "Kunskap - insikt - frigörelse" skriver också Birgitta Qvarsell beträffande tillämpningen av kognitiva undervisningsteorier inom vårt utbildningssystem:

> "En konsekvent tillämpning av kognitiv teori i undervisningssammanhang är bara möjlig då varje individ har frihet att formulera sina egna mål eller tillåts vara verksam utan målformulering alls. De inre motiven respektive jämviktsprocessen som drivkrafter för inlärandet kräver att varje inlärningssituation hårt knyter an till just individens egna motiv och egna utgångspunkter." (sid 82)

10.2 Friheten i statsbidragsbestämmelserna

Vilka möjligheter ger då statsbidragsbestämmelserna? [1/]

Ämnesval:

Frihet att välja ämne. Man är inte låst till skolväsendets ämnen, utan kan studera ämnen som ligger nära deltagarnas vardag och som deltagarna upplever behov att fördjupa sig i.

Deltagarna:

Antalet deltagare kan variera från fem till tjugo. Framför allt har man möjlighet att studera i liten grupp, vilket kan möjliggöra att deltagarnas erfarenheter bättre kan tas till vara än i de flesta andra studieformer. Det ställs inga formella krav på förkunskaper. En grupp människor, som

---

1/ Se exempelvis "Förordning om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet" (Aktuellt från SÖ, nr 1, 1975/76). Se också bilaga 3.

upplever behov av att studera ett visst ämne, kan på eget initiativ bilda en studiecirkel. Man är inte bunden till ett studieförbunds utbud utan initiativet kan komma från de människor som kommer att ingå i cirkeln.

Ledaren:

Deltagarna har möjlighet att inom sig utse ledare (under förutsättning att ledaren godkänns av studieförbundet). Inga formella krav ställs heller på ledaren annat än att han/hon ska vara lämplig.

Studietid:

Det finns ingen övre gräns för hur länge en studiecirkel kan pågå. Vanligast är emellertid att en cirkel slutrapporteras efter en, högst två, studiesäsonger. Ingenting hindrar dock att samma deltagare bildar en ny cirkel nästkommande studiesäsong. En grupp människor, som upptäcker att de har mycket av lära av varandra, kan alltså träffas i studiecirkelform i princip i hur många år som helst.

Studiematerial:

Deltagarna ska ha tillgång till studiematerial och arbeta utifrån en godkänd studieplan, men denna kan deltagarna tillsammans utforma. Man är inte bunden att följa i förväg centralt fastställda studieplaner och man har frihet att själv välja lämpligt studiematerial. Efter hand som studierna fortskrider kan deltagare och ledare tillsammans utforma det fortsatta arbetet.

Några ytterligare resurser:

- Studierna är frivilliga. Utgångspunkten för cirkelstudier är således att deltagarna själva upplevt behov att studera det aktuella ämnet.

- Deltagarna kan få viss tillgång till sakkunniga personers hjälp, om de upplever att de behöver sådan. (Fackmannamedverkan)

- Man har möjlighet att göra studiebesök.

- Man är inte låst till en speciell undervisningslokal, utan kan träffas var man vill, t ex hemma hos varandra.

- Tid och dag för sammankomster kan också avgöras av de personer som ingår i cirkeln.

- I studiecirklar förekommer inga betyg. Man behöver alltså inte gradera deltagarna med hjälp av läxförhör eller prov.

Dessa ramar kan tyckas begränsa verksamheten, men trots allt är studiecirkeln en av de idag existerande studieformer som har de bästa yttre förutsättningarna att fungera som ett forum i vilket människor gemensamt kan utvecklas till aktiva människor i ett demokratiskt samhälle.
De negativa konsekvenser statsbidragsbestämmelserna kan få kommer att diskuteras i del V.

10.3. Begränsning till cirklar med statsbidrag

Projektet har inriktats mot studiecirklar som bedrivs med statsbidrag, dvs cirklar som definieras av statsbidragsbestämmelserna. Klart är emellertid att inte alla studiecirklar, som med denna utgångspunkt betecknas studiecirklar, är det i den bemärkelse som tidigare redovisats. I vissa fall används begreppet studiecirkel enbart som ett administrativt begrepp. Hur sedan studierna bedrivs är en annan fråga.

STUDIECIRKELN i denna avhandling är alltså en studieform som kännetecknas av det den tidigare framställningen visat.

Naturligtvis förekommer studier i kamratkretsen utan statsbidrag och i former som väl överensstämmer med studiecirkeln. Dessa kommer emellertid inte att tas med i avhandlingen utan framställningen begränsas alltså till cirklar som administreras av studieförbund och bedrivs med statsbidrag.

11 STUDIERESULTAT

11.1 Vad är en bra studiecirkel?

Vad som t ex uppfattas som en "bra" studiecirkel är olika beroende på vem som uttalar sig.

- för en deltagare: en cirkel som gett honom något att minnas
- för en annan: en cirkel, som lett till att bekantskapskretsen utökats
- för en tredje: en cirkel som lett till "matnyttiga" kunskaper
- för en ledare: en cirkel där deltagarna vid avslutningen förklarat sig nöjda
- för studieorganisatören: en cirkel som fullföljts; en cirkel med få avbrytare; en cirkel där deltagarna inte ringer till expeditionen och klagar.

11.2 Tillströmningen av deltagare

En belysning av hur cirkelstudier uppfattas och upplevs kan man få genom att studera statistiken över deltagarantal och verksamhetens kvantativa utveckling. Som redan tidigare (se avsnitt 1.4) konstaterats, deltar varje år miljontals människor i cirkelstudier. Vi kan dessutom konstatera att studiecirklar förmår locka deltagare ur gruppen kortutbildade studieovana på ett sätt som saknar motstycke i andra studieformer.

Vad vi också kan konstatera är att åtskilliga som börjar i cirkelstudier sedan vill fortsätta. Det har framgått av olika undersökningar, se t ex resultat från FÖVUX:s verksamhet[1/].

De första studiecirklarna kännetecknades av att man i många fall fortsatte studera år ut och år in, möjligen med byte av ämne. Det som skiljer dessa cirklar från dagens är att man idag avbryter och börjar på nytt, något som alltså har att göra med statsbidragsbestämmelserna.

Jag ska här föregripa redovisningen av undersökningar om studiecirklar med ett belysande citat från en intervju hur man kan uppleva sina cirkelstudier:

> "Du borde fråga "varför går man inte i cirkel." Man borde alltid gå i cirkel."
> (En deltagare i"Musikcirkelundersökningen"; se kap. 22)

1/ FÖVUX: Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning

11.3 Studieresultat

11.3.1 Vad vet vi?

Jag ska inleda med ett citat ur "Rekrytering till vuxenutbildning" (Rubensson; 1975):

> "I vad mån deltagande i studieförbundens verksamhet och kommunal vuxenutbildning inverkar på den enskildes sociala, politiska och kulturella engagemang har hittills inte klarlagts. Inte heller har man utforskat om och i vilken utsträckning deltagande i studiecirklar ökar kommunikationsfärdigheten och ger den enskilda deltagaren säkerhet och tro på sig själv. Man vet heller inte vilka typer av cirklar som främst skulle ge sådana effekter." (sid 253)

Det finns några undersökningar i vilka man tar upp frågan om studieresultat. I allmänhet har man då i undersökningen tillfrågat deltagarna själva om hur de uppfattat studierna och studieresultatet. I vissa undersökningar har man dessutom sökt mäta resultatet i intervjuer och test. Sammanfattningsvis måste man emellertid konstatera att vi i stort sett saknar kunskap om studieresultatet.

11.3.2 Vad och hur ska vi mäta?

Man skulle naturligtvis kunna börja med att försöka göra en utvärdering av det ämneskunnande man tillägnat sig under studierna.

Problemet är emellertid svårigheten att veta vad man ska mäta. Med studiecirkelns målsättning att knyta kunskapsinhämtandet till deltagarnas egna behov och erfarenheter ska studierna leda till kunskaper som skiljer sig åt mellan olika studiecirklar. Varje cirkel är unik.

Om vi nu skulle kunna mäta detta så speglar resultatet inte automatiskt värdet av tillskottet i ämneskunnande hos deltagarna. Hänsyn måste då också tas till kunskapernas användbarhet. Kunskap vid cirkelstudier inkluderar också en emotionell och social sida.

En annan central fråga är när studieresultatet ska mätas. I avsnitt 11.2 påstod jag att den ideala studiecirkeln har början men inte slut. I cirkelstudierna startar en process som innebär att kunskapsinhämtandet fortsätter också när man lämnat cirkeln. Detta gäller naturligtvis vid alla studier men är speciellt markerat vid cirkelstudier.

Vid en utvärdering av cirkelstudier i efterhand kan vi inte heller med säkerhet veta om ett uppmätt studieresultat är effekten av studier som bedrivits på studiecirkelvis. Långt ifrån alla studiecirklar arbetar på det sätt som är tänkt.

11.3.3 Studiecirkeln en lägre form av studier?

Studiecirkeln är en studieform som lockat åtskilliga kortutbildade studieovana deltagare. Detta kan i sin tur ha lett till en missuppfattning om studiernas kvalitet, nämligen att studiecirkeln skulle vara en "lägre" form av studier, som t ex skulle kunna leda fram till en "högre" form av studier, t ex den kommunala vuxenutbildningen.

Det är därför angeläget att här påpeka att studiecirkeln är en pedagogisk form - det har inget med kvalitet på studierna att göra.

En bidragande orsak till missuppfattningen skulle kunna vara att cirkelstudier inte avslutas med examen eller betyg. I studiecirkeln studerar man ändå.

11.3.4 Studiecirkeln inte effektiv ?

En närbesläktad fråga, som också kräver en kommentar, är att cirkelstudier inte skulle vara effektiva i jämförelse med t ex lärarledd undervisning.

Vid lärarledd undervisning förmedlas kunskaper till deltagarna på ett (ur ämnets synvinkel) pedagogiskt väl genomtänkt sätt. Deltagarna tar emot kunskaper och avancerar i studiematerialet. Man upplever att man lär sig.

Men "effektiva studier" kan också innebära "att skaffa sig användbara kunskaper", att man lär det man har nytta av samt att man samtidigt lär sig att använda ämneskunnandet. Visserligen kan det innebära att man lär sig fakta långsammare, men samtidigt lär man sig att tillämpa det nya.

11.4 Överlägsen studieform?

Med de föregående resonemangen har jag emellertid inte velat hävda att studiecirkeln alltid är en överlägsen studieform. Visserligen vill jag påstå att studiecirkeln är en lämplig studieform för i synnerhet kortutbildade studieovana deltagare, men samtidigt måste hänsyn tas till deltagarnas syfte med sina studier.

För deltagare som söker teoretiska kunskaper för att t ex klättra inom skolsystemet eller kompensera en tidigare skolutbildning han/hon inte fick, finns andra alternativ att nå dessa mål, t ex kommunal vuxenutbildning. Cirkelstudier ger som tidigare framhållits inte betyg, arbete eller karriärmöjligheter. Samma sak gäller personer som önskar specialisering för att behärska ett visst problem eller arbetsuppgift.

11.5 Studieresultat ej med i avhandlingen

När jag i fortsättningen diskuterar studiecirklar i avhandlingen kommer jag inte att speciellt behandla frågan om studieresultat. Inriktningen är i stället att studera och diskutera arbetet i cirklarna och hur detta avviker från idealet. I de fall studieresultat ändå berörs, bygger bedömningen av dessa så gott som uteslutande på deltagarnas egen uppfattning, som den kommit till uttryck i t ex intervjuer.

12 AVSLUTNING

12.1 Studiecirkeln: olika former - ett ideal

Läsecirkel, referatcirkel, lyssnarcirkel, föreläsningscirkel, diskussionscirkel, samtalscirkel, brevcirkel osv.

Det förekommer att man söker klassificera studiecirklar efter cirkelns huvudsakliga arbetsmetod[1/]. Arbetsformen i studiecirklar kan variera men det avgörande är om studierna bedrivs i linje med den bakomliggande grundsynen och med inriktning mot studiecirkelns "tredelade" målsättning. Detta får i sin tur konsekvenser för relationen deltagare - ledare - studiematerial.

De olika sidorna i studiecirkelns målsättning - ämneskunnande, emotionell och social utveckling - är inte isolerade från varandra utan sammanhängande och beroende av varandra.

Detta medför i sin tur att det inte är möjligt att exakt ange i vilken relation dessa "delmål" ska tillgodoses. Relationen mellan dessa kan variera beroende på ämnet och dess karaktär. Vad som är viktigt att slå fast är att det praktiska studiearbetet i cirkeln ska kännetecknas av deltagarnas gemensamma aktivitet. Arbetet utgår från deltagarnas egen situation, behov och förutsättningar.

12.2 Ord och uttryck

Studiecirkelns speciella karaktär och avgränsning mot andra studieformer markeras också av de termer man från studieförbund och folkbildarhåll använder i samband med cirkelstudier. Detta ordval används bl a för att undvika associationer hos många vuxna till studieformer, personliga relationer och andra sammanhang som inte hör hemma exempelvis i en studiecirkel. I stället vill man markera studiecirkelns profil. Några exempel:

I stället för	används
Lärare	Cirkelledare
Elev	Deltagare
Lektion	Sammankomst
Läxor	Hemarbete
Lektionssal	Studierum
Undervisning	Studier
Läroböcker	Studiematerial
Läroplaner	Studieplaner
Termin	Studiesäsong

Detta är termer som vi också genomgående använder inom projektet och dessa kommer också att användas i avhandlingen.

1/ Se exempelvis avsnitt 5.4

Del III

Om forskning och metoder

13 OM FORSKNING OCH METODER

13.1 Inledning

Avhandlingen ingår alltså som en del i projektet "Studiecirkeln som pedagogisk situation" och bygger på olika undersökningar och erfarenheter inom detta.
De metodologiska överväganden jag här kommer att redovisa är därför inte begränsade till avhandlingen utan gäller projektet i dess helhet.

Eftersom vi inom projektet valt ett arbetssätt, som avviker från det traditionella sättet att forska, kommer jag inte att begränsa framställningen till att enbart redovisa vår uppläggning och våra metoder utan jag kommer också att diskutera speciella överväganden och problem vi ställts inför.

Eftersom min bakgrund är statistikerns har det varit naturligt för mig att disponera del III på så sätt att jag diskuterar vårt arbetssätt i relation till en mer traditionell forskningsuppläggning med utnyttjande av statistiska metoder.[1/]

13.2 Att forska?

Min syn på forskning har jag tidigare redovisat i "Jan Byström: Grundkurs i statistik", varför jag här inleder med ett citat:

> "Att idka forskning! Att idka vetenskap - att skapa vetande! Vad det handlar om är att vi vill skaffa oss kunskap om den tillvaro vi lever i för att på ett bättre sätt kunna styra den, dvs påverka utvecklingen.
>
> Vad kännetecknar då forskning?
>
> Till att börja med måste vi göra klart för oss att forskningen och anvisningar för dess utförande är ett arbetssätt skapat av människor för olika syften. Kärnan i den s k forskningsprocessen är just tänkandet kring hur man ska agera för att få fram användbar och god kunskap om ett problem. Ingenting är från början givet utan forskningsarbetet är en fråga om val: val av problem, val av metod, val av teknik, val av presentationssätt. Centralt är emellertid att man arbetar på ett systematiskt välmotiverat sätt, som möjliggör för andra att kunna ta ställning till hur resultaten har kommit till.
>
> Hur man sedan ska välja att arbeta kan det råda delade meningar om." (sid 33)

1/ Kommer fortsättningsvis (i kapitlet) att kallas "traditionell forskning".

Det som i första hand kommer att styra uppläggningen av en undersökning är alltså vår vetenskapsteoretiska ståndpunkt, dvs vilken kunskap som vi tror är betydelsefull och möjlig att nå och hur vi ska gå tillväga för att nå den.

Inom ramen för denna vetenskapsteoretiska princip sker en mer detaljerad planläggning av undersökningen med utgångspunkt från den aktuella frågeställningen. Forskningen får inte bli ett rent hantverk, där man låter metoderna styra problemval och problemformulering. En fixering till metoderna kan inverka hämmande på forskningen.

Målsättningen för projektet är att belysa och diskutera vad som händer i studiecirklar. Målsättningen är också att försöka analysera vad som skiljer denna studieform från andra former av vuxenutbildning.

I avhandlingen gäller frågan studiecirklars avvikelser från studiecirkelidealet och orsaker till detta. Speciellt kommer diskussionen att inriktas mot cirkelledarens situation och funktion.

14 FORSKNING OM STUDIECIRKLAR

14.1 Befintlig forskning

Det första egentliga forskningsprojektet om studiecirkeln var A Wallentheims undersökning av studiecirklar under studiesäsongen 1936/37. (Undersökningen har tidigare presenterats i avsnitt 5.4). Denna har sedan följts av undersökningar under 40- och 50-talen[1/], som samtliga i första hand haft som målsättning att belysa bakgrundsfaktorer hos deltagarna. Fakta om ålder, yrke, utbildning, civilförhållanden, fritidsverksamhet, studieintresse och studiemotivation har tagits fram.

Under senare år har intresset i många undersökningar alltmer inriktats mot ledares och cirkeldeltagares upplevelser. Sveriges Radios Publik- och Programforskningsavdelning svarar för en stor del av dessa undersökningar. Målsättningen har ofta varit att utvärdera olika studiematerial.

De flesta undersökningar om cirkelstudier som har gjorts har en uppläggning som kännetecknas av att man undersöker ett stort antal deltagare (slumpmässigt utvalda) avseende ett relativt litet antal variabler. Deltagarnas erfarenheter och synpunkter samlas in t ex med hjälp av "kryss i ruta" på ett frågeformulär. Redovisningen får sedan vanligen formen av tabeller, procenttal och i någon mån diagram.

Mycket sällan utnyttjas de möjligheter undersökningar med denna uppläggning ger till mer avancerade analyser t ex med statistiska analys- och inferensmetoder. Man skulle t ex kunna ange hur säkert ett visst resultat är med hjälp av ett sannolikhetsuttalande. I de flesta av dessa undersökningar sammanställs emellertid materialet i frekvenstabeller och det kan vara svårt för läsaren att själv dra sina slutsatser och bedöma siffrornas tillförlitlighet.

14.2 Begränsningar vid traditionell forskning

14.2.1 "Punktvis" information

Undersökningar av det slaget ger liten inblick i cirklars sätt att arbeta. Vi får inte någon inblick i samspelet mellan de olika deltagarna, inte heller mellan ledare och deltagare.
Genom att begränsa en undersökning till kvantifierbara data löper man risk att förlora värdefull information. Man får inblick i verksamheten "punktvis", dvs på de punkter (frågor) som man i förväg preciserat.

1/ Se också avsnitt 6.2

Annan för sammanhanget och förståelsen viktig information kan försvinna. Att man genom urvalet av frågor i en undersökning påverkar resultatet belyses också av Kjell Rubensson i "Rekrytering till vuxenutbildning":

> "Psykologiska hinder framträder starkare i föreliggande undersökning än i tidigare studier (jfr LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, SOU 1972:19, Molander 1973, London m fl 1963, Johnstone & Rivera 1965). Detta torde bero på undersökningsgruppernas sammansättning och urval av hinder. "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" vände sig också till kortutbildade, men där saknades hinder som ger uttryck för inställning till vuxenutbildning, t ex "vuxenutbildning ger inget". I övriga undersökningar har man inte vänt sig särskilt till kortutbildade och härtill kommer urvalet av hinder."(sid 164)

Förutsättningen för att undersökningar med denna typ av uppläggning ska ge värdefulla resultat är att man i förväg vet mycket väl vilka frågor som är centrala, dvs det krävs stor förtrogenhet med problemet. När det gäller studiecirklar har vi begränsad information om vad som händer i det löpande studiearbetet. Det resultat vi kan nå med statistiska metoder kan därför bli irrelevant, eftersom vi riskerar att rikta vår uppmärksamhet mot "fel" frågor. Vi riskerar också att den totala bilden av cirklars arbete kan bli ytlig trots att vi kanske förfogar över omfattande information på ställda frågor. Detta alltså beroende på att vi saknar "mellan-liggande" kunskap.

14.2.2 "Medelcirkeln"

En annan svårighet när det gäller att nalkas studiecirklar och försöka beskriva dem med hjälp av statistiska metoder är att dessa lätt ger bilden av "medelcirkeln". Lika lite som det kan vara lämpligt att beskriva heterogena grupper med statistiska mått kan det vara lämpligt att se cirkelarbetet som en enhet - alla cirklar lika = medelcirkeln. Därvid har man ju brutit mot en av studiecirkelns grundläggande egenskaper, nämligen möjligheten till "personlighet" beroende på deltagarnas egna erfarenheter och önskemål.

14.2.3 Siffror = Sanningar!

Det är mycket lätt gjort att man övervärderar betydelsen av dessa "kryss i ruta"-resultat. Många upplever de frekvenser som kommer fram vid bearbetningen som SANNINGAR. Kvantitativa uppgifter har en benägenhet att bli definitiva. Jag ska därför dröja något vid frågan om dessa siffrors tillförlitlighet och vad de kan stå för.

I de undersökningsformulär som lämnas till cirkeldeltagare i forskningssammanhang brukar ofta finnas frågor om hur cirkelstudierna motsvarat deltagarnas förväntningar och önskningar. Där brukar också finnas med frågor om vilka upplevelser, erfarenheter och kunskaper deltagarna fått.

Allmänt kan konstateras att cirkeldeltagare ofta upplever sina studier mycket positivt. De är nöjda med både ledare, kamrater och kurser.

Vid tolkningen av dessa data ställs man inför frågan: "Vad är svaren egentligen värda? Hur mycket kan vi egentligen lita på dem?"

NÖJDA DELTAGARE?

Formulären är ofta "högtidligt utformade" och kommer från någon auktoritet, typ myndighet, Statistiska Centralbyrån, Sveriges Radio osv. Det medför en hög svarsfrekvens men det kan också medföra att deltagarna inte svarar ärligt. De kan svara att studierna var bättre än de faktiskt var - kanske en form av ödmjukhet inför frågeställaren/myndigheten.

Vi får inte blunda för att deltagarnas svar inte är några absoluta sanningar. Hur klar är man egentligen över sina uppfattningar och upplevelser och vad de beror på? FÖVUX fann vid utvärderingen av första årets verksamhet att de äldre deltagarna i genomsnitt var mer tillfredsställda med kursen än de yngre. Det försökte man förklara med att de äldre var mer okritiska och ovana att ställa krav än de yngre.[1/]

En annan förklaring till en positiv utvärdering kan vara att de som uttalat sig är sådana personer som fullföljt sina studier och därför är kvar till slutet. De missnöjda har fallit bort under kursens gång. Men det kan inte vara hela sanningen. Även bland avbrytarna möter man positiva omdömen om studiecirkeln, och ser man till avbrottsorsakerna, så kan de i allmänhet hänföras till kategorin yttre orsaker.[2/]

Det måste också vara viktigt att vid utvärderingar av cirkelstudier koppla svaren till deltagarnas förväntningar vid studiestarten. Med tillräckligt låga förväntningar kommer allting att upplevas positivt medan högt ställda förväntningar medför att även "bra" kurser upplevs negativt.

1/ Se SOU 1972:19.

2/ Se exempelvis "Undersökning av ABF:s studiecirkelverksamhet - en beskrivning av deltagare och cirkelledare i ABF:s verksamhet hösten 1971" (Faith-Ell, 1972)

En undersökning som belyser dessa problem är "Att förändra det oföränderliga" (Helleday & Rosén, 1974). Den avser visserligen de studerandes syn på utbildningen vid Socialhögskolan i Stockholm men är av intresse även i detta sammanhang. Den visar nämligen bl a hur man som studerande utvecklas med ökad erfarenhet.

Till att börja med skyller man allt på sig själv om man upplever brister i studierna. - Det är jag som är ovan, jag har inte läst på tillräckligt etc. Nästa steg är att man sätter otillfredsställelsen i relation till yttre förhållanden. Det är fel på läraren eller lokalen. Så småningom ifrågasätter man även läroplanen. Ibland riktar sig sedan missnöjet mot förhållanden utanför skolan. Det är fel på systemet.

Förklaringarna blir helt olika beroende på när undersökningen äger rum. Det säger oss något om otillförlitligheten i den här typen av data.

Jag ska som avslutning på detta avsnitt citera Robert Bell, som i "Att utvärdera sociala program" (1975) sammanställt några kritiska synpunkter på intervjuers och enkäters roll i utvärderingar:

> "Intervju- och enkätteknikerna har många kända fördelar: de är framför allt kända, de är tämligen billiga, de tycks vara det enda sättet att komma åt människors tankar och upplevelser. Därför kan det vara på sin plats att återge några kritiska synpunkter på verbala teknikers roll i utvärdering.
> Blumenfeld och Holland (1971) hävdar blankt, apropå arbetsmarknadsprogram: "Deltagarenkäter för bedömning av sådana faktorer som kursinnehåll, struktur och kvalité är bland de mest populära och minst meningsfyllda kriteriermåtten. Denna metod framkallar positiva resultat nästan utan undantag." (sid 639)
>
> Kasl (1972) har en liknande syn på enkätfrågor i hälsovården. Globala frågor, typ "Hur skulle ni allmänt vilja beskriva ert hälsotillstånd? Utmärkt, bra..." är snarare att betrakta som ett mått på patientmoral." (sid 45)

Detta understryker betydelsen att inte enbart förlita sig till denna undersökningsform.

14.2.4 Behov av tillämpad statistik

Trots att jag nu redovisat en rad betänkligheter när det gäller statistisk undersökningsmetodik vill jag betona att jag definitivt har den uppfattningen att denna typ av forskning när det gäller studiecirklar kan ge mycken värdefull information.

Tyvärr tvingas man emellertid konstatera att för frågeställningar där en statistisk uppläggning och analys skulle vara fördelaktig, tillgängliga metoder många gånger är förknippade med villkor och antaganden som begränsar deras användning i beteendevetenskapliga sammanhang. Det kan exempelvis gälla krav på fördelningar, oberoende mätningar och konstanta betingelser under en undersökningsperiod m m. Senare tids utveckling av statistiska metoder visar emellertid på att man arbetat fram åtskilliga analystekniker t ex av icke-parametrisk karaktär. Dessa metoder ställer begränsade krav, när det gäller speciella egenskaper hos insamlade data.

Att det finns ett stort behov av en utveckling av tillämpade statistiska metoder får anses helt klart.[1/]

1/Detta behov har bl a diskuterats i Statistisk Tidskrift i följande artiklar:
- Torbjörn Stockfelt: "Statistics from the Users´Standpoint" (Statistisk Tidskrift nr 1974:2)
- Tore Dalenius: "Statistics from Professor Stockfelt´s standpoint" (Statistisk Tidskrift nr 1974:3)
- Torbjörn Stockfelt: "The need for approximating statistics" (Statistisk Tidskrift nr 1974:4)

15 FORSKNING INOM "STUDIECIRKELPROJEKTET"

15.1 Utgångspunkt: "Den levande verksamheten"

Inom de olika delprojekten har vi inte arbetat med en enda metod för datainsamling och uppläggning av undersökning utan har varierat metoderna med hänsyn till den aktuella frågeställningen.

Utgångspunkten har emellertid i samtliga fall varit densamma: Vad händer i "den levande verksamheten" och varför? Vi har valt metoder för att komma åt "den agerande människan", hur han/hon reagerar, fungerar i olika situationer och förändras under studiernas gång. Vi vill återge verkligheten i studiecirkeln, så som den upplevs av deltagare och ledare, och beskriva de stämningar och känslor som finns i en studiecirkel och som i sin tur påverkar studiecirkelns inriktning och utveckling.

Våra undersökningar bygger i första hand på intervjuer med deltagare och ledare samt observation av och deltagande i verksamheten i cirklarna.

Genom intervjuerna får vi del av upplevelser och reaktioner men det är inte en tillräcklig informationskälla om processen - om vad som verkligen händer i cirklarna.

Den bild man får av verksamheten på detta sätt måste kompletteras. Vi måste också själva följa händelseutvecklingen för att kunna förstå helheten. Vi måste vid analysen av intervjuerna kunna ta hänsyn till bakgrund, erfarenheter och yttre faktorer som haft betydelse för studiecirklarna. Den som gör intervjuerna eller deltar som observatör är inte enbart ett mätinstrument utan måste verkligen kunna förstå och känna till alla problem. Denna uppläggning leder till att forskaren inte kan vara en utanförstående utan måste "gå in i processen".

15.2 Metodologisk grundsyn

15.2.1 Målsättning

Vår målsättning är inte enbart att beskriva cirklars arbete utan också att försöka förstå hur cirklar fungerar och varför ledare och deltagare reagerar och handlar som de gör i studiesituationen. Vi söker nå denna för-

ståelse genom att tolka de synpunkter, som deltagare och ledare lämnat vid intervjuer, men också genom att i tolkningen ta in vad vi själva upplevt under våra besök i cirklarna.

15.2.2 Påverkan

Vid valet av uppläggning och metoder för våra undersökningar har vi påverkats av den typ av forskning, som redovisats bl a i

- Börjesson, Bengt, Vinterhed, Kerstin: "Fem familjer i Sverige"
- Daun, Åke: "Upp till kamp i Båtskärsnäs"
- Daun, Åke: "Förortsliv"
- Trankell, Arne: "Kvarteret Flisan"
- Ödman, Per Johan: "Utveckling på zigenarskolan i Årsta läsåren 1967/68 och 1968/69"

Synsättet i dessa undersökningar är klart jämförbart med bl a teorier om mänskligt medvetande och handlande som tidigt formulerats av Charles Cooley och George Herbert Mead och som av den senare presenterats som "symbolisk interaktionism". Innebörden i denna är i korthet att varje människa ständigt förändras genom nya erfarenheter i interaktionen med andra människor, i relationen till omvärlden.[1/]

Eftersom det emellertid är genom de ovan nämnda undersökningarna vi i första hand påverkats är det naturligt att här knyta an till dessa.
Ödman ger i "Utveckling på zigenarskolan..." två grundantaganden för denna typ av forskning:

> "... människors interaktion är dialektisk. Med detta menar vi, att de i sin inbördes kommunikation ömsesidigt definierar och förändrar varandra, samtidigt som de som individer är särskilda och unika."
>
> "... människor har bestämda avsikter med vad de företar sig. Vilka avsikter de har beror både på deras aktuella livssituation, deras värderingar och upplevelser av verkligheten och på deras föregående utveckling."
>
> (Ur "Kommentar till "Utveckling...", sid 11)

Enligt Daun[2/] finns det bara ett sätt att göra handlingar förståeliga, och det är att visa att de är rationella och meningsfulla utifrån den handlande individens synvinkel och utgångspunkt.[3/] För forskaren gäller det alltså

1/ För en närmare presentation av Cooley och Mead se exempelvis Johan Asplund "George Herbert Mead". Art. i "Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia" (Asplund (red)).

2/ Se "Upp till kamp i Båtskärsnäs"

3/ Se också kapitel 7

att visa att handlingar

> "... är adekvata uttryck för människors intressen, om man tar hänsyn till inre och yttre möjligheter och begränsningar."
> (Ur Daun: "Upp till kamp i Båtskärsnäs", sid 105)

För att kunna förstå de studerande människornas handlande ställs det därför speciella krav på forskaren att känna till de aktuella yttre och inre förutsättningarna.

15.2.3 Anpassning till "Studiecirkelprojektet"

Med den syn på inlärning och studier, som presenterats i del II, och målsättningen med projektet har vi upplevt Dauns m fl forskning som ett fruktbart sätt att arbeta. Samtidigt som vi påverkats av dessa undersökningar har det inte varit möjligt att direkt överföra använda forskningsmetoder till Studiecirkelprojektet. Frågeställningar och förutsättningar har varit annorlunda, vilket medfört att vi varit tvungna att utforma en egen uppläggning - en anpassning till våra problem.

Sammanfattningsvis skulle jag vilja presentera forskningen inom Studiecirkelprojektet såsom typfallsstudier med hjälp av flermetodisk ansats. - Observation och intervjuer ger basinformation, som sedan kompletteras med synpunkter från personer med varierande erfarenhet av cirkelstudier.

15.2.4 Kompletterande metoder

Jag vill här betona att denna forskningsuppläggning (detta metodval) ska ses som ett alternativ och komplement till den traditionella socialpedagogiska forskningen, något som också Börjesson & Vinterhed påpekar i "Fem familjer i Sverige":

> "När det gäller mjukdataundersökningen kan man tänka sig olika möjligheter. Studiet av det enskilda fallet kan ses som en förberedelse till en undersökning med hårddata. Eller det kan ses som en fördjupning av en sådan undersökning." (sid 144)

I vårt fall har vi naturligtvis utnyttjat befintlig forskning och byggt på denna samtidigt som det kommer att bli nödvändigt att följa upp våra resultat med mer didaktiskt inriktad forskning och försök med t ex alternativa utformningar av studiematerial och ledarutbildning/handledning. En hel del av denna forskning skulle med fördel kunna genomföras med hjälp av statistiska metoder.

15.3 Observation och intervju

Observationer av studiecirklar i arbete och intervjuer med ledare och deltagare utgör alltså stommen i "Studiecirkelprojektet". Till detta ska också läggas en mängd intervjuer med studieorganisatörer, studiematerialproducenter samt andra personer med erfarenhet av folkbildning och studiecirklar.

Dessa intervjuer kommer emellertid inte att redovisas separat utan bakas in i diskussionerna och analyserna.

15.3.1 Observation

Detta innebär närvaro i studiecirkelns arbete. Vi kan här skilja mellan tre former:

a) Närvarande observation

Det innebär att observatören enbart är med som iakttagare. En person som sitter i ett hörn och antecknar eller kanske spelar in på band. Vi har inom projektet varken använt eller övervägt att använda metoden. I stället bygger våra observationer på:

b) Deltagande observation samt
c) Observerande deltagande

Skillnaden mellan "deltagande observation" och "observerande deltagande" är ibland inte så stor. I cirklar, som undersöks med "observerande deltagande" är vi formellt medlemmar av cirkeln och deltar i studierna på samma villkor som övriga deltagare.

Vid "deltagande observation" är vi "gäster" som kommer på besök vid vissa sammankomster, men även då är målsättningen att observatören ska vara aktiv och delta i verksamheten så långt som det är möjligt. Syftet är att smälta in i cirkeln, och inte upplevas som främling.
Endast i undantagsfall förs anteckningar direkt under sammankomsten, däremot omedelbart efteråt.

15.3.2 Intervjuer

Förutom från besöken i cirklarna hämtar vi vår information genom intervjuer med ledare och deltagare.

Eftersom varje cirkel är unik (inte enbart à priori utan även definitionsmässigt) och har sina egna speciella problem, och eftersom dessutom varje deltagare också är unik, fann vi det lämpligast att samla informationen med hjälp av vad som närmast kan kallas informella eller ostrukturerade intervjuer.

Genom en informell intervju får man tillgång till mer allsidig information och kan också få en hel del "oväntade" uppgifter, som man inte skulle ha fått t ex vid en enkätundersökning. Denna intervjuform ger större möjlighet att se cirkeln med intervjupersonens ögon och inte bara med forskarens.

Detvi menar med informell intervju är helt enkelt att i intervjun försöka komma bakom de första i många fall ytliga svaren. Detta försökte vi nå genom ett förtroendefullt samtal, där intervjuaren skulle bemöda sig om stor följsamhet i samtalet samt försöka bilda sig en helhetsuppfattning om personen i fråga.

Enligt H Gordon("Intervjumetodik",1971) innebär denna intervjuform att intervjuaren försöker möta den intervjuade förutsättningslöst och lyssna uppmärksamt, nyfiket och kritiskt uthålligt. Eftersom intervjuformen inte innebär några fasta frågor av "kryssa-för"-typ, måste intervjuaren vara beredd att följa upp med delfrågor. Vi måste alltså, som intervjuare, engagera oss i den andra människan och försöka se situationen med hans eller hennes ögon. Därför är frågornas formulerande, intervjuns uppläggning och intervjuarens egen hållning gentemot den intervjuade mycket viktiga moment.

Vi skulle också kunna påstå att våra intervjuer har inslag av djupintervju. Någon klar gränsdragning mellan olika intervjuformer förefaller emellertid inte förekomma. Detta kan belysas med följande klarläggande, när det gäller djupintervjun, som Bengt Börjesson ger i boken "Samtal med K":

> "Det finns ingen etablerad mall för hur en djupintervju ska genomföras. Ett av syftena med denna intervjumetod är just att flexibelt anpassa metodiken efter intervjuarens och kanske intervjupersonens intentioner." (sid 102)

15.4 Forskarrollen

Vi ville ha ärlig information från cirklarnas deltagare. Då måste vi också själva ärligt informera dem om avsikten med undersökningen.

Om deltagarna är medvetna om undersökningens syfte, har de möjlighet att delge forskaren information som annars kanske inte skulle komma fram.

Utgångspunkten är här att "forskningsobjekten", dvs cirkelledare och deltagare, aktivt ingår i forskningsprocessen och i dialog med forskaren har möjlighet att upptäcka och analysera den aktuella studiesituationen.

Detta medför också att forskarens roll inte kan vara enbart registrerande.

> "Forskaren deltar själv i den process han försöker förstå och och göra begriplig för andra."
> (Trankell, i förordet till Ödman: "Utveckling på Zigenarskolan..."[1/]

Forskaren kan inte heller vara "neutral" eller "objektiv" i förhållande till det som är föremål för hans forskning.

Forskaren måste inse att han påverkar och påverkas av sitt forskningsobjekt och att värderingar och ideologier hos honom själv och deltagarna påverkar hela forskningsprojektet.

Detta står naturligtvis i strid med den gängse uppfattningen om "forskare och forskning" som innebär att forskaren står utanför och iakttar och tar fram "sanningar". Enligt den synen bör en forskare hålla ett visst avstånd till dem som studeras så att hon/han inte råkar in i konflikter med sig själv eller andra.

15.5 Objektiv forskning

15.5.1 Värderingsfri forskning?

Resonemangen i de föregående avsnitten leder automatiskt fram till frågan om forskningens objektivitet.

1/ Kommentar till IMFO-rapport 1971:5 Utveckling på Zigenarskolan i Årsta läsåren 1967/68 och 1968/69.

Forskning med kvalitativa data och icke standardiserade metoder kritiseras ibland för att den är subjektiv och för att resultaten inte är reproducerbara. Med användande av standardiserade metoder ökar förvisso chansen till överensstämmelse vid upprepning.

Kan man därav dra slutsatsen att endast forskning som bygger på statistisk metodik är objektiv?

En forskare, som själv deltar i - och därmed inte kan undgå att påverka - den verklighet han studerar och som dessutom arbetar med kvalitativa metoder, ger självfallet en till viss del subjektiv tolkning av resultatet. Olika forskare kan följaktligen tänkas komma fram till skilda resultat, eftersom de inte står "utanför" och "betraktar" forskningsfältet.

Men är det då bara den "deltagande" forskaren som blir offer för sina värderingar?

Åke Daun påpekar i "Förortsliv", att

> "... orsakerna till att kvantitativt arbetande forskare kan komma till liknande resultat är i grunden densamma, nämligen att man använder sig av samma subjektivt valda teori och subjektivt valda variabler." (sid 21)

Alla människor går och bär på värderingar och uppfattningar. Dessa kan man inte lägga ifrån sig till vardags, inte ens när man sysslar med en sådan uppgift som forskning. Jag tror inte på existensen av en objektiv, i bemärkelsen värderingsfri, forskning inom beteende- och samhällsvetenskap. Värderingar finns med i forskningsprocessens alla skeden. Inte på så sätt att forskaren medvetet skulle snedvrida forskningen och forskningsresultaten, lämna ute obekväma resultat o d. Men forskningsprocessen rymmer hela tiden personliga ställningstaganden som är nödvändiga för att gå vidare. Det som skiljer forskningen från annat kunskapssökande är att man ändå har vissa fasta punkter att hålla sig till. Man arbetar på ett systematiskt sätt i enlighet med accepterade metoder och tekniker och genom att knyta an till befintliga teorier och andras forskningsresultat.

Vi kan här också komplettera med ett citat från professor Gunnar Myrdal ur boken"Objektivitetsproblemet i samhällsforskning"(1968):

"Här är platsen att eftertryckligt fastslå att felet i det mesta av såväl nutida som tidigare samhällsvetenskaplig forskning inte är att den inte är "objektiv" i den traditionella meningen av att vara oberoende av alla värderingar. Tvärtom, varje undersökning av ett socialt problem - om än aldrig så begränsat i sin omfattning - är och måste vara bestämd av värderingar. En "opartisk" (disinterested) samhällsvetenskap har aldrig existerat och kan av logiska skäl aldrig komma att existera.

De värdepremisser, som i själva verket och med nödvändighet bestämmer samhällsvetenskaplig forskning kan emellertid döljas. Forskaren kan hålla sig själv omedveten om dem. Eftersom de då lämnas implicita och vaga öppnas dörren för skevheter.

Det enda sättet att sträva efter "objektivitet" i teoretisk analys är att lyfta fram värderingarna i fullt dagsljus, göra dem medvetna, specifika och explicita och öppet klarlägga hur de bestämmer den teoretiska forskningen." (sid 52)

15.5.2 Några exempel

Jag ska ytterligare dröja vid frågan om värderingar och forskning genom att ge några exempel:

- Värderingar som redan vid utgångsläget styr forskarna

Lars Jalmert har i rapporten "Mors barn - om värderingar inom forskning" (1975) redovisat en granskning av psykologiska forskningsresultat, som nästan alla synes utvisa att kvinnor är bättre lämpade än män att sköta barn. I rapporten återfinns exempel på hur forskarnas förhandsuppfattning om moderns lämplighet som bästa barnavårdare sedan färgar undersökningarna och dess resultat.

- Forskaren påverkar deltagarna genom informationen om undersökningen

Detta gäller t ex en allmän inledande instruktion till en intervju eller enkät.

B E Andersson och C Ottander har i rapporten "Konsten att få önskade svar" (1971) redovisat resultatet från en undersökning vid pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, där man prövat effekten av olika utformning av en instruktion till ett frågeformulär. Studenterna fick i uppdrag att markera sin uppfattning om fönsterlösa lokaler.

Hypotesen var att en positiv formulering i anslutning till frågeformuläret skulle leda till positivare omdömen från studenterna än en neutral, osv. Formulären med instruktionerna delades ut till tio grupper. De olika

instruktionerna fördelades så att systematik i gruppsammansättning i möjligaste mån skulle undvikas. Resultatet visade att klart signifikanta svarsskillnader mellan grupperna förekom på ett stort antal frågor.

- "Som man frågar får man svar"

Frågornas formulering och hur detta kan påverka resultatet vid en undersökning är ett väl diskuterat ämne i olika metodböcker. Jag ska därför här endast nämna ett exempel som understryker denna tänkbara svaghet i en undersökning.

"Som man frågar får man svar" var rubriken på en artikel i Dagens Nyheter 1970-01-28, i vilken R Henningsson och L Furhoff redovisade utfallet av en undersökning, vars syfte var att belysa bristerna i en SIFO-undersökning om svenskars syn på u-hjälp.
Genom frågornas formulering fick Furhoff & Henningsson 47 % av de undersökta personerna[1/] att medge att de sett inslag i TV:s Aktuellt, som aldrig förekommit. Dessutom förekom att personer först medgav att de inte sett inslaget men sedan framförde en uppfattning om dess innehåll och detta trots att inslaget inte förekommit. (Artikeln redovisas i sammandrag i bilaga 4)

Även i de fall man använder sig av standardiserade metoder undgår man alltså inte att påverka. Detta framhålls bl a i en ofta använd metodbok - Sjoberg & Nett: "A Methodology for Social research" (1968):

> "The researcher himself is a variable in the research design. He influences the course of any research venture he undertakes, and his actions are in turn structured by the broader society in which he lives. To understand and objectify the impact of the scientist upon the research design, some version of the sociology of knowledge perspective is essential. This leads us to examine the researcher's role in cross cultural context, for the manner in which he applies his methods and analytical tools varies somewhat according to which sociocultural system he belongs to as well as the system under study." (sid 2-3)

1/Undersökningen genomfördes av Sveriges Radio/PUB.

15.5.3 Ärlig forskning

Vad skulle man då kunna lägga in i begreppet "objektiv" i samband med forskning?

Man skulle kanske kunna formulera följande nyckelord för forskning: kontrollerbarhet, prövbarhet och ärlighet = saklighet utifrån de grundläggande värderingar som redovisas.

Med den uppläggning vi har valt inom detta forskningsprojekt, följer ett behov av noggrann redovisning av hur vi gått tillväga. Detta för att läsaren ska få en möjlighet att följa den utveckling som skett under arbetets gång. Det är också nödvändigt för att han/hon ska kunna förstå och bedöma de resultat vi redovisar.

Forskarens förhållningssätt till det som studeras, måste även framgå av skrivsättet. Ödman (1972) skriver i "Kommentar till IMFO-rapport 1975"[1/]:

> "Om han (forskaren) försöker att göra sig själv osynlig i sin forskningsrapport - till exempel genom att anonymisera sitt språkbruk - förfalskar han nämligen bilden av forskningsprocessen och minskar samtidigt läsarens möjligheter att bedöma hans tolkningar och ställningstaganden." (sid 18)

15.6 Urval av cirklar, ledare och deltagare

Hittills har i första hand frågan om metoder för datainsamling diskuterats, varvid vi inom projektet med hänsyn till vår frågeställning om "den levande verksamheten" har stannat för informella intervjuer och någon form av observation.

När det sedan gällt urval av undersökningsobjekt, dvs cirklar, ledare eller deltagare, har det endast i undantagsfall byggt på ett, i statistisk bemärkelse, slumpmässigt urval.

Det är i och för sig helt förenligt med vår forskningssyn att utnyttja slumpmässiga urval. Det skapar en förutsättning för generaliseringar, men den för oss centrala frågan var inte, för att ta ett exempel: Är dessa tio cirklar ett representativt urval av landets cirka 30 000 musikcirklar?

Vår frågeställning var i stället: Kan ett ingående studium av dessa tio musikcirklar öka vår förståelse för musikcirkelverksamheten och leda till användbar kunskap?

1/ Se not i anslutning till avsn. 15.4

Urvalet har (inom ramen för projektets begränsningar) gjorts med tanke på att fånga in deltagares och ledares situation och upplevelser. Det har gjorts för att tjäna som underlag för teorier och modeller som kan ge en mer nyanserad och djupgående bild än vad en matematisk eller statistisk modell har möjlighet att ge.

Det har därvid varit angeläget att göra urvalet så att olika uppfattningar, erfarenheter och arbetssätt blivit representerade.

I vissa delundersökningar har vi gjort det slutgiltiga urvalet av cirklar utifrån en förhandsinformation om dessa. I andra fall har urvalet gjorts "på måfå" men med hänsyn till i förväg uppsatta kriterier.

En närmare presentation av delundersökningarna och deras uppläggning följer i del IV.

16 RESULTATENS VÄRDE OCH KVALITET

16.1 Inga signifikanstest

Har läsaren en rimlig chans att själv kunna ta ställning till de olika resultat och slutsatser som redovisas i denna avhandling? Har läsaren en rimlig chans att pröva om tolkningar och resonemang håller? Eller är man som läsare helt utlämnad till mina beskrivningar av data?

Vid undersökningar med statistisk uppläggning och metoder finns möjligheten att bearbeta insamlad information med t ex signifikanstest för att avgöra om iakttagna skillnader mellan grupper kan anses bero på slumpen eller vara en verklig skillnad. Slutsatserna kan sedan presenteras i termer av signifikanta resp ej signifikanta resultat. Det ger läsaren en klar information om resultatens hållfasthet resp osäkerhet. Kvar står emellertid frågan om resultatens validitet. Vilka möjligheter har läsaren att bedöma den?

Med vår undersökningsmetod och uppläggning finns inte möjlighet till signifikansprövning. Läsaren ställs inför resultaten så som vi presenterar, diskuterar och tolkar dem.

Den bild vi bygger av studiecirkeln och de resonemang vi för successivt under projektets gång genomgår en löpande prövning. Denna sker emellertid inte med hjälp av sannolikhetsbedömningar byggda på statistiska test och analysmetoder utan i stället på rimlighetsbedömningar/sannolikhetsbedömningar byggda på förnyade iakttagelser och andra personers erfarenheter.

Vi menar att detta tillvägagångssätt ska kunna ge fylligare information om cirkelstudier än traditionell forskning. Samtidigt leder det emellertid till ett ökat behov av att "varudeklarera" resultaten.

16.2 Kvaliteten på data

Det första ledet i bedömningen av resultatens värde är naturligtvis frågan om kvaliteten på den insamlade informationen. Jag börjar därför med att granska de utnyttjade datainsamlingsmetoderna lite närmare.

16.2.1 Deltagande observation/observerande deltagande

Genom vårt metodval får vi möjlighet att kunna tolka och bättre förstå vad vi iakttar genom att kunna ta hänsyn till och utnyttja bredvid/bakgrundsinformation. Vi ser deltagarna i ett större sammanhang.

Då "observerande deltagande" resp "deltagande observation" använts, har den bild vi fått vid vår närvaro följts upp och kontrollerats i intervjuer eller enkäter med ledare och deltagare. I vissa fall har också våra erfarenheter kontrollerats mot andra personers (t ex studieorganisatörers, erfarna ledares) uppfattning av denna typ av cirklar.

Observatörerna har valts så att de med sin erfarenhet och bakgrund skulle kunna smälta in i de aktuella cirklarna, och för att störa så lite som möjligt under besöken har inga bandupptagningar gjorts och anteckningarna begränsats. Däremot har upplevelser och erfarenheter dokumenterats omedelbart efter varje besökt sammankomst.

När det gäller närvaron i cirklarna är den centrala frågan om observatörerna verkligen smält in i verksamheten. Att vi påverkat genom att vi deltagit är självklart, men frågan är hur vi påverkat. Har vi genom vår närvaro medfört att cirkeln utvecklats mot något annorlunda än vad som annars skulle ha hänt? Vi har i intervjuer tagit upp frågan med ledaren på så sätt att vi i samtalet jämfört den undersökta cirkeln med andra cirklar ledaren haft.

Vi har också tagit upp frågan med deltagarna och den uppfattning vi därvid fått är att vi inte på något avgörande sätt har påverkat cirklarnas utveckling. Vi har fått det intrycket att vi väl smält in i cirklarnas arbete.

I samband med en undersökning av tre studiecirklar i UT MED SPRÅKET (nybörjarkurs i svenska)[1/], där metoden "observerande deltagande" använts, ställde vi dessutom en direkt fråga till deltagarna (i ett avslutande frågeformulär) om hur de uppfattat "den observerande deltagaren".

[1/] Kommer att behandlas i kap. 19.

Ingen av deltagarna redovisade någon negativ erfarenhet. Deltagarna (de som fyllde i formuläret och det var så gott som samtliga) markerade svarsalternativen "Jag tänkte aldrig på observatörens närvaro" samt "Det var roligt". (För mer detaljerad information hänvisas också till rapport 1 inom projektet - Andersson m fl: "Studieavbrott vid cirkelstudier", avsnitt 7.)

16.2.2. Intervjuer

Kännetecknande för intervjuerna skulle vara att försöka komma bakom de första ytliga svaren för att nå en ökad förståelse.
Vad kan vi då säga om värdet av denna intervjuform?

Bengt Börjesson redovisar i "Samtal med K" erfarenheter från hur han med hjälp av en djupintervju inhämtat relativt svårtolkad och svårtillgänglig information om personen K. Börjesson belyser i boken hur han genom olika former av testning[1/] av K (före intervjun) får ut mycket lite information medan han genom djupintervjun kommer åt mycket som annars inte skulle vara möjligt att nå. Eftersom jag haft möjlighet att höra delar av Börjessons intervju i "verkligheten" (= på band)kan jag i allra högsta grad instämma i denna jämförelse mellan metoderna. I boken ger Börjesson en mycket levande bild av personen K och samtidigt har då bara vissa delar av intervjun utnyttjats.

Börjesson tar i "Samtal med K" också upp frågorna "Hur pålitlig är den bild man kan få av en människa vid ett relativt kort samtal? Och hur entydigt kan man sluta sig till en annan människas tankar och känslor?"[2/]

Efter att ha noterat att det förmodligen är "ett av de bäst belysta mättekniska problemen inom vetenskapen överhuvud" konstaterar han att det inte finns någon enhetlig uppfattning. I stort sett förekommer två ståndpunkter:

> "Den ena, "mättekniska" skolan, säger att data från personlighetstest, djupintervjuer, terapeutiska samtal osv är extremt otillförlitliga på varje enskild punkt. Helhetsbilden och dess uttolkning är hopplöst knuten till uttolkarens egen person. Tolkningen berättar mer om den som tolkar än om den person som blir bedömd."

1/ ett personlighetstest, ett intelligenstest och ett frågeformulär där K i skriftlig form gav vissa bakgrundsfakta om sin uppväxt.
2/ "Samtal med K" sid 104 ff

> Den andra åsikten som närmast hör hemma inom den "kliniska" skolan ställer problemet på ett annat sätt. Enligt denna skola gäller det vid en kvalificerad personanalys inte att bedöma "fritt svävande punktinformationer". Man bedömer i stället olika data mot bakgrunden av en teoretisk ram som styr analysen på ett följdenligt och kontrollerbart sätt. Och för det andra: Psykologiska data hänger samman inbördes och måste tolkas i förhållande till varandra. Giltigheten hos de psykologiska informationerna beror på om de tillsammans kan fogas ihop till ett meningsfullt mönster. För att upprätta en struktur präglad av mening och inre sammanhang krävs uttolkarens medverkan. Uttolkaren är inte en statistisk felkälla såsom han definieras i den första modellen, men en oundgänglig bidragsgivare." (sid 104)

Som framgått av den tidigare framställningen i detta metodavsnitt är utgångspunkten för projektet och avhandlingen alternativ 2.

Till skillnad från exemplet i Bengt Börjesons bok, intervjun med den obekanta personen K, har vi i de flesta av delundersökningarna sett och upplevt deltagaren eller ledaren i den situation som samtalet i första hand gäller, dvs i cirkelstudier. Detta gör att vi lättare kan foga samman informationen till en helhetsbild.

I de fall intervjuaren också varit deltagare, dvs har gemensamma upplevelser med intervjupersonen, ökar också möjligheten till kontroll och ömsesidigt informationsutbyte. Svaren och synpunkterna i intervjun kan relateras till konkreta händelser på ett naturligt sätt. Även vid övriga intervjuer har målsättningen varit att förankra framförda synpunkter genom att be den intervjuade att exemplifiera och konkretisera. Det har samtidigt varit ett sätt att undvika missförstånd och kanske få ytterligare information för samtalet och analysen.

Genom att sedan återge sina tolkningar av personens svar och uttalanden kan intervjuaren kontrollera att de uppfattats korrekt.

Intervjuaren måste ständigt vara på sin vakt mot intervjuareffekten, dvs att genom tonfall eller mimik påverka deltagaren/ledaren till ett visst svar. Detta kan han/hon kontrollera genom att använda sig av kontrollfrågor.

Intervjupersonen kan också själv ställa frågor om frågornas betydelse, be intervjuaren om preciseringar och förklaringar samt aktualisera för intervjupersonen viktiga erfarenheter och information som borde tas upp.

Deltagares och ledares vilja att medverka har det inte varit något fel på och vår uppfattning är att deltagarna bemödat sig om att ge ärliga svar.

16.2.3 Dokumentation av intervjuerna

Vi vet genom egna och andras erfarenheter att man genom att inte utnyttja bandspelare missar mycken information. Vi bedömde dock att bandspelaren skulle motverka det förtroende och den atmosfär vi sökte nå i samtalen. Visserligen vänjer sig en intervjuperson relativt snabbt vid att en bandspelare står på, men risken bedömdes stor att vi under "tillvänjningsperioden" skulle komma snett i intervjun och att det sedan skulle kunna vara svårt att finna rätt stämning.

Vår förhoppning är att vi i efterhand haft tillgång till mindre men ärligare information jämfört med om vi skulle utnyttjat bandspelare. Våra erfarenheter är också att vi fått veta mycket om de människor vi intervjuat och inte bara fått svar på ett antal frågor.

16.3 Redovisning av data

Nästa steg är hur vi tolkat och utnyttjat det insamlade materialet. Ett centralt krav vid all forskning är att en läsare har möjlighet att själv bilda sig en uppfattning om resultaten och bedöma och dra slutsatser ur undersökningens data.

Vid den typ av forskning vi bedriver inom projektet är det svårt att kvantifiera eller presentera data i t ex tabellform men kvar står kravet på inblick och prövbarhet.

I rapporteringen från de olika delundersökningarna har vi prövat olika modeller för redovisning av basmaterialet. Hur ser det alternativ ut som både är hanterligt för forskaren och samtidigt tillgodoser läsarens krav?

Vid en undersökning av deltagare som avbrutit sina cirkelstudier samt en undersökning av musikcirklar har ett råmaterial bestående av utskrift av intervjuerna i så gott som obearbetat skick presenterats separat.[1/] I andra fall har dagboksanteckningar från sammankomster redovisats. Detta gäller t ex en undersökning av en studiecirkel i Skapande dramatik.[2/] I några fall har materialet redovisats i omarbetat skick, såsom vid delundersökningen av sju fackliga cirklar.[3/]

1/ Se rapport 1 och 10. (Förteckning över delrapporterna återfinns i bilaga 1)
2/ Se rapport 19.
3/ Se rapport 9.

Målsättningen har ständigt varit att i framställningen motivera resultat och tolkningar så att läsaren har möjlighet att kunna bedöma och ifrågasätta dem.

I avhandlingen kommer, i del IV, sammandrag av de olika undersökningarna att ges med hänvisningar till de olika delrapporter som utgör underlag för presentationen. Avsikten är emellertid att ge framställningen en sådan utformning att läsaren har möjlighet att bilda sig en egen uppfattning om resultaten och dess värde.

16.4 En kontinuerlig prövning

Vid närvaron i cirklarna och vid intervjuerna iakttar resp samtalar vi inte planlöst. Vi arbetar visserligen sökande men i botten har vi en bild av studiecirkeln som vi kontinuerligt/successivt försöker utveckla och nyansera. I de olika delundersökningarna har vi haft olika infallsvinklar. Men bakom dessa har funnits teorier och hypoteser om cirkelstudier som varit gemensamma för oss alla.

> "Jag uppfattar begreppet teori som en grundstruktur för ett händelseförlopp som jag försöker tolka mig fram till under forskningens förlopp, ett mönster som är av förklarande karaktär".
> (Ödman. Ur protokollet från Ödmans disputation[1/], sid 13.)

Om väsentlig information i de nya undersökningarna faller utanför teorierna måste naturligtvis dessa korrigeras och kompletteras. Under den processen klarnar vår bild av studiecirklarna.

Ulf Lundgren, opponent vid Ödmans disputation, varnar dock för risken för cirkelbevis:

> "Man kommer alltså att se på det som sker, och efter att man har sett på det försöker man ställa upp en förklaring av vad som skedde, och så presenterar man det som hypotes innan det som skedde, och så presenterar man vad som skedde och så bekräftas hypotesen. Och då blir det ett klart cirkelbevis."
>
> (Ur "disputationsprotokollet", sid 15)

1/ "Disputation om avhandlingen "Utvecklingen på zigenarskolan i Årsta läsåren 1967/68 och 1968/69" av Per-Johan Ödman. 3/2 1973)

Hur är det då inom studiecirkelprojektet?

Om vi ser till projektet i sin helhet har det planerats och lagts upp med sikte på att bygga upp bilden av studiecirkelstudier och vad som händer i dessa, som "bitar i ett puzzel".
Forskningsprocessen skulle kunna karakteriseras som en spiral - analysen och tolkningen blir efterhand mer och mer fördjupad och utvecklad.

I vårt fall har vi arbetat med delundersökningar med kort varaktighet. Vi har på så sätt kunnat utnyttja de erfarenheter vi därvid fått för att formulera hypoteser inför en ny undersökning. Hypoteserna har därigenom prövats och efter hand kunnat revideras. Vi prövar alltså inte våra teorier med samma material som utgör grunden för dem.

Vi har inte begränsat denna utvärdering till en intern diskussion bland oss som arbetat och arbetar inom projektet. Till att börja med har det parallellt med de större delprojekten funnits referensgrupper (allsidigt sammansatta när det gäller erfarenhet av cirkelstudier) och för hela projektet en övergripande referensgrupp, som påverkat utvecklingen med utgångspunkt från framkommen information. Varje rapport har, innan den släppts ut, lästs av ett antal personer för att bedöma om information saknas eller om tolkningar är ofullständiga eller omotiverade. De har tagit ställning till information och tolkningar och därigenom gjort oss medvetna om oklarheter.

Vi har också haft som målsättning att utnyttja/få del av den samlade och ytterst omfattande praktiska erfarenhet av studiecirklar och studiecirkelverksamhet, som finns "på fältet" och som alltså i mycket liten utsträckning dokumenterats.

Forskning får inte bli isolerad på forskningsinstitutioner utan måste genomföras i nära kontakt med dem som berörs av den. Genom att resultaten löpande publicerats i form av delrapporter, har en kontinuerlig diskussion kunnat föras med mottagarna av våra resultat.

Utfallet av denna testning/prövning kan inte redovisas i termer av signifikanta resultat med viss säkerhet eller felrisk, men helt klart är att detta arbetssätt har varit en stor tillgång för oss i projektet och att vi fått fram en mängd centrala synpunkter och tankar.

16.5 Att omsätta resultaten i handling

Det är inte tillräckligt att få fram så bra information som möjligt om studiecirklar. Informationen ska också användas. Det måste vara det primära målet med all forskning.

Det går inte att uttala sig om resultatens kvalité förrän man prövat dem i praktiken. Det kan ske på olika sätt. Cirkelledarutbildningen inom ABF är kanske det viktigaste praktiska användningsområdet för resultaten i denna avhandling.

Del IV

Forskning om studiecirklar

17 FORSKNING INOM STUDIECIRKELPROJEKTET

17.1 Inledning

Under rubriken "Forskning om studiecirklar" kommer jag dels att redovisa ett antal undersökningar, som genomförts inom ramen för Studiecirkelprojektet, dels några andra undersökningar av speciellt värde för att belysa avhandlingens problemområde.

Jag kommer i detta kapitel att presentera uppläggning och innehåll i de kapitel som behandlar undersökningar inom projektet. I en särskild inledning, kap 24, kommer sedan övriga undersökningar att introduceras.

Presentationen av olika undersökningar om studiecirklar kommer att ske var för sig och på så sätt att varje redovisning ska kunna läsas separat. Sammantaget utgör de sedan den väsentliga utgångspunkten för avhandlingens avslutande del.

Undersökningarna inom projektet har också redovisats i olika delrapporter. Resultaten kommer här att presenteras i bearbetad och diskuterande form, men med hänvisningar till bakomliggande rapporter. Avsikten är emellertid, som också framhölls i metodavsnittet, att framställningen ska få en sådan utformning att läsaren ges möjlighet att bilda sig en egen uppfattning om resultaten och dess värde genom att för varje undersökning presentera uppläggning och metoder.

17.2 "Egna" undersökningar

"Studieavbrott vid cirkelstudier" (kap 18)

Deltagare som avbryter sina studier uppger vanligen som orsak bristande tid, resor, barnvaktsproblem o dyl.
Målsättningen med denna undersökning, byggd på intervjuer med personer som avbrutit cirkelstudier, var att söka finna om det också låg mer personliga och svåråtkomliga skäl bakom avbrottet. Dessa orsaker hade kanske att göra med arbetet i cirkeln och relationerna mellan deltagare samt mellan ledare och deltagare.

"Tre cirklar i UT MED SPRÅKET"[1] (kap 19)

UT MED SPRÅKET är en kombinerad kurs i svenska och samhällskunskap och med en utformning som skiljer sig från tidigare kurser. Ett av syftena med undersökningen var att studera hur materialet användes. I målsätt-

---

[1] UT MED SPRÅKET är en kurs i vardagssvenska för kortutbildade vuxna.

ningen ingick också att undersöka ledarens sätt att fungera och gruppens dynamik med hänsyn till bl a ledarens bakgrund och gruppsammansättningen. Urvalet av cirklar gjordes med tanke på att få variation i dessa avseenden.

Undersökningen visade också att verksamheten i de tre cirklarna kom att få helt olika karaktär. Utan tvekan spelade ledaren en central roll för utvecklingen, där hans/hennes bakgrund kom att betyda mycket.

"Undersökning av sju fackliga cirklar (kap 20)

Fackliga cirklar får anses representera cirklar där studiecirkeln ligger nära till hands och diskussionsmetoden är en naturlig informationsväg. I undersökningen framgick också att cirklarna arbetade på ett sätt som överensstämde med idealet.
Speciellt tydlig framstod kopplingen till den egna arbetsplatsen. Skillnader i erfarenhet och bakgrund mellan deltagarna uppfattades här som en tillgång i studierna.

"Tre cirklar i en politisk förening" (kap 21)

Föregående undersökning gav en bild av cirklar, som visserligen skiljde sig åt, men som samtliga fungerade väl. Genom att redovisa resultat från undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening" vill jag nyansera bilden något.
Trots att de tre cirklarna bedrevs inom samma politiska förening och med i stort sett samma deltagare kom de att utvecklas högst olika. Två blev framgångsrika men på olika vägar medan den tredje kom att helt misslyckas trots att den startade med gynnsamma förutsättningar. Genom att studera deras utveckling aktualiseras bl a följande frågor:
- Betydelsen av ett gemensamt mål i studierna.
- Betydelsen av att kunna ha möjlighet att tillämpa kunskaperna.
- Vad händer kamraten som blir ledare?

"Undersökning av tio musikcirklar"(kap 22)

Den mest omfattande redovisningen ägnas undersökningen av tio musikcirklar. Cirklarna representerar olika instrument (piano, gitarr, dragspel och fiol/nyckelharpa) samt deltagare på olika färdighetsnivå.
De undersökta cirklarna arbetade helt olika, något som i första hand torde kunna förklaras med hjälp av skillnader i ledarnas inställning till musikcirkel. Det påtagligaste resultatet var ledarnas centrala roll och hur dessa formade verksamheten. Vanligen uppfattas det svårt att förverkliga studiecirkeln vid musikcirklar av denna typ (att lära sig spela ett

instrument). Man kan ha svårt att föreställa sig hur gruppstudier skulle kunna utformas. Undersökningen visade emellertid exempel på cirklar som skulle kunna klassificeras som "studiecirklar i musik".

"På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?" (kap 23)

(Denna undersökning ingår egentligen inte i Studiecirkelprojektet men har planlagts i samråd med oss och bygger delvis på våra rapporter. Denna nära anknytning har motiverat att undersökningen presenteras i denna del av del IV.)
Undersökningen bygger på intervjuer med åtta cirkelledare i olika ämnen och med varierande grad av erfarenhet att vara cirkelledare. Med hjälp av några resultat ur denna undersökning vill jag belysa hur en cirkelledare kan känna sig inför sin uppgift. Vilka möjligheter har ledarna att förverkliga studiecirkeln? Hur möter de deltagarnas förväntningar? Vilket behov av hjälp och stöd redovisar dessa deltagare?

Avslutningsvis vill jag påminna om projektets inriktning mot kortutbildade studieovana deltagare.

18 STUDIEAVBROTT VID CIRKELSTUDIER

Undersökningen redovisas i rapport nr 1 inom projektet: "Studieavbrott vid cirkelstudier" (Andersson m fl, 1974)

18.1 Bakgrund

Orsaker till studieavbrott i cirkelstudier har gjorts till föremål för en rad undersökningar. Som bakgrund till vår undersökning använde vi i första hand följande källor:

- LOVUX (LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor). I rapporten "Fackföreningsrörelsen och vuxenutbildningen" (1969) behandlades bl a de vuxnas studiehinder som grovt kan indelas i tre kategorier: sociala (t ex utbildningsbakgrund, yrke, inkomstförhållanden, ålder), ekonomiska och geografiska.

- "Studieavbrott vid vuxengymnasium" (Borgström m fl; 1970). Syftet med undersökningen var att förutom studieavbrottsorsakerna försöka ta reda på förhållanden i och kring studiesituationen, som kunde ha bidragit till studieavbrottet.
En stor del av avbrytarna uppgav brist på tid och ork som avbrottsorsak, men även för hög studietakt och för mycket hemarbete liksom arbetssättet på lektionerna och dålig kontakt mellan lärare - elev förekom som orsak.

- "Undersökning av ABF:s studiecirkelverksamhet - en beskrivning av deltagare och cirkelledare i ABF:s verksamhet hösten 1971." (Faith-Ell; 1972). I undersökningen undersöktes också studieavbrytarna. Av samtliga som påbörjade studier i de undersökta cirklarna var det 10 % som inte fullföljde. Vanligaste skälet till att avbryta var sjukdom. Det var i övrigt oftast yttre faktorer (t ex "tiden passade inte", "ändrade arbetsförhållanden") som bidrog till avbrotten och mer sällan faktorer som hade med det direkta cirkelarbetet att göra.

- "Undersökning vid ABF i Huddinge" (Hultqvist; 1969). En "opretentiös" (ABF:avdelningens ordval) enkätundersökning bland lokalavdelningens cirkeldeltagare. Till dem som avbrutit studierna sändes ett reducerat frågeformulär, där de bl a tillfrågades om avbrottsorsakerna. Största delen av dessa personer uppgav bristande tid bl a på grund av ändrade

arbetsförhållanden, men det förekom också motiveringar som för svår kurs, missnöjd med kursen, missnöjd med ledaren, för krävande med kvällskurs.

- FÖVUX (Kommittén för försöksverksamheten med vuxenutbildning). I bl a delbetänkandet SOU 1972:19 från försöksverksamhetens första år redovisades uppgivna anledningar till studieavbrott. Dessa var i första hand: bristande tid, sjukdom eller olyckshändelse, bytt arbete, flyttat, tid och/eller lokal passade ej, för långa resor.

Sammanfattningsvis kunde vi alltså konstatera att det var ungefär samma motiveringar som återkom: tidsbrist, resor, problem med barnvakt, för hög studietakt m m.
Det som emellertid var den direkta anledningen till vår undersökning var ett resultat som redovisades i FÖVUX:s första rapport (SOU 1972:19):

> "De flesta som avbröt studierna angav olika praktiska skäl, men i många fall föreföll osäkerhet och andra psykologiska anledningar ha haft stor betydelse." (sid 10)

Till denna uppfattning hade man inom FÖVUX kommit genom samtal med de studieorganisatörer som verkat som uppsökare på arbetsplatser, dvs rekryterat deltagare till cirkelstudier m m. Det var emellertid inte ett resultat man direkt kunde utläsa ur de skäl deltagarna själva uppgav.

Vi trodde, i likhet med FÖVUX, att bakom de allmänna "vedertagna" bortfallsorsakerna ofta kan finnas mer personliga och svåråtkomliga skäl till att någon lämnar studiegruppen. Orsaker som har att göra med oro och osäkerhet samt relationer till kamrater och ledare i studiesituationen.

18.2 Uppläggning och metod

Som vi tidigare konstaterade gav ovan redovisade undersökningar vi studerat ungefär samma resultat när det gällde frånvaro- och avbrottsorsaker. Dessa undersökningar byggde på enkäter eller strukturerade intervjuer med fasta frågor och svarsalternativ.
Vi valde därför att försöka med en annan uppläggning. Vi gjorde intervjuer i form av samtal, där det första momentet var att bli bekant med den intervjuade personen genom att tala om barn, hem eller något annat i den intervjuades direkta omgivning. Därefter fördes samtalet in på

ABF och studiecirkelverksamhet helt allmänt. Så småningom riktades samtalet in på hur den intervjuade upplevde sin situation i cirkeln och som vuxenstuderande; hur den intervjuade upplevde materialet, ledaren, gruppen, lokalen och varför han/hon avbrutit. Hur dessa huvudpunkter sedan skulle formuleras till frågor fick bli helt beroende på kontakten med den utvalda personen, men de skulle täckas in i samtliga intervjuer.

I linje med vad som tidigare behandlats i metodavsnittet om denna intervjuforms svaghet använde vi oss av kontrollfrågor och delfrågor för att få den intervjuade att förklara tydligare vad han/hon menade med det givna svaret.

Vi valde att genomföra undersökningen vid en ABF-avdelning i Stockholmstrakten. Skälen till detta var i första hand:

- Lokalavdelningen hade en studiecirkelverksamhet som var överblickbar, vilket var väsentligt när det sedan gällde att göra urvalet av intervjuer.

- Ortens bebyggelse och befolkningssammansättning var heterogen, vilket gav möjlighet att i undersökningen få med deltagare med skiftande bakgrund och erfarenhet. (Denna punkt visade sig sedan inte vara betydelsefull för vår undersökning.)

På grund av den arbetskrävande undersökningsmetoden (ostrukturerade intervjuer) begränsades urvalets storlek till högst 30 deltagare. Vi bedömde detta antal tillräckligt för att bedöma om det fanns andra bakomliggande skäl till studieavbrott än de "vedertagna" svaren.

I undersökningen skulle ingå avbrytare från samtliga tre inom projektet prioriterade ämnesområden, språkliga, estetiska och politiska/fackliga cirklar.
Inom språkliga sektorn valdes START I-III, som är nybörjarkurser i engelska. Keramik och batik fick representera estetiska cirklar samt kursen "Solidaritet för trygghet", en ideologisk kurs för valarbetare, från den politiska sektorn.

Urvalet skedde i form av slumpmässigt urval av cirklar med studieavbrytare i de aktuella ämnena. I de utvalda cirklarna intervjuades sedan samtliga avbrytare och ledaren, för att få en uppfattning om samspelet mellan deltagarna i cirkeln och vilken roll ledaren spelade.

Urvalet gjordes utifrån lokalavdelningens register över studiecirklar våren 1973.
"Avbrytare" definierades som en person som varit frånvarande vid minst 2/3 av sammankomsterna. Detta medförde att även personer med hög frånvaro kom med i urvalet.

18.3 Genomförande

I det slutgiltiga urvalet kom att ingå 18 avbrytare + 5 ledare från START I-III, 4 deltagare + 2 ledare från keramik/batik samt 9 avbrytare + 2 ledare från "Solidaritet för trygghet".

Första kontakten de utvalda fick med undersökningen var genom ett introduktionsbrev som utsändes via ABF. I detta poängterades att undersökningen hade formen av "ett samtal om studiecirkelverksamheten", där avsikten var att få del av deltagarnas erfarenheter och synpunkter.

Nästa steg i undersökningen var att efter ett par dagar ta kontakt per telefon med samtliga utvalda personer för att närmare presentera undersökningen och bestämma tid för sammanträffande.
Alla personerna ställde sig positiva till att medverka i undersökningen vid denna kontakt. De flesta gick också med på att träffa oss, vanligast genom hembesök. I nio fall, där det inte gick av praktiska skäl (sjukdom, arbete) att ordna ett sammanträffande, genomfördes intervjuerna per telefon.
Bortfallet i denna undersökning stannade vid två avbrytare (i START I resp START III). Dessa var inte anträffbara under de veckor intervjuerna genomfördes. Orsaken var i ena fallet yrkesarbete, i det andra nära förestående barnafödsel.

De flesta intervjuerna genomfördes alltså i hemmet hos den utvalde. Erfarenheterna från dessa samtal var positiva - god kontakt och en mängd synpunkter. Under intervjuerna användes inga hjälpmedel i form av t ex bandspelare. Detta för att inte störa stämningen. Däremot så talades de viktigaste resultaten från intervjun in på band så snart som möjligt efteråt.

18.4 Redovisning

Undersökningen bearbetades och redovisades i rapporten "Studieavbrott vid cirkelstudier". Eftersom sammandragen inte kunde ge rättvisa åt alla synpunkter som framkom vid intervjuerna, redovisas också varje intervju utifrån bandupptagningen också i rapporten. Detta material har sedan också utnyttjats i samband med andra undersökningar och analyser inom projektet.

18.5 Resultat[1/]

Även i vår undersökning mötte vi de "vedertagna" skälen vid studieavbrott, såsom sjukdom, arbete, barnpassning, resor. Naturligtvis var det också de verkliga skälen för vissa deltagare till att man inte orkat eller kunnat fullfölja sina studier.
Det är dessutom skäl som utestängt många från vuxenstudier och som måste angripas för att alla verkligen ska ges denna möjlighet att få studera.

En annan typ av skäl som också framstod klart var att deltagarna upplevde att den aktuella cirkeln inte stämde med de förväntningar och kunskaper man hade innan. Kursen upplevdes som för svår resp för lätt. I vissa fall stämde inte heller förväntningarna om studieformen. Detta aktualiserar frågan om en utökad och kanske förändrad information om studiecirkelverksamheten framför allt i samband med rekrytering av deltagare. Deltagarna måste i förväg få en riktig uppfattning om syfte och målsättning med kurserna samt vad en studiecirkel är och hur den arbetar.

Det viktigaste resultatet var kanske ändå hur tydligt vi i denna undersökning av avbrytare mötte oro, rädsla och osäkerhet hos deltagarna inför studierna. Det framgår klart av våra intervjuer hur central gruppgemenskapen och ledarens sätt att bete sig är för deltagarna. Rädslan och osäkerheten var speciellt tydlig hos avbrytarna i START-cirklarna, men den märks också när det gäller "Solidaritet för trygghet" och då främst i form av att man framhöll gruppsammansättning och ledarbeteende. En ledare i "Solidaritet för trygghet" formulerade problemet på följande sätt:

[1/] Citat och sidhänvisningar avser rapport nr 1: "Studieavbrott vid cirkelstudier".

> "Om man inte hänger med, inte förstår ledaren eller tycker att det är svårt, så slutar man hellre än påpekar dessa saker. Blyghet, rädsla för att säga eller uttrycka sig fel kan göra att deltagaren känner sig utelämnad, ensam, dum, vilket medför avbrott." (sid 144)

Det är alltså vid nybörjarcirklarna i engelska vi i denna undersökning tydligast mötte deltagarnas oro. En del avbrytare redovisade på ett direkt sätt sina känslor. Exempel:

> "Själv var hon så rädd att gå till kursen första gången, att hon ringde upp ledaren och bad henne inte ställa några frågor under tre veckor till henne. När hon sedan kom till kursen var hon ändå så rädd att händerna kändes kallsvettiga." (sid 62)

I andra fall framkom detta när samtalet gällde tänkbara orsaker till studieavbrott och andra deltagares avbrott. Diskussioner om ledare och gruppsammansättning speglade samma sak.

Det är uppenbart att denna rädsla och osäkerhet sedan kan förstärkas i cirkeln i relationen till ledare och kamrater och leda till avbrott.

Ett genomgående tema i intervjuerna är att man söker trygghet. En av de lösningar man såg var LEDAREN. Det kunde gälla ledarens beteende vid den första sammankomsten med studiecirkeln:

> Hon ansåg, att början av kursen är viktigast. "Rädslan är vanlig särskilt i början." "Alla deltagare kommer fulla av förväntan. Det är viktigt att ledaren kan få bort spänningen genom att vara lite skämtsam och försöka få en personlig kontakt med varje deltagare." (sid 62)

En annan önskan var att ledaren skulle smälta in i gemenskapen, bli en del av cirkeln, och inte en person som ser på verksamheten utifrån, uppifrån och agerar domare:

> "Hon tyckte det var skönt att ABF inte krävde att man skulle vara väldigt duktig, man känner sig inte så tvungen att kunna. Hon har tidigare gått på kurser där det var en mer skolliknande form och det var enligt henne inte alls bra. Pressen var enorm. Ledaren i den kursen sa inte så mycket men "man såg på blicken att man inte kunde". Det var nervöst och av denna anledning avbröt hon den kursen. Hon kände sig mindervärdig." (sid 68)

Men man söker också andra lösningar för att minska oro och rädsla:

> "Gruppen hade sagt till ledaren att de inte skulle behöva prata så mycket i början av kursen på grund av att de hade så litet

> ordförråd. Detta berodde antagligen på en viss osäkerhet hos deltagarna. Det fanns vissa i gruppen som kunde mer än de andra, och dessa använde ord som de övriga inte kunde. Att vissa har bättre förkunskaper tyckte han inte var bra." (sid 84)

Därmed är vi också inne på frågan om gruppsammansättning och gruppgemenskap:

> "ABF borde se till att alla i gruppen är lika dumma, att ingen kan mer än den andra". "Fy, vad dum man känner sig" när den som är bättre skrattar när man säger fel. Man känner sig då underlägsen. Man vill ju vara lika bra som de övriga i gruppen. Det är väldigt viktigt att samtliga i gruppen har samma förkunskaper när kursen börjar. "Man tröttnar efter en termin om man känner sig så här dum ofta." (sid 92)

Vi kan här konstatera, att heterogenitetsproblemet inte primärt hade med kunskapsinhämtande och studieresultat att göra utan främst relationerna mellan deltagare. Detta kom fram på flera ställen i intervjuerna.

Att deltagare valde fel kurs och därmed sammanhängande upplevelse "för långsamt", "ger inget" resp "för fort; för krävande" berördes inledningsvis som avbrottsorsak. Till detta kan nu läggas att en bidragande orsak till dessa "felval" var att deltagarna ibland valde för låg nivå p g a osäkerhet - bristande tilltro till sin egen förmåga. Detta kan i sin tur ytterligare understryka osäkerheten hos en kunskapsmässigt svagare deltagare:

> "Folk ljuger", menade han, "de säger att de kan mindre än vad de egentligen kan, troligtvis för att briljera. De vågar inte komma till en kurs utan att kunna." (sid 84)

För vissa deltagare såg lösningen på trygghetsfrågan ut på ett annat sätt. Det var en mer skolliknande situation man efterlyste.

> Hon trodde att det var många som avbröt på grund av att de var nervösa. "Man svarar fel och då känner man sig dum." "Man vågar inte svara fel." "Man vill alltid kunna och det är svårt att kunna när man inte får översätta." (sid 81)

Andra gick längre i sina önskningar, men nu var det inte enbart en fråga om trygghet i form av att känna igen sin barndoms skola. Detta var för många också lika med kvalité:

> "Hon ville ha en mer gammaldags undervisning. Enligt henne var det en allmän irritation hos deltagarna, att de inte lärde sig tillräckligt. Hon ville ha grammatikförklaringar, en ordlista och fonetisk text till alla ord i boken. Hon ville också

> ordförklaringar på svenska. "Som det nu är måste det vara hemskt för nybörjare att inte få ord förklarade." Om igen underströk hon att det skulle sägas ifrån mer bestämt av ledaren, att det skall vara läxor." (sid 63)

Men deltagare sökte också trygghet i studiesituationen på andra sätt. En ledare i undersökningen (START) redovisade följande erfarenheter:

> "D hade märkt att deltagarna ville ha samma plats varje gång. De ville också ha samma ledare och deltagare. De hoppade hellre av än gick i en annan grupp."(sid 110)

Sjukdom, arbetsförhållanden, trötthet, föreningsuppdrag m m är avbrottsorsaker som i många fall döljer andra skäl som kan vara svårare att erkänna, både för sig själv och andra. I undersökningen förekom mycket tydliga exempel på denna koppling:

> "En medelålders kvinna som avbrutit sina studier i engelska START II på grund av att hon arbetar i affär och har mycket arbete där. Hon säger att hon känner sig dum när hon svarar fel, tycker att alla skrattar åt henne. Vad ska man göra för att man inte ska behöva känna sig "så här dum"?"(sid 80)

Rädslan och osäkerheten kan också förstärkas av yttre faktorer, t ex ett krävande arbete, som därigenom av deltagaren upplevs som de direkta avbrottsorsakerna. Naturligtvis är det inte en fråga om ett "antingen-eller" utan ett "både-och".
Så här upplevde en deltagare, som inte hann förbereda sig, besöken i cirkeln:

> Eftersom han inte hann läsa hemma blev han så pass mycket efter de andra i gruppen. Det tyckte han var obehagligt. Han tyckte att han kände sig osäker om han inte kunde när han kom till sammankomsterna. (sid 87)

18.6 Sammanfattning

Syftet med undersökningen var att försöka belysa vad som fanns och om det fanns något bakom de vanligaste uppgivna orsakerna till studieavbrott, t ex bristande tid, resor, barnpassning. Vid sidan av dessa skäl att avbryta studierna, som för många naturligtvis är huvudorsaken, visar våra intervjuer en bild av deltagare, man vanligen inte möter. Det viktigaste resultatet är därför hur tydligt (i framför allt fallet med engelska nybörjarcirklar) deltagarnas osäkerhet och rädsla inför studier framstod. Deltagarna sökte på olika sätt trygghet och såg därvid i ledaren lösningen på detta. I första hand önskade deltagarna en

vänlig och förstående ledare, men exempel förekommer också på att deltagarna sökte trygghet i att ledaren ska undervisa och låta dem "vara i fred" samt att man kände igen sig i den bild av skola man bar med sig. Att vinna trygghet i cirkeln genom relationen till kamraterna var inte lika naturligt.

19 TRE CIRKLAR I UT MED SPRÅKET

Undersökningen redovisas i rapport nr 1 och 5 inom projektet: "Studieavbrott vid cirkelstudier" (Andersson m fl, 1974) resp "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II B. Matematik på nytt; Ut med språket; START" (Byström, 1975).

19.1 Bakgrund

Undersökningen genomfördes hösten 1973 parallellt med den i föregående avsnitt redovisade studieavbrottsundersökningen. En anledning till denna samordning var att vi därigenom fick ökade möjligheter att kunna förstå och tolka avbrytarnas synpunkter och erfarenheter då vi samtidigt hade direkt inblick i tre pågående studiecirklar.
Å andra sidan kunde vi bättre utvärdera de tre cirklarna i UT MED SPRÅKET genom att dra nytta av avbrytarnas erfarenheter.

En annan anledning till intresset för dessa tre cirklar var att de byggde på ett nytt och annorlunda studiematerial, som var en kombinerad kurs i svenska och samhällskunskap. Materialets utformning skilde sig också från tidigare kurser.

"Hur materialet användes i studiecirklarna" var en central fråga i undersökningen, men inte den enda. I målsättningen ingick också att studera ledarens sätt att fungera och gruppens dynamik med hänsyn till bl a ledarens bakgrund samt gruppsammansättningen. Vi bedömde det troligt att cirklarna skulle kunna utvecklas olika beroende på vem ledaren var och hans/hennes utbildning samt erfarenheter av att leda studier.
Eventuell frånvaro vid sammankomster skulle också speciellt följas upp.

19.2 Uppläggning och metod

Med utgångspunkten att utvärdera den "levande verksamheten" i cirklarna valdes "observerande deltagande" som undersökningsmetod. Utifrån frågeställningarna ovan skrev observatörerna dagbok efter varje sammankomst. För att komplettera observatörernas utvärdering delades vid näst sista sammankomsten ut ett frågeformulär till deltagarna, som de hade att besvara hemma, individuellt och helt anonymt. Frågeformuläret omfattade 25 frågor fördelade på information, kursmaterial och sammankomster.
För att ytterligare komplettera bilden av dessa cirklar intervjuades cirkelledarna efter "terminens" slut.

Med hänsyn till tillgängliga resurser bestämdes att undersökningen skulle omfatta tre cirklar i UT MED SPRÅKET. Dessa skulle emellertid inte väljas slumpmässigt. De valdes på så sätt att de skulle ha olika karaktär med avseende på ledarens bakgrund och deltagarsammansättning:

Cirkel A: Lärare i svenska - prospektanmälda deltagare
Cirkel B: Icke lärare i svenska - företagsanmälda deltagare
Cirkel C: Icke lärare i svenska - prospektanmälda deltagare

Med prospektanmälda avsågs att deltagarna anmält sig efter att t ex ha läst ett studieprogram. Resultatet borde bli varierande gruppsammansättning. Företagsanmälda innebär att deltagarna t ex på en arbetsplats gått samman och bildat en studiecirkel.

19.3 Genomförande

Undersökningen genomfördes vid en ABF-avdelning i Stockholms-området. Cirklarna utvaldes i enlighet med uppgjord plan, men i övrigt visste vi i förväg inget mer om de utvalda cirklarna. Cirklarna kommer att närmare presenteras i samband med resultatredovisningen, men vi kan redan här konstatera att de i linje med våra antaganden kom att gestalta sig helt olika. De tre ledarna var alla tämligen oerfarna när det gällde cirkelstudier. "Handledning för cirkelledare" kom först under senare delen av terminen, varför ledarna hade att på egen hand forma cirkelstudierna.

Vid första sammankomsten berättade observatörerna för resp ledare och deltagare att de deltog som "utvärderare" av kursen. De var alltså inte anonyma.

Varje cirkel hade tio sammankomster och efter varje sammankomst redovisade alltså observatörerna sina erfarenheter i dagbok.

Ingen av deltagarna hade, enligt svaren på frågeformuläret[1/], upplevt observatörens närvaro som störande.

19.4 Redovisning

Dagboksanteckningarna redovisas i sammandrag i rapporten "Studieavbrott vid cirkelstudier" samt kompletteras med diskussion om de tre cirklarna.

[1/] Se bilaga 2 i rapport 1.

I denna rapport återfinns också resultatet av slutenkäten till deltagarna. Intervjuerna med ledarna redovisas inte separat utan har lagts in i diskussionsavsnitten.
Detta material har sedan vidarebearbetats och redovisats i rapporten "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II B".

19.5 Studiematerialet UT MED SPRÅKET

Innan vi här går in på en resultatredovisning är det nödvändigt att först presentera studiematerialet[1/].

UT MED SPRÅKET (Brevskolan/TRU, 1973) är avsedd att vara en enkel och praktisk kurs i vardagssvenska för kortutbildade vuxna.

Kursen ska hjälpa till att riva ned språkliga barriärer som står i vägen för medinflytande och engagemang, men också informera om förhållanden i samhället, som är väsentliga att känna till för att man ska kunna hävda sina intressen. Man kan beskriva kursen som en integrerad kurs i svenska och samhällskunskap.
Syftet är också att få deltagarna att uppleva myndigheternas språk mindre respektfullt och ge deltagarna självförtroende för de egna resurserna/kunskaperna. I kursen poängteras vikten av att tala och skriva enkelt. Övningarna syftar till att deltagarna både skriftligt och muntligt ska handskas med språket.

Kursen är uppdelad i två delar, som består av 5 resp 7 studiehäften (kapitel). Texterna i varje häfte behandlar ett visst ämne. Vi har i undersökningen begränsat oss till del 1 av kursen, dvs cirkelstudier i anslutning till de 5 första häftena. Dessa tar upp följande teman:

1. Vuxenstudier
2. Skolan, kontakten hem - skola etc
3. Att vara konsument
4. Reklam och varuupplysning
5. Kontakt med sociala myndigheter.

I häftena, som också är arbetsmaterial, varvas övningar och presentationer av olika moment, t ex "Att använda ordlista", "anteckningsteknik".

1/ Se även bilaga 5

Utgångspunkten för övningarna är ett urval av tidningsartiklar som finns i en textbilaga i mitten i resp häfte. Genom tidningsartiklarna "smygs" svenska språket och information om samhället in i studierna. De flesta deltagare upplever tidningstexter mindre respektingivande än t ex en litterär text och kan därför lättare arbeta med dem. Via urklippen görs svenskstudierna problemorienterade.
Häftena innehåller mycket material och avsikten är att deltagarna ska välja uppgifter och texter utifrån intresse och behov.
Häfte 1 (Vuxenstudier) inleds med en diskussion och övningar kring "att studera i cirkel". Samtidigt får deltagarna därigenom en planering av sina studier.

19.6 Resultat[1/]

Jag kommer i denna redovisning att beskriva och diskutera de tre undersökta cirklarna med utgångspunkt från insamlad information. Avsikten är att illustrera hur olika verksamheten gestaltade sig.

19.6.1 Cirkel A (Lärare i svenska - prospektanmälda deltagare)

Deltagargruppen var som väntat heterogen vad avser yrkeserfarenhet, ålder (de flesta dock i medelåldern) samt motiv för studierna. I genomsnitt var 6 deltagare (av 8) närvarande per gång. Ledaren hade akademisk examen, i vilken ingick bl a svenska. Han var yngre än deltagarna.

Vid samtal med ledaren efter kursen framgick att han varit helt på det klara med att det var vuxna han skulle vara studieledare för och att en studiecirkel innebar att alla skulle hjälpas åt, att deltagarna skulle påverka uppläggning m m samt att de skulle bidra med egna problem i verksamheten.

Trots detta kom verksamheten att få en sådan utformning att den närmast kan karakteriseras som svenskundervisning - liten skolklass i svenska med undervisande lärare och mottagande elever. Ledaren gick igenom materialet punkt för punkt och beräknade tiden så att halva häftet var genomgånget varje sammankomst. Han skrev mycket på tavlan och förklarade, enligt deltagarna, bra. Han var angelägen att lära deltagarna så mycket som möjligt.

1/ Citat och sidhänvisningar avser rapport nr 1 "Studieavbrott vid cirkelstudier".

Övningarna gicks igenom på så sätt att deltagarna fick frågan i tur och ordning. Dessutom fick en och en läsa högt ur texten. Gruppen fick också läxor, som bestod i att läsa igenom tidningsurklippen samt om möjligt arbeta igenom ett halvt häfte till varje gång.

Vid varje cirkelträff hade man ca 5 minuters rast, som deltagarna tillbringade utan ledaren utanför studielokalen.

Observatören, som tidigare aldrig deltagit i en studiecirkel, beskrev ledaren på följande sätt:

> "Ledarens sätt att leda och att ställa frågor fick mig att associera till gamla tidens skola, även om ledaren i detta fall var en lugn och välvillig lärare." (sid 161)

Hur kom det sig då att man trots ledarens goda föresatser och riktiga utgångspunkter hamnade i denna situation?
I utvärderingen framgick att ledaren i början talade tyst men fick en alltmer ökad säkerhet under studiernas gång. Detta påverkade gruppen positivt - atmosfären blev mer avspänd, men detta avsåg i första hand relationen mellan ledare och deltagare.

Att ledaren kände sig osäker inför gruppen framgick också vid min intervju med honom. Han hade att leda studierna för en grupp människor, som han egentligen inte hade något gemensamt med. Bl a framhöll han att han känt sig bristfällig p g a att han saknade deltagarnas praktiska erfarenhet.
Detta förhållande kom givetvis också att snart stå klart för deltagarna. Ur observatörens redovisning:

> "Ledaren var mest till sin fördel i de avsnitt som berörde svenska språket. I rollen som lärare var han kapabel att klara situationen och vågade släppa på hämningar. Gruppen reagerade positivt på detta. Det var de tillfällen, som var roligast, eftersom vi fick någonting utöver kursmaterialet." (sid 157)

Som framgår av citatet kom deltagarna helt naturligt att förstärka svensklärarrollen, som i sin tur ledde till att ledaren alltmer satsade på den delen av kursen, som i sin tur ..... Genom detta växelspel, den ömsesidiga påverkan, kom studierna att utvecklas till ren svenskundervisning.

Därigenom upplevde ledaren att han gjorde nytta, han fick användning för sitt kunnande, och deltagarna upplevde att de fick nya kunskaper.

Följden av denna inriktning mot "teoretisk svenska" blev också att deltagarna överlät åt ledaren att utforma studierna. P g a ledarens bristande kunskap om deltagarna och deras behov och erfarenheter, valdes inte alltid de avsnitt som passade gruppen bäst. Själva upplevde emellertid deltagarna att de var med och utformade studierna.

En bidragande orsak till utvecklingen mot svenskundervisning var också den heterogena gruppsammansättningen. Ledaren förmådde p g a bristande kunskap om deltagarna inte ta fram ev gemensamma nämnare eller utnyttja de samlade kunskaperna. Gruppen var inte heller själv p g a olikheter i intressen och tidigare erfarenheter kapabel att på eget initiativ driva en handlingslinje.

Vilka konsekvenser fick då utvecklingen mot svenskundervisning för studierna i cirkeln och atmosfären?
I och med att diskussionerna kom att få en undanskymd roll och att mindre grupper sällan (3 gånger) utnyttjades, kom deltagarna inte heller att lära känna varandra. Detta medförde bl a att den oro och osäkerhet som fanns i gruppen i stort sett konserverades. Visserligen förbättrades atmosfären under studiernas gång men inte så långt att det bäddades för öppna diskussioner, där alla vågade vara med. Trots att deltagarantalet var litet var det några deltagare som nästan aldrig yttrade sig under diskussionsavsnitten. Inte ens under rasterna kom gruppen att fungera som en enhet - vissa drog sig undan. Ledaren utnyttjade inte heller dessa tillfällen till att lära känna gruppen och få fram underlag för diskussioner.

Det enda häfte, där diskussionen blev livlig, var häfte 3 (att vara konsument). Förklaringen torde vara att i gruppen var yrkeskategorierna "affärsanställda" och "försäljare" representerade, dvs personer som hade erfarenheter att dela med sig av.

Ledstjärnan för deltagarnas insatser under hela kursen var ATT INTE GÖRA BORT SIG. Detta finns det talrika belägg för i observatörens redovisning. Några exempel:

> "Särskilt en som var mycket svag i svenska språket och några som var blyga hade skriftligt arbetat igenom halva häftet till varje gång. Då behövde de inte göra bort sig i gruppen, när ledaren gick igenom punkt för punkt och frågade var och en i tur och ordning. De som skrivit svaren kunde ju läsa innantill." (sid 154)
>
> "Jag märkte vid flera tillfällen under de skriftliga övningar, som avsåg att formulera sig med egna ord, att det fanns de som aldrig skrev någonting. Det verkade som om de inte vågade skriva för att slippa redovisa högt vad de skrivit." (sid 159)
>
> "En gång tog jag fel häfte med mig och fick titta i grannens. När vi kom till ett moment, där vi skulle skriva fritt, sade hon vädjande. "Det kan väl du göra?" I rätt atmosfär skulle hon vågat försöka." (sid 159)

Verksamheten i cirkel A kom alltså att i första hand utvecklas till svenskundervisning. Ledaren blev lärare och var angelägen att lära ut så mycket som möjligt. Han var själv mycket aktiv - skrev mycket på tavlan och gick systematiskt igenom materialet med hjälp av "läxor", högläsning och frågor i tur och ordning. Deltagarnas reaktion på cirkeln var emellertid positiv - alla med undantag av observatören tänkte fortsätta med del 2. Arbetsformen tyckte de flesta var "stimulerande", "intressant" och "i lagom takt". Alla upplevde sig ha fått framföra sina synpunkter i cirkeln. Däremot var cirkel A (jämfört med B och C) mest missnöjd med de praktiska upplysningarna om samhället - för knapphändigt.

19.6.2 Cirkel B (Icke lärare i svenska - företagsanmälda deltagare)

Gruppen bestod ursprungligen av 12 kvinnliga arbetskamrater, som rekryterats internt. (2 deltagare slutade efter ett par gånger p g a ändrade anställningsförhållanden; genomsnittet per sammankomst var 9.)

Gruppen var homogen, när det gällde utbildningsbakgrund (6- eller 7-årig folkskola) samt studiemotiv (att vilja behärska svenska språket bättre). Däremot var det åldersmässiga variationer. Ledaren var arbetskamrat med deltagarna och hade samma utbildningsmässiga bakgrund. Hon hade aldrig tidigare lett någon studiecirkel, men hade nu på eget initiativ åtagit sig den uppgiften. Ledaren var fackligt aktiv.

Ytligt sett kom studierna i cirkel B att gestalta sig som i A - varje häfte delades på två sammankomster; varje avsnitt gicks igenom punkt

för punkt; texten lästes högt av deltagarna; vid faktafrågor fördelade ledaren frågorna i gruppen. Trots denna likhet kom emellertid verksamheten i cirkel B att få en helt annan karaktär. Gruppen arbetade gemensamt med materialet och ledaren var gruppmedlem, inte lärare. Hon saknade helt enkelt förutsättningar att kunna bli "svenskundervisare". Hon hade samma utgångsläge som deltagarna.

Tyngdpunkten vid sammankomsterna blev diskussioner kring häftenas ämnesområden utifrån egna erfarenheter. Cirkelns inriktning kom därför att bli "tillämpad svenska" med ett stort mått av samhällsdebatt. Svenskträningen fick man genom arbetet med uppgifterna men i övrigt prioriterades samhällsinformationen, vilken deltagarna hade ett skriande behov av.

Stämningen i cirkeln var sådan att alla vågade vara med i diskussionen. Visserligen var inte alla lika aktiva men alla var dock med:

> "de flesta sade sin mening om det mesta" (sid 163)

Den öppenhet som rådde i cirkeln kan också illustreras med att deltagarna öppet vågade tala om sina problem och erkänna sina brister. Ur observatörens redovisning:

> "När vi arbetade i arbetshäftet med att skriva några ord, sade en deltagare "usch, vad det är svårt att stava"."(sid 163)
>
> "Problemet att svara fel var ett dilemma för en deltagare. Hon sade "blodet isar sig och jag tänker att aldrig mer"." (sid 164)
>
> "För att illustrera hur några deltagare kände sig i denna cirkel, vill jag citera en deltagare...: "Här får man väl lära sig att uttrycka sig, för det kan inte jag."" (sid 163)

Detta är viktigt att observera ty genom att öppet diskutera sina brister och sin osäkerhet kommer deltagarna till insikt om att man inte behöver vara rädd för varandra. Man behöver inte vara rädd att göra bort sig - alla är lika - och man kan i stället satsa på att gemensamt förvärva kunskaper. Genom att diskutera sin oro inför studierna kom man också att göra sig av med en del av den barlast av gammalt skoltänkande man gick och bar på. Bara genom att diskutera sina brister och inse att andra går och bär på samma komplex har man fått en del av det självförtroende studierna bl a syftar till.

Cirkeln B:s inriktning och uppläggning är nu kortfattat presenterad och frågan är då Vad blev studieresultatet?

Enligt observatören var det uppenbart att deltagarnas självförtroende ökade efter hand, när det gällde att uttrycka sig inför andra. Språkkunskaperna ökade, men det var inte de teoretiska, utan de praktiska. Man upplevde en ökad säkerhet mot myndigheter och institutioner.

Inslagen av samhällskunskap hade också andra effekter än en ren kunskapsökning. Bl a ledde diskussionerna i anslutning till häfte 5 (kontakt med sociala myndigheter) till att "förutfattade meningar" om missbruk av socialhjälp m m vädrades. Deltagarna upplevde det skönt att få debattera detta. Effekten blev, enligt observatören, i många fall ändrade attityder.

Vi kan också komplettera med att 7 deltagare av 9 uppgav i slutenkäten att kursmaterialet bidragit till att öka intresset för svenska språket (1 var tveksam och 1 sade nej).

19.6.3 Cirkel C (Icke lärare i svenska - prospektanmälda deltagare)

Om cirkel A fick karaktären av svenskundervisning och B samhällsdebatt, kan vi konstatera att C kom att hamna däremellan.

Deltagarna var alla obekanta med varandra och hade skiftande bakgrund samt motiv för deltagande. I medeltal var sex personer närvarande. Samtliga deltagare hade tidigare erfarenhet av studiecirklar eller vuxenutbildning.

Ledaren var journalist. Hon behärskade svenska språket och hade dessutom god inblick i och erfarenhet av olika samhällsfrågor. Hon hade aldrig gått i studiecirkel själv, däremot varit ledare för några.

Studiemodellen "ett häfte på två gånger" ersattes med "studietakt efter behov och intresse". Efter 10 gånger hade endast 3 häften gåtts igenom. Deltagarna bidrog, enligt observatören, aktivt med eget material:

> "vid varje träff hade alltid någon haft erfarenheter och synpunkter på aktuella händelser eller avsnitt i kurshäftena" (sid 171)

(avseende svåra ord) "det hände flera gånger att deltagare "tog med sig" ord och uttryck till cirkeln, som de hört eller läst under veckan" (sid 172)

Däremot förekom inga speciella "läxor" (hemuppgifter). Ledaren utnyttjade materialet som bas för diskussionerna. Dessa förekom i stor utsträckning, men hade mest formen av meningsutbyte. I stor utsträckning praktiserades också "bikupor" och smågruppsarbete.

I cirkeln rådde en trivsam stämning bl a beroende på en gemensam kaffepaus, som utnyttjades till samtal om aktuella händelser eller egna erfarenheter. Dessa samtal följdes sedan upp under kursen.

Ledaren såg sin funktion i första hand som sammankallande och diskussionsledare. Vad avsåg planeringen av och innehållet i studierna gav hon ramar samt lite stoff men lät deltagarna själva fylla på med konkreta förslag.

Studieresultaten är bristfälligt belysta i utvärderingen, men huvudintrycket blir en balans mellan språk och samhällsstudier. Vi ska, när det gäller cirkel C, också ha i minnet att deltagarna tycktes ha mera kunskaper och studieerfarenhet än A och B.

19.7 Sammanfattning

UT MED SPRÅKET-materialet var ett nytt och annorlunda material. Det fanns därför inte någon naturlig eller etablerad cirkelledarkår. Detta gör det extra intressant att följa dessa tre cirklar och deras utveckling. Verksamheten kom att få helt olika karaktär, trots att man som utgångspunkt hade samma material. De tre ledarna, med ringa cirkelledareerfarenhet och utan handledning till materialet (i alla fall inledningsvis) kom att i växelspel med deltagarna forma verksamheten helt olika. Givetvis är det fel att enbart tillskriva ledaren ansvaret för utvecklingen - gruppens sammansättning och förväntningar m m spelade också en central roll, men utan tvekan hade ledaren en nyckelfunktion, där hans/hennes utbildning och bakgrund kom att betyda mycket.

Variationerna i utformningen av studierna i de tre cirklarna kom givetvis att leda till olika studieresultat. Intressant är då att konstatera

att så gott som samtliga deltagare, oavsett detta, var nöjda med "det de fått", vilket understryker det tidigare resonemanget i metodavsnitt 14.2.3. En förklaring kan vara att det man i första hand jämförde med var sin barndoms skola med kanske negativa upplevelser och teoretiska studier. Man kunde ju inte jämföra med det man inte upplevt t ex vad cirkelstudierna kanske kunde ha blivit med en annorlunda utformning. Vi ska också komma ihåg att samtliga deltagare via arbetsuppgifterna i materialet fått en pott praktiskt inriktade kunskaper.

Avslutningsvis kan vi konstatera att det i och för sig är ett hälsotecken att studierna får olika karaktär. Förutsättningen för att denna variation ska vara ett positivt resultat är dock att den är orsakad av deltagarnas behov, intressen samt önskemål och inte faktorer typ cirkelledarens egen bakgrund och utbildning.

20 UNDERSÖKNING AV SJU FACKLIGA CIRKLAR

Material i anslutning till denna undersökning har redovisats i följande delrapporter inom projektet:
nr 4. "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II A. Fackliga cirklar." (Byström, 1975)
nr 8. "Något om fackliga studier." (Andersson, 1975)
nr 9. "Om sju fackliga cirklar," (Andersson, 1975)

20.1 Bakgrund

För medlemmarna i den lokala fackklubben utgör ofta studiecirkeln den första kontakten med fackliga studier. För många kan den även vara den första formen av vuxenutbildning.
Cirklarna bedrivs i allmänhet på den egna arbetsplatsen tillsammans med arbetskamrater. I många fall är även cirkelledaren en arbetskamrat till övriga i gruppen.
Studierna ligger mycket nära vardagen (utgår i allmänhet från och knyter an till arbetsplatsen och/eller fackligt arbete) och studieresultatet kan ofta omsättas i praktisk handling. I den fackliga studiecirkeln tränas deltagarna i att gemensamt i en kamratkrets lära, diskutera och dela med sig av sina erfarenheter för att gemensamt få ny kunskap. Vi möter här alltså cirklar som förefaller ligga mycket nära idealet och det är därför angeläget att studera dem närmare.
I linje med projektets övergripande begränsningar: att arbeta inom ABF:s och Brevskolans verksamhetsområden samt rikta uppmärksamheten mot deltagare med kort skolbakgrund, begränsade vi oss när det gäller fackliga cirklar till LO-kollektivet.
Trots de fackliga studiecirklarnas omfattning är det magert med dokumentation om denna verksamhet.
LO:s och LO-medlemmens syn på utbildning och då speciellt vuxenutbildning finns bl a dokumenterad i undersökningen "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna", de tre LOVUX-rapporterna samt STULO[1/] rapport 1. Dessa rapporter berör emellertid studiecirklarna mycket ytligt. Man nöjer sig i stort sett med att konstatera att studiecirkeln är en bra studieform för kortutbildade. Däremot redovisas naturligtvis centrala

---

1/ STULO: LO:s studieutredning

resonemang om fackliga studiers målsättning m m. Vid planeringen har vi i övrigt utgått ifrån i första hand följande undersökningar:

1) Undersökning av ABF-cirklar "Medlem driver på" (Solveig Johansson, 1972)
"Medlem driver på" var en kurs, som vände sig till deltagare som tidigare ej varit med i fackliga cirklar. Målsättningen var att informera om fackföreningarnas historia, organisation etc samt att stimulera till facklig aktivitet och fortsatt utbildning.
I undersökningen ingick 273 cirklar med 2 568 deltagare på närvarolistorna. Av dessa var det 258 personer, dvs 10 % som aldrig kom till någon sammankomst. Dessutom avbröt 265 personer studierna.

Syftet med undersökningen var att med hjälp av frågeformulär kartlägga vilka som deltog, rekryteringsvägar, studiemotiv och avbrottsorsaker.

Speciellt genom undersökningen av studieavbrytarna får vi en viss inblick i hur cirklarna arbetade och hur deltagarna reagerade. Vad gäller upplevelsen av ledaren lämnade 59 % av avbrytarna positiva omdömen om ledaren (13 % var negativa).

Vad som känns skrämmande, när man studerar avbrytarnas synpunkter, 1/ är att deltagarna betonade och uppskattade något så naturligt som att ledaren (i många fall en arbetskamrat eller fackföreningskamrat) är mänsklig och att man får vara med och diskutera.
Även ledarens insats på det ämnesmässiga planet värderades högt, men frekvensen av dessa synpunkter antyder att de kommer i andra hand.

Bland avbrytarna är det fler som efterlyser en utökning av diskussioner och grupparbete än tvärtom. Vad fullföljarna tyckte framgick inte. Hälften av avbrytarna ansåg att arbetsformen hade diskuterats i cirkeln i ganska eller mycket stor utsträckning och 58 % upplevde sig ha fått vara med och diskutera uppläggningen i tillräckligt stor utsträckning.

Som komplement till denna undersökning redovisas den av LO genomförda undersökningen:

2) Rapport över kvalitativ undersökning av MEDLEM DRIVER PÅ-kampanjen (B Ohlström, LO, 1972)

1./ Se bilagorna i Johanssons rapport.

Undersökningen bygger på intervjuer med 71 deltagare i MEDLEM DRIVER PÅ. Ursprungligen kontaktades ett urval av 156 deltagare, men 54 % av dessa vägrade medverka eller var oanträffbara. Det förhållandet sätter givetvis ned undersökningens värde, men resultatet ger ändå viss inblick i hur olika kategorier av deltagare reagerat och vad de reagerat på i studierna.

Ett centralt resultat är deltagarnas klart uttalade önskan att börja nysta upp de rent konkreta problem man själv har på sin arbetsplats och den lokala fackliga organisationen. Efter det vill man gå vidare och tala om LO och problem som inte bara berör den lokala klubben.

3) Undersökning av Facklig grundkurs genomförd vid Brevskolan 1973.

Undersökningen omfattar samtliga ledare i cirklar som startade under hösten 1972 t o m 10 nov. samt ett slumpmässigt urval av två deltagare ur varje cirkel. Synpunkter har insamlats med hjälp av omfattande frågeformulär från 366 ledare (bortfall ca 12 %) och 587 deltagare (bortfall ca 30 %) efter avslutade studier. Undersökningen finns redovisad i form av frekvenstabeller för de olika frågorna. Någon ytterligare bearbetning har ännu inte gjorts och därmed föreligger inte heller någon slutrapport.

"Facklig grundkurs" kräver ca 60 timmars cirkelstudier i kombination med att deltagarna sänder in enskilda svarsuppgifter till Brevskolan för granskning och kommentarer. Cirkelsammankomsterna är tänkta att ägnas åt integrerande diskussion där deltagarna tar upp egna problem, samt hjälps åt med svårare moment i kursen.
Facklig grundkurs förutsätter vissa förkunskaper. 1/

I första hand inriktas undersökningen mot deltagares och ledares upplevelser av studiematerialet (uppläggning, innehåll m m) samt hur man arbetat med det. Men även frågor om ledaren och studiesituationens utformning ingår. Stort utrymme ägnas också åt ledares och deltagares bakgrund och erfarenheter.

1/ Se också bilaga nr 6

Av svaren på frågan "Vilket anser du vara viktigast för en cirkelledare i Facklig grundkurs?" framgick att mycket få ledare (2 %) och deltagare (4 %) prioriterade "bra ämneskunskaper" före "förmåga att vara ledare för samtal och diskussioner" resp "hålla cirkeln på ett kamratligt sätt". Däremot jämställde ca hälften de två alternativen, men de hade alltså inte satt ämneskunskaperna först. Enligt ledarna hade endast 3 % av cirklarna byggt diskussionerna på enbart kursboken, i övriga fall hade man i varierande grad tagit in "vardagen"/erfarenheter i cirkelarbetet.

Utifrån dessa undersökningar kan vi konstatera att deltagare och ledare hade likartade erfarenheter och bakgrund, men att ledarna var något äldre och mer fackligt rutinerade. Både när det gällde Medlem driver på och Facklig grundkurs var det endast ca 5 % av ledarna, som själva inte hade deltagit i studiecirkel tidigare.

Trots den omfattande information om fackliga cirklar vi får genom dessa undersökningar och trots försöket i den kvalitativa undersökningen att med hjälp av mera djupgående samtal belysa deltagarnas reaktioner kan vi konstatera att vi saknar mycken kunskap om denna typ av studiecirklar. Den bild vi får är i vissa avseenden ytlig och osammanhängande.

20.2 Uppläggning och metod

Utgångspunkten för vår undersökning blev därför att med hjälp av en annorlunda undersökningsmetod söka få inblick i den levande verksamheten i några fackliga cirklar - att försöka beskriva och förstå hur cirkelarbetet fungerade och upplevdes av deltagarna.

Valet av studiecirklar styrdes av att deltagarna skulle vara "nybörjare" på det fackliga studieområdet. Detta medförde en inriktning mot fackförbund, som vände sig till medlemmarna med "breda", informativa och aktuella kurser. Målsättningen var att få med cirklar inom 2 eller 3 LO-förbund för att få varierade erfarenheter. Vidare skulle minst 2 cirklar av varje kategori ingå i undersökningen.

Följande frågeställningar utgjorde underlag för arbetet:
- Hur påverkas deltagarna av studierna?
- Hur påverkar deltagarna studierna?
- Vad har deltagare och ledare för inställning till cirkelstudier i de speciella ämnena?
- Hur omsätter deltagarna de nya kunskaperna på sin egen arbetsplats?
- Hur använder respektive studiecirkel studiematerialet?
- Vad anser deltagarna vara viktiga egenskaper hos fackliga cirkelledare?
- Vad anser den fackliga cirkelledaren om sitt arbete?

Som metod för datainsamlingen valdes "deltagande observation", kompletterad med intervjuer med ledare och deltagare i de utvalda cirklarna.

Under hela delprojektet har det varit en mindre referensgrupp knuten till projektet. Gruppen har bestått av företrädare för ABF (lokalt och centralt), LO och Brevskolan. Dessutom har samtal genomförts med personer som på olika sätt har anknytning till facklig studieverksamhet och annat fackligt arbete.

20.3 Genomförande

Valet av cirklar genomfördes bl a med hjälp av ABF-avdelningar i Stockholms-området.

Begränsningar i valet av cirklar medförde att studiecirklarna hämtades från Handelsanställdas förbund och Metallindustriarbetareförbundet. Aktuella studiematerial för dessa förbund var Du-Vi-klubben[1/] respektive Du och arbetsmiljön[2/].

Efter en tid utökades undersökningen till att omfatta även två studiecirklar inom Kommunalarbetareförbundet. Dessa cirklar läste "Facklig grundkurs".

[1/] Se bilaga nr 7

[2/] Se bilaga nr 8

Urvalet av cirklar genomfördes med hjälp av ABF-avdelningar i Stockholms-området och blev följande:

Handels	Ledare	a	Cirkel	A	Du-Vi-klubben
	Ledare	b	Cirkel	B	-"-
	Ledare	b	Cirkel	C	-"-
Metall	Ledare	d	Cirkel	D	Du och arbetsmiljön
	Ledare	e	Cirkel	E	-"-
Kommunal	Ledare	f	Cirkel	F	Facklig grundkurs
	Ledare	g	Cirkel	G	-"-

De utvalda cirklarna kontaktades och informerades om undersökningen. Ingen av ledarna eller deltagarna hade något att invända mot observatörens närvaro under några sammankomster.

Varje cirkel besöktes sedan vid ett flertal tillfällen. Observatören var närvarande vid hela sammankomsten och deltog då också aktivt i cirkelns arbete. Eftersom observatören arbetat inom samma yrkesområde som deltagarna i de aktuella cirklarna (undantag cirkel E och D) kunde han på ett naturligt sätt följa diskussionerna och förstå cirkeldeltagarnas problem.

Intervjuerna genomfördes som gemensamma samtal i cirkeln. Dessa förekom inte enbart vid en sammankomst utan "frågorna" fördelades över flera träffar. En frågelista var uppgjord på förhand, men diskussionerna kom många gånger också att ta upp frågor vid sidan av"schemat".

För att inte störa verksamheten mer än nödvändigt användes inte bandspelare och endast i begränsad omfattning fördes anteckningar direkt under sammankomsten.

20.4 Redovisning

Undersökningen redovisas i bearbetad form i rapporten "Om sju fackliga cirklar". Någon separat redovisning av intervjuerna med ledare och deltagare ges inte, utan dessa har bakats samman med observatörens erfarenheter till dels en presentation av de sju cirklarna var för sig och dels diskussioner kring undersökningens olika frågeställningar.

20.5 Resultat

I den följande sammansättningen kommer jag att speciellt dröja vid resultat och erfarenheter som är av direkt intresse för denna rapport. Avsnittet kommer att disponeras på så sätt att de sju cirklarna först presenteras kortfattat och sedan följer en sammanfattande diskussion.

De sju cirklarna:

20.5.1 Cirkel A (Handels, Du-vi-klubben)

Studiecirkeln bedrevs bland anställda på ett medelstort varuhus. Cirkeln startade helt spontant på ett fackföreningsårsmöte. En anmälningslista till kursen skickades runt. De flesta av dem som anmälde sig fullföljde också kursen.
Gruppsammansättningen var heterogen avseende ålder (25 - 60 år) och facklig aktivitet och erfarenhet. Flertalet deltagare hade emellertid ringa facklig erfarenhet.
Deltagarnas målsättning var att öka sina egna fackliga kunskaper samt verka för ökad facklig aktivitet.

Ledaren (a) var en av de anställda på varuhuset och fackligt aktiv sedan många år.
Ledaren fungerade som diskussionsledare och såg till att alla aktivt deltog. Heterogeniteten var därvid en tillgång för gruppen genom att man i diskussionerna gjorde historiska jämförelser, jämförelser mellan olika avdelningar på varuhuset osv.
Studiematerialet upplevdes positivt och utnyttjades som underlag för diskussionerna.
Cirkeln avslutades med att deltagarna beslöt att fortsätta med någon form av fackliga studier.

20.5.2 Cirkel B (Handels, Du-vi-klubben)

Arbetsplatsen var även här ett varuhus. Deltagarna blev personligt uppsökta av ett studieombud från fackklubben.
Antal deltagare var i allmänhet 9 st. Av dessa var 4 i 40-50-årsåldern medan övriga var ca 20 år.
Det var endast ledaren och en av deltagarna som hade tidigare erfarenhet av fackliga studier.

Den fackliga aktiviteten på arbetsplatsen stod styrelsen för, men deltagarna såg fram mot att själva få engagera sig i fackligt arbete.

Ledaren var anställd på varuhuset och hade lång facklig erfarenhet. Ledaren gjorde ofta jämförelser mellan den aktuella arbetsplatsen och andra arbetsplatser som ledaren varit anställd på. Framför allt de äldre deltagarna utnyttjade dessa jämförelser för diskussion, medan de yngre var mer aktiva när diskussionerna gällde den egna arbetsplatsen. Deltagarna framhöll ledarens fackliga erfarenheter och kunskaper. De menade att en kunnig ledare är grunden i studiecirkeln. Under sammankomsterna fördelade ledaren oftast arbetet så att han själv läste högt ur studiehäftet, medan någon i gruppen fick läsa ur den bläddерpärm som ingår i studiematerialet. Deltagarna upplevde materialet lämpligt som en orientering.

20.5.3 Cirkel C (Handels, Du-vi-klubben)

Samma arbetsplats och ledare som i cirkel B.
Deltagarna (7-9 st) var i åldern 20-50 år och hade rekryterats via uppsökande verksamhet. Erfarenheten från tidigare studier var liten. Sammankomsterna var förlagda till arbetsplatsen på morgonen innan arbetet började.

Eftersom ledaren var nästan ensam med facklig erfarenhet fick hon många gånger fungera som facit. Deltagarna var intresserade och mycket ivriga speciellt när samtalen berörde lokala problem. Diskussionen började oftast sedan deltagarna fått veta det "rätta" svaret. Ledaren hade svårare att engagera alla i denna cirkel jämfört med B. Studiematerialet intog en central plats. Ledaren läste under sammankomsten högt ur materialet. För att hinna vidare i texten - kursboken - avbröt hon ibland samtalen.

20.5.4 Cirkel D (Metall, Du och arbetsmiljön)

Deltagare var sju arbetskamrater (män i åldern 25-30 år) på ett mindre företag (60 anställda). Det var den första studiecirkel de deltagit i. Cirkeln startade genom att en medlem från Metalls studiekommitté inom avdelningen besökte arbetsplatsen. Deltagarna upplevde ett behov av att

förkovra sig i arbetsmiljöfrågor p g a missförhållanden vid arbetsplatsen.

Den fackliga aktiviteten på arbetsplatsen var i det närmaste obefintlig. Fackklubb saknades och företagsledningen var mycket negativ till fackligt arbete.

Cirkelledaren var inte anställd på företaget. Han hade lång erfarenhet av fackligt arbete inom annat fackförbund. Sina erfarenheter utnyttjade ledaren till jämförelser vid diskussionerna. P g a ledarens kunnighet frågade deltagarna ofta om hans synpunkter på en rad frågor. Denna utfrågning balanserade ledaren genom att återföra frågan till gruppen som sedan diskuterade tänkbara lösningar. Vid vissa problem räckte varken studiematerialet eller den samlade erfarenheten till. Via ledaren anskaffades då "bredvidläsningsmaterial", t ex arbetarskyddslagen.

Under sammankomsterna var det centrala att diskutera och finna lösningar på problem som uppkommit, inte att hinna med ett visst antal sidor i studiematerialet. Deltagarna började med att diskutera arbetsmiljöfrågor. Detta utmynnade i ett starkt ökat intresse för fackliga frågor och behov av vidare studier.

20.5.5 Cirkel E (Metall, Du och arbetsmiljön)

Studiecirkeln bestod av 7 deltagare i åldern 25-50 år. De hade rekryterats via personligt besök av studieombud, men gruppen ansåg att de förmodligen hade börjat studera ändå. Studiecirkeln träffades i fackklubbslokalen på företaget (ca 100 anställda). Den fackliga aktiviteten upplevdes av deltagarna som bra.

Endast en i gruppen hade tidigare ej deltagit i någon studiecirkel. Cirkelledaren var näst yngst i gruppen. Han var fackligt och politiskt aktiv och hade genomgått ett flertal fackliga kurser. På arbetsplatsen hade han tidigare både deltagit i och varit ledare för studiecirklar, men saknade cirkelledareutbildning. Det upplevde han själv som en brist.

Ledaren var ganska tillbakadragen i cirkeln. Gruppen diskuterade entusiastiskt alla frågor som fanns i studiehäftet och dessutom andra problem med anknytning till arbetsplatsen. Ledaren var främst diskussionsledare.

Studiematerialet upplevdes som för lätt. Man saknade hänvisningar till föreskrifter och lagar samt efterlyste fler diskussionsuppgifter. Varja avsnitt borde enligt dem tränga djupare in i problemen. Alla deltagarna utgick ifrån att de skulle fortsätta med fackliga studier.

20.5.6 Cirkel F (Kommunal, Facklig grundkurs)

Arbetsplatsen var en vårdinstitution, vilket bl a innebar att deltagarna hade oregelbundna arbetstider. Detta påverkade närvaron i cirkeln. I allmänhet var 5 personer närvarande. Deltagarna var i åldern 25-30 år samt en 40-åring. De flesta saknade erfarenhet av fackliga studier och fackligt arbete. Däremot hade de andra studieerfarenheter varför de inte kan betraktas som studieovana.
Trots de oregelbundna arbetstiderna samt hög personalomsättning förekom en tämligen aktiv facklig verksamhet.

Ledaren var vid studiernas början anställd på vårdinstitutionen men bytte efter en tid arbete. Han hade lång facklig och politisk erfarenhet och var aktiv i klubbstyrelsen.
Studiematerialet förutsatte vissa fackliga kunskaper. Eftersom deltagarna inte hade någon större facklig erfarenhet tillfrågades ledaren ofta om synpunkter och lösningar på materialets frågor. Även i denna cirkel arbetade ledaren i linje med studiecirkelns intentioner - grupparbete och diskussioner. Studiematerialet ansågs vara för svårt och omfattande. Helt uppenbart hade inte deltagarna i samband med rekryteringen fått en korrekt bild av studiematerialet och studiernas omfattning.

20.5.7 Cirkel G (Kommunal, Facklig grundkurs)

Samma arbetsplats som vid cirkel F.
I allmänhet var 5 deltagare inkl ledaren närvarande. Ett flertal personer som anmält sig hade avbrutit p g a oregelbundna arbetstider.
För deltagarna (med ett undantag) var fackliga studier och studiecirkel något helt nytt. Däremot hade de deltagit i flera kurser som anordnats på arbetsplatsen.

Ledaren var inte anställd på samma arbetsplats. Hon var fackligt aktiv och väl insatt i fackliga frågor inom hela LO-området.

Ledaren hade en svår uppgift p g a deltagarnas ringa förkunskaper. En stor del av tiden upptogs av förklaringar av sådant som förutsattes välkänt i studiematerialet. Detta medförde att diskussionerna ibland blev långa och mycket ingående eller också uteblev de p g a bristande underlag. En reaktion hos deltagarna blev att man inte "kom någonstans". De avsåg då främst antal sidor i kursboken. För att komma framåt i studierna plockade ledaren ut de avsnitt som hon bedömde som viktiga för de fortsatta studierna och som gav insikt i det fackliga arbetet.
Deltagarna uppskattade ledaren speciellt p g a hennes lugn och kunnighet. Studiematerialet upplevdes som för svårt och omfattande. Även i cirkel G hade "felrekrytering" skett.
Deltagarna var tveksamma till ev fortsatta studier, men upplevde att de ökat kunskaperna och fått ett ökat intresse för fackliga frågor.

20.6 Diskussion[1/]

Ett genomgående tema i beskrivningen av dessa studiecirklar är stor aktivitet och stort intresse från deltagarnas sida. Speciellt markant är detta när det gäller lokala frågor och problem. Anknytningen till arbetsplatsen och hur väsentlig denna är för studierna betonas också av deltagarna själva.

20.6.1 Cirkelns påverkan på deltagarna, dvs studieresultat

I samtliga cirklar ansåg deltagarna att studierna påverkat dem så till vida att intresset för fackliga frågor ökat. Man hade också börjat förstå hur den egna fackklubben arbetade. Deltagarna ansåg att kamratskapet och den fackliga gemenskapen var det mest positiva med studierna.

Det visade sig att de flesta deltagarna, inkl de i Facklig grundkurs, hade liten eller ingen erfarenhet av fackliga studier. De flesta önskade öka sitt eget individuella fackliga kunnande men under cirkelns gång ändrades för många denna uppfattning till "att gemensamt angripa och lösa problem". En deltagare i cirkel A:

> "Nu börjar man förstå varför det är viktigt att vi håller ihop. Genom facket och den här cirkeln har vi fått några förbättringar här på jobbet." (sid 38)

1/ Citat och sidhänvisningar avser rapport nr 9 "Om sju fackliga cirklar".

Enligt observatören var det deltagarna i cirkel D som påverkats mest. Som framgår av cirkelns presentation fanns det på företaget varken någon facklig organisation eller någon facklig aktivitet. Studiecirkeln var det första gemensamma fackliga initiativet. Deltagarnas intresse för facklig verksamhet stärktes betydligt under pågående kurs och man önskade nu omsätta sina lärdomar i praktiskt arbete.

Men studierna gav inte bara färdiga kunskaper. Genom anknytningen till den egna vardagen aktualiserades under studiernas gång nya problem på arbetsplatsen och i det fackliga arbetet.

Utvecklingen mot kollektiv/facklig aktivitet har säkert en stor del av sin förklaring i arbetsformen - de gemensamma diskussionerna och byte av erfarenheter. Detta arbetssätt är dessutom viktigt av det skälet att vissa deltagare hade som studiemotiv att lära känna sina arbetskamrater bättre.

I flera cirklar, främst A-C, ansåg deltagarna att studierna inneburit en bättre kontakt mellan avdelningarna på företaget. Man hade fått sätta sig in i varandras problem:

> "För mig har cirkeln medfört en öppnare arbetsplats."
> (Deltagare i cirkel A; sid 40)

20.6.2 Rekryteringen

Deltagarnas inställning till och förväntningar på studier och studiecirkeln påverkar i hög grad studiernas utformning och deltagarnas upplevelser och reaktioner. Detta i sin tur är en avgörande orsak till graden av deltagarnas fortsatta fackliga aktivitet och studieintresse.

Rekryteringsmetoden som användes i sex av de sju undersökta cirklarna var uppsökande verksamhet genom personlig kontakt. Detta möjliggjorde för deltagarna att i dialog med uppsökaren kunna bilda sig en riktig uppfattning om studieform och kursernas innehåll.
Deltagarna reagerade positivt på den uppsökande verksamheten. De ville trots det ha mer information: "tiden vid uppsökningen är för kort", "man borde ha kunnat fråga mera", "man vill gärna se lite mer än studieprogrammet".

Den uppsökande verksamheten måste syfta längre än att rekrytera deltagare till kurser.

Detta speglas också i en deltagarkommentar från cirklarna F och G, där "felrekrytering" skett:

> "Det verkade främst som det gällde att skaffa folk till cirklarna och inte tvärtom. De fackliga studierna är bra och mycket viktiga för verksamheten men de får inte bli något självändamål." (sid 43)

20.6.3 Studiematerialet

I de fackliga cirklarna med dess klara tillämpningsanknytning, som alltså i första hand utgår ifrån den egna arbetsplatsen, kommer studiematerialet in i studierna som ett komplement.
Då det är "rätt" material för deltagarna smälter det naturligt in i studierna på så sätt att a) ledare och deltagare utgår ifrån egna problem och knyter an till materialet b) ledare och deltagare utgår från materialet och kan stimuleras till att koppla det till den egna situationen.

I alla studiecirklarna, A-G, har studiematerialet haft en stor inverkan på cirkelarbetet. Deltagarna har i huvudsak ansett att cirklarna i sitt arbete är beroende av studiematerialet och dess utformning. Det gäller främst när studiecirkelsituationen är ny och ämnesområdet känns obekant. I sådana situationer blir lätt studiecirkeln vad studiematerialet gör den till.

En bidragande orsak till denna koppling kan vara en osäkerhet hos ledarna. Ofta är ledaren i fackliga cirklar en arbets- eller fackföreningskamrat utan speciell inskolning i att vara cirkelledare. (I den tidigare nämnda Facklig grundkurs-undersökningen var ca hälften av ledarna själva deltagare i cirkeln.)
I vissa av cirklarna (B och C) användes högläsning ur materialet. Av detta följer ganska naturligt en bundenhet till materialets påståenden, argument, frågor och uppgifter. Ledaren behöver på så vis inte själv "lägga grunden" till diskussioner.

Vid diskussioner i de sju cirklarna om studiematerialet och dess betydelse, ansåg samtliga deltagare att det aldrig kan ersätta studiecirkelledaren.

Båda komponenterna ansågs viktiga men cirkelledarens roll kan inte ersättas.

Jag ska här också ta upp ett speciellt resultat som framkom i anslutning till diskussionen om studiematerialet. Både i "Facklig grundkursundersökningen" och i cirkel F och G kommenterade deltagarna speciellt avsnittet om mötesteknik. I cirkel F önskade man t ex fler övningsuppgifter och i cirkel G ansåg en deltagare:

> "Mötestekniken är vansinnigt torr men nödvändig och borde därför ges större utrymme i kursboken." (sid 39)

Detta visar att man inte bara studerar för att få kunskaper till ett agerande. Man vill även veta hur man ska, kan och får agera. Man vill bli tagen på allvar och vinna gehör för det man har att säga. Det visar också på hur viktigt det är att man i cirkeln får träning i arbetsformen - att arbeta tillsammans, diskutera, argumentera osv.

20.6.4 Deltagarnas påverkan på cirkeln

Vid samtalen framkom i huvudsak två meningar om deltagarnas möjligheter att bestämma uppläggning och inriktning, dels en frihet att själva påverka (något som av deltagarna uppfattades både på gott och ont) dels att studierna utgick från ledaren.

a) Många av deltagarna ansåg att de diskussioner som fördes i cirklarna innebar en frihet. Genom att anknyta samtalen till den egna arbetsplatsen eller egna erfarenheter från andra områden kände de en möjlig- att påverka studierna.

En deltagare, som visserligen påstod sig uppleva diskussionerna värdefulla och lärorika, menade:

> "I cirkeln är det ofta ingen svårighet att bromsa studietakten, det är svårare att försöka öka tempot."
> (Deltagare i cirkel F; sid 42)

Deltagarna ansåg att diskussionerna tog sådan tid i anspråk att den avsedda studietiden var för kort både per sammankomst och totalt.

Denna uppfattning om cirkelstudiernas s k effektivitet, här framförd av en deltagare med erfarenhet från KOMVUX (Kommunal vuxenutbildning), speglar säkerligen en vanlig inställning bland deltagarna. I många fall har den sin rot i "skoltänkande" och bristande tilltro till egna och andras kunskaper i form av erfarenheter samt värdet av diskussionerna. Naturligtvis förekommer också att samtalen gäller ovidkommande saker.

b) Trots den frihet som nämnts ovan, var det främst cirkelledaren som bestämde/föreslog vad gruppen läste. I cirklarna F och G förekom vid några tillfällen att avsnitt hoppades över på deltagarnas begäran, för att mera tid skulle anslås till avsnitt som ansågs svåra.

Den nämnda formen av prioritering för vissa avsnitt förekom dock mycket sällan i cirklarna. Studiehäftena lästes i princip från pärm till pärm, men med anknytning till den egna arbetsplatsen.

20.6.5 Cirkelledarna

Av undersökningen framgår att deltagarnas aktivitet och intresse påverkas av möjligheten att knyta an till den egna arbetsplatsen. Eftersom ledaren intar en nyckelfunktion ställer det speciella krav på honom/henne att kunna koppla studierna till deltagarnas egen arbetsplats.
Detta behöver naturligtvis inte innebära att ledaren måste vara en arbetskamrat, även om det kanske för gemenskapen kan vara fördelaktigt. Det viktigaste är att ledaren och deltagarna "talar samma språk" och att ledaren kan förstå deltagarnas problem. I cirkel D föreföll det t o m vara fördelaktigt att inte ledaren arbetade på samma arbetsplats. Hans annorlunda erfarenhet blev ett komplement i studierna.

Hur såg då ledarna själva på sitt uppdrag?
Några av cirkelledarna framförde följande synpunkter. Genom att arbeta som cirkelledare tränade man att:

- uppträda inför folk
- formulera och uttrycka sig klart
- leda och sammanfatta diskussioner
- kunna fråga på ett meningsfullt sätt.

Dessutom innebar arbetet som cirkelledare en möjlighet för ledarna att diskutera fackliga problem på ett sätt som det ofta inte gavs utrymme för i andra sammanhang. Ledarna ansåg det mycket stimulerande att på detta

sätt hålla sina egna kunskaper aktuella, samtidigt som de gjorde en insats för facket. Att vara cirkelledare blev för dem en del av deras egen fackliga utbildning.

Man skulle kunna sammanfatta på följande sätt:
Även ledaren är en deltagare som söker kunskap, men han/hon har kommit något längre än de övriga deltagarna.

Hur såg då deltagarna på ledaren, som i de flesta fall var en arbetskamrat?
I allmänhet uppskattade deltagarna sina ledare. Här skiljer sig inte de sju cirklarna från varandra. Eftersom de var relativt nya cirkelstuderande, ansåg de sig inte i detalj kunna precisera kraven på en bra ledare.
Observatören har i stället försökt tolka deltagarnas inställning med utgångspunkt från diskussionerna i cirklarna och fick då fram följande bild: Ledaren ska främst kunna förklara termer, stadgar, lagar, fackligt arbetssätt m m, dvs stå för sakinformation till deltagarna. Att ledaren skulle vara en kamrat i gruppen ansågs helt naturligt.

21 TRE CIRKLAR I EN POLITISK FÖRENING

Undersökningen redovisas i rapport nr 14 inom projektet: "Tre cirklar i en politisk förening" (Byström, 1976)

21.1 Bakgrund och syfte

Undersökningen bygger på mina egna iakttagelser och erfarenheter från tre cirklar i en politisk förening. Dessa kom att utvecklas högst olika. Två blev framgångsrika men på olika vägar. Den tredje däremot misslyckades helt, trots att den startade med gynnsamma förutsättningar.

I rapporten beskrivs och diskuteras de tre cirklarnas utveckling bl a med avseende på ledarens funktion, studiematerial och de olika deltagarnas mål med studierna.

De tre cirklarna studerade:

1/ SOLIDARITET FÖR TRYGGHET, en politisk kampanjkurs inför valet 1973. Den genomfördes under dec -72 - maj -73. (Jag ingick som deltagare.)

2/ VART MÖTE, en kurs i förenings- och mötesteknik. Den genomfördes jan - april -75. (Jag var ledare för cirkeln.)

3/ ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET, en kurs i sociala frågor. Den genomfördes okt -74 - febr 75. (Jag ingick som deltagare.)

21.2 Metod och uppläggning

Metoden för undersökningen har alltså varit "observerande deltagande" men med speciell tonvikt på "deltagande". Anteckningar från de olika cirklarnas verksamhet har sedan i efterhand kompletterats och kontrollerats mot ledarnas och övriga deltagares erfarenheter.

21.3 Den politiska föreningen

Den aktuella föreningen består av ett 80-tal medlemmar och fungerar lokalt i en del av kommunen. Den är en del av en större partiorganisation. Kommunen består av ca 12 000 invånare. En hel del av dessa är nyinflyttade. Så är också strukturen bland medlemmarna i föreningen. Ungefär hälften av medlemmarna tillhör den äldre befolkningen.
Övriga är relativt nyinflyttade och har alltså inte samma erfarenhet av kommunen.

21.4 Resultat

21.4.1 Cirkeln i SOLIDARITET FÖR TRYGGHET

Bakgrund

Studiematerialet var utarbetat av Brevskolan[1/]. Avsikten var att deltagarna skulle diskutera politiska arbetsuppgifter och lära känna argument inför valet. Studiecirklarnas uppgift var också att skapa en god stämning. Tanken var att studiecirklarna skulle ombildas till arbetsgrupper i den stundande valrörelsen.

Cirkelns sammansättning

Cirkeln bestod förutom ledaren av nio deltagare. Dessa hade rekryterats av ledaren bl a i samband med ett föreningsmöte. Bland deltagarna fanns både erfarna och oerfarna, som nyligen gått med i föreningen. Gruppens sammansättning vara heterogen när det gällde deltagarnas ålder och yrkeserfarenhet. Bland deltagarna fanns erfarenheter från olika typer av kommuner, som de bott i tidigare.

Ledaren hade aldrig tidigare lett en studiecirkel. Han hade förberett sig genom att delta i en veckoslutskurs för cirkelledare. Kursen hade emellertid mest handlat om värvning av deltagare och mycket lite om hur man leder en cirkel, men de närvarande vid kursen hade utanför programmet diskuterat denna fråga.
Ledaren hade genom sitt yrke en rik kännedom om kommunen och dess invånare.

Händelseutveckling i sammandrag

Vid den första sammankomsten bläddrade vi i materialet, vilket gav upphov till små diskussioner med lokal anknytning. Ledaren anslog tonen genom att i det inledande skedet också ta fram några tidningsurklipp han tagit med som behandlade aktuella frågor. Ledaren kommenterade själv urklippen lite samt ställde några provocerande frågor, varigenom diskussion om än tveksamt kom igång. P g a ledarens personlighet infann sig snart en atmosfär som gjorde det möjligt för deltagarna att våga deltaga i diskussionerna.
Under de närmast följande sammankomsterna försökte vi att diskutera utifrån studiematerialet och knyta an till det, men det misslyckades för det

---

1/ Se bilaga 9.

mesta. Materialet stimulerade inte till diskussion. Deltagarnas avtagande intresse för materialet yttrade sig i att man började diskutera andra saker och att man inte läste materialet i förväg. Diskussionerna blev efter hand allt mattare. Sammankomsterna började ge mindre. Lösningen i denna cirkel blev att i praktiken helt enkelt lägga materialet åt sidan och i stället knyta cirkelns aktivitet till deltagarnas egna erfarenheter och intressen.
Det som definitivt räddade cirkeln var de tre sista sammankomsterna. Då fick deltagarna möjlighet att komma med synpunkter på det kommunalpolitiska handlingsprogrammet. Denna koppling till lokala frågor och möjligheten att verkligen kunna påverka innehållet i programmet tände cirkeln. Diskussionerna var inte vid något tillfälle tidigare så intensiva som de blev då. Trots att vi inte ägnade all tid åt dessa diskussioner tände de cirkeln på ett sådant sätt att det kom även andra frågor tillgodo.

Cirkeln avslutades men gruppen upplöstes inte. Diskussionerna om det kommunala handlingsprogrammet hade väckt sådant intresse att cirkeldeltagarna så gott som mangrant ställde upp vid det politiska möte där programmet skulle antas. Diskussionen vid detta tillfälle kom också i hög grad att domineras av vår cirkels deltagare. Deltagarna enades också om att under följande höst påbörja en ny cirkel.

Studiematerialet

Målsättningen med dessa cirklar och därmed också studiematerialet var att rusta deltagarna med partiets ideologi. Deltagarnas målsättning var att rusta sig ideologiskt. Varför fungerade inte studiematerialet? Förklaringen kanske kan sökas i att det var onyanserat och på sätt och vis undervärderade deltagarna. Följande uppläggning var inte ovanlig:

Först talade man om för deltagarna vad de skulle tycka och sedan ställde man frågor och formulerade uppgifter på ett sådant sätt att man skulle komma fram till att tycka precis det som stod i texten.
Materialet kom av många att upplevas som naivt.

Som deltagare kände man sig påprackad en bestämd uppfattning. Deltagarna ville ha kunskaper för att kunna diskutera och bemöta argument mot partiets uppfattning, inte redan färdiga svar.
Cirkeln fungerade bäst vid de tillfällen då man diskuterade lokal kommunalpolitik. Det var då deltagarna kunde känna igen sig och uppleva att de hade något att komma med. För de flesta av deltagarna var dessutom det primära att få inblick i de kommunala frågorna dels därför att man inte kände

kommunen,dels därför att det var på det kommunala planet de ev skulle ha möjlighet att göra en politisk insats.

I studiematerialet skummades det politiska fältet av på ett för högt teoretiskt plan och genom att täcka alla olika områden kom framställningen dessutom att bli mycket ytlig. Många kunskaper krävde också mycken kunskap och lång erfarenhet av rikspolitik och samhällsdebatt.

Cirkelledaren

Cirkeln fortsatte - trots materialets brister - först och främst p g a att alla ville lära sig något för att sedan aktivt kunna medverka i valrörelsen. Av stor betydelse var ledaren och hans agerande. Han var en av oss. Han skötte administrationen och försökte få ordning på diskussionerna genom att sammanfatta och peka på problem. Gruppen var verkligen aktiv. Ledaren knöt an till deltagarnas erfarenheter från andra kommuner och olika yrken. Det kunde han göra genom att han kände till deltagarna och deras bakgrund.

Jag har tidigare nämnt att hans personlighet betydde mycket, men vad innebär då detta konkret? Enklast skulle man kunna säga att ledaren var sig själv. Han försökte aldrig spela någon annan roll. För att närmare precisera innebörden i detta skulle jag kunna ta hjälp av ett citat från Sven Arne Stahre i "Studiecirkelledaren" i vilket han söker definiera den önskvärda personligheten hos en cirkelledare:

> "Den består i en viss förmåga att umgås med människor, en naturlig blygsamhet, som gör att ledaren inte är självgod och rädd om sin värdighet, en viss initiativkraft, uthållighet som gör att han inte ger tappt inför svårigheter, och slutligen den idealitet, som skänker honom respekt för människovärdet och ger honom den varsamhet i umgänget med andra, som skapar trygghet och trivsel." (sid 53)

Ledarens egen uppfattning om hur han skulle fungera var helt klar - "jag ska finnas och lyssna men ändå inte finnas; alla deltagare har erfarenheter och synpunkter att komma med, ibland måste jag hjälpa till genom att fråga efter dem."

(Ur intervjun med ledaren efter avslutad cirkel.)

21.4.2 Cirkeln i VART MÖTE

Bakgrund

Deltagarna från den första cirkeln beslutade sig för att fortsätta med en ny cirkel. Det finns här en viktig skillnad mellan de två cirklarna. I den första cirkeln var materialet på förhand givet och man samlade

deltagare kring det. Här fanns deltagare som sökte ett lämpligt studiematerial. Själva valet av material gick till så att ett antal av de tidigare deltagarna samlades en kväll kring några olika tänkbara studiematerial, som vi lånat, och tittade närmare på dem. I det slutliga valet mellan en ideologisk fortsättning eller mötesteknik stannade vi för materialet "VÅRT MÖTE". Avgörande för vårt val var att deltagarna önskade veta hur man ska, kan och får agera innan man sedan studerade vidare för att få kunskaper till agerandet.
Tyngdpunkten i materialet "Vårt möte" ligger vid mötesregler och även mötets roll i föreningsarbetet behandlas. Kursen innehåller ett stort inslag av färdighetsträning, t ex övning i att leda ett möte[1/].

Cirkelns sammansättning

Studiecirkeln erbjöds inte enbart de som tidigare varit med i SOLIDARITET FÖR TRYGGHET-cirkeln. Cirkeln kom därför att få 11 deltagare varav tre var nya.
I cirkeln ingick både personer med möteserfarenhet och oerfarna. En del av deltagarna satt med i kommunfullmäktige och/eller kommunala nämnder, några var aktiva i styrelsen i föreningen. Förhoppningen var att ledaren från "SOLIDARITET FÖR TRYGGHET" skulle ta hand om även denna cirkel. Han avböjde emellertid av hälsoskäl men ville gärna vara med som deltagare. Som ledare kom jag i stället att fungera.
Mitt utgångsläge var att jag hade mera möteserfarenhet än de flesta deltagare (dock inte alla) att jag satt med i kommunfullmäktige och att jag var v.ordf i en kommunal nämnd. Jag var inte särskilt aktiv i föreningen vid cirkelns början men utsågs under cirkelns gång till ordf i föreningen.

Den första sammankomsten

Den första sammankomsten saknade vi studiematerial. Detta medförde att vi förutsättningslöst började diskutera vår förening och hur vi upplevde föreningsmötena. Detta samtal visade sig sedan vara fruktbart att falla tillbaka på i det fortsatta studiearbetet. Diskussionen gjorde dessutom deltagarna medvetna om sina individuella mål och förväntningar på cirkeln. Att vi kunde starta på detta sätt utan att vara låsta till några i förväg formulerade frågeställningar eller diskussionsuppgifter visade sig alltså vara synnerligen lyckligt.

Anknytning till studiematerial och vardag

Vi utgick i studierna från våra samlade och blandade erfarenheter

---

1/ Se också bilaga 10.

från föreningen , föreningsliv över huvudtaget, kommunfullmäktigedebatter (där vi också gjorde studiebesök) samt kommunala nämnder och styrelser. Vi använde också lokaltidningar i cirkelns arbete.

Kursboken användes flitigt på så sätt att vi läste in avsnitt i förväg och i diskussionerna använde boken som uppslagsbok. Framför allt var bokens senare del användbar på detta sätt, när vi "lekte möte", hade roll-spel och turades om att vara mötesledare.
Övningsuppgifter ur boken kunde användas som "uppvärmningsuppgift" men sedan gav vi eget innehåll åt övningarna och hittade på olika situationer. Vid dessa tillfällen hjälptes sedan alla åt att leta i materialet efter lösningar eller synpunkter som kunde föra vårt "problem" framåt. Trots att flera stycken i cirkeln hade omfattande mötesvana uppstod inte den situationen att man vädjade till dessa om lösningar på problem och övningsuppgifter. De mer erfarna i cirkeln sökte vid dessa tillfällen hålla tillbaka sitt kunnande till förmån för det gemensamma sökandet och diskussionen om alternativa lösningar.

Genom att vi hela tiden hade vår förening i bakhuvudet kunde vi välja ganska målmedvetet i materialet och bland arbetsuppgifterna. Vi utnyttjade materialet "med välvillig respektlöshet".
Genom att vi vid övningarna kunde knyta an till boken stimulerade det till inläsning.

Erfarenheter från föreningen och kommunalpolitiken togs alltså in i cirkelarbetet, men cirkelarbetet följdes också upp i praktiken. Många av de idéer som kom fram prövades i handling i föreningsarbetet. Deltagarna blev allmänt mer aktiva i föreningen och kom på dess möten.

Cirkelledaren

Min ambition var att vara administratör och arbetsledare - se till att alla kom med i arbetet och att inte cirkeln skulle spåra ur.
Jag fick aldrig någon chans att vara något annat än demokratisk. Det var redan från början deltagarnas egen cirkel - flera av deltagarna hade varit med i förra cirkeln och dessutom valt studiematerialet.
Studiematerialet fungerade och den kunskap vi hade om varandra i gruppen gjorde att vi kunde knyta an till varandras erfarenheter.

Deltagarna och fortsatta cirkelstudier

P g a deltagarnas gruppgemenskap och ökade aktivitet i föreningen och kommunalpolitiken fanns en fara att cirkeln skulle utvecklas till att

bli en "klubb i klubben" på så sätt att viktiga diskussioner kring kommunala frågor och i föreningsangelägenheter kom att föras bland deltagarna i cirkeln och stanna i denna krets i stället för att föras ut i föreningen. Frågan togs upp vid avslutningen av cirkeln och deltagarna var då eniga om att studera vidare men välja olika cirklar och olika ämnen. Hittills hade vi studerat allmän ideologi och allmän mötesteknik, där våra olika intressen hade varit en stor tillgång. Nu upplevde flera av deltagarna det angeläget att få fördjupa sig i sitt speciella intresseområde.

21.4.3 Cirkeln i ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET

Bakgrund

En grupp av de forna studiekamraterna valde att fördjupa sig i socialpolitik och de startade därför en cirkel i detta ämne. En av de ivrigaste förespråkarna för en sådan fortsättning åtog sig också att vara ledare, men det viktigaste för honom var att verkligen få till stånd denna cirkel.
Studiematerialet var ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET av Gustav Jonsson med studiehandledning (arbets- och diskussionsuppgifter) från Brevskolan[1/].

Cirkelns sammansättning

Från cirkeln i VART MÖTE rekryterades fem av deltagarna och ytterligare fem rekryterades under ett föreningsmöte om socialpolitik.

Förutsättningen för studiecirkeln var den allra bästa. En ledare som var mycket engagerad och intresserad av socialpolitik, som såg fram emot cirkeln och hade en mängd idéer om hur man skulle få den givande. Deltagare som kom med stora förväntningar.

Deltagarna hade en mängd olika erfarenheter av sociala frågor både praktiskt och teoretiskt. Den som förmodligen var minst insatt i dessa frågor var ledaren. Han saknade teoretiska skolor, arbetade med ett praktiskt inriktat yrke och var nybliven suppleant i sociala centralnämnden i kommunen.

Han hade ingen erfarenhet av att vara cirkelledare och hade inte heller fått någon speciell information inför denna cirkel.

Händelseutveckling i sammandrag

Den första sammankomsten kännetecknades av en lättsam och öppen atmosfär. Trots detta gjorde ledaren ett nervöst och osäkert intryck. Gentemot

---

1/ I bilaga 11 presenteras ATT BRYTA DET SOCIAL ARVET genom dess förord.

honom var stämningen avvaktande. Han hade förberett sig väl och gjort en plan för cirkelns arbete. Alla instämde pliktskyldigast då han lade fram sina synpynkter på gruppens arbete. Jag fick intrycket att man inte ville såra honom eller göra honom mera osäker genom att tycka alltför mycket som kanske stod i strid med hans funderingar om cirkeln. I stället försökte man uppmunta honom. Man tittade i materialet och diskuterade hur det skulle användas. Visserligen försökte några den första gången ta upp egna eller andras sociala problem som underlag för kvällens diskussion. Denne blev emellertid mycket ytlig, och kan mest karaktäriseras som att man berättar anekdoter för varandra - episoder ur livet. Ingen tog upp något brännbart som kunde starta debatten.

Den andra sammankomsten blev förmodligen den mest givande, bl a diskuterades "att vara förälder". Fortfarande föreföll deltagarna lite avvaktande och hade svårt att gå djupare in i olika problem och frågor, men det var uppenbart att cirkeln var "på rätt väg".

Den tredje sammankomsten återgick verksamheten till den nivå som hade karaktäriserat den första gången - det vänliga samtalet.

Sammankomst 4 kännetecknades av att gruppen, utifrån det avsnitt i boken man hade haft att förbereda, diskuterade frågorna i Studiehandledning en efter en. Det var aldrig frågan om att välja bland uppgifterna utan ledaren lade upp arbetet enligt följande modell:
"Till idag skulle vi ha läst sid ....., vad säger ni om den första frågan?" Efter en stunds diskussion konstaterade så ledaren:
"Vi måste hinna med flera frågor, vi måste ju till nästa gång kunna komma in på nästa avsnitt, annars hinner vi ju inte med boken". Deltagarna upplevde detta oavsett om ledaren sade det rakt ut eller bara via andra reaktioner antydde det.
Att hinna med boken blev måttet på studieframgång och kunskapsökning.

När vi skulle diskutera någon fråga ur Studiehandledningen bemödade sig de flesta också om att prata om uppgifterna men det föreföll klart att man i allmänhet inte alls var intresserad av att diskutera den färdiga frågan.

Sammankomst 5 förlades till fritidsgården på orten och skulle ägnas åt ungdomsfrågor. Ledarens förhoppning var att på detta sätt få liv i cirkeln. Detta misslyckades bl a på grund av gårdsföreståndarens ovilja att vidkänna problem. Den livliga diskussion ledaren hade hoppats på uteblev i stort sett.

Den 5:e sammankomsten blev den sista. Deltagarna hade ledsnat även om vissa av lojalitet skulle ha fortsatt att komma.
Ledaren hade också resignerat. Inga nya försök till sammankomst togs trots att hela materialet inte var genomgånget.

Varför gick det som det gick?

Deltagarna studerade ämnet men kom aldrig framåt. Möjligheterna att omsätta kunskaper i aktivitet och praktisk handling var mycket små. Den tändande gnistan som behövdes för att engagera deltagarna i diskussioner uteblev.
Förväntningarna på cirkeln var högt uppskruvade. Men förväntningarna var oklart formulerade. Någon ordentlig diskussion om syftet med cirkeln förekom inte. Kursmaterialet var bestämt på förhand och det var underförstått att cirkeln skulle diskutera boken. I själva verket hade deltagarna andra och varierande förhoppningar, men dessa diskuterades inte.

Studiecirkeln kom alltmer att knyta sin verksamhet till kursmaterialet. Men det hjälpte inte arbetet i cirkeln. Frågorna i studiehandledningen är mycket ambitiösa - för att hinna med dem blev diskussionerna ytliga. Gruppen lyckades inte välja bland uppgifterna. Att hinna med boken blev med tiden alltmer måttet på studieframgång och kunskapsövning. Även om ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET är en utmärkt bok är det inte säkert att det var rätt studiematerial för denna cirkel.

Deltagarna träffades hemma hos varandra. En del av förklaringen till att cirkeln misslyckades och rann ut i sanden var just studiemiljön vid den kritiska tredje sammankomsten. Man började titta på TV medan man väntade på att alla skulle komma. Nästa fas i "studierna" var att kaffet serverades. Kaffet avdracks under vänligt samtal om "ditt och datt", och sedan var det så dags för socialpolitik. Den stämning som inledningsvis byggdes upp kom att betyda mycket för vad som sedan hände, nämligen att de intressanta och engagerade diskussioner som alla givetvis önskade i själva verket blev ett vänligt och ytligt samtal. En förlängning av kafferepet. Detta uppfattades av ledaren som en starkt bidragande orsak till att cirkeln misslyckades.

Ledaren och cirkelledaruppgiften

Ledaren ville inte ha den roll han fick. Han ville vara administratör och sammanhållare men inte leda studierna på det pedagogiska och ämnesmässiga planet. Då cirkeln inte fungerade såg han ingen klar lösning att få igång studierna. Han prövade därför olika alternativ:

1/ få deltagarna att ställa upp och hjälpa till att forma verksamheten
2/ knyta verksamheten till studiematerialet
3/ genomföra studiebesök

Av auktoritetstro eller lättja väntade deltagarna på initiativ från cirkelledaren. Dessutom ville man inte såra honom genom att tala om att han gjorde fel eller genom att föra fram egna förslag till lösning eller arbetssätt. När man ställde upp för att ge ledaren självförtroende gjorde man i stället cirkelns arbete ännu mera beroende av ledaren. Genom att låtsas att cirkeln fungerade bra fick ledaren inte heller i tid chans att förändra arbetet.
Ledaren försökte vid några tillfällen få fart på diskussionen genom att lämna ut sig själv. Deltagarna följde inte hans exempel. Trots en kamratlig stämning i gruppen föreföll relationerna deltagarna emellan vara oklara för att man skulle våga avslöja allt för personliga problem.

Ledaren var för okunnig om ämnesområdet för att själv kunna plocka fram för gruppen engagerande problem. En lösning var alltså att knyta verksamheten hårt till boken. P g a "stödet" från deltagarna förstärktes beroendet av materialet. Ledaren läste själv flitigt på och gjorde anteckningar och understrykningar, men insatsen bland de övriga deltagarna var minimal. Därmed föll också ledarens förberedelser.

Ledaren upplevde cirkeln som ett stort misslyckande. Orsaken till detta var enligt ledaren han själv. Det är nog inte alldeles ovanligt att oerfarna ledare efter avslutad cirkel känner på samma sätt.

21.5 Sammanfattning

De studerade cirklarna kom att utvecklas olika trots att de bestod av i stort sett samma deltagare.
En förklaring till skillnaden kan vara förekomsten av ett gemensamt mål i studierna samt möjligheten att kunna utnyttja sina kunskaper praktiskt. Här skiljer sig cirklarna åt. I den första cirkeln stundade en valrörelse med rika tillfällen att vara aktiv. I den andra cirkeln var föreningen och den politiska aktiviteten utgångspunkten. I den tredje cirkeln låg tillämpningsmöjligheterna för de flesta deltagare längre bort, om man då avser möjligheten att göra en politisk insats i sociala frågor. I denna cirkel kom inte heller deltagarna att finna det gemensamma målet. Frågan diskuterades inte.

Möjligheten till ett gemensamt mål i studierna står i direkt relation till hur skillnader mellan deltagarna uppfattas. I de två första cirk-

larna uppfattades olikheter som en tillgång. I den tredje cirkeln, där det gemensamma målet saknades, blev i stället skillnaden i erfarenheter och intressen något som försvårade för deltagarna att få uppleva studieframgång. Varje deltagare uppehöll sig vid sina intressen.

En annan fråga som aktualiseras genom denna undersökning är vad som händer kamraten som blir cirkelledare. Anledning till frågan är den situation som ledaren i ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET-cirkeln hamnade i. Ledaren var inte speciellt förberedd inför sin uppgift. Han åtog sig den i tron att det bara skulle vara att vara en "kamrat bland kamrater". När cirkeln sedan inte automatiskt fungerade på detta sätt krävdes en aktiv insats av honom men han hade då svårt att se hur han skulle göra för att få cirkeln att fungera.

22 UNDERSÖKNING AV TIO MUSIKCIRKLAR

Material kring denna undersökning, som genomfördes under våren 1975, har redovisats i följande delrapporter inom projektet:

nr 6. "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II C. Estetiska cirklar". (Byström & Hermansson, 1975)

nr 7. "Om musikcirklar" (Hermansson, 1975)

nr 10."Intervjuer och samtal med deltagare och ledare i vissa musikcirklar." (Hermansson & Persson, 1975)

nr 11. "Om 10 musikcirklar." (Byström & Hermansson, 1976)

En ytterligare bearbetning av materialet kommer att redovisas i följande rapporter:

nr 12. "Motiv för deltagande i musikcirklar." (Persson, 1976)

nr 13. "Musikcirklar i samhället." (Hermansson & Klingspor, 1976)

22.1 Bakgrund

Inom studiecirkelverksamheten utgör antalet cirklar i estetiska ämnen ca 1/3. Inom denna sektor svarar sedan musikcirklarna för drygt 40 %. Begreppet musikcirklar är emellertid inte entydigt. Numera brukar med "musikcirklar" avses alla cirklar där man utövar, lyssnar till och/eller samtalar om musik.

Vid vår undersökning har vi emellertid begränsat oss till cirklar av utövande karaktär, där deltagarna lär sig spela ett instrument.

Trots att den estetiska cirkelverksamheten är mycket omfattande, finns det mycket lite dokumenterat i form av undersökningar om vad som händer i det praktiska studiecirkelarbetet.

De undersökningar vi utgick ifrån var följande:

- Undersökning av estetiska cirklar inom studieförbunden

(S. Johansson, 1974) Undersökningen hade till syfte att beskriva några ämnen (konstsöm, keramik, piano) avseende vilka som var ledare, vilket material man använde samt hur cirklarna arbetade med det. Undersökningen genomfördes våren 1973 som en postenkät till ett urval cirkelledare, kompletterat med telefonintervju med hälften av bortfallet.

Dessutom gjordes en postenkät till ett mindre antal cirkeldeltagare.

- Undersökning av ABF:s studiecirkelverksamhet - en beskrivning av deltagare och cirkelledare i ABF:s verksamhet hösten 1971.

(Faith-Ell, 1972) Undersökningen bygger på data från 327 cirklar, vilka tillsammans hade 2 907 deltagare. I undersökningen ingår även avbrytarna.

- Studiecirkel 1970; social bakgrund, begåvning, personlighet. Deskriptiv deltagarundersökning inom studieförbundens studiecirkelverksamhet.

(R. Johansson, 1973) Undersökningen bygger på data ang deltagare i ca 500 studiecirklar vid de av SÖ godkända studieförbunden. Samtliga nio ämnesområden var representerade.

Genom dessa undersökningar får vi en del kunskap[1/] om estetcirklar i form av procenttal för olika svarsalternativ, tabeller m m om vad ledare/deltagare tycker om material osv. Men vi får, som tidigare diskuterats i avsnitt 14.2, ingen djupare insikt i vad som egentligen försiggår.

Mycket ofta möter man i samtal med lärare i musikskola, cirkelledare samt deltagare uppfattningen att det skulle vara mer eller mindre omöjligt att i gruppstudiers form lära sig spela ett instrument. De individuella variationerna skulle t ex vara för stora; man måste hela tiden ha direkt handledning av en lärare. Det förefaller kanske rimligt att anta att vissa instrument t ex piano måste vara svåra att studera i grupp - vanligen finns det ju endast ett piano i lokalen - medan andra instrument skulle kunna vara lämpligare för gruppstudier, t ex gitarr, dragspel.

Till detta ska vi lägga att musikcirklar särbehandlas i statliga utredningar och i statsbidragsbestämmelser med avseende på antal deltagare och deltagarnas ålder.
Motiveringen till möjligheten att

> "Högst hälften av studietiden för musikcirkel må användas för studier i grupper om minst tre deltagare, ledaren inräknad. Sådana studier må dock ej avse musikteori, musikhistoria eller övningar i rytm, gehör och notläsning."
> (Ur bidragsbestämmelserna 15 §/Aktuellt från SÖ 1974/75:11, sid 7)

1/ Se rapport nr 6 och 7

beror på att musikcirklarna antas ha särskild karaktär när det gäller behovet av färdighetsträning.

Trots tveksamheten kring "att lära sig spela i grupp" kvarstår faktum - vi har åtskilliga tusen cirklar i "utövande musik". Vad gör man egentligen i dessa? Vad händer i den levande verksamheten? Lever man upp till målsättningarna för de estetiska cirklarna?[1/] Hur skiljer sig dessa musikcirklar från studiecirklar i andra ämnen?

I samband med planeringen av undersökningen har också artiklar ur tidskrifter utnyttjats. Dessutom har synpunkter och erfarenheter inhämtats genom intervjuer med personer med lång erfarenhet av estetiska cirklar (personal vid ABF och Brevskolan, ledare och deltagare i cirklar).

22.2 Uppläggning och metod

För att få blandade erfarenheter av musikcirklar ville vi i undersökningen få med både instrument, vilka vi bedömde som lämpliga att studera i grupp, och instrument, som vi på förhand bedömde som svårare att förverkliga gruppstudier i.
I målsättningen ingick också att undersöka några cirklar av varje kategori. Dessa skulle helst skilja sig åt avseende deltagarsammansättning, kunskapsnivå (nybörjare-fortsättare) och arbetsformer, men samtidigt skulle de inte vara alltför speciella. Av den anledningen slopades t ex cirklar med enbart barn.

Urvalet av cirklar skulle därför ske i två steg:
1) Urval av tänkbara cirklar, Dessa besöktes för att vi skulle få viss inblick i verksamheten.
2) Tillsammans med ledarna för de utvalda cirklarna gjordes sedan det slutgiltiga valet av cirklar, som skulle ingå i undersökningen.

Urvalet bygger alltså inte på ett slumpmässigt urvalsförfarande och avsikten har inte heller varit att utifrån de undersökta cirklarna genomföra en statistisk analys eller inferens. Målsättningen var här, liksom i våra övriga undersökningar inom projektet, att analysera och

---

[1/] Se rapport nr 6 och 7

diskutera de undersökta cirklarna, samt att därigenom få material och underlag för andra diskussioner inom projektet.

Som metod för datainsamlingen valdes deltagande observation. De två observatörerna (Hermansson & Persson) skulle följa cirklarnas arbete vid varje sammankomst under några veckor. Dessutom beslöts att observatörerna skulle delta i var sin cirkel som deltagare "på riktigt".

Denna datainsamling från den löpande verksamheten skulle sedan kompletteras med intervjuer med samtliga ledare och deltagare i de utvalda cirklarna.

Följande frågor utgjorde underlag för undersökningen:

- Hur går sammankomsterna till i allmänhet?
- Hur samverkar deltagare, ledare och material?
- Deltagares och ledares inställning till cirkelstudier i det speciella ämnet? För- och nackdelar?
- Vilka krav ställer deltagarna på cirkelledaren?
- Synpunkter på studiematerialet?
- Hur fungerar gruppgemenskapen i cirklarna?
- Hur återspeglas ledarens inställning och metodik hos deltagarna?
- Deltagares och ledares förslag till förändringar/förbättringar?

22.3 Genomförande

Vad gäller instrument, som man i allmänhet inte förknippar med gruppstudier föreföll valet av pianocirklar självklart. I pianocirklar har man dessutom ett instrument men flera deltagare, vilket gör, att alla deltagare omöjligt kan spela samtidigt på huvudinstrumentet.

Som representant för "gruppinstrumenten" valde vi dragspel. Detta med tanke på att dragspel är ett instrument, som utövare ofta spelar tillsammans med andra, utan förstärkning av något ytterligare instrument (t ex dragspelsklubbarna). Dessutom hade Brevskolan nyligen producerat ett material för dragspelscirklar som har en annorlunda uppläggning. Detta material används också i åtskilliga cirklar. Slutligen upplever dragspelet just nu en renässans, vilket bl a visar sig i, att det totala antalet cirklar i dragspel tredubblats de senaste tre åren.

Det visade sig emellertid att i de dragspelscirklar vi besökte, var gruppmetoden inte så självklar för ledare och deltagare, som vi hade trott. Kanske fick vi kontakt med "ovanliga" cirklar, kanske är dragspel svårt att studera i grupp. Det var i det läget också svårt att få kontakt med ytterligare, relativt nystartade dragspelscirklar.
I stället tog vi då med en gitarrcirkel, som alltså också får representera "gruppvänliga" instrument.

I undersökningen ingår även en studiecirkel i låtspel (svensk folkmusik) på fiol och nyckelharpa.

Via lokala ABF-avdelningar i Stockholmsområdet kontaktades ledarna i ett antal piano- och dragspelscirklar. Ledarna inhämtade deltagarnas tillstånd och cirklarna besöktes.
Utifrån denna kontakt gjordes så det slutgiltiga valet av 6 av undersökningens 10 cirklar. Till detta kom sedan två pianocirklar som administrerades av Frikyrkliga Studieförbundet (FS) samt låtspelscirkeln som gick i Sveriges Kyrkliga Studieförbunds (SKS) regi.
I ett senare skede kompletterades alltså undersökningen med en gitarrcirkel (inom ABF).
Sammanlagt omfattade undersökningen följande cirklar: 5 piano, 3 dragspel, 1 gitarr samt 1 låtspel.

De cirklar, som undersöktes med hjälp av deltagande observation, besöktes (med två undantag) 3-5 gånger. Variationen i antal besök berodde på hur kontakten mellan observatörerna och ledare resp deltagare utvecklades samt behovet av information för att klarlägga hur cirklarna arbetade och vad skillnader kunde bero på. Två pianocirklar besöktes endast en gång (c1 och c2) beroende på att de ägde rum vid den folkhögskola, där en av observatörerna (Hermansson) arbetade, vilket medförde en speciell tillgång på information. Vid besöken var inte observatörerna passiva iakttagare utan deltog i verksamheten så mycket som möjligt. Ledare, deltagare och observatörer var helt överens om att det var så det skulle gå till vid besöken. Vid besöken fördes inte några anteckningar eller gjordes några bandupptagningar. Dokumentationen gjordes i stället så snart som möjligt efteråt.
I låtspels- resp en av dragspelscirklarna var observatörerna med som deltagare.

Intervjuerna genomfördes i de flesta fall med deltagarna en och en i direkt anslutning till en sammankomst. (I vissa fall per telefon eller vid besök i hemmet.) I en cirkel (c2) var alla deltagare på egen begäran tillsammans. Under samtalen gjordes anteckningar som kompletterades omedelbart efteråt. Intervjuerna hade formen av strukturerade samtal men under detta skulle vissa i förväg upprättade frågor täckas. Eftersom cirklarna var inbördes ganska olika, skulle samtalen också täcka det speciella för varje cirkel. Frågorna utgick ifrån de punkter som redovisades i avsnittet "Uppläggning och metod".
Ledarna intervjuades löpande under arbetets gång. Dessutom kompletterades dessa intervjuer med ett avslutande längre samtal utifrån erfarenheter från undersökningen.

22.4 Redovisning

Samtliga intervjuer med deltagare och ledare redovisas i redigerat men obearbetat skick, "Intervjuer och samtal med deltagare och ledare i vissa musikcirklar" (rapport 10). Detta bl a för att möjliggöra för en läsare att själv kunna bedöma och dra slutsatser ur våra data, och inte enbart vara hänvisad till vår tolkning och diskussion. Materialet har sedan följts upp och bearbetats i "Om 10 musikcirklar" (rapport 11) samt kommer att redovisas i "Motiv för deltagande i musikcirklar" och "Musikcirklar i samhället".
I rapport 10 markerades ledarna med varsin stor bokstav och cirklarna med motsvarande liten bokstav. Där samma ledare hade mera än en cirkel, sattes en siffra efter cirkelbokstaven. Ex: Ledare A[1/], cirkel a 1 och a 2. Deltagarna i varje cirkel kallas i rapport 10 för deltagare 1, deltagare 2 osv. Detta gäller också här i den fortsatta framställningen.

22.5 Resultat[2/]

De 10 cirklarna:

22.5.1 Pianocirkel a 1

Cirkeln bestod av tre vuxna och fyra barn i lågstadieåldern. Deltagarna hade tidigare gått en termin i pianocirkel eller motsvarande, dvs är nästan nybörjare. De tre vuxna gick tillsammans i pianocirkel under hösten och

---

[1/] Sättet att beteckna cirklar och ledare skiljer sig från det som tillämpades vid "Sju fackliga cirklar".

[2/] Om inte annat anges avser citat och sidhänvisningar rapport 10.

går nu sin andra termin för samma ledare.

Ledaren (A) försörjde sig som cirkelledare. Hon hade arbetat som cirkelledare i 8 år. Hon hade gått metodutbildning hos ABF och andra kurser, men ville gärna gå fler kurser för att få inspiration. A var positiv till pianocirklar i synnerhet för nybörjare. Ett problem för fortsättningscirklar ansåg hon vara att få bra sammansatta grupper.

Under de första sammankomsterna försökte ledaren hålla ihop gruppen kring en gemensam aktivitet. Detta visade sig emellertid fungera mindre bra. Barnen tog det hela på lek, medan de vuxna mycket målmedvetet försökte lära sig spela piano. Dessutom hade de äldre redan vid cirkelstarten mer kunskaper.
Lösningen på problemet blev att utnyttja bidragsvillkorens särbestämmelse om uppdelning av tiden. Den lösning man enades om var att A ägnade sig åt barn resp vuxna var för sig och att man hade rytmövningar tillsammans. A:s målsättning var att alla deltagare skulle vara aktiva även medan någon satt vid pianot och spelade. Hon vävde in musiklära och lät övriga delta med rytminstrument eller träna fingersättning genom att spela på bordet. Trots det olyckliga arrangemanget med uppdelning av tiden var deltagarna positiva till cirkel. (Vi intervjuade endast de vuxna deltagarna.) De angav flera fördelar: gemenskapen,stimulerande att vara tillsammans med andra, kan spela fyrhändigt, tryggheten:

> "Man känner sig inte så dum, man blir säkrare. De andra kan lika lite som jag själv. Att ta privatlektioner skulle vara så ambitiöst på nåt sätt." (D1, sid 15)

Men samtidigt tyckte de tre vuxna att det blev för lite tid att spela. Vid intervjuerna framkom också att deltagarna var mycket intresserade av hur man arbetar i en cirkel, och att man inbördes diskuterat detta.

22.5.2 Pianocirkel a 2[1/]

Av denna cirkels åtta deltagare (samtliga vuxna) hade sex varit med i cirkeln sedan starten för fyra år sedan. Den var då en nybörjarcirkel, men kallades nu i studieprogrammet för "avancerad".

[1/] Samma ledare som i a 1.

Deltagarna var aktiva och man hjälptes åt. Vid individuell uppspelning knöt ledaren an till gruppen genom att fråga och diskutera samt utnyttja rytminstrument.
Gruppen planerade också verksamheten gemensamt. Deltagarna trivdes, var öppna mot varandra, mot ledaren och utåt.
Det var framför allt två saker som utmärkte denna cirkel:

a) En glad för att inte säga uppsluppen stämning. Man skämtade och skrattade ofta. En deltagare formulerade det på följande sätt:

> "Jag är överraskad, att det kunde vara så roligt att spela i cirkel. Jag hade inte så stort självförtroende när jag började." (D 1, sid 20)

b) Den frimodiga stämningen och den totala avsaknaden av prestationskonkurrens mellan deltagarna. De upplevde trygghet i gruppen och fick stöd av varandra.

Både ledare och deltagare betonade i intervjuerna gemenskap, kamratskap, avslutningsfester o dyl. Detta skulle kunna ge intrycket av att denna cirkel hade karaktären av "kafferep" mer än pianocirkel. I själva verket var det tvärtom. Just därför att man hade sådan fin kontakt blev det mycket pianospelande och man vågade gå in för det utan att känna sig dum eller riskera att göra bort sig.

Mycket av "småpratet" deltagarna emellan handlade om styckenas svårighetsgrad, hur mycket man hunnit öva osv.
Följande citat från en av deltagarna kan illustrera hur A var som ledare:

> "Ledaren ska vara som A. Lättsam. Skall kräva lite av oss - får inte vara för mesig. A tröttnar aldrig. Är aldrig otålig. Man behöver aldrig känna sig dum. Ibland tar hon i, men så kommer ett befriande skratt efteråt." (D4, sid 25)

Den viktigaste uppgiften för ledaren, var enl A, att få deltagarna att "släppa loss" och våga spela, att se till att deltagarna trivs i gruppen och se till att alla är aktiva.

Denna cirkel uppfyllde mycket väl folkbildningskraven på en musikcirkel (se t ex rapport 7). Det är en cirkel som gav något mer än ren spelfärdighet, både personligt, socialt och musikmässigt.

22.5.3 Pianocirkel b

En enligt prospektet nybörjarcirkel med 5 vuxna deltagare. Ingen av dessa var rena nybörjare - en kunde noter, två hade spelat piano i sin ungdom, två kunde spela lite på gehör.

Ledaren (B) försörjde sig som cirkelledare. Han hade varit ledare i ca 5 år och genomgått åtskilliga kurser. Han var väl insatt i folkbildningsarbete samt positiv till pianostudier i grupp, i synnerhet för nybörjare.
B var mycket angelägen att musikcirklarna ska innehålla mer än ren färdighetsträning - musiklyssning, historia, improvisation, diskussion. Han ansåg att det dessutom ska vara roligt att spela.
B var mycket rädd att vara auktoritär - deltagarna ska vara med och påverka uppläggningen av arbetet. Denna rädsla gällde också i diskussioner och smakfrågor - "Vilken rätt har jag att sätta mina värderingar högst?"

Vid sammankomsterna spelade var och en upp sin läxa medan de andra satt runtomkring och lyssnade. Varje gång förekom också någon gemensam aktivitet: notlära, musikhistoria o dyl. Då satt alla runt ett bord. Deltagarna verkade blyga för varandra. Kommunikationen gick oftast mellan ledaren och någon/några av deltagarna. Ledaren försökte hela tiden skapa en trygg och avspänd atmosfär, men det föreföll aldrig bli någon verklig trygghet mellan deltagarna.

Det var svårt att utifrån intervjuer och besök (4 st) få en uppfattning om hur cirkeln egentligen fungerade, enligt observatören. Det kändes som om något fattades. Inte så att deltagarna var missnöjda - tvärtom - men sammankomsterna gick i en väl försiktig anda.
Exempel: En deltagare ville vid två sammankomster i rad inte spela på pianot p g a att han inte hunnit öva.

Ledarens ambitioner ställdes mot deltagarnas färdighetsinriktning och traditionella lärarkrav. Detta gjorde ledaren osäker, han förmådde inte helt genomföra sin "folkbildningslinje", och sin uppfattning om hur en cirkelledare ska fungera. Deltagarna berörde

knappast heller i sina kommentarer de delar av ledarens beteende som avvek från de traditionella pianolärarförväntningarna. Deltagarna såg i B en traditionell, men snäll och mänsklig lärare, vilket gjorde att de kände sig trygga med honom.
En bidragande orsak till B:s osäkerhet var att deltagarna redan efter ett par sammankomster kommit olika långt, samt avbrott i verksamheten p g a repmånad och influensaepidemi.

22.5.4 Pianocirkel c 1

Cirkeln hade pågått två terminer med samma deltagare, exklusive några som "hoppat av" efter en termin. Alla fem deltagare utom en var elever vid samma folkhögskola. Åldern varierade mellan 13 och 33.

Deltagarna hade skiftande kunskapsmässig bakgrund - två hade tagit privatlektioner i ett resp tre år; en hade spelat andra instrument och kunde noter; två var rena nybörjare.
Ledaren (C) var lärare vid folkhögskolan och cirkelledare "vid sidan om". Han hade aldrig tidigare lett pianocirklar men väl andra cirklar under flera års tid. C var mycket tveksam till nybörjarcirklar i piano:

> "I nybörjarcirkeln är det framför allt övning deltagarna behöver. Det är inte så mycket att diskutera." (sid 36)

Svårigheten bestod främst i att sysselsätta alla, att klara av ojämnheten mellan deltagarna. Han efterlyste material med "idéer för gruppverksamhet.

En sammankomst disponerades så att deltagarna inledde med att spela upp en del av läxan en och en medan övriga lyssnade, i vissa fall klappade takten samt svarade på frågor om uppspelningen. Därefter följde musikteori och individuella notövningar. Deltagarna spelade sedan, individuellt eller två och två, upp återstoden av läxan. Avslutningsvis förbereddes den nya läxan.

Observatören kommenterade en sammankomst på följande sätt:

> "Hela sammankomsten går i ett rätt snabbt tempo. Det "händer" något hela tiden. De olika momenten avlöser varandra fint. Ändå är det något jag upplever som trögt. När en deltagare ska gå fram till pianot, görs det ofta långsamt och

> liksom motvilligt, som om man egentligen inte ville spela. Det är hela tiden ledaren som "håller ihop" cirkeln. Alla initiativ kommer från honom och deltagarna gör som de blir tillsagda." (rapport 11, sid 48)

Hur upplevde då ledare och deltagare cirkeln?
Ingen var riktigt nöjd. Samtliga deltagare uppgav att de tyckte det var obehagligt att spela när andra hörde på. Den deltagare som hade minst förkunskaper:

> "Man vill inte spela offentligt när man inte kan. Jag kunde minst av alla i cirkeln när vi började." (D 2; sid 40)

"Offentligt" är alltså här lika med "fyra deltagare och en ledare i samma rum". Ingen nämnde kamratskap, grupptrygghet eller samarbete som fördelar. Samtliga skulle hellre vilja ha privatlektioner. De enda fördelar man kunde se med cirkeln var att det var billigt, samt att man kunde sitta i en grupp/klass och ha "teori" under ledning av en ledare/lärare.
När deltagarna jämförde med andra cirklar de deltagit i, konstaterade de att denna cirkel var något helt annat - ingen "cirkel" precis:

> "Cirkeln är ingen grupp. Det är inriktat på prestation, eftersom det är det här ämnet." (D 4, sid 43)

Varför blev då denna cirkel som den blev?
Det framgår klart av intervjuerna att en starkt bidragande orsak var den inställning till cirkeln man hade från början. Enligt deltagare och ledare kunde inte cirkeln lyckas. Det går inte att ha cirklar för nybörjare i piano. Det är svårt - för att inte säga omöjligt - att få sådana cirklar att fungera.

> "Jag visste redan innan jag började, att individuella lektioner ger mer." (D 3, sid 41)

Deltagarna upplevde att ledaren försökte göra det bästa av en omöjlig uppgift.

Bidragande orsaker till cirkelns utveckling var också gruppens heterogena sammansättning samt att alla deltagarna "till vardags" gick i skola. Man upplevde dagligen skolsituationen och fick därmed svårt att ställa om. Den olämpliga lokalen (cirkeln höll till i en stor lektionssal med pianot på ett podium) underströk ytterligare "skolkaraktären".

22.5.5 Pianocirkel c 2[1/]

Detta var en cirkel med avancerade deltagare. Cirkeln pågick för andra terminen men deltagarna hade tidigare spelat piano länge. Fem av de sex deltagarna var elever vid samma folkhögskola.Lokalen var en mindre lektionssal (vid folkhögskolan), där deltagare och ledare satt i en halvcirkel kring pianot.

En sammankomst: Deltagarna spelade stycken ur nothäftet. Uppspelningarna diskuterades avseende tempo, tolkning och svårigheter. Ibland spelade också ledaren stycket för att visa sin tolkning. I diskussionerna var samtliga mycket aktiva, man bidrog med erfarenheter och synpunkter, och ofta blev också ledaren motsagd. Men det var inte enbart uppspelningarna man diskuterade utan också utmärkande drag hos kompositören samt val av repertoar. Deltagarna tog också egna initiativ att få spela.

Observatören karakteriserade verksamheten på följande sätt:

> "Jag tycker, att det är en avspänd stämning, samtidigt som man får mycket uträttat."
>
> "Klart är emellertid, att det i denna cirkel är en helt annan atmosfär än i den nybörjarcirkel (c1), som också leds av samma ledare." (rapport 11, sid 56)

Medan deltagarna i nybörjarcirkeln tyckte att det var obehagligt att spela när andra lyssnade, poängterade deltagarna i denna cirkel, att det var en fördel att lyssna till varandras spel.

> "Vi lyssnar på varandra. Vi spelar och tolkar styckena olika. Det kan hjälpa mig att finna just min stil."
>
> "Vi diskuterar olika tolkningar med varandra." (sid 45)

Några av deltagarna var tveksamma till pianocirkel i början, men ändrade efterhand uppfattning:

> "Jag var skeptisk i början. Hade aldrig varit med om gruppundervisning i piano förut. Jag har ändrat mig under cirkelns gång. Det går ganska bra." (sid 45)

Deltagarna upplevde sig också som en studiecirkel och en motiverade det på följande sätt:

> "Vi funkar nog som en studiecirkel. Två sitter vid pianot[2/], vi andra lyssnar och sitter runtomkring. Det blir en studiecirkel." (sid 46)

1/ Cirkeln hade samma ledare som c 1.
2/ Ledaren och en deltagare.

Förutom att ledaren trodde mer på verksamheten redan från början, vilket antagligen påverkade deltagarna, finns det flera tänkbara orsaker till att denna cirkel fungerade så mycket bättre än c 1:

- Deltagarna hade rätt jämna förkunskaper, vana att spela inför andra, mycket motiverade och intresserade och med ungefär samma målsättning (att utveckla sitt pianospel).

- Ledaren var inte skyhögt bättre i spelskicklighet än deltagarna. Det medförde att han lättare blev en kamrat i gruppen och inte en auktoritet som man skulle se upp till och lära av.

- Lokalen var hemtrevlig och deltagarna kunde sitta i en halvcirkel runt pianot.

22.5.6 Dragspelscirkel d

Cirkeln hade sex deltagare. Dessa hade mycket varierande förkunskaper. En gick sin första termin och hade aldrig spelat dragspel men kunde noter, en annan gick i dragspelscirkel för åttonde terminen.

Ledaren (D) var yrkesmusiker, men hade cirkelledarskapet som huvudsaklig inkomstkälla.

I cirkel d utnyttjades maximalt statsbidragsbestämmelsernas möjlighet för musikcirklar att dela upp tiden på mindre grupper. Deltagarna kom och gick vid olika tider. Det förekom aldrig att alla deltagare spelade tillsammans. Däremot förekom det gemensamt spel i mindre grupper om 2-3 deltagare. Inte heller förekom det att man hade gemensam genomgång av musikteori eller notlära. Ofta delades tiden upp så att varje deltagare fick 15-20 minuters individuell lektion. D engagerade sig mycket i varje deltagare. Han var noga med detaljer, lirkade och förklarade samt hjälpte ibland till på sitt eget dragspel. Deltagarna fick ta om många gånger tills D blev nöjd med hur det lät. Han berömde mycket.
Trots denna "effektiva" uppläggning förekom en hel del småprat i gruppen och det rådde en trivsam stämning.

Låt oss närmare studera denna cirkel utifrån ledarens syn på och inställning till verksamheten.
Ledare D är ingen "folkbildare". Han är ointresserad av och inte insatt i folkbildningsarbetets speciella särdrag. Han är negativ till studie-

cirkeln och kan möjligen tänka sig gruppstudier vid jämna grupper, men anser att det är svårt att få jämna grupper och även dessa spricker. Han har en klar uppfattning om hur man på bästa sätt lär folk spela dragspel. Dessa åsikter backar han upp med antaganden om eleverna:

> "Eleverna vill inte ha gruppundervisning", "Eleverna vill lära sig spela dragspel och jag gör allt jag kan för att lära dem det", "Det är viktigt att lägga upp för elevernas bästa", "Eleverna vill lära sig spela dragspel. Visa resultat." (sid 47-50)

Samma åsikter kom i andra yttranden under samtalet fram som hans helt egna:

> "Jag är inte intresserad av ABF:s ledarutbildning. Jag ser det på ett annat sätt, eftersom jag är yrkesmusiker."
>
> "Individuell undervisning ger mer personlig kontakt. ..... Cirkelundervisning i all ära, men bästa resultatet ger individuell undervisning. En del elever vill hellre gå i grupp. Då ska de naturligtvis göra det...."
>
> "Det är jobbigt för ledaren med stora cirklar, 6-7 deltagare." (sid 47-50)

Att D var färdighetsinriktad och motståndare till cirkelverksamhet innebar inte att han undervisade tekniskt, opersonligt. Tvärtom hade han en god kontakt med och känsla för deltagarna:

> "Eleverna är inte robotar. Dom är människor. Man måste anpassa sig till det." (sid 48)

Men deltagarnas behov av trygghet tillgodoses i relationen till ledaren inte genom gemenskapen med övriga deltagare:

> "Individuell undervisning ger mer personlig kontakt. Jag hade en blind en gång, som skakade, när det var fler människor med. Han skulle aldrig kunna gå i grupp..."
>
> "Jag tar inte så mycket hänsyn till gemenskapsmotivet. Jag vill framför allt lära ut dragspel. De som vill ha gemenskap kommer snart efter - de tycker inte att cirkelkompisarna är lika trevliga då. ..." (sid 48)

D är trygg i rollen som undervisare, dvs i relationen en lärare - en elev, då han får lära ut. Att avvika från detta skulle göra honom osäker och han värjer sig, t ex:

> "Jag har aldrig rytminstrument, skulle aldrig våga." (sid 49)

Detta är också en bidragande förklaring till hans negativa inställning till cirkelledareutbildning:

> "Jag vill inte sätta mig på skolbänken. Jag är motståndare till cirkelundervisning och då vill jag inte gå i en kurs för lärare i cirklar." (sid 47)

Hur såg då deltagarna på verksamheten?
Till att börja med kan vi konstatera att ledarens inställning avspeglade sig nästan exakt i deltagarkommentarerna:

> "Men om gruppen blir för stor är det en nackdel. Då blir man nervös. Det låser sig. Man törs inte fråga om det man inte förstår. 2-3 personer är lagom." (D2, sid 52)
>
> "Man kan inte få så mycket individuell handledning i ´petiga´ frågor. Spelar man individuellt får man hjälp med småsaker man inte klarar av. Det hinner man inte få i grupp." (D3, sid 53)
>
> "Det blir ett virrvarr med grupp. Det blir inte effektivt." (D4, sid 54)

Deltagarnas inställning till ledaren var mycket positiv. De beundrade honom för att han hade tålamod och förklarade och för att de lärt sig mycket av honom.De var nöjda med individuell undervisning därför att den var effektiv.

Deltagarnas övriga kommentarer vittnade också om att man var mycket färdighetsinriktad.

Endast en deltagare skulle ta privatlektioner om hon kunde välja, övriga ville ha ett både-och-system (individuella lektioner varvat med spel i mindre grupper), dvs ungefär som deras cirkel arbetat.

Denna cirkel fungerade fint så till vida som arbetet flöt fint, deltagarna gjorde framsteg, ledare och deltagare var nöjda med vad de höll på med.

Men det var egentligen ingen studiecirkel annat än till namnet. De fina tankar om "musikaliskt folkbildningsarbete" som finns uttryckta i bl a ABF:s "Om våra musikcirklar", hittade man inte här. I cirkel d ägnades tiden enbart åt ren - oftast individuell - färdighetsträning.
Det var en framgångsrik dragspelskurs, men det var långt ifrån en dragspelscirkel.

22.5.7 Dragspelscirkel e l

Cirkeln vände sig till nybörjare. Av cirkelns sju deltagare var två i skolåldern och resten var vuxna. Ingen hade gått i dragspelscirkel tidigare, men det var endast två som var rena nybörjare, övriga kunde noter och/eller hade spelat lite.
Lokalen var en skolsal.

Ledaren (E) var cirkelledare på fritid. Han hade varit verksam som cirkelledare i 6-7 år. "För några år sedan" gick han en Ml-kurs men har nu ingen kontakt med andra ledare, vilket han skulle önska för att byta erfarenheter.
För E var målet att deltagarna ska lära sig så mycket, att de kan spela ett stycke helt rätt när de slutar. E nämnde inget om mål av typen "spelglädje", "vidga musikintresset" eller om sociala motiv. För honom är det fråga om undervisning = läraren lär eleven:

"Cirkelarbete är en svår form av undervisning." (sid 58)

Han menade att det inte går att ha en regelrätt studiecirkel i dragspel. Största problemet är heterogeniteten hos deltagarna:

"Den starkaste leder gruppen. De andra faller ur." (sid 58)

Själv vet han emellertid inte vad han ska göra åt det. Den fördel som E såg med grupp är "att deltagarna får lyssna på och lära sig av varandra".

Verksamheten i cirkel e l kännetecknades av att det fanns lika många händelseförlopp som det fanns deltagare.
Deltagarna kom lite då och då under den första halvtimmen. Man placerade sig i klassrummet så långt ifrån varandra som möjligt, packade upp dragspel och noter och började spela.
Efter en stund var rummet fyllt av dragspelslåtar - alla deltagare spelade nämligen samtidigt på varsin låt, och så högt som möjligt för att kunna höra sig själva. Ledaren var hela tiden ganska passiv (avvaktande, ville inte störa), men då någon deltagare ropade på honom kom han genast och hjälpte till. I övrigt gick han runt och "tittade till", någon gång kunde han också spela med en eller ett par deltagare. Deltagare som satt någorlunda nära varandra pratade ibland om svårigheter i spelandet och om låtarna. Om två deltagare skulle spela ihop, fick de ta initiativet själva. Någon planering av verksamheten förekom inte.

Hela verksamheten präglades alltså av ett låt-gå-system. Ledarens insats bestod i att instruera deltagarna enskilt under sammankomsterna. Att han i övrigt lämnade gruppen åt sitt öde, kan bero på två saker:
a) Trots lång erfarenhet av att vara cirkelledare saknade han erfarenhet av och var oförmögen att klara ut gruppaktivitet.
b) Han uppfattade sig därmed som demokratisk, dvs var och en fick ta ansvar och öva på det han/hon bäst behövde.

Hur upplevde då deltagarna verksamheten?
Med undantag av observatören (som här också var deltagare) var det ingen som i intervjuerna tog upp samvaron, gemenskapen eller andra sociala aspekter, som vi funnit i andra cirklar. I linje med cirkelns uppläggning kretsade svaren och synpunkterna kring kunskapsinhämtandet, och här hade deltagarna olika bedömningar.

De deltagare som hade hunnit längst var mer positiva än övriga till samvaron:

> "Roligt att jämföra sig med andra. Märker egna framsteg."(D4, sid 63)

Men samme deltagare trodde att han skulle lära sig mer privat. Även den deltagare som var varken "bäst" eller "sämst" tyckte samvaron var positiv:

> "Kul att höra andra spela. Kan få höra sin kommande läxa av någon som hunnit längre. Får även repetition av redan spelade låtar genom dem som ligger något efter." (D1, sid 61)

Men de deltagare (D2, D3) som halkat efter såg inte lika positivt på samvaron. De saknade hjälp och stöd och blev frustrerade:

> "Svårt att lära sig, bråkigt, svårt att koncentrera sig." (D2,sid 62)

De riktade emellertid sitt missnöje mot miljön, inte mot ledaren eller kamraterna. En av deltagarna hänförde svårigheterna till sig själv. Den trygghet de upplevde i cirkeln var knuten till ledaren, gruppen fyllde ingen trygghetsskapande funktion.

> "Nervöst spela upp inför de andra, som kommit längre." (D3, sid 63)

Den lösning de önskade för framtiden var individuell undervisning (eller ingen undervisning alls). Det var i dessa situationer i cirkeln de fått något utbyte och det var därför de ville fördjupa den delen.

I cirkel e 1 rådde "djungelns lag", dvs i det vakuum som uppstod p g a ledarens passivitet/osäkerhet var det naturligt att "den starkaste" kunde roffa åt sig "de bästa bitarna" (precis som E själv beskrev heterogenitetsproblemet). Denna "anarki" irriterade några deltagare. En reagerade med att ropa efter "lag och ordning":

> "Vill gärna ha en ´äldre´, mer auktoritär form av undervisning, mer ´pekpinne´och direkta anvisningar." (D2, sid 62)

Men samtidigt fick ledaren stöd från vissa deltagare:

> "Skönt att han går runt och lyssnar och inte sitter stilla och iakttar." (D1, sid 61)

Ledaren som person uppskattades av deltagarna.
Ledarens egen slutsats var:

> "Det är roligt att vara cirkelledare och vill gärna fortsätta med det." (sid 60)

22.5.8 Dragspelscirkel e 2[1/]

Cirkel e 2 var en fortsättningscirkel, som bestod av sju deltagare med varierande förkunskaper - en gick sin andra termin, medan en annan gick för femte året i rad. Samtliga deltagare var vuxna.

Sammankomsterna hade samma uppläggning som e 1, dvs var och en spelade sin melodi och deltagarna befann sig på olika nivåer. Många av deltagarna hade gått i samma cirkel tidigare, varför deltagarna pratade mera med varandra. Dessutom spelade man på eget initiativ ofta tillsammans. Vid intervjuerna nämnde också deltagarna kontakterna med kamraterna och gemenskapen som en viktig drivkraft:

> ""... prata med polarna" (D1)
> "Vill gärna träffa andra människor." (D2)
> "Bra kompisanda" (D3)
> "Träffar trevliga människor" (D4)
> "Inspirerande att träffa andra människor" (D5)
> "Få trevliga kontakter" (D6)
> "Tycker det är något visst med musikcirkel i jämförelse med andra (t ex sömnadskursen). Skapar en viss gemenskapskänsla." (D6) (sid 68-73)

Men trots detta samarbetade man inte speciellt mycket. Att alla spelade samtidigt upplevdes även i e 2 som besvärande, men uppvägdes av så pass många fördelar att man inte ville sluta av bara den orsaken. Framför allt

---

1/ Samma ledare som i e 1.

var det ledarens person som uppskattades, och inte den arbetsform han använde:

> "Aldrig omöjlig när man frågar." (D7)
> "Hör sig för om deltagarnas önskemål." (D5)
> "Inger förtroende." (D2)
> "... skapar trevlig atmosfär." (D6)
> "Toppen med sådan magister. Får spela vad man kan, får spela i sin egen takt." (D1) (sid 68-74)

Den trygghet och positiva atmosfär deltagarna upplevde i cirkeln var alltså till stor del beroende av relationen till ledaren, medan relationen till kamraterna kännetecknades av en viss tävlan:

> "Får höra på dem som kan lira." (D1)
> "Tycker man lär sig genom att jämföra sig med andra... En form av tävlan." (D2)
> "Får öva sig spela för andra (D6) (OBS! ej MED andra) (sid 68-73)

Alla, utom en deltagare som skulle föredra privatlektioner, ämnade fortsätta. Vi kan alltså konstatera att deltagarna hade anpassat sig till E:s uppläggning av cirkeln och trivdes med den. Då måste vi också komma ihåg att de som tidigare gått i E:s cirkel och varit missnöjda förmodligen hade hoppat av. (Se de två "sämsta" deltagarna som övervägde att sluta i cirkel c1.)

22.5.9 Gitarrcirkel f

Det var cirkelns tredje termin och fem av de nio deltagarna hade varit med från starten. Deltagarnas ålder varierade från tonåring till pensionär. Då cirkeln startade var de flesta nybörjare. Ledaren (F) var cirkelledare på heltid och hade varit verksam i 5 år. Han hade gått metodutbildning och andra musikcirkelkurser.

F var positiv till musikcirklar och tyckte att gitarr var synnerligen lämpligt för denna typ av verksamhet, F hade också tagit "studiecirkelns målsättning" som sin:

> "Det är en rolig känsla att sitta i en grupp och spela tillsammans med andra. Man lär sig mycket mera musik då. Upplevelsen av musik förstärks. Medvetandegöra är inte endast en uppgift för fackliga cirklar." (sid 75-78)

Sammankomsterna följde i stort sett samma mönster varje gång. Stommen var den gemensamma aktiviteten - man spelade och sjöng tillsammans. Dessutom förekom en stunds teori och spel direkt efter noter. Typiskt för verksam-

heten var också att deltagarna själva fick söka sig fram. T ex när man skulle spela en ny melodi fick deltagarna ibland själva försöka hitta lämpliga ackord, och sedan i gruppen diskutera vilka man skulle använda.
Ledaren hade i stor utsträckning med sig stenciler med text, noter och ackordsanalyser, som var anpassade till gruppen.

Genomgående i deltagarnas svar var hur mycket gruppen betydde - gemenskapen och tryggheten samt att man lärde genom samvaron.
Att man lärde sig i samvaron betydde här att man lärde gemensamt och att man i viss mån lärde av varandra:

> "Här tittar man på andra och lär sig av dem." (D4; sid 82)
> "Man ser flera som gör fel. Det blir gemenskap och man löser vissa uppgifter gemensamt." (D5, sid 83)
>
> "Det är bra för mig, för jag kan inte sjunga alls. När jag spelar ensam hemma blir det ingen som sjunger. I gruppen sjunger de andra." (D1, sid 79)

Den trygghet och gemenskap deltagarna upplevde innebar också att man inte var rädd för varandra eller ledaren. Var och en gjorde så gott han/hon kunde och kände sig inte utanför om det någon gång inte gick så bra:

> "Man kan gå dit även om man inte är så där jättealert." (D9, sid 90)
> "Om man har förhinder och inte kan komma, så känner man inte att man "missar" något - F tar hänsyn till det - man behöver inte stå där som ett fån." (D9, sid 91)
>
> "Det här är inte en kurs för att lära sig något nyttigt. Man går för sitt eget nöjes skull. Man blir pigg och glad när man har spelat och sjungit. Det är bra gemenskap." (D8, sid 88)
> "Jag är dålig, men jag spelar ändå. Man går ju för att lära sig." (D8, sid 88)
> "Det spelar ingen roll om man gör bort sig i hans cirkel. Det avväpnar han på en gång." (D6, sid 86)

Hur kom då ledaren in i bilden?
F hade som målsättning att anpassa verksamheten till deltagarnas förutsättningar, behov och erfarenheter, men F var medveten om att deltagare sällan ställer krav eller kommer med förslag.

> "Det är marigt just för gitarr: Nybörjarna kan inte meddela mig erfarenheter av gitarrspel. Jag blir en verklig ledare, som ska meddela färdigheter." (sid 77)

Lösningen blev i stället att skaffa sådan kunskap om deltagarna att han kunde anpassa studierna efter händelseutvecklingen; att vara lyhörd och observant:

> "Det finns många olika sätt att jobba på. Vi har inga ordentliga riktlinjer. Det är positivt." (sid 76)
>
> "Det går att sätta upp målsättning för varje kurs. Första sammankomsten talar vi om vad vi vill hålla på med."

F hade ambitionen att inlärningen skulle gå "på lek" eller "smygvägen":

> "Jag tror att det är ett stort motstånd mot noter. Därför lär jag ut noter mycket långsamt. Då upptäcker deltagarna ´Oj, kan jag spela det här´." (sid 78)

Den "smygande inlärningen" framhölls också av flera deltagare:

> "Det blir en annan form av inlärning. Man kan sitta och sjunga och ta det på ett annat sätt. Det är en smidigare form att lära sig på. Omedvetet klarar man av vissa grejor utan att man tänkt på att man lärt sig det." (D9)

Samma deltagare utvecklade själv hur hon tror att det blir så:

> "Lösbladen (stenciler L tar fram) är jättebra. Det blir något nytt varje gång, som kommer smygande på en. Då kan ledaren plocka fram passande bitar (melodier, sånger) för just den gruppen också, både olika låttyper och olika svårighetsgrad." (D9, sid 39)

Det måste också tilläggas att deltagarna faktiskt ibland framförde egna önskemål om t ex repertoar.

Framför allt färgades emellertid cirkeln av F:s sätt att leda den. Själv var han rädd att han styrde för mycket, därför att han ansåg att vissa melodier med vissa ackord behövde övas. Vid dessa tillfällen gav han inte deltagarna möjlighet att komma med egna förslag. Deltagarna upplevde emellertid inte att han styrde för mycket, därför att de kände att F gick in för att anpassa sig efter gruppen. Man upplevde F som en lyhörd handledare:

> "Ledaren ska inte vara en som står med pekpinnen. Han ska vara en ´mitt i´, men som kan lite mer än dom andra." (D9, sid 91)
>
> "Jag har gått i många cirklar, och jag känner att F vill ge oss någonting." (D5, sid 83)

Sammanfattningsvis kan konstateras att studierna präglades av trygghet och gemenskap. Deltagarna spelade mycket tillsammans och samtidigt gavs de möjlighet att själva pröva sig fram. Ledaren var lyhörd för deltagarna

och deras behov. Han stödde deltagarnas utveckling genom att bidra med stencilmaterial, som var avpassat för gruppen.
Jag ska här också komplettera med ledare F:s inställning till heterogenitetsproblemet:

> "Man får anpassa takten efter deltagarna, dvs de som är sämst. Det är antagligen min princip. Det är påfrestande, och jag blir stressig som sjutton ibland. Men det är en viktig princip." (sid 76)

22.5.10 Cirkel g. En cirkel i låtspel på fiol eller nyckelharpa

Cirkeln vände sig till nybörjare på "låtspel" (svensk folkmusik), men som hade viss vana av instrumentet. 4 av de 8 deltagarna hade varit med i cirkeln i fyra terminer (alltsedan starten). De övriga hade tillkommit efter hand.

Ledaren (G) hade i fem års tid varit cirkelledare på fritid. Han var först och främst spelman. Någon utbildning inom folkbildningsområdet hade han inte. Han var intresserad av att via denna cirkel rekrytera medlemmar till den spelmansförening han själv är aktiv i. Detta ledde bland annat till att han var orolig över att cirkelns repertoar inte stämde överens med spelmansföreningens.
Det kan dessutom vara en av förklaringarna till G:s inställning i "heterogenitetsfrågan":

> "Deltagarna har olika grundfärdigheter i instrumenthanteringen. Normalt ska man rätta sig efter dem som ligger lägst. Men det kan man inte alltid göra, för då försvinner de bästa. Jag brukar försöka hålla ett medelläge." (sid 93)

Målet för verksamheten var, enl G, att "få dem motiverade, så de tycker det är roligt". Vad beträffar medlen att nå målet var G mera svävande.

G var positiv till att spelet utövades i grupp. Han var också medveten om att i en cirkel ska ledaren inte vara auktoritär och bestämma allt själv (= själv ha allt ansvar), men samtidigt visste han inte hur han i stället skulle agera. Lösningen blev att han nästan aldrig ställde några krav på deltagarna, ville vara vänlig och "demokratisk".

Sammankomsterna var mycket ojämna. Ibland spelade man mycket lite. I stället gick tiden åt att lyssna på ledaren, som spelade upp olika låtar som gruppen skulle kunna välja till sin repertoar.

Andra gånger upptogs tiden av instrumentträning och låtspel. Ibland föreslog deltagarna vilka låtar som skulle spelas, men för det mesta kom initiativet från G. Sammankomsterna kännetecknades av osäkerhet i relationerna deltagare-deltagare och framför allt deltagare-ledare. Deltagarna väntade på initiativ från ledaren och att han skulle "lära ut". Ledaren å sin sida var alltså inte klar över hur han skulle gå till väga. Följden blev ett ledarskap av typ "låt-gå" men med inslag av "traditionell lärarroll".

Hur upplevde då deltagarna sammankomsterna?
Det framgick klart av intervjuerna att gemenskapen betydde mycket. Deltagarna hade trevligt tillsammans och man kopplade ihop det med musikutövande till spelglädje.

> "Man får stimulans i grupp. Det ger frihet att spela på gehör. .... Det gör inget om det blir fel. Det ger säkerhet och tillit.
> Spelglädjen är viktig. ... Det fyller ett behov långt utöver behovet att traktera ett instrument och utöva musik. Det utvecklar intresset för en viss konstform, och samtidigt fyller det behovet av mänsklig kontakt." (D6 och D7, sid 106-107)

Det hände också då och då att några deltagare träffades utanför cirkeln för att spela och umgås, vilket naturligtvis ytterligare ökade känslan av gemenskap.
Deltagarna uppskattade ledaren som person; han uppfattades som snäll, rar och intresserad.

Deltagarna var också positiva till studiecirkeln som studieform. Samtliga skulle spela i grupp, även om de hade möjlighet att välja privatlektioner. En deltagare skulle välja grupp- och privatlektioner parallellt. Han var äldst och tyckte att det ibland var svårt att hänga med.

Däremot var man inte nöjd med hur just denna cirkel fungerade. Vid intervjuerna framkom tydligt att deltagarna hade funderat en hel del över hur cirkeln fungerade och hade synpunkter på verksamheten. Kritiken kom i första hand att riktas mot ledaren och hans sätt att sköta cirkeln. Till att börja med upplevde man tydligt hans osäkerhet:

> "G spelar ibland mer än han är ledare. Han är nog osäker om hur han ska ta tag i gruppen. Han saknar självtillit.
> Vi vågar inte föreslå allt vi vill. Det kan frustrera ledaren." (D6 och D7, sid 108)

> "Han är dåligt förberedd när han kommer. Såpass mycket måste man kräva av en ledare. Att han är förberedd inför kvällen." (D5, sid 105)

I stället för att deltagarna själva tog ansvar för cirkelns arbete reagerade deltagarna med att efterlysa "lag och ordning":

> "Ledaren ska inte låta leda sig.... Ledaren bör ha ett eget program som han kör med." (D2, sid 9)
>
> "Tiden under sammankomsterna bör utnyttjas bättre. Nu går för mycket tid åt meningslöst prat. (D1, D6, D7, D8, sid 95)

Man efterlyste mera undervisning:

> "Ledaren bör ställa mera krav, påpeka när någon deltagare gör fel, ge "tips" beträffande stråkföring, rytm och dylikt, en mer detaljerad genomgång av låtarna (D1, D4, D5, D6, D7, D8, sid 95-)
>
> "Ledaren ska säga till: 'Där gör du fel!' I vår grupp är det meningen, att man ska lära sig." (D4, sid 102)

Deltagarna efterlyste också en långsiktig planering.
Andra förslag till förbättring var att dela upp gruppen under vissa perioder och att inte bara spela. Man ville också diskutera och få lära sig noter, teori och kulturhistoria. Vidare efterlystes ett ordentligt studiematerial, vilket skulle kunna ge den stadga i cirkelarbetet som ledaren inte förmådde ge. (Som vi också t ex såg i undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening" blir studiematerialet den naturliga lösningen man ser när studiecirkeln inte fungerar.)

Varför tog man då inte upp dessa funderingar till diskussion med ledaren? De traditionella rollförväntningarna på en "lärare" i kombination med G:s snällhet och stressighet bromsade troligen deltagarnas initiativkraft. När det blev kaos, satte man sig ned och väntade att ledaren skulle reda ut det.

Några deltagare uttryckte också, att det var svårt att diskutera dessa saker med G. Det uppfattades som om han inte var helt mottaglig för deltagarnas synpunkter.

> "Det måste bli en förändring. Kanske kan vi initiera en fortsättning själva. ..... Vi har försökt diskutera det med G, men inte hittat rätta sättet att ta upp det. Det är svårt." (D6 och D7, sid 107)
>
> "Man är en grupp och har en ledare, och då utgår man från att han vet bäst och vet hur det ska vara. Vi har diskuterat med G många gånger, men det blir inget." (D5, sid 105)

En annan reaktion som förekom var att man skyllde på sig själv när det inte gick så bra i cirkeln. En deltagare som upplevde att det gick för fort och att han inte hann fråga eller "reda ut saker" kommenterade det på följande sätt:

> "Yngre fångar upp det lättare. Jag har dålig hörsel. När många spelar omkring mig har jag svårt att urskilja." (D4, sid 101)
>
> "Jag har mycket att göra nu som pensionär. Det har blivit sent och jag har varit trött." (D4, sid 103)

Sammanfattningsvis kan man beskriva sammankomsterna med att deltagarna hade trevligt tillsammans. Men samtidigt präglades stämningen av osäkerhet och försiktighet. Både ledare och deltagare hade en positiv inställning till musikstudier i grupp, men ledaren var osäker om hur han skulle agera som ledare och deltagarna upplevde att studierna inte fungerade bra. Deltagarna väntade på initiativ på hur studierna skulle förändras, men man framförde dem i allmänhet inte. I de fall man tog upp saken med ledaren gav det ingen effekt.

22.6 Diskussion

Jag ska i denna sammanfattning komplettera bilden av de tio musikcirklarna genom att renodla några centrala resultat ur undersökningen.

22.6.1 Cirklarna blev olika

En av utgångspunkterna för undersökningen var att cirklarna skulle vara olika.
Vi valde medvetet ut cirklar med olika deltagarsammansättning, olika arbetsformer och på olika stadier (nybörjare - fortsättare).
Trots att vi undvek alltför speciella cirklar, skiljer sig våra tio cirklar åt högst avsevärt vad gäller utformningen av verksamheten och därmed också deltagares och ledares reaktioner.

Instrumentet betyder naturligtvis en del. I gitarrcirkeln blir det t ex en naturlig gemenskap i och med att man sjunger och spelar tillsammans, vilket är svårare i en pianocirkel. Att cirklarna har olika instrument förefaller emellertid inte vara hela förklaringen. Vi finner även stora inbördes skillnader mellan de fem pianocirklarna (a 1, a 2, b, c 1 och c 2).

Vad som här är intressant att diskutera är inte att de var olika utan varför de blev det - att diskutera händelsutvecklingen i de olika cirklarna och hur ledare och deltagare reagerade.

Utgångspunkten är därvid i vad mån studiecirkelidealet förverkligades. Frågan om studieresultatet i de olika cirklarna, i t ex termer av spelfärdighet, har inte undersökts annat än genom frågor till deltagarna om hur man upplevt studierna.

22.6.2 Formade deltagarna cirklarna olika?

Cirklarna ska bli olika - det är en central idé när det gäller studiecirklar. Denna olikhet ska då bero på och utgå ifrån deltagarna: deras behov, förutsättningar samt erfarenheter. Centralt i detta sammanhang är den gemensamma planeringen; deltagarnas möjlighet att vara med och påverka. Arbetet ska utformas av ledare och deltagare tillsammans.

En intressant fråga är då vad deltagarna egentligen förväntade sig när de valde att delta i en musikcirkel. Valde de cirkel för att de kände till hur en sådan fungerar och tyckte att det var det bästa sättet att lära sig att spela?
Ser vi till varför deltagarna i de undersökta cirklarna valde just cirkel, kan vi urskilja två kategorier:

- En grupp skulle föredra individuella lektioner, men har ingen möjlighet p g a att de inte får plats i kommunal musikskola eller därför att privatundervisande lärare är få och dyra.
- En annan grupp föredrar cirkel framför andra former. De skulle över huvud taget inte ha börjat spela, om inte denna möjlighet funnits. De har aldrig ens reflekterat över privatundervisning. Anledningen är antingen, att de föredrar att spela i grupp, att de anser sig för omusikaliska eller dåliga för att våga sig iväg alldeles ensamma till en lärare eller att deras målsättning är att spela "till husbehov" och då upplevt att cirkeln är den lämpligaste studieformen.
- Några har dessutom gått i andra cirklar tidigare och har funnit det vara en passande studieform.
- En viktig faktor tycks vara rädsla för privatlektioner och uppfattningen att dessa är till enbart för "musikaliska" människor. Många har dåligt "musikaliskt självförtroende" och är rädda att "lämna ut

sig" inför en privatlärare. I en cirkel kan man gömma sig och man blir inte ensam om problemen och svårigheterna.

Deltagarkommentarerna tydde dock på att många egentligen inte visste vad musikcirkel innebar (ytterst få hade gått i musikcirkel tidigare) Inte heller i samband med rekryteringen hade man fått detta klarlagt. Deltagarna hade instrumentfärdigheten för ögonen och det var ledaren som skulle lära dem att spela.
Det är därför inte förvånande att kunna konstatera att deltagarna snabbt anpassade sig till sin ledare och sin cirkel, och att deltagarn i mycket liten utsträckning påverkade verksamheten.

22.6.3 Ledarna formade cirklarna olika

De undersökta cirklarna blev olika för att ledarna formade dem olika. Varför formade då ledarna cirklarna olika?
Orsakerna till detta sammanfattas i följande punkter:

- Ledarens syn på det musikaliska målet.
- Ledarens inställning till studiecirkel.
- Ledarnas inställning till gruppsammansättning och gruppaktivitet.
- Ledarnas behov av trygghet.
- Ledarnas upplevelser av deltagare.

22.6.4 Ledarnas syn på det musikaliska målet

Samtliga ledare vill att deltagarna ska få ut något av sina musikcirkelstudier. De har däremot olika uppfattningar om vad deltagarna ska få ut - om det musikaliska målet. Vi kan grovt skilja mellan två synsätt:

- Målet är lika med produkten. Ledare D och E (dragspel) satte upp målet, att "deltagarna ska spela ett stycke helt rätt", när de slutar, dvs ett rent färdighetsmål. Man ska lära sig spela hela stycken direkt efter noter.
- Målet är lika med processen.Ledare A, B och F, t ex, såg det som ett mål att deltagarna vågade försöka och att de skapade någonting tillsammans. Man använde instrumentet som ett redskap att skapa något på - inte bara spela av färdiga arrangemang.(I gitarrcirkeln fick deltagarna själva hitta ackord för ackompanjemang, i pianocirklarna a 1 och a 2 fick de själva göra basnoter, improvisera osv.) Det är de senare som här företräder folkbildningstanken.

Ledarna har också olika uppfattningar om cirkelns möjligheter att tillgodose de mål de sätter upp.

22.6.5 Ledarnas inställning till studiecirkel

Allmänt kan man säga att ledaren hade en viss uppfattning om hur en musikcirkel skulle utformas/ledas. Han/hon utformade den så och fick stöd av deltagarna, som mot slutet ofta kom att se på cirkeln på samma sätt som ledaren.
(Några deltagare kanske revolterade genom att hoppa av, men dessa personer har inte kommit med i vår undersökning, och under alla förhållanden påverkade de genom sin närvaro inte den fortsatta verksamheten i cirkeln.)

Man kan här tala om en form av självuppfyllande profetior, nämligen att ledarens inställning till studiecirkel var direkt avgörande för hur det kom att gå och hur deltagarna reagerade:

- Ledaren var positiv till cirkel och hade en inställning att det skulle gå bra - det gick bra. (Se t ex pianocirkel a 2, c 2 och gitarrcirkel f.) Naturligtvis var det här inte enbart en fråga om positiv inställning och vilja utan också i kombination med idéer om hur cirkeln skulle kunna förverkligas.
- Ledaren hade inställningen att det inte kunde gå - det gick inte heller. (Se pianocirkel c 1.)
- Ledaren var positiv till cirkel, men osäker om hur den skulle förverkligas - det blev rörigt. (Se dragspelscirkel e 1 och låtspelscirkel g.)
- Ledaren visste att det inte skulle gå med cirkel, och gjorde i stället något annat som han var positiv till. - Det blev inte en cirkel men däremot en effektiv kurs. (Se dragspelscirkel d.)

22.6.6 Ledarnas inställning till gruppsammansättning och gruppaktivitet

Att grupperna är heterogena upplevs som ett hinder i arbetet både av deltagare och ledare. Det stora bekymret är den kunskaps- eller färdighetsmässiga heterogeniteten. I cirkel a 1 (piano), d och e 2 (dragspel) är dessa skillnader så stora, att man svårligen ansåg sig kunna ha gemensamma aktiviteter.

> "Målmedveten och gemensam aktivitet är karakteristisk för den studiecirkelmetodik, som syftar till att förverkliga deltagarnas och ABF:s mål. Ju mera verkligt aktiva deltagarna är och ju mera denna aktivitet kan samordnas med sikte på ett gemensamt mål, desto större är förutsättningarna att nå ett ur såväl deltagarnas som ABF:s synvinkel gott resultat.
>
> Aktivitet kommer av lust och intresse. Om deltagarna i en studiecirkel känner att de får ut vad de väntat sig av arbetet, om de trivs i och känner samhörighet med gruppen, vill de också göra sitt bästa. De blir aktiva."
>
> (Ur ABF:s "Om våra musikcirklar", sid 19)

Ledarna var medvetna om detta, men hur skulle det förverkligas? Det är i skenet av dessa krav som ledarna upplevde heterogeniteten som ytterst besvärlig. Man frågade gång på gång efter hur man ska kunna hålla samtliga deltagare sysselsatta. Av intervjuerna framgår att man funderade mycket och också prövade olika lösningar. Se t ex den av pianocirklar oerfarne ledaren C.

Ledarna tillämpade också olika lösningar för att komma tillrätta med problemet:

- Så mycket enskild undervisning som möjligt (i cirkel d).
- Dela upp tiden och utnyttja statsbidragsbestämmelserna maximalt (cirkel a 1, e 2).
- Individuell handledning och individuellt övande inom gruppens ram. Deltagarna tränade enskilt på sin egen "nivå" och ledaren gick runt och hjälpte till (cirkel e 1, e 2).
- Den gemensamma undervisningsnivån anpassades efter deltagarnas nivå. Här var lösningarna lite olika. Ledare F (gitarr) anpassade takten "efter dem som är sämst", medan ledare G (låtspel) "brukar försöka hålla ett medelläge".

Även andra typer av lösningar föreslogs:

- Så små grupper som möjligt. (Så gott som samtliga ledare.)
- Ledaren medverkar vid sammansättningen av grupper. (Ledare A)
- Man kan skifta deltagare mellan olika cirklar, vartefter studierna framskrider. (Ledare C och D)

Ledarna är rädda för alltför ojämna grupper. Någon enhetlig uppfattning om när cirklar är lämpligt föreligger inte, men följande tillfällen nämndes:

- Rena nybörjare. Man kan då lära musikteoretiska grunder tillsammans, träna att spela inför andra, öva fingersättning genom att spela på bordet, öva rytmer och samspel. Några ledare, framför allt ledare C, menade däremot att cirkel är olämpligt för nybörjare, med den huvudsakliga motiveringen, att det blir för lite övning. Men även nybörjarcirkel kan bli problematisk p g a att vissa deltagare väljer för låg nivå (ofta orsakat av dåligt självförtroende), dvs cirklarna blir heterogena från början.
- Så pass avancerade deltagare att man kan spela ihop i olika stämmor (dragspel), diskutera tempo och tolkning och byta erfarenheter.

Ingenstans mötte vi uppfattningen att kunskapsmässig heterogenitet skulle vara en fördel eller att deltagarna kan lära av varandra. Om nu inte gruppen kan bidra vid själva kunskapsinhämtandet (färdighetsträningen), får man inte tappa bort gruppaktivitetens betydelse för deltagarnas emotionella och sociala utveckling. Att arbeta ihop kan vara svårt om man är ovan - att t ex slå rytmer ihop. Det är bra för t ex pianospelandet, men det är egentligen inte pianospelande. Ledaren A utnyttjade denna möjlighet, vilket ligger i linje med hennes syn på musik och sitt ledarskap:

> "Den viktigaste uppgiften för ledaren är enl A att få deltagarna att släppa loss och våga spela, att se till att deltagarna trivs i gruppen och se till att alla är aktiva och sysselsatta, så att det inte blir dötid för deltagarna."

Hur återspeglades det i cirkeln?

Deltagarna verkade inte vara rädda att göra bort sig eller att spela inför andra. Det har samband med att de upplevde ledaren som kamratlig, att de aldrig behövde känna sig nervösa inför henne. En av deltagarna sade sig ha varit mycket rädd i början. Hon trodde sig inte om att klara av att spela. Det hade blivit bättre, dels därför att hon märkt, att de andra kunde lika lite, dels därför att "lärarinnan" varit bra.

Många deltagare är rädda och osäkra inför cirkelstudierna och visar det genom att "kräva" mänskliga ledare, man behöver känna trygghet. Men en trygghetsrelation mellan ledare och deltagare ger inte automatiskt en trygghet mellan deltagare (se t ex cirkel e 1, där deltagarna hade fin kontakt med ledaren, men den verkliga gemenskapen mellan deltagarna saknades). Vi såg också i cirkel g hur deltagarna kan vara rädda för att rätta varandra och lämna ut sig inför andra. Det är därför viktigt att speciellt framhålla den gemensamma aktiviteten (se gitarrcirkel f).

22.6.7 Ledarnas behov av trygghet

Det är inte enbart deltagarna som behöver känna trygghet. En avgörande faktor för hur cirkeln fungerar är hur trygg resp osäker ledaren är.
Det kan gälla cirkelledareuppgiften och vad den innebär - insikt i folkbildningstanken.

Cirkelledare D saknade cirkelledaretrygghet men fann i stället sin trygghet i att undervisa i dragspel utan några "utsvävningar".

Även om inte samtliga ledare bar på "folkbildningssynen" föreföll de flesta vara klara över att de skulle vara demokratiska ledare. Man ville inte vara auktoritär:
För A var det inget problem. Ledare B:s rädsla medförde att han i stället blev försiktig. Ledare E och G:s strävan efter att vara demokratiska medförde att studierna kännetecknades av "låt gå". Ledare F fick dåligt samvete för att deltagarna inte var med och tog initiativ utan han tvingades vara auktoritär i vissa avseenden.

Några av cirkelledarna, t ex A, B och F, har gått igenom ABF:s metodutbildning (M 1-3, M = Metod) samt SÖ-kurser. Dessa ledare skiljer sig från övriga genom en klarare uppfattning om den officiella målsättningen med musikcirklar. Dessa ledare försöker också lägga upp verksamheten på "cirkelvis", men samtidigt kan vi också konstatera att en stark "folkbildningsövertygelse" inte löser alla praktiska problem.
Intressant är att notera att dessa ledare samtidigt upplever ett starkt behov av utbildning kring att leda cirkel. Deras medvetenhet om cirkeln ger samtidigt en medvetenhet om problem och svårigheter att förverkliga den.

Det är emellertid inte enbart de "folkbildningsmedvetna" i vår undersökning som upplevde behov av hjälp för att klara cirkeln.
Den hjälp man efterlyste var inte omfattande kurser utan helt enkelt att få träffa andra ledare för att diskutera och byta erfarenheter.
Man upplevde sig sakna kontakt med andra ledare, man kände sig isolerad.

22.6.8 Ledarnas upplevelser av deltagare

Ledarna i våra cirklar var med två undantag (C och D) erfarna musikcirkelledare. De hade varit verksamma i 5-8 år.
Men innebär denna erfarenhet att de samtidigt var "verkliga" cirkelledare?

Att bli cirkelledare genom enbart egna erfarenheter är en mycket osäker väg att gå. Ta exempelvis ledare E som hade lång erfarenhet. Han var visserligen osäker inför studiecirkeln ("svår form av undervisning"), men han stärktes i sin uppfattning att han gjorde rätt genom positiva deltagarreaktioner. Några av deltagarna blev t o m duktiga dragspelare.

Deltagare D, som ju inte ägnade sig åt studiecirkel, stärkte också sin uppfattning genom deltagarnas lovprisande av hans effektiva undervisning.

Deltagarna väntar sig att få valuta för cirkelavgiften, och då ska man bli undervisad. Speciellt när det börjar uppstå svårigheter i cirkeln, väntar sig deltagarna att ledaren/läraren ska "ta över skutan", säga ifrån, bestämma och undervisa (se t ex reaktioner i låtspelscirkeln). Även i andra cirklar ser vi hur de traditionella lärarkraven (som deltagarna minns från sin egen skolgång) lyser igenom. ("Det ska vara läxor. ´Det här ska du kunna´ ska ledaren säga." - D 3 i cirkel a 1; "Han bör ha lite auktoritet" - D 3 i cirkel b; "... han borde visa, spela upp stycken någon gång." - D 1 i cirkel d; "Kunna svara på frågor som deltagarna ställer. Han ska ha pondus." - D 5 i gitarrcirkeln; "Ledaren måste kräva lite, så att man anstränger sig." - D 8 i gitarrcirkeln.)

Deltagarna förväntar sig också, att ledaren framför allt skall ägna sig åt att lära ut hur man spelar instrumentet - alltså en stark färdighetsinriktning. ABF deklarerar i skriften "Om våra musikcirklar":
"..... det får inte stanna vid teknisk färdighetsträning ens i de fall cirkeldeltagarna befinner sig på nybörjarstadiet," (sid 10) och att del-

tagarna bör få "musikteoretiska kunskaper" och "allmänmusikalisk orientering". Detta känner deltagarna mycket sällan till, och följaktligen önskar de sig det inte heller.

Ledarens första uppgift borde därför ha varit att söka klargöra hur en studiecirkel skulle arbeta och målsättningen med verksamheten. Samtidigt vet vi också att alla ledare inte själva hade denna bild klar för sig.

Av deltagarnas kommentarer framgår tydligt att deltagarna i de undersökta cirklarna uppskattade att få med moment utöver ren färdighetsträning, bara de får pröva på det. Rytmövningar var t ex populära där de användes och i cirkel b var deltagarna positiva till att ledaren stoppat in musikhistoria, harmonilära och skivlyssning.
Det var också tydligt att deltagarna i cirklar, där man fått uppleva gruppgemenskap och "lära i samvaro", mycket starkt betonade detta.

22.7 Sammanfattning

Det finns inget facit för hur cirkelledare ska forma sin musikcirkel och därmed möter vi ett brett spektrum av olika utformningar, där inte alla studiecirklar är studiecirklar.
Avslutningsvis vill jag upprepa vad som förhoppningsvis klart framgått, nämligen ledarens centrala roll för vad det blir av cirkeln. Verksamheten utgår i första hand från ledarens syn på musikcirkel samt sätt att fungera. Detta understryks ytterligare av att studiematerialet i de undersökta musikcirklarna spelar en relativt undanskymd roll.
Den stora stötestenen förefaller vara att möjliggöra för samtliga deltagare att vara aktiva.

23 PÅ VÄG MOT EN ANNORLUNDA CIRKELLEDAREUTBILDNING?

23.1 Bakgrund

I anslutning till och i visst samarbete med projektet har en grupp (5 st) A5-studenter[1/] vid pedagogiska institutionen, Stockholms universitet gjort ett grupparbete om cirkelledarutbildningens innehåll och utformning.
Alla i gruppen har varit/är sysselsatta inom cirkelverksamhet. Med utgångspunkt från sina egna erfarenheter samt 8 intervjuer med cirkelledare diskuteras cirkelledarnas situation samt behov av utbildning. Som utgångspunkt för diskussionen har bl a erfarenheter inom Studiecirkelprojektet och rapporter från detta utnyttjats.
Gruppen har redovisat sitt arbete i rapporten "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?" (Berglund m fl, 1976). I denna redovsas cirkelledareerfarenheter bl a i form av referat från de 8 intervjuerna.
De undersökta personerna har valts med utgångspunkt från en önskan att i intervjuerna få med varierande synpunkter, beroende på ämne och erfarenhet av att vara ledare. De intervjuade ledarna representerar 6 studieförbund, och vissa ledare har dessutom själva arbetat åt flera av dessa.

23.2 Några resultat[2/]

23.2.1 "Högt utbildade" ledare - en fara?

I rapporten tar författarna bl a upp frågan om varför alla studiecirklar inte blir studiecirklar med utgångspunkt från vilka som rekryteras att bli ledare.

> "Vi tycker, att flertalet studieförbund vid rekrytering av cirkelledare oftast förknippar "hög utbildning" hos ledaren med "hög kvalité" på cirkelstudierna och likaså verkar det som om "traditionell" pedagogisk erfarenhet/ utbildning tillmäts alltför stor betydelse." (sid 28)

Författarna menar att det därvid finns en risk att en välutbildad person

> "lägger tonvikten på ämneskunskaper, ej låter deltagarna påverka arbetet, faller tillbaka i den traditionella lärarrollen samt i konfliktsituationer ofta blir auktoritär" (sid 28).

1/ A5: en 20-poängs kurs (1 betyg) i ämnet undervisningsteknologi.
2/ Citat och sidhänvisningar avser rapporten "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?"

Förklaringen till att ovanstående kan inträffa skulle vara att ledaren inte alltid är medveten om den speciella typ av handledning cirkelstudier kräver. Ledaren tar då inte tillvara studieformens speciella möjligheter. Detta understryker ytterligare behovet av cirkelledareutbildning, med tonvikten lagd på arbetsformen och studiecirkelns målsättning. Detta utbildningsbehov gäller naturligtvis inte enbart ledare med lång teoretisk bakgrund, även om det för dessa kan vara extra betydelsefullt, som motvikt till en lång erfarenhet av ett annat sätt att bedriva studier.

Resonemanget kan illustreras med hjälp av en av intervjuerna i undersökningen.
Det gäller en ledare (C), som har en cirkel i programmering. Ledaren var vid intervjutillfället i 20 årsåldern och läste fysik på Tekniska högskolan. Han hade tidigare lett en cirkel i samma ämne.
Vilken utbildning i att vara cirkelledare hade C fått?

> "Har fått någon timmes samtal om vad cirkel är samt orientering vid en ungdomsledarkurs. Fått en klar bild av cirkelmetodiken." (sid 35)

Han upplevde sig alltså vara klar över hur en studiecirkel ska arbeta. När det gällde den egna cirkeln och sin uppgift redovisade han följande uppfattning:

> "Datorprogrammering bygger på ett helt annat "tänkande". Därför blir det "korvstoppning" i början av cirkeln. Därefter försöker jag stimulera deltagarna att arbeta själva och hjälper dem när de får problem. ... De två första sammankomsterna är klart svåra. Därefter lossnar det. ... Deltagarna kommer till cirkeln för att få kunskaper. De andra bitarna kommer in naturligt i arbetssättet men kunskapsmålet dominerar." (sid 34-35)

Hur kände sig då C inför första sammankomsten - trygg/osäker?

> "Jag hade förberett mig enormt ordentligt och var inte nervös".(sid 34)

C fann trygghet i sina kunskaper i ämnet och hade välplanerat cirkelns arbete. Vilka möjligheter fick då deltagarna att själva komma med synpunkter och önskemål?

> "Första sammankomsten prrsenterades arbetsformen, ingen reaktion. Lade fram min syn som accepterades. När cirkeln kommit igång har deltagarna påverkat utformningen. kommit överens om vad man ska ta upp nästa gång. Jag har själv gjort studieplanen." (sid 34)

Som svar på frågan, om han som ledare ställts inför några svårigheter, gav C följande inblick i cirkelns arbete:

> "..finns en deltagare.., som avbröt mig vid genomgången av ett svårt moment. Han tyckte att detta skulle presenteras på ett annat sätt, men han kunde/ville inte själv göra detta. Avbrotten gjorde att vi tappade tråden. Kritiken var destruktiv, vilket jag sa till honom." (sid 55)

Hur mycket av studiecirkeln känner vi igen i denna beskrivning? Ställ det också mot ledare C:s eget uttalande: "Fått en klar bild av cirkelmetodiken."

Ledare C var trygg i sin uppfattning om cirkeln. Han höll sig till ämnet och hade inte känt något speciellt behov av utbildning/handledning. På en direkt fråga i undersökningen om önskemål om hjälp från studieförbundet svarade han "Kan tänka mig ledarutbildning". Samtidigt framgår alltså att han var sårbar om planerna och uppläggningen av arbetet rubbades.

23.2.2 Ledarna och osäkerheten

Den besvärligaste situationen har naturligtvis de ledare, som har ambitionen att förverkliga studiecirkeln, men samtidigt inte vet hur de ska gå tillväga. Det förefaller, med utgångspunkt från de aktuella intervjuerna, som om ämnet här spelar en underordnad roll. Osäkerheten drabbar ledaren oavsett ämnet.

Flera av ledarna var vid intervjutillfället rutinerade och gav i intervjun en bild av verksamheten i sina cirklar, som hade stort släktskap med studiecirkeln i del II, men samtidigt mindes de hur de kände sig inför premiären som cirkelledare:

> "Jag var skräckslagen, hade rampfeber och var helt oförberedd på vad som kunde hända. Jag tycker det är önskvärt att få information om hur man kan tackla dessa problem" (Ledare E, varit verksam som ledare i fotografi i 6 år, sid 37)

> "Det var naturligtvis hemskt nervöst - jag visste inte vad det var frågan om. Jag hade inte gått någon kurs. Den cirkelmetodikkursen jag fick, kom 8 år senare." (Ledare H erfaren ledare i engelska, sid 47)

För ledaren som strävar mot studiecirkel gäller det att komma in i gemenskapen, att undvika att bli undervisande lärare. Det gäller då att bryta deltagarnas förväntningar och få dem att acceptera studiecirkelns arbetssätt:

> "Kursdeltagarna förväntade sig att cirkelledaren besatt kunskaper och att hon skulle förmedla dem." (Ledare B, engelska, sid 32)

"Alla deltagare kommer med förväntningar. Dessa är dock samma - kunskapen" (Ledare C, programmering, sid 35)

"En del vill ha ledare, en del lärare" (Ledare F, engelska, sid 39)

"Sedan är deltagarna helt okunniga i studieformen. De borde hjälpas att inse vad en studiecirkel är." (Ledare G, fotografi, sid 43)

Hur ska då en ledare kunna bryta deltagarnas inställning, bl a lärarförväntan, och kunna bli cirkelledare? Ledarna i undersökningen hade, i stort sett på egen hand, sökt sig fram till olika lösningar:

"I have to force myself to be more passive ... You can create an atmosphere of trust by giving of yourself openly." (Ledare A, engelska, sid 30)

"Jag brukar dela ut en stencil som berättar om cirkeln som arbetsgrupp och handledarens ställning i cirkeln. Somliga upplever det som magisterknep. I början av en kurs är jag ofta "magister" i synnerhet i grupper med unga deltagare. ...Det gäller att fortast möjligt få personlig kontakt med deltagarna, oftast med icke pedagogiska metoder, kaffepausen t ex har en viktig funktion för att uppnå detta." (Ledare E, fotografi, sid 37)

"Jag gör klart för dem att jag inte är lärare. De som inte accepterar hoppar av. Såvitt jag vet har ingen hoppat av, av den anledningen." (Ledare F, engelska, sid 39)

"Jag spelar rollen av den glade. Försökte rycka med alla på en våg av entusiasm och energi." (Ledare F, engelska, sid 40)

"Jag talade om för dem: det och det behärskar jag relativt bra, de och de sakerna är jag jävligt dålig på. Då kom vi överens om att när jag inte skulle klara av vissa saker ... finns det ju andra som kan ställa upp som experter. Eller vi får gemensamt ta reda på det - då lär jag mig ju också." (Ledare G, fotografi, sid 41)

23.2.3 Stödet till ledarna

Allmänt kan man säga att de intervjuade var missnöjda med det stöd de fått (eller riktigare: inte fått) från studieförbunden; man kände sig utlämnad:

"..fick ingen information från förbundet inför premiären" (Ledare D, jazzbalett; sid 36)

"Studieförbundet backar inte upp"(Ledare E, fotografi, sid 38)

"Precis som man utbildar folk för dagis och fritidshem o d vore detta ju lika viktigt." (Ledare G, fotografi, sid 44)

Det förekom också att ledarna t o m kände sig motarbetade:

> "Studieförbunden har en läroplan, som de vill att jag ska följa, vilket jag upplever som en påtryckning istället för ett stöd. Jag vill helst använda den äkta studiecirkelmetoden, men förbunden verkar rädda för det." (ledare F, engelska, sid 39)

Intervjuerna speglade alltså ett stort behov av utbildning och handledning av cirkelledare. Betydelsen av att förbereda ledarna inför cirkelledaruppgiften framgick tydligt av intervjuerna.
Från de intervjuade ledarna, som ledde studiecirklar, framfördes i första hand önskemål om löpande utbildning i form av cirkelledarträffar. Även om centralt utarbetade utbildningspaket också skulle vara värdefulla, så framhölls detta behov inte lika mycket. Behovet av att träffa andra ledare gällde oavsett hur länge man varit cirkelledare.

> "Även under arbetets lopp skulle man gärna vilja ha någon att prata med, någon att falla tillbaka på. Som ledare är man väldigt utlämnad." (Ledare G; fotografi, sid 45)

> "Det vore bra om man träffades några gånger per termin - dvs med andra cirkelledare och det skulle inte alls behöva vara ledare i samma ämnen - och diskutera igenom olika problem, som man råkat ut för - hur man skulle kunna lösa dem bättre - få råd och åsikter från andra på fältet" (Ledare H; engelska, sid 48)

23.2.4 Sammanfattning

I undersökningen aktualiseras frågan om "hög utbildning" skulle kunna vara en bidragande orsak till att studiecirklar inte blir studiecirklar. En förklaring skulle då vara att ledare med lång erfarenhet av skola och undervisning skulle kunna ha svårt att frigöra sig från denna form av studier och man är kanske inte alltid heller medveten om studiecirkelns speciella karaktär. Genom att hålla sig till ämnet och kanske undervisa kommer man inte heller som ledare att ställas inför några speciella svårigheter. (I synnerhet om det är en nybörjarcirkel). Bland de 8 intervjuerna förekommer exempel på detta.

Andra intervjuer illustrerar den villrådighet inför sin uppgift som många ledare kommer till studiecirkeln med. Hur ska man kunna förändra den inställning till studier, som många deltagare har? Hur ska man kunna engagera deltagarna i ett gemensamt arbete?

Det stöd man som verksam cirkelledare i första hand upplevde behov av var att löpande, vid cirkelledarträffar, få diskutera sina problem och få byta erfarenheter med varandra. Man efterlyste stöd från studieförbunden och kände sig i vissa fall isolerad och utlämnad.

24 INLEDNING TILL ANDRA UNDERSÖKNINGAR

24.1 Nybörjarcirklar

Möjligheten att förverkliga den ideala studiecirkeln i ämnen av typ matematik och språk, dvs "skolämnen", ifrågasätts ofta med hänvisning till att det behövs en "lärare" och förmedling av kunskaper för att deltagarna ska nå goda studieresultat. (Se också kapitel 11).Detta gäller speciellt vid nybörjarcirklar, dvs då deltagarna besitter ingen eller ringa kunskaper i det aktuella ämnet. I samband med den tidigare redovisningen har också denna typ av cirklar belysts. Jag ska emellertid i några kapitel, med hjälp av resultat ur andra undersökningar, komplettera den bild som tidigare givits.

24.2 Granskning av tre slag av "nybörjarcirklar"

Jag kommer att inleda med några resultat avseende START-cirklar (nybörjarcirklar i engelska).

I den tidigare redovisningen har dessa cirklar berörts i samband med "studieavbrottsundersökningen" och "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?". Erfarenheter från dessa undersökningar visar emellertid en inriktning mot "lärarledd undervisning" och "skolengelska".
En annan form av "nybörjarcirklar" möter vi i UT MED SPRÅKET-cirklarna. Skillnaden mot START-cirklarna är att deltagarna i detta fall redan talar och skriver språket (svenska), men dessa kunskaper ska kompletteras i cirkeln.

UT MED SPRÅKET-cirklar är också intressanta därför att de, som tidigare framgått, bygger på ett studiematerial som bryter med den traditionella ämnesindelningen genom att vara en kombinerad kurs i svenska och samhällskunskap. UT MED SPRÅKET-cirklar har tidigare diskuterats i kap 19. Avsikten är här att ge en bredare belysning.

Nybörjarcirklar är på sätt och vis också "föräldrautbildningscirklar". Deltagarna i sådana är nybörjare i den bemärkelsen att de i allmänhet saknar tidigare (teoretisk) utbildning, t ex i barnpsykologi. Däremot besitter deltagarna, om de är föräldrar, åtskillig egen erfarenhet. Jag har valt att ta med denna typ av cirkel som kontrast och komplement till de övriga två. Genom att studera föräldrautbildningscirklar kan vi kanske få ideer om hur man ska kunna finna lösningar också i ämnen där det kan vara svårare att förverkliga studiecirkeln.

24.3 Redovisningen

De undersökningar jag kommer att utnyttja i de närmast följande kapitlen har olika karaktär beroende på skillnader i uppläggning. Detta avspeglas också i min redovisning.

Som underlag för granskningen av cirklarna i START och UT MED SPRÅKET använder jag undersökningar som bygger på enkät till ett urval ledare och deltagare. Resultatet från dessa undersökningar presenteras sedan i huvudsak i form av frekvenstabeller.

Informationen om "föräldrautbildningscirklarna" bygger på dagboksanteckningar och intervjuer från tre försökscirklar.

I första hand kommer jag att utnyttja tillgänglig information till att peka på problem och ställa frågor. Dessa kommer sedan att följas upp i avhandlingens avslutande del (del V) men vissa aspekter kommer också att aktualiseras som avslutning på granskningen.

25 START - CIRKLAR

25.1 START

Den kurs, som här får representera nybörjarcirklar i språk, är alltså den engelska nybörjarkursen START, som utarbetats av Brevskolan och Sveriges Radio.

Målet med kursen är att ge deltagarna viss förmåga

- att förstå talad engelska
- att själva kunna uttrycka sig på engelska i tal
- att läsa och förstå lätt engelsk text
- samt kanske det viktigaste att våga uttrycka sig på engelska.

Kursen har således i första hand en praktisk inriktning - att ge direkt användbara kunskaper.

Grammatikdelarna har tonats ned och man har så långt som möjligt undvikit grammatiska termer. De få termer som finns förklaras i kommentarer. Studiematerialet är uppbyggt av olika komponenter - kursbok, bildkort, stillfilm, ljudband, radio-TV-program[1/].

25.2 Källor

De undersökningar, som i första hand utgör underlag för granskningen av START-cirklarna är följande:

-Förprövning av den första terminen i den engelska nybörjarkursen START[2/]
(I Schyller, 1971)
Undersökningen avsåg START del 1 och byggde på svar från cirkeldeltagare (104 st), enskilda studerande (55 st) samt handledare (8 st).

Cirkeldeltagarna upplevelser och attityder mättes med 3 mindre och 2 större frågeformulär jämnt utspridda under terminen. De enskilt studerande fick endast de större formulären.

Vid utnyttjandet av resultaten måste hänsyn tas till att deltagarna ingick i en försöksverksamhet med därtill hörande speciell uppmärksamhet, vilket kan påverka svaren och erfarenheterna i positiv riktning.

1/ Se också bilaga 2

2/ Kommer i den fortsatta framställningen i kapitlet att förkortas till "Förprövningen".

- Beskrivning av deltagare och studieavbrott i kursen START[1/]
(S Johansson, 1972)

I undersökningen samlades information in från 196 START-cirklar (1 679 deltagare och 196 ledare; START del 1) inom studieförbundet Vuxenskolan. Datainsamlingen genomfördes i två steg. Vid cirkelns första sammankomst fick deltagarna besvara frågor om bakgrund (kön, ålder, utbildning m m), rekryteringsväg, tidigare kunskaper i engelska, skäl att läsa engelska samt ambitionsnivå.
Vid samma tillfälle besvarade ledarna ett formulär med frågor om bakgrund samt ev tidigare erfarenheter av att undervisa vuxna. När sedan terminen avslutats besvarade ledarna ett formulär, som upptog frågor om arbetet i cirkeln.

25.3 Motiv för deltagande

Att lära sig engelska betyder för många inte bara att lära sig säga några ord på engelska. Det handlar också om människovärde; att inte vara utanför; en fråga om jämlikhet. Världen krymper och behovet av språkkunskaper blir alltmer påtagligt. De utbildningsmässiga skillnaderna i språk går klart i dagen och accentueras ytterligare genom de språkkunskaper dagens ungdom lämnar skolan med.
Av "Beskrivning av.." framgår att deltagarna som främsta studiemotiv uppgav "för allmänbildning" (43 %) samt därnäst "för utlandsresor" (23 %), dvs en dominans för allmänbildnings/jämlikhetsaspekten.
I samma undersökning har man också sökt kartlägga deltagarnas ambitionsnivå, med bl a följande resultat:

> "65 %, två tredjedelar av samtliga hade den blygsamma ambitionen att lära sig så mycket engelska att de kan klara sig skapligt fram. Detta var vanligare bland männen än bland kvinnorna (71 % mot 63 %). (sid 7)

Den stora gruppen hade enligt citatet "den blygsamma ambitionen" att klara sig skapligt fram. Resultatet kan tolkas som ytterligare ett belägg för deltagarnas brist på självförtroende samt oro inför studierna men understryker också inriktningen mot praktiska, användbara kunskaper.

[1/] Kommer fortsättningsvis i kapitlet att förkortas till "Beskrivning av.."

25.4 Vilka är ledare?

I en nybörjarcirkel av typ "lära främmande språk" kommer man att få kunskapsmässig klyfta mellan ledaren, som kan, och deltagarna, som inte alls kan. I de flesta andra ämnen ligger deltagare och ledare kunskapsmässigt närmare varandra och man kan knyta an till och bygga vidare på erfarenheter och kunskaper deltagarna redan har.

I undersökningen "Beskrivning av..", som alltså avsåg Vuxenskolan, framgick att cirkelledarna till största delen var väl utbildade. 42 % hade universitetsstudier som grund, 8 % var folkskollärare och 31 % hade studentexamen. Folkskola 8 år samt grundskola 9 år som formell utbildningsbakgrund hade endast 2 %.
Om man så ser till tidigare erfarenhet av att undervisa vuxna så saknade mer än hälften sådan erfarenhet:

Personer med lång teoretisk utbildning har säkerligen i de flesta fall en positiv inställning till studier och undervisning. De har kommit till sin examen genom att lyckas i sina studier. De har genomgått en teoretisk utbildning som byggde på lärare - elev relation. De är välutbildade - de kan undervisa. De har säkert en klar ambition att lära deltagarna bra engelska = korrekt engelska.

Jämför det med:
65 % av deltagarna hade som målsättning att få kunskaper för "att klara sig skapligt fram" samt att många deltagare var osäkra och rädda inför studierna.
Detta förhållande aktualiserar bl a följande frågor:

Hur kan man under dessa kunskapsmässiga förutsättningar undvika en lärare-elev relation?

Kan nu dessa ledare frigöra sig från lärarrollen - en roll som undervisare, förmedlare av kunskap?

Kan ledaren förstå deltagarnas behov och förutsättningar?

Kan ledaren förstå och ta hänsyn till deltagarnas många gånger negativa känslor och oro inför studier?

Kan ledaren acceptera den annorlunda målsättningen med och uppläggningen av en kurs av START:s typ?

Med dessa frågor har jag självklart inte velat påstå att man ska undvika engelsklärare eller personer med teoretisk utbildning i ämnet som cirkelledare. Avsikten har i stället varit att peka på problem som en sådan ledare kan ställas inför i rollen som cirkelledare och därmed också framhålla cirkelledareutbildningens samt ev handledningars centrala betydelse. En bidragande orsak till att jag speciellt betonar detta är att välutbildade ledare kanske inte upplever sig vara i behov av någon extra utbildning.

Vi får emellertid inte heller underskatta t ex en engelsklärares praktiska erfarenhet.

25.5 Arbetet i cirklarna

I "Förprövningen" fick deltagarna göra en bedömning av studiematerial m m med hjälp av semantiska skalor. Detta gav till resultat att boken värderades nästan lika högt totalt sett som cirkelsammankomsterna och något högre än radioprogrammen. Skillnaderna mellan cirkelsammankomsterna, radioprogrammen och boken var emellertid mycket små.

Ett sätt att intresse- och deltagaranpassa studierna är att såväl ledare som deltagare bidrar med kompletterande material. Detta har emellertid skett i mycket liten omfattning. Enligt undersökningen "Beskrivning av.." har START-cirklarna (vid Vuxenskolan) kompletterat studiematerialet i följande utsträckning:

> "Förutom det material som ingick i kurspaketet har ledarna använt kartor (5 %), urklipp (6 %) och klockattrapper (13 %).
>
> Ett fåtal av cirkelledarna hade rekommenderat sina deltagare att hemma använda ytterligare material eller hjälpmedel. Det som då rekommenderats, var engelskspråkliga TV-program (8 %), grammofonskivor (5 %), skolradioprogram (3 %), ev barns skolböcker (2 %) och glosböcker (2 %)." (sid 10)

Genom dessa resultat understryks ytterligare det förproducerade studiematerialets centrala plats i START-cirklarnas arbete. I cirklarna hade man fullt upp att göra med detta material, vilket kan föranleda följande frågor:

- Hur omfattande och färdigt ska ett studiematerial vara?

- Hur påverkar materialet deltagarnas egen aktivitet och möjlighet att knyta an till egna intressen?

- Klarar ledarna att välja bland olika komponenter i materialet med hänsyn till deltagarnas förutsättningar och behov?

Samtidigt ska här också påpekas att tillgången till ett omfattande och fullständigt studiematerial borde möjliggöra en rekrytering av ledare där kraven på teoretisk utbildning i ämnet kunde tonas ned.

Vad såväl ledare som deltagare framför allt saknar i kursmaterialet är de grammatiska inslagen. Det är ett intressant och viktigt resultat, eftersom det också kan säga en del om arbetet i cirkeln.

Som framgick av "Studieavbrottsundersökningen" (se kapitel 18) kan det finnas en koppling mellan önskan om grammatik och "gammaldags undervisning". När det gäller START-cirklarna är målet "att förstå och göra sig förstådd" och då är ordförrådet och inte grammatiken det viktigaste. Och för ordförrådet och språkfärdigheten är deltagarnas egen aktivitet det primära.

I undersökningen "Beskrivning av.." har man sökt belysa vad cirkelträffarna ägnades åt. Resultat:

"Momenten har ordnats efter frekvens.	%
genomgång av ny engelsk text	93
repetition	87
uttalsövningar	76
genomgång av hemuppgifter	49
lyssna på band A	42
bildkortsövningar	40
frågor och svar i gruppen	38
läsövningar	28
svara på ledarens frågor	22
lyssna på band B	15
glosövningar	11
meningsbildning	7
översättning engelska - svenska	6
" svenska-engelska	6"

(sid 11)

Det är svårt att utifrån detta resultat kunna få en klar uppfattning om hur cirklarna egentligen arbetade. Det föreföll emellertid svara mot intentionerna bakom kursen. Översättningsövningar hade t ex en undanskymd plats i studierna.
Möjligen kan 49 % för "genomgång av hemuppgifter" förefalla högt. Vi vet emellertid inte vad denna genomgång innebär - läxförhör, diskussion kring speciella svårigheter...?
Samma frågetecken gäller för de tre alternativen med högst frekvens - genomgång, repetition, uttalsövningar. Hur stor egen aktivitet svarade deltagarna för? Hur kommer ledaren in i bilden vid dessa moment?

Dessa frågor är viktiga att ställa med hänsyn till deltagarnas önskan om kvalitet i form av t ex grammatik och "gammaldags undervisning".

25.6 Stöd till ledarna

I anslutning till studiematerialet finns en speciell ledarhandledning utarbetad.

I undersökningen "Beskrivning av.." fann man att denna hade använts av 96 % av ledarna. Egentligen vet vi ingenting om hur handledningen använts, men resultatet kommenteras på följande sätt i undersökningen:

> "En annan positiv faktor är att cirkelledarna i så stor utsträckning följt den uppläggning kursledningen föreslagit. Detta måste i sin tur vara ett resultat av den specialutbildning för START som tre fjärdedelar av ledarna gått igenom.
>
> Säkert är en speciell inskolning av cirkelledarna en förutsättning för att en kursuppläggning ska genomföras och få ett så positivt mottagande bland kursdeltagare." (sid 12)

Inskolning och utbildning av cirkelledare är något som efterlysts tidigare, men frågan är alltså vad dessa 96 % står för.

I handledningen presenteras kursmaterialet samt allmänna studieanvisningar och förslag till uppläggning av sammankomsterna. Ojämförligt störst utrymme ägnas emellertid åt kommentarer och detaljerade anvisningar till varje kapitel i kursboken. Däremot saknas i stort sett en genomgång av "studiecirkelpedagogik".

Om användandet av handledning innebar att man gjort en allmän anpassning till materialet samt kanske hämtat tips ur förslagen är allt gott och väl. Eftersom START är ett annorlunda studiematerial kan kursen bli "saboterad" om handledningen inte används. Har man emellertid slaviskt följt anvisningarna och förslagen i minsta detalj, vore det olyckligt. Därmed skulle anpassningen till cirkeldeltagarnas speciella förutsättningar, intressen m m hämmas.

25.7 Studieresultat

Hur har man då upplevt START del 1 (= en termins studier)? "Förundersökningen" gav följande bild:

> "Intresset för kursen har för ungefär 80 % ökat efter halva terminens gång och för övriga varit oförändrat. Motsvarande siffra är efter hela terminens slut ungefär 75 %. Endast en person anger då att intresset minskat och det är en ung enskilt studerande med med "höga" förkunskaper.

99 % säger sig också vara nöjda med kursen både efter halva och efter hela terminens slut.

Framsteg: Ett fåtal personer anser att de inte har gjort några framsteg under kursens gång och ca 70 % anser att de har gjort stora framsteg. En större andel av cirkeldeltagarna än av de enskilt studerande uppger att de har gjort stora framsteg."
(Ur: "Förundersökningen", sid 5)

Intresse och kunskaper hade enligt deltagarnas egen bedömning ökat. Denna positiva upplevelse motsvaras förmodligen också av ett ökat självförtroende, vilket kan illustreras av följande erfarenhet från FÖVUX:s verksamhet:

"Ett litet bevis på ökat självförtroende vill jag här försöka att återge. Jag frågade ett kvinnligt sjukvårdsbiträde varför hon kommit med i studieverksamheten. Då berättade hon att när Anny, som egentligen jobbade på dagen kom och frågade henne som jobbade nattvak så tyckte hon att det var svårt att säga nej. Tänk att någon brydde sig om henne på det viset, det hade hon aldrig trott. På min fråga om detta hade varit den verkliga anledningen så fortsatte hon: ´Vi har en flicka i gymnasiet och en pojke som ska börja där nästa år om han kommer in. Ibland vid måltiderna hemma så diskuterar vi allt möjligt utrikes och sånt. Men jag måste erkänna att förr satt jag ofta tyst för jag visste inte hur dom utländska orden skulle uttalas. Heter det New-York eller Nju Jork? Jag ville inge göra bort mig och därför satt jag tyst.´

På min fråga om hon nu visste hur de utländska orden skulle uttalas, en kort engelsk kurs är ju inte så mycket, så svarade hon: ´Nej, men nu bryr jag mig inte om det. Nu deltar jag i alla samtal. Jag känner mig mycket säkrare.´"

(Per Ebbe Persson: "Vuxenutbildning för självkänsla", sid 18)[1/]

1/ En utförligare version av detta samtal återfinns i "Påverkan" (Edfeldt, 1973), sid 80 ff

26 UT MED SPRÅKET-CIRKLAR [1]

26.1 UT MED SPRÅKET

Studiecirklar i UT MED SPRÅKET har tidigare behandlats i kapitel 19. Där presenterades också studiematerialet och bakgrunden till detta. Information om UT MED SPRÅKET återfinns också i bilaga 5.

26.2 Källor

Jag kommer i den följande framställningen att begränsa mig till del 1 av UT MED SPRÅKET, dvs kurshäfte 1-5, med anledning av vår inriktning mot kortutbildade, studieovana deltagare. Vid granskningen kommer följande källor att utnyttjas:

- Undersökningen "Förprövning av fem kursdelar till TRU-kursen UT MED SPRÅKET" (S Johansson, 1973).[2]
Undersökningen genomfördes våren 1973 i 33 studiecirklar inom olika studieförbund. Ledares och deltagares synpunkter samlades kontinuerligt in för varje kursdel. Förprövningen finns redovisad i sammandrag i PUB-rapporten, men vid denna granskning har jag också haft tillgång till materialet i så gott som obearbetat skick, vilket givit en fylligare bild av studierna i försökscirklarna.

- Undersökningen "Uppföljning av ABF-cirklar i UT MED SPRÅKET kursdel 1-5" (S Johansson, 1974)[3].
Redovisningen byggde på 104 cirklar i 49 uttagna ABF-avdelningar. Undersökningen genomfördes som gruppenkät. Formulären sändes från PUB ut till avdelningarna, som sedan såg till att formulären besvarades och återsändes till PUB för bearbetning.
I redovisningen kom att ingå svar från 88 cirkelledare och 597 deltagare.

- Vidare har kompletterande intervjuer gjorts med kursdeltagare, cirkelledare samt folk med erfarenhet av materialet bl a vid Brevskolan.

---

1) Se också avsnitt 3 i rapport nr 5 inom projektet.
2) Förkortas i fortsättningen (i kap.) till "Förprövningen"
3) " " " " " "Uppföljningen"

26.3 Motiv för deltagande

Skäl att anmäla sig till "UT MED SPRÅKET!"	antal	%
ville lära sig svenska språket bättre	279	47
ville lära sig ta kontakt med myndigheter	243	41
ville bli bättre på att skriva	122	20
ville bli bättre på att prata inför andra	250	42
ville kunna ta vara på sina intressen	152	26
ville få större möjligheter att föra fram åsikter	198	33
ville förstå bättre i tidningar, radio och TV	162	27
cirkeln är en rolig fritidssysselsättning	147	25
fick mycket information om den här kursen och inte så mycket om andra	10	2

Tabellen är inte summerad, då tre svar fick markeras.
(Ur: "Uppföljning", sid 11)

Frågan var konstruerad med fasta alternativ men med möjlighet att uppge annat skäl.

Högsta frekvensen fick "lära sig svenska". Det var emellertid inte ett entydigt svar, vilket visade sig i "Uppföljningen", utan stod både för en önskan att få språkundervisning (att lära sig svensk grammatik) och en förhoppning att få lära sig hantera språket praktiskt.
I övrigt kan vi notera höga procenttal för de aktiva och utåtriktade kunskaperna "kontakt med myndigheter" samt "prata inför andra". Man ville ha direkt användbara kunskaper för att bl a kunna hävda sina intressen. Att alternativet "ta vara på intressen" fick låg frekvens kan bero på att man redan svarat på det alternativet genom att precisera sina önskemål i andra termer (i andra alternativ). Vidare förefaller det vara den muntliga framställningen man prioriterar högst.

I "Förprövningen", där man frågade "Vad väntar du dig att få ut av kursen" med lite annorlunda svarsalternativ[1] framkom denna tendens ännu tydligare. Svarsalternativet "att jag ska känna mig säkrare när jag pratar i en grupp människor" stod i särklass. Därefter var det ett hopp till följande alternativ:

- "att lättare kunna tala med och skriva till myndighetspersoner, t ex rektor i en skola" (57 %)
- "att veta bättre vart jag ska vända mig i olika frågor" (55 %)
- "att lättare kunna fylla i blanketter och skriva formella brev, t ex platsansökan" (55 %)

---

1) Se "Förprövningen" sid 5

26.4 Vilka är ledare

För de i "Uppföljningen" ingående ledarna kan bl a följande data ges: Ser man till den formella skolutbildningen så hade 24 % enbart 6 år folkskola som bakgrund. 54 % hade gymnasium eller högre utbildning. Av dessa hade 42 % universitetsutbildning. Utöver den formella utbildningen var det 26 % som hade ytterligare utbildning, t ex yrkesutbildning, facklig utbildning. 17 % saknade tidigare erfarenhet som cirkelledare eller lärare inom vuxenutbildning. De cirkelledare, som tidigare undervisat vuxna, hade i första hand gjort det inom samhällssektorn.

Till en kurs av UT MED SPRÅKET:s karaktär, där man brutit ned de traditionella fackgränserna, finns det från början inga självklara cirkelledare. Detta speglas mycket tydligt av blandningen av ledare. Vi återfinner kortutbildade (enbart 6 år folkskola + ev ytterligare "praktisk" utbildning) och vi finner en stor grupp akademiker.

26.5 Arbetet i cirklarna

25.5.1 Allmänt omdöme

Allmänt kan sägas att kursen fick ett mycket positivt mottagande. Materialet uppskattades mycket av såväl ledare som deltagare, t ex ansåg 96 % av cirkelledarna att kursens blandning av svenska och samhällskunskap var stimulerande. Hos vissa deltagare förekom emellertid en önskan om mer svensk grammatik o dyl, dvs förväntningar som präglas av "skol-svenska". Mönstret från START upprepas även här.

26.5.2 Inriktning på studierna

Övningarna i kursmaterialet är av varierande karaktär, vilket speglar kursens olika målsättningar - direkta språkkunskaper, skriv- och diskussionsträning, samhällskunskap.

Hur såg deltagarna på de olika övningsmomenten?:

Vilka övningar i kursen har varit viktigast? (siffrorna anger procent)

	mycket viktigt	ganska viktigt	mindre viktigt	helt oviktigt	ej svar	total
ord att förklara	38	41	12	1	8	100
diskutera och argumentera	57	33	4	0	6	100
skriva till myndigheter	45	39	5	1	10	100
fylla i blanketter	42	35	10	2	11	100
anteckna medan man lyssnar	29	45	12	1	13	100
läsa och lyssna kritiskt	46	34	6	2	12	100

Ur ("Uppföljningen", sid 12)

Som framgår av tabellen värderade deltagarna de praktiska kunskaperna högst, dvs kunskaper som man direkt kunde använda sig av till vardags. Det är områden där man upplevt sina brister. Att diskutera och argumentera sättes främst, vilket i sin tur pekar mot att en av ledarens viktigaste funktioner är att vara diskussionsledare. Men samtidigt förutsätter dessa diskussioner, att stämningen i cirkeln är sådan att samtliga deltagare inspireras till och vågar delta i samtalen; t ex att heterogeniteten i en grupp görs till en tillgång. Prioriteringen av "diskutera och argumentera" antyder också ett behov att få debattera samhällsproblem och vidga sin syn på och kunskaper om samhället.

26.5.3 Cirkelledarens uppgifter

Cirkelledarens viktigaste uppgifter är enligt ledare och deltagare:

	deltagarna	ledarna
Att hjälpa deltagarna igång med diskussionerna	70 %	61 %
Se till att deltagarna inte pratar i mun på varandra	22 %	25 %
Hjälpa deltagarna med svåra uppgifter	30 %	33 %
Se till att gruppen håller sig till ämnet	37 %	36 %
Uppmuntra deltagarna att fortsätta och inte tappa sugen	15 %	22 %
Hjälpa dem att välja i materialet	40 %	17 %
Få alla i gruppen aktiva	49 %	74 %

(Ur "Uppföljningen", sid 7 och 13. Sammanslagning av två tabeller)

En stor brist i frågan (med fasta svarsalternativ) var att den inte tog upp rollen som svensklärare/undervisare annat än med alternativet "hjälpa deltagarna med svåra uppgifter".

Ledarens roll som diskussionsledare och "aktiverare" var, som framgår av tabellen, det som prioriterades högst av såväl deltagare som ledare.

En punkt där deltagare och ledare markant skiljde sig i uppfattningen var "hjälpa deltagarna att välja i materialet". Detta visar på en oförmåga hos deltagarna att sovra och välja i materialet. Ledarnas låga värdering av alternativet tyder på att man i stor utsträckning är omedveten om problemet. Detta understryker betydelsen av att ledarna måste kunna förstå och leva sig in i deltagarnas situation för att kunna bistå dem, när det gäller att välja ut väsentliga moment i kursen för att täcka behoven.

Den låga svarsprocenten för "uppmuntra deltagarna att fortsätta och inte tappa sugen" (deltagarna: 15 %) får kanske uppfattas som ett uttryck för deltagarnas självkänsla - man är vuxen och vill bli betraktad som sådan. Resultatet kan också ses som ett belägg för att det inte är denna typ av belöningar som är det centrala utan känslan av att lära nytt samt att utvecklas.

26.5.4 Deltagarnas påverkan på studierna

"Planering och medansvar"

> Genom att från allra första början ge deltagarna möjlighet att var med och planera studierna skapar man i gruppen ett gemensamt medansvar för att arbetet ska gå i lås. Deltagarna ska få välja stoff och övningar efter egna önskemål. De ska också vara med och utforma de praktiska detaljerna i undervisningssituationen. Som ledare måste man sedan under kursens gång vara beredd på ändringar allt efter gruppens samlade önskemål."
>
> (Ur "Handledning för cirkelledare"; sid 13)

Att skapa den atmosfär i cirkeln, som sedan möjliggör och leder till allas aktivitet och deltagande, måste ske redan från starten. I stället för att direkt ge sig i kast med ämnet inleds därför första häftet, och därmed också första sammankomsten, med övningar som bl a innebär planering av studierna. Man presenterar sig för varandra, man diskuterar lokalen och hur man ska sitta, ev paus med eller utan kaffe osv.

Ett av motiven för denna inledning är att få deltagarna via dessa "ofarliga/ neutrala" frågor att börja samtala med varandra. Man får därigenom redan från början vänja sig vid att göra sin röst hörd i en grupp människor, som man i förväg kanske inte känner samt att man också får vara med och bestämma om studiernas uppläggning.

Hur mycket medverkade då deltagarna i valet av uppgifter och uppläggning av studierna? I "Uppföljningen" ställdes följande fråga:

Vem bestämde vilka övningar gruppen skulle arbeta med?

	enl delt	enl ledarna
Cirkelledaren själv	11 %	3 %
Cirkelledaren och gruppen tillsammans	63 %	73 %
Följde symbolerna [1] i kursmaterialet	21 %	17 %
Olika för olika kursdelar	2 %	5 %
Ej svar	3 %	2 %

(sid 12)

Ett resultat att notera är att ledarna upplevde sig mera demokratiska än vad deltagarna ansåg dem vara. 11 % av deltagarna, men endast 3 % av ledarna ansåg att det var cirkelledaren själv som bestämde. Vi ska också ha klart för oss att "cirkelledaren och gruppen tillsammans" inte säger något om hur initiativet har fördelats, och framför allt kan vi konstatera att enligt ca en tredjedel av deltagarna har deltagarna inte själva varit med och bestämt. "Följde symbolerna.. " innebär att det är kursmaterielproducenten som leder studierna.

26.6 Studieresultat

Hur upplevde deltagarna kursen - kan vi säga något om studieresultatet? Frågan har i "Uppföljningen" belysts genom att deltagarna uttalat sig om t ex de olika häftenas och olika övningars värde, men också genom en direkt fråga om studieresultat i relation till förväntningarna, med följande resultat:

---

1) Övningarna är i studiematerialet graderade med symboler, som anger hur angeläget det är att man går igenom dem.

Hur motsvarade kursen som helhet deltagarnas förväntningar?

	antal	%
bättre än väntat	112	19
som väntat	261	44
sämre än väntat	63	11
hade inga speciella förväntningar när jag började	143	24
ej svar	18	3

(sid 14)

Den bild man genom denna tabell får säger mycket lite om vad man egentligen lärt sig. Genom att studera bilaga 14 i "Uppföljningen" där svar på frågan "Om kursen var bättre eller sämre än du väntat dig, på vilket sätt var den bättre eller sämre?" redovisas kan man dock få lite mera information.

"Utvärderingen" pekar på två centrala resultat - dels betonade deltagarna de nya kunskaperna, nyttiga saker för att fungera i samhället, dels talade man om att man utvecklats som människa. Man vågar tala och skriva; man har tappat en del av respekten för myndigheter och andra människor; man har kort sagt fått ett ökat självförtroende. Redan det faktum att man i ett formulär från Sveriges Radio/PUB vågade skriva ned att man utvecklats som människa måste tolkas som ett bevis för ökat självförtroende.

Det förefaller rimligt att dra följande slutsats:
Att deltagarna under en kurs på drygt 20 timmar skulle ha lyckats lära sig allt det nya är orimligt. Vad studierna i stället lyckats med är att lyfta fram något av deltagarnas inneboende resurser, som tidigare varit förborgade p g a negativa erfarenheter t ex från barndomens skola och reaktioner från omgivningen. Den vuxne får hela tiden nya kunskaper och erfarenheter, men det gäller att utnyttja och utveckla dem.

Men inte alla deltagare var nöjda. Det förekom en del direkta felval. Många hade t ex uppfattat UT MED SPRÅKET som en kurs i att hålla anföranden, några ansåg att kursen givit mindre kunskaper än väntat. Vilka var då missnöjda?

> "De, som hade minst 8-årig folkskola som utbildningsbakgrund, tyckte i något högre utsträckning att kursen var sämre än de som hade kortare grundutbildning."
>
> (Ur: "Uppföljningen", sid 15)

Resultatet är knappast sensationellt. De som hade mera utbildning från början behövde ju inte på samma sätt de elementära grunderna. Vad som emellertid är intressant var att de som uppgav "sämre än väntat" efterlyste den strikta svenskundervisningen - man ville ha en "riktig" undervisning med grammatik osv och inte dessa vardagsexempel och praktisk inriktning, som mera upplevdes som störande moment. Med kortare grundutbildning upplevde man vardagsanknytningen som en tillgång. Det var stimulerande att lära sig användbara kunskaper och man kunde lättare knyta än till sina egna erfarenheter.

27 FÖRÄLDRAUTBILDNINGSCIRKLAR

27.1 Inledning

Framställningen i detta kapitel bygger på resultat från ett försök med tre föräldrautbildningscirklar, som genomfördes av TRU i samarbete med lokala ABF i Kiruna och Malmfältens Folkhögskola. Försöket anknöt till FÖVUX:s verksamhet beträffande målgrupp, barntillsynsservice och rekryteringsförfarande.

Anledningen till att jag här behandlar cirklar i föräldrautbildning är, som nämnts i avsnitt 24.2 att denna typ av cirklar skulle kunna ge erfarenheter av värde också vid utformningen av t ex nybörjarcirklar i engelska.

Att jag väljer just detta försök är också beroende på att undersökningen kännetecknas av en öppenhet, när det gäller uppläggning av cirklarna och undersökningsmetod. Försöket redovisas på ett sådant sätt, att man får inblick i studiearbetet i de olika cirklarna.

27.2 Studiematerialet

I START- resp UT MED SPRÅKET-cirklarna rekryterades deltagarna till studier, som definierades av studiematerialet. Studiematerialet intar även i detta fall en central plats, men på ett något annorlunda sätt. Målsättningen med försöket var bl a att studera användandet av videokassetter vid grupparbeten. Studiematerialet skulle emellertid inte vara utgångspunkten i cirklarnas arbete, utan det primära skulle vara deltagarnas egna erfarenheter och diskussionen kring dessa:

> "Beträffande formen på verksamheten ... vara så öppen som möjligt och att innehållet i "Föräldrautbildningen" i det här fallet skulle bestå av material från grundbok och TRU:s videokassetter, som tillsammans stöttade en diskussion främst byggd på deltagarnas egna erfarenheter som föräldrar."
> (Ur rapporten från försöket[1], sid 3)

Denna utgångspunkt påverkade sedan val och utformning av studiematerial samt val av ledare. Studiematerial:

> "Eftersom vi ville att deltagarna främst skulle vädra egna erfarenheter, var det viktigt att en grundbok inte täckte många olika områden, som skulle "betas av" på varje möte. Den borde alltså vara personlig, vardaglig utan att vara ytlig, förklarande utan att vara mästrande." (sid 3)

1/ Se avsnitt 27.3

Dessutom skulle boken passa ihop, innehållsmässigt och pedagogiskt, med de kassettprogram, som var tänkta att inleda varje sammankomst.

Som studiebok valdes Gustav Jonsson: "Mammor frågar". Dessutom hade cirklarna tillgång till en förteckning över lämplig bredvidlitteratur.

27.3 Källa

Den rapport som ligger till grund för kapitlet är

- "Föräldrautbildningsförsök i studiecirkelform i Kiruna febr - mars 1975" (G Gunér; 1975)[1/]

I rapporten kan man följa arbetet i tre cirklar, bl a genom att anteckningar från de olika sammankomsterna redovisas:

> "Med den öppna form vi valt föreföll det lämpligast att låta utvärderingen i första hand bli en beskrivning av arbetet, innehållet i de diskussioner som fördes i grupperna och därpå en värdering av arbetsform och arbetsmaterial. " (sid 7)

Stommen i utvärderingen är alltså dagboksanteckningar,som ledarna löpande förde över sammankomsterna. Dessutom kunde undersökningsledningen kontinuerligt få inblick i gruppernas arbete vid återkommande cirkelledarträffar. Sista cirkelsammankomsten ägnades åt en sammanfattande diskussion med samtliga deltagare. Detta följdes sedan upp med intervjuer med ledarna.

27.4 Deltagarna inför studierna

I försöket ingår alltså tre cirklar, varav två rekryterades i ett nybyggt bostadsområde med många unga familjer och ensamstående mödrar. Dessa cirklar kommer i fortsättningen att betecknas S- resp M-gruppen efter namnen på ledarna. Den tredje cirkeln bestod av adoptivföräldrar (A-gruppen), som tidigare träffats under en period.

Deltagarna rekryterades i första hand med hjälp av uppsökande verksamhet. Målgruppen var föräldrar, som inte själva spontant söker upp verksamheter av denna typ. Dessutom utnyttjades lokal-TV-försöket i Kiruna i rekryteringen:

> "Att föräldrautbildningen sker i närmiljön torde nämligen vara viktigt vid rekryteringen." (sid 23)

Erfarenheterna från den uppsökande verksamheten speglade inte bara svårigheter att få med föräldrar, utan också med vilka känslor de gick in i studiesituationen:

1/ Förkortas i fortsättningen (i kap.) till "Rapporten".

> "... utan den uppsökande rekryteringen skulle vi ha haft svårt att få några deltagare alls. Osäkerheten att framträda med den egna osäkerheten i föräldrarollen är ett starkt hinder liksom den antagligen utbredda inställningen att "uppfostran det sköter man i hemmet"." (sid 16)

Rädda och osäkra deltagare mötte vi alltså även vid denna typ av cirkel.

27.5 Ledarna

Frågan om lämpliga cirkelledare diskuterades med utgångspunkt från i första hand tänkbar händelseutveckling:

> "om någon deltagare levde under sådan press att cirkeln och cirkelledaren skulle bli den som fick fungera som möjlighet att "lasta av" bekymmer och svårigheter. Skulle cirkeln och ledaren orka med sådana förtroenden? Skulle cirkeln klara av att hantera svårare personliga problem?" (sid 5)

Risken att cirkeln inte skulle kunna klara av denna situation talade för att som ledare engagera "experter" med erfarenhet av samtals- eller terapibakgrund.

Det slutliga valet kom emellertid att falla på "vanliga" cirkelledare:

> "Fördelen med cirkelledaren är ju att han/hon ofta har samma bakgrund som deltagarna och att man därför inte får en "expertklyfta" mellan ledare och deltagare." (sid 5)

Men detta ställningstagande aktualiserade också behovet av en cirkelledareutbildning. Denna fick formen av en kvälls genomgång av uppläggning av försöket och cirklarnas arbete samt därefter träffar varannan vecka för genomgång av erfarenheter och nya förberedelser.

Det krav som ställdes på ledaren (av ABF) var att han/hon inte var beskäftig utan kunde lyssna och att han/hon verkligen hade egen erfarenhet av att ha barn.

27.6 Arbetet i cirklarna

27.6.1 De tre cirklarna

De tre cirklarna var från början olika, när det t ex gällde sammansättning, och de kom också att utvecklas olika.

I A-gruppen, som alltså bestod av adoptivföräldrar, kände de flesta deltagarna varandra från förut. Det var alltså inte svårt att få igång diskussionerna och redan från början drog dessa över tiden. Samtliga deltagare läste kurs-

boken, men de diskuterade den bara vid något tillfälle. De läste mycket bredvidlitteratur och använde kassettmaterialet relativt fritt. Utgångspunkten för verksamheten var de egna diskussionerna. Ledaren i denna grupp hade valts av deltagarna själva.

I S-gruppen varierade deltagarna i ålder, vilket medförde diskussion om både småbarn och tonåringar. Deltagarna fick snabbt bra kontakt med varandra och ingen var tyst i diskussionerna. Även i denna grupp ville inte tiden räcka till. Den självkänsla som utvecklades i gruppen kan belysas med att de vid fjärde sammankomsten ifrågasatte en välkänd barnpsykologs (Benjamin Spock) åsikter. Kursboken upplevdes som bredvidläsningsbok - "trevlig att läsa - mager att diskutera".

Den grupp som hade störst problem att komma igång var M-gruppen:

> "Gruppen hade stora svårigheter på de tre första mötena: fnittrig, okoncentrerad stämning eller tystnad. Först på fjärde mötet vågade två av deltagarna berätta att de hade utvecklingsstörda barn. Detta skapade plötsligt förtrolighet och engagemang i gruppen."

Detta var vändpunkten i cirkel M och deltagare, som tidigare varit tysta, började nu delta i diskussionerna. Exemplet pekar på betydelsen av att man i cirkeln tar upp engagerande ämnen, samt hur viktigt det är att deltagarna vågar lämna ut en del av sig själv.

I denna grupp läste inte deltagarna litteraturen och de hade svårt att få igång diskussionerna:

> "I denna grupp märktes särskilt fördelen med videokassett som stimulans för diskussionerna och "öppnare" av personliga samtal." (sid 17)

Detta utvecklas senare i rapporten:

> "De har introducerat situationer i vilka de flesta känt igen sig. Man har så kunnat diskutera vad människorna på "filmen" gjorde och sa utan att behöva prata direkt om sig själv. Detta har hjälpt deltagarna att komma igenom blyghetsvallen." (sid 23)

Detta understryker betydelsen av stöd till deltagarna att komma igång och att finna en "gemensam nämnare". Visserligen är det deltagarnas egna erfarenheter och behov som ska utgöra underlag för studierna, men det är inte självklart att bara för att ett antal personer sätter sig tillsammans, uppstår det ett fruktbart utbyte av erfarenheter.

Ledarens insats spelar i detta sammanhang en avgörande roll, vilket också framhålls speciellt i "Rapporten":

> "Cirkelledarna hade också stora förtjänster i det här avseendet: det var de som öppnade med sina "tabbar" och erfarenheter - de vågade "bjussa på sig själva"." (sid 20)

27.6.2 Förändring i studierna

Trots att grupperna utvecklades olika, eller kanske riktigare, i olika takt, fanns gemensamma drag t ex när det gällde användandet av videokassetterna. Från att i början av studierna ha inlett sammankomsterna med att titta på programmen, övergick spontant samtliga cirklar till att först själva diskutera kvällens tema och sedan titta på programmet, dvs en allt friare användning. Deltagarna och deras erfarenheter kom alltmer i centrum.

> "Deltagarna i vårt Kirunaförsök menade att de i främsta rummet upplevde ett behov av att prata om sig själva och först i andra hand ville de ha faktakunskaper kring utvecklingspsykologi, samhällskunskap m m." (sid 24)

Vi kan alltså konstatera att cirklarna utvecklades olika, en utveckling som enligt rapporten inte (i det här fallet) hade att göra med olikheter hos ledarna:

> "Jag tror inte att skillnaderna mellan grupperna i någon större utsträckning påverkats av cirkelledarna. De har alla förmågan att lyssna och stimulera. Svårigheterna i M-gruppen på de första mötena kan närmast förklaras med att deltagarna där hade en större osäkerhet att prata om personliga saker än de som var med i de andra grupperna." (sid 17)

Cirklarna blev olika p g a att de fick utvecklas i sin egen takt med hänsyn till skillnader i förutsättningar. Med en detaljerad studieplan och ett detaljerat studiematerial skulle troligen möjligheterna för denna utveckling ha minskat. Med uppläggningen i försöket hade man möjlighet att starta på sin egen nivå.

27.7 Stöd till ledarna

Ledarna förbereddes för sin uppgift genom en kvälls genomgång. Sedan träffades man varannan vecka.

Att ledarna ställdes inför problem när det gällde att få cirklarna att fungera är uppenbart. Speciellt gällde det ledaren i M-gruppen:

> "var ganska ledsen efter de tre första mötena "och såg allting i svart" - trodde att det var hennes fel att det gick så trögt. Hon pratade då med.. (de andra ledarna)... som kunde stötta." (sid 18)

Som framgår av citatet kom den viktigaste formen av "utbildning" av ledarna att bli samtalen med varandra vid träffarna. Genom att ledarna lärde känna varandra kunde de också stötta varandra telefonledes.

27.8 Studieresultat

Vad kan vi säga om studieresultatet? Verksamheten förändrades alltefterson studierna framskred och blev alltmer deltagarcentrerade, men vad blev effekten?

Frågan togs upp i samband med utvärderingen och följande resultat redovisas:

> "Det är svårt att exakt beskriva vad som skapat den mycket positiva upplevelse av vårt försök som kunde konstateras. ... Det mest påtagliga som framkom var dock de utsagor som rörde en förstärkt självkänsla som kvinna[1] och förälder. ... En positiv självkänsla är ju grunden både för kärleksutlevelse och aktivt handlande både i närmiljön och utanför den. Någon förälder sade också: "Man vågar nu bättre låta barnen leva ut sina känslor"." (sid 19)

Vi kan här konstatera samma typ av resultat som vi t ex såg vid granskningen av UT MED SPRÅKET-cirklarna i föregående avsnitt, och även här kan vi konstatera att deltagarna inte lärt sig detta enbart genom studium av bok eller att ta del av videokassetter:

> "En väckt positiv självkänsla är naturligtvis inte kursens förtjänst, den kommer inifrån deltagarna själva, utan man kommer i sammanhang där man märker att man inte är ensam om sina problem och då man inser att de lösningar man kommit på kan hjälpa andra." (sid 20)

> "Våra cirkelledare var överraskade över att man kom så pass långt. Man avslöjade väl inte sina äktenskapliga problem för varandra på direkten men man kunde prata rätt öppet om sin egen uppväxt och om de dagliga problemen med barnen." (sid 24)

Det understryker ytterligare hur väsentligt det är att studiesituationen får en sådan utformning att den även tillgodoser den emotionella och sociala sidan av deltagarnas utveckling på det sätt som redovisades i del II av avhandlingen.

---

[1] Samtliga deltagare utom två var kvinnor.

28 JÄMFÖRELSE START - UT MED SPRÅKET - FÖRÄLDRAUTBILDNING

I de tre närmast föregående kapitlen har resultatet redovisats och frågor ställts. Jag kommer att följa upp dessa i den avslutande diskussionen (del V) men ska utöver detta redan här kommentera vissa resultat.

28.1 Likheter

Vid samtliga tre redovisade typer av cirklar mötte vi deltagare, som önskade praktiska vardagsnära kunskaper samt att utvecklas som människor. I alla tre fallen är vardagsanknytningen uttalad i målsättningen för studierna samt i att studiematerialet ska användas fritt. I samtliga tre fall hade man också möjlighet att välja ledare fritt. Man kunde välja teoretiskt kunniga ledare. men det var inte nödvändigt.

Det kan vara svårt att med hjälp av utnyttjade undersökningar få klarhet i hur START-cirklar arbetar, och det gäller i viss mån också UT MED SPRÅKET-cirklar. Den bild man emellertid får visar klara skillnader mellan de tre olika typerna av cirklar.

28.2 Användandet av studiematerialet

En grov beskrivning av hur man i cirklarna utnyttjar studiematerialet skulle ge följande bild:

- I START-cirklarna arbetar man under hård knytning till studiematerialet, vilket bl a illustreras av det ringa utnyttjandet av tilläggsmaterial. I START lär man sig det som står i materialet.

- UT MED SPRÅKET. Även här intar studiematerialet en central plats i studierna, men man arbetar friare än vid START-cirklarna med det. Man utgår från uppgifterna i materialet, men dessa är så utformade att de leder till att deltagarna knyter an till egna erfarenheter.

- I föräldrautbildningsförsöket var utgångspunkten den egna erfarenheten. Genom studiematerialet får man ett tema för kvällen och i diskussionerna, som i första hand bygger på byte av erfarenheter, kommer studiematerialet in som komplement och stimulans. Utvecklingen i cirklarna visade att man alltmer frigjorde sig från beroendet av materialet. Grupperna var olika och utvecklades också olika. Den frihet man hade, när det gällde materialet, ledde också till att cirklarna, med hänsyn bl a till skillnader i deltagarnas studie- och läsvana, arbetade olika med materialet. I A-gruppen läste alla nästan allt. I M-gruppen däremot läste man ingenting, utan där kom i stället videomaterialet att betyda mycket.

Vad kan vi nu lära av föräldrautbildningsförsöket när det t ex gäller START-cirklar? Även här består materialet av olika komponenter. Då det förmodligen finns anledning att anta att deltagarna skiljer sig åt när det gäller möjligheter och förmåga att studera, skulle detta betyda att utnyttjandet av materialet borde skilja mellan olika grupper. Men blir det så i praktiken? Det finns här en risk, att den anknytning som tycks finnas till "skolengelska" kan medföra en uppläggning av studierna, som skiljer mycket lite mellan olika grupper. Här kan möjligen också den skriftliga handledning som ges till ledarna i form av råd för ämnesuppläggning, medverka till en likriktning av studierna.

28.3 Rekrytering av ledare

Ledarerekryteringen skulle kunna sammanfattas på följande sätt:

- I START, som har nära anknytning till skolämnet engelska, föreföll det naturligt att rekrytera teoretiskt väl utbildade personer. Deltagarna befann sig dessutom på en sådan kunskapsnivå att de behövde mycket hjälp.

-I UT MED SPRAKET har ämnet inte lika klar anknytning till "skolsvenska", vilket medförde en delvis annorlunda ledarerekrytering. Välutbildade personer var inte längre lika självklara som ledare. Jämför med START har vi här en mindre andel personer med lång teoretisk utbildning.

-I föräldrautbildningsförsöket valdes medvetet ledare utan speciell teoretisk utbildning.

I samtliga tre fall finns möjligheten att välja vem som helst, som bedöms lämplig, att vara ledare. Några formella krav på teorietisk utbildning finns inte (se statsbidragsbestämmelserna , kapitel 10.3). Detta gäller också vid START-cirklarna där tillgången på pedagogiskt utformat och omfattande material möjliggör det.

28.4 Närheten till skola

En avgörande faktor som påverkar såväl ledare som deltagare är ämnets närhet till motsvarande skolämne. Detta i sin tur får konsekvenser för uppläggning av studierna, användandet av materialet samt rekrytering av ledare.

Det är lätt gjort att se en nybörjarcirkel i engelska som en nybörjarkurs, där de första grunderna i språket lärs ut. I exemplet UT MED SPRAKET hade de traditionella ämnesgränserna brutits ned, vilket minskade påverkan från skola, men även här frågade vissa deltagare efter grammatik osv. När det

gällde föräldrautbildningscirklarna fanns inget motsvarande skolämne (möjligen med undantag av psykologi) och det var relativt självklart att utgå från deltagarnas erfarenheter.

Eftersom det förefaller svårast att förverkliga studiecirkeln i START-cirklarna ska jag dröja extra vid frågan om målsättningen vid språk-cirklar.

28.5 Om språkcirklar

Det som naturligtvis är det främsta målet i en språkcirkel är ökad språk-färdighet.
Men vilka språkkunskaper är man då ute efter?
Det som för de flesta vuxna är centralt är att kunna klara sig i kommunikationen med andra. De brister man upplevt i engelska är inte förknippade med att skriva brev eller läsa engelsk text utan i första hand att kunna svara på tilltal eller ev själv fråga om något, om man är i främmande land. Av detta följer att behoven är miljöbetingade:

- en affärsanställd som ska prata med en kund
- en familj som ska på semester till England
- en fackföreningsman som behöver kunna tala med utländska kolleger osv.

Det ordförråd deltagarna behöver kommer alltså att variera. En utgångspunkt för språkcirkeln måste därför vara att sikta på deltagarnas språkliga verklighet. Naturligtvis är det omöjligt att utforma ett kursmaterial som täcker alla dessa skiftande behov och dessutom behöver man lära sig vissa baskunskaper innan man helt kan inrikta sig på sina behov.

Kursmaterialet måste ge baskunskaper men samtidigt stimulera deltagarna att i cirkeln - i den språkliga träningen - knyta an till och ta upp den egna inriktningen. Ex: Det man vill berätta för en engelsman är inte att Kalle har fyra bollar utan hur man lever, arbetar, bor m m.
Genom att beskriva sin bostad och arbetsmiljö kan man komma in på "medvetandegöra". Man ger bitar av sig själv och man samtalar. Man utvecklas till aktiva och medvetna människor med egna värderingar. Man utvecklar en social medvetenhet och ett kritiskt tänkande.

Men denna medvetenhet ska inte bara begränsas till individen och hans/hennes situation. För språkcirklar gäller det naturligtvis att också studera de länder där målspråket används, deras politiska, sociala och kulturella struktur.

En grundläggande förutsättning är då också att man inte är låst till en studieplan och en detaljerad framställning moment för moment. Man ska också kunna välja tempo efter behov och förutsättningar.
Det är i gruppen, i den sociala situationen, språkträningen sker - man tar hänsyn till och bistår varandra. Målsättningen är att i demokratiska arbetsformer tillvarata vars och ens kunskaper och erfarenheter.
Samtidigt, som man från deltagarhåll eftersträvar användbara kunskaper -"prat och förstå-engelska"- kan denna uppläggning skapa oro. Deltagare (och ledare) vill samtidigt ha "riktiga kunskaper", vilket förknippas med läsning, översättning, fonetisk skrift och grammatik, dvs skolans form för engelskundervisning. Givetvis måste man ha förståelse för dessa reaktioner. Regler och grammatik ger trygghet men samtidigt måste man sträva efter en annan form av trygghet, nämligen den gemenskap och accepterande atmosfär som cirkeln kan ge och som ska möjliggöra för deltagarna att våga tala engelska.

28.6 Stöd till ledarna

Det är intressant att studera den inställning som förefaller ligga bakom utformningen av stödet till ledarna i de undersökta ämnena.
Den handledning ledarna får varierar:

- När det gäller START-ledarna är dessa i stort sett alltså mycket välutbildade i ämnet. Det stöd samtliga dessa ledare får är i form av en skriftlig handledning till kursen. Framställningen i denna inriktas till största delen på ämnet och hur man lär ut det. När det gäller arbetet i cirkeln saknas nästan helt information om det.

- I den skriftliga handledningen till UT MED SPRÅKET, där vi har ett större inslag av vardagsanknytning och icke ämneskunniga ledare, ägnas betydligt större utrymme åt frågan om cirklars arbete.

- När det gäller föräldrautbildningsförsöket, där ledarna inte hade speciella kunskaper i ämnet, och verksamheten ska utgå från deltagarnas erfarenheter, sätts betydande stödinsatser in för att hjälpa ledarna (naturligtvis beror detta också på att cirklarna ingår i ett försök), men det är med beklagande man i rapporten tvingas konstatera att man inte kunde utbilda dessa ledare bättre:

> "eftersom det inte fanns tidigare erfarenheter just av föräldrautbildning i den här formen, så var det lika bra att kasta sig huvudstupa in i uppgiften." (sid 10)

Den slutsats som här ligger nära till hands att dra är att ju mer väl-utbildad en ledare är i det ämne som ska studeras i cirkeln, desto mindre cirkelledareutbildning anses han/hon behöva. Ämneskunnande tycks kopplas ihop med förmåga att förverkliga studiecirkeln.
I START-cirklar där det alltså, av de här redovisade typerna av ämnen, skulle vara svårast att förverkliga cirkeln, får i själva verket ledarna minst information om studiecirkeln och studiecirklars arbete.

28.7 Avslutning

I cirklar av typ nybörjarcirkel i engelska kan det naturligtvis vara svårt att förverkliga studiecirkeln. Deltagarna behöver i en START-cirkel mer handledning och information för att kunna komma framåt i studierna. Att ledare och studiematerial här intar en mer central plats än i exempelvis föräldrautbildningscirklarna är inte oförenligt med studiecirkelns idé. Det avgörande är hur informationen och hjälpen tillförs studiearbetet och hur detta är upplagt. Det avgörande är att studierna ska utgå ifrån deltagarnas aktivitet och samarbete samt att studierna anknyter till tillämpningsaspekten.

Del V

Sammanfattande diskussion

29 ALLA "STUDIECIRKLAR" BLIR INTE STUDIECIRKLAR

29.1 Studiecirklar som spårar ur

Alla studiecirklar blir inte studiecirklar i den bemärkelsen som presenteras i del II.

Det har också framgått vid genomgången av olika undersökningar av studiecirkeln, som redovisades i del IV, att många studiecirklar får en form som närmast kan karaktäriseras som "liten skolklass".
Med skolklass avses här och i den fortsatta diskussionen en studiesituation som kännetecknas av mottagande elever och undervisande/förmedlande lärare. Även om detta förhoppningsvis inte är bilden av dagens skola är det för det stora flertalet vuxna så man uppfattar sin barndoms skola. "Skolklass" kan också innebära att ledaren, i de fall han/hon saknar förutsättningar att undervisa, i dominerande utsträckning står för initiativet.

Studiecirklar kan emellertid utvecklas bort från idealet på andra sätt, nämligen mot "kafferep" och "terapeutisk grupp". Med "kafferep" avses här en för stark betoning av den sociala aspekten av cirkelns arbete och att diskussionerna i cirkeln behandlar frågor som inte har någon beröring med studierna. "Kafferep" är ett ofta använt men ett olyckligt valt uttryck, eftersom det också kan dölja viktiga inslag i cirkelns arbete - nämligen att deltagarna finner gemenskap, lär sig fungera i grupp, våga samtala med varandra. För en ytlig betraktare kan emellertid detta uppfattas som kafferep.
I ett senare avsnitt ska frågan tas upp till ny diskussion.

"Terapeutisk grupp" innebär att verksamheten i cirkeln för starkt kommer att inriktas mot individuella psykiska eller sociala problem. Deltagarnas eller vissa deltagares personliga problem och hur man ska lösa dem kan därigenom komma att kväva övrigt kunskapsinhämtande.

29.2 "Skolklass vanligast"

Av dessa tre tänkbara avvikelser från studiecirkelidealet förefaller utvecklingen mot "skolklass" vara vanligast. Hur ofta detta inträffar är inte möjligt att ge ett definitivt svar på eftersom vi inte inom projektet har varit inriktade på frekvensangivelser.

Inte heller får man någon klar bild av detta genom att studera andras undersökningar. Jag ska emellertid här komplettera med ytterligare resultat, som belyser detta.

I undersökningen "Studiecirkel 1970" (R. Johansson, 1973) ställdes frågan "Vilken undervisningsform är vanligast i Er studiecirkel. Välj ett av följande alternativ", med följande resultat:[1/]

Svarsalternativ	Allmänna ämnen N	%	Komp.inr.ämnen N	%
1. Ledaren eller tillkallad expert talar hela tiden	49	3,3	99	6,1
2. Ledaren går igenom avsnitt, ger hemuppgifter. som sedan förhörs nästa gång	181	12,4	691	42,5
3. Cirkeln delas i mindre grupper, som får utföra arb.uppgifter. Gruppernas arbetsresultat diskuteras gemensamt	315	21,5	75	4,6
4. Ledaren instruerar enskilt eller i grupp,varefter individuell övning vidtar	641	43,8	160	9,8
5. Ledaren eller en cirkeldeltagare presenterar ett stoff, varefter deltagarna får diskutera och ställa frågor	127	8,7	526	32,3
Ej svar	151	10,3	76	4,7

(Tabell 3,30,1: sid 62)

Ledarens dominerande roll framgår av tabellen. Resultatet speglar en studiesituation som inte i första hand utgår från deltagarnas egen aktivitet. Visserligen kan man här anmärka att frågan skulle ge missvisande svar eftersom alternativen i första hand framhåller ledaren. Men samtidigt kan vi konstatera att "Ej svar" har låg frekvens,vilket inte tyder på ett stort behov av ytterligare svarsalternativ.

Naturligtvis kan det vara olika svårt att förverkliga studiecirkeln i skilda ämnen. I ämnen av typ samhällskunskap, fackliga frågor, där deltagarna besitter åtskilliga kunskaper och erfarenheter förefaller studiecirkeln naturligare än i ämnen där deltagarna i stort sett saknar kunskaper, t ex nybörjarcirkel i engelska eller i dragspel. En vanlig uppfattning, när det gäller de sist nämnda ämnena är, att studierna förutsätter studier av typ "skolklass". Att man även här kan närma sig stu-

---

1/ Med allmänna ämnen avsågs i undersökningen ämnen med anknytning till t ex hem och hushåll eller specialintressen. Studier av kompetensinriktad karaktär var t ex språk, matematik.

diecirkelidealet är emellertid helt klart (se t ex avsnitten om Musikcirkelundersökningen och UT MED SPRAKET-cirklarna).

Stahre skriver också i boken "Studiecirkelledaren" (1957) om studiecirklar i grundläggande skolämnen:

> "Om dessa skall förtjäna namnet studiecirklar är inte i första hand en fråga om deras ämnesval utan om formerna för deras studiearbete. Bedrivs detta som en klassundervisning i den traditionella lektionens form med läxor och förhör, har arbetet inte mycket med en studiecirkel i egentlig mening att göra. Om även denna verksamhet likväl får gå under studiecirkelns namn, är det av praktiska skäl för att markera dess anknytning till folkrörelserna och studieförbunden, men det är en viktig uppgift att söka förändra arbetsformerna i dessa grupper."
>
> (sid 9)

29.3 Hur uppfylls cirkelns målsättning?

Men varför är det då viktigt att söka ändra arbetsformerna i dessa cirklar? För många är lektionscirkeln en positiv upplevelse som motvikt till det "kafferep" man ibland upplever som utmärkande för studiecirklar. Det är otvivelaktigt också så att deltagarna ofta kan nå fina studieresultat, mätt med konventionella mått.
Men resultatet blir negativt så till vida att det inte uppfyller studiecirkelns målsättning.

Cirkelstudier ska inte enbart ge faktakunskaper eller en viss färdighet utan också ökad förståelse, personlighetsutveckling och träning i att samarbeta.

> "Det finns många utmärkta lärare, som kan uppnå stiliga resultat med en studiecirkel rent kunskapsmässigt, men som inte uppnår studiecirkelns andra och lika viktiga syfte: att låta cirkeldeltagarna erfara och uppleva kontakten och gemenskapen i den lilla grupp av människor, som en studiecirkel utgör. Målet bör vara att utforma lektionscirklarna så att de fortfarande ger det utbyte av kunskaper, som deltagarna samlats för att få, men skänker detta i en form, som avgörande bryter mot den gamla skolans, gör dem aktiva och låter dem erfara kamratskapets stimulans."
>
> (Ur: Stahre "Studiecirkelledaren", sid 17)

Utgångspunkten i cirkelstudierna ska vara deltagarnas egna behov och

förutsättningar, och det är vid en förmedling av färdiga kunskaper inte säkert att dessa kommer att motsvara deltagarnas behov.

Hur väsentlig denna anknytning till deltagarnas vardag är, framhåller bl a Kjell Rubensson i avhandlingen "Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män" (1975):

> "Som tidigare nämnts är utgångspunkten deltagarens arbetssituation, och undervisningen skall ta sin början i denna. Detta synsätt kan överföras till andra funktioner av människans liv. Man kan i överförd bemärkelse tala om att personen förutom yrkesrollen har en fritids-, familje- och samhällsroll. I dessa roller ställs individen inför olika arbetsuppgifter. Utbildningen kan härvid vara ett medel bland andra för att lösa problem förbundna med dessa roller. Enligt ett sådant synsätt måste vuxenutbildningen i högre grad än vad som idag är fallet utgå från de deltagandes aktuella situation och de krav den ställer. Exempel på sådana situationer är att bli förälder, pensionär osv. Under livscykeln förändras kraven och individen ställs ständigt inför nya uppgifter. Utbildningen borde sålunda flyttas närmare människornas vardag." (sid 262)

Studiecirkelns "tredelade" målsättning uppfylls inte heller i de fall studierna utvecklas mot "kafferep" eller "terapeutisk grupp". Vid "kafferep" kommer samvaron, den sociala aspekten, att överbetonas på bekostnad av studiecirkelns övriga mål. I "terapeutisk grupp" tar den individuella personliga utvecklingen överhanden.

Det är naturligtvis inte heller frågan om att cirklarna blir "äkta" eller "falska"("vitt eller svart")utan att verksamheten kan avvika mer eller mindre från idealet.

29.4 Diskussion om "skolklass"

Jag kommer i den följande framställningen att så gott som uteslutande behandla frågan om varför studiecirklar utvecklas mot skolklass och hur man ska kunna bryta denna utveckling. Ledarens funktion och situation kommer att i första hand diskuteras.
Anledningen till att jag begränsar mig till "skolklassen" är att denna utveckling ligger nära till hands. Dessutom är man vanligen inte på sin vakt mot detta på samma sätt som en utveckling mot t ex "kafferep".

Skoltänkandet tillförs cirkeln dels genom ledare och material, dels genom att deltagarna själva är starkt påverkade av skola. Man har vanligen ingen respekt för den vardagliga inlärningen, som egentligen är studiecirkelns utgångspunkt. Även ramen för studiecirkelns verksamhet - in-

te minst statsbidragsbestämmelserna - innehåller inslag som kan leda studiecirkeln mot skola.

Som framgått av den tidigare framställningen spelar ledaren en central roll för hur studiecirkeln utvecklas. Det innebär i sin tur, att det är genom ledaren och hans/hennes agerande man kan skapa förutsättningar för att verksamheten ska närma sig studiecirkel.

I diskussionen kommer jag att belysa situationer och moment som kan vrida cirkeln bort från vad den är tänkt att bli. Det resonemang jag kommer att föra gäller naturligtvis inte alla cirklar utan de cirklar som spårar ur.
Jag vill här också påminna om projektets inriktning mot kortutbildade och studieovana deltagare.

Samtidigt vill jag upprepa min reservation i avsnitt 11.4, nämligen att jag inte hävdar att studiecirkeln skulle vara den enda tänkbara eller alltid lämpligaste studieformen. För vissa vuxenstuderande skulle t ex kommunal vuxenutbildning kunna vara ett mer passande alternativ. Men för andra deltagare kan studier med ämnesinriktning, uppläggning och omfattning som överensstämmer med studiecirklars vara det mest önskvärda. Samtidigt kanske inte alla av dessa deltagare upplever det centralt att t ex "den sociala sidan" tillgodoses. Det skulle här kunna vara motiverat med ett studiealternativ som i övrigt liknar studiecirkeln. Med den definition som givits i del II skulle detta emellertid inte betecknas studiecirkel.

29.5 Sammanfattning

Långt ifrån alla studiecirklar arbetar på det sätt, som ska kännetecknа studieformen, nämligen det gemensamma sökandet efter kunskap, där utgångspunkten är deltagarnas egna behov, intressen och förutsättningar. En vanlig avvikelse från detta ideal är mot en studiesituation, som kan betecknas skolklass och som utmärks av passivt mottagande elever. Även om deltagarna i denna situation får kunskaper, uppfylls endast en del av målsättningen med cirkelstudier, och det är inte säkert att de nya kunskaperna tillgodoser deltagarnas behov. Bidragande till denna utveckling är att såväl ledare som deltagare bär på skolans syn på studier, men även de yttre förutsättningarna för studierna, som definieras genom statsbidragsbestämmelserna kan medverka till en sådan utveckling.

30 STATSBIDRAG OCH STUDIECIRKEL

Eftersom statsbidragsbestämmelserna anger den ram inom vilken de flesta av dagens studiecirklar arbetar, är det naturligt att inleda diskussionen med att studera dem närmare.

30.1 Historik

Statsbidragen till folkbildning och studiecirklar har naturligtvis betytt mycket för att denna studiecirkelverksamhet har kunnat utvecklas och nå den omfattning den har idag[1/]. Statsbidragen betyder emellertid inte enbart ett ekonomiskt tillskott till verksamheten. Genom till statsbidragen förknippade villkor kan statsmakterna också påverka utvecklingen.
Som vi såg i del I kom de första statsbidragen till folkbildning vid sekelskiftet och avsåg föreläsningsverksamhet. Det utökades så småningom till att även omfatta bokinköp och biblioteksverksamhet.

Det var först i och med 1944 års utredning (redovisat i betänkande SOU 1946:68) som studiecirklarna fick statsbidrag. Med statsbidraget följde också en precisering av studieformen, vad avser i första hand den yttre ramen. Utredningens syn på studiecirkelstudier präglades emellertid av en viss tveksamhet när det gällde kvaliteten. Vissa krav uppställdes därför i fråga om ledarens kvalifikationer, i fråga om korrespondenskurser samt i fråga om studieplaner och grundböcker samt studietidens längd.
I propositionen 1947:204 betonade också departementschefen att "det studiearbete, som fick statsunderstöd, hade karaktären av verkliga studier".

Statsbidragsbestämmelserna har sedan setts över vid olika tillfällen, bl a genom 1960 års folkbildningsutredning[2/], som utmynnade i 1963 års Folkbildningskungörelse, som i stort sett utgör grundvalen för dagens cirklar. Någon genomgripande förändring av villkoren har emellertid inte skett sedan dess.

30.2 Förutsättningar för dagens studiecirkel

Ser vi till dagens situation och jämför studiecirkeln med andra studiealternativ borde det finnas goda möjligheter att förverkliga studiecirkeln. Jag har i del II, kapitel 10, redovisat den frihet statsbidragsbestämmelserna medger och kommer därför att här endast sammanfatta i punktform:

- studierna är frivilliga
- studierna kan behandla ämnen, som står deltagarna nära, dvs inte enbart traditionella ämnen
- inga centrala läroplaner förekommer, som i detalj preciserar studiernas innehåll

---

1/ se avsnitt 1.4
2/ redovisat SOU 1961:44

- deltagarna har frihet att själva välja passande studiematerial
- cirkeln har inga skyldigheter att inom en viss tid hinna behandla visst antal moment av studiematerialet eller kursinnehållet. Deltagarna kan själva leta och sovra i materialet och påverka uppläggningen.
- det ställs inga formella krav på ledaren

Vid en närmare granskning av bidragsbestämmelserna visar det sig emellertid att det finns en rad inskränkningar och villkor, som syftar till att slå vakt om studiernas kvalitet, men som samtidigt kan påverka cirklarnas arbete i riktning mot "skolklass". Den önskvärda förlängningen från vardagsinlärning till studiecirkel kan försvåras.

30.3 Bestämmelser för kvalitet

30.3.1 Studiematerial och studieplaner

Ur "Förordning om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet" (Aktuellt från SÖ, nr 1,1975/76):

> "Varje cirkeldeltagare skall ha tillgång till för cirkeln angivet studiematerial, som möjliggör enskilda studier mellan sammankomsterna.
> Undantag kan medges av förbundets studierektor och studierektors intyg skall bifogas närvarolistan.
> Studiematerialet skall ge en allsidig belysning av ämnet.
> Studieplaner och brevkurser skall endast behandla områden som är godkända för statsbidrag. De bör vara försedda med frågor och uppgifter som stimulerar deltagarna att pröva och självständigt ta ställning till viktiga sammanhang och principer och ge anvisningar om kompletterande läromedel.
> Studiematerialet skall vara godkänt av studierektor."
>
> (sid 16)

Cirkeln ska alltså arbeta utifrån en fastställd och godkänd studieplan eller godkänt studiemateriel. Dessa måste inte vara fastställda i förväg, utan kan diskuteras fram gemensamt vid den första sammankomsten. Det är emellertid mycket få cirklar som startar på det sättet, även om det förekommer. De allra flesta utgår i stället från ett färdigt förproducerat material.
Naturligtvis är detta många gånger synnerligen lämpligt. Studieplaner har i alla tider funnits till stöd för cirklarnas arbete. Vi kan emellertid inte bortse ifrån att detaljerade studieplaner och studiematerial också kan leda till negativa konsekvenser för arbetet i cirklarna.

Kännetecknande för cirkelstudier ska vara möjligheten för deltagarna att knyta an till sina behov m m samt att det ämnesmässiga målet under cirkelns arbete kommer att omprövas och förändras. Genom en i förväg i detalj preciserad studieplan kommer en stor del av denna möjlighet att strypas. Att utgå från ett problem och under studiernas gång i samspel med en ledare kunna plocka fram lämpligt studiematerial med hänsyn till händelseutvecklingen går inte. Vill en grupp människor utgå från ett problem och arbeta

med det, måste man börja med att utarbeta en studieplan med preciserade litteraturanvisningar för godkännande, dvs cirkeldeltagarna måste i stort sett i förväg veta lösningen på det problem eller problemområde man vill arbeta med för att just söka lösningar.
För detaljerade och hårt ställda krav på studiematerialet kan minska deltagarnas möjlighet att arbeta med materialet.

30.3.2 Studietiden

För att en studieaktivitet ska kunna kallas studiecirkel i statsbidragsbestämmelsernas bemärkelse krävs det att studierna omfattar ett visst antal timmar. Vidare är studiepassens längd och hur ofta man får studera, reglerat.

I statsbidragsbestämmelserna stadgas endast om en minimitid men i många fall kommer också denna tid minimitid att bli maximitid, t ex när studieförbunden bjuder ut sina cirklar är ofta studietiden preciserad till t ex 10 gånger a 2 timmar. Utifrån denna studietid fastställer man sedan avgiften för kursen, vilket gör det svårt att vid behov förlänga den. Denna låsta studietid kan sedan också komma att få konsekvenser för cirkelns arbetssätt. Både ledare och deltagare har ambitionen att hinna med "hela studiematerialet" under kurstiden.

Exempel på hur man hanterar denna situation har framgått i undersökningen av de tre UT MED SPRAKET-cirklarna, där man såväl i cirkel A som C delar upp tiden så, att ett halvt häfte gicks igenom vid varje sammankomst. Detta minskar i sin tur deltagarnas möjligheter att komma in på "sidospår", dvs andra frågor som är väsentliga för deltagarna. Oron att inte hinna med kursen, om man "spårar ur" breder lätt ut sig och ledaren kanske bryter diskussionen. Exempel på detta finner vi bl a vid utvärderingen av cirklar i kursen "Människor i samspel" (Euler m fl, 1970)

> "I cirkel B blev diskussionerna ytliga på grund av att cirkeln nästan uteslutande behandlade brevskolefrågor. Cirkelledaren i B avbröt deltagarna då diskussionen uppstod, med motivering att "det har vi inte tid med". (sid 176)

Vi vet dessutom[1/] att vuxna har svårt att ändra den arbetstakt som för dem är naturlig. Detta innebär i sin tur att den naturliga arbetstakten bör variera mellan olika cirklar beroende på deltagarsammansättningen - behov, förutsättningar, erfarenheter m m. Alla cirklar har inte t ex

---

1/ Se avsnitt 3.4.2. i rapport nr 3 inom projektet.

10 gånger a 2 timmar som den naturliga arbetstakten för att hinna igenom ett material.

En annan begränsning som denna minimitid innebär är att cirklar inte kan uppstå kring mindre speciella problem som inte kräver 20 timmars diskussion eller studier, alltså avstår man. I själva verket kanske 8 timmars diskussion leder till upptäckten av nya problem, som i sin tur kräver bearbetning, vilket i sin tur innebär att det ursprungliga problemet skulle kräva 32 studietimmar.

Jag vill här också anknyta till Rubenssons resonemang i "Rekrytering till vuxenutbildning" om hur man skulle kunna engagera kortutbildade och studieovana personer i studier:

> "Man behöver således pröva utbildningsmodeller som relateras till de presumtiva deltagarnas vardagssituation. I en del fall torde det vara tillräckligt att skapa möjligheter för de berörda att träffas för att diskutera och försöka lösa angelägna problem. I den situation som uppstår blir det i många fall säkerligen nödvändigt för gruppen att söka ny kunskap och kompletterande utbildning, vilket leder till ett naturligt samspel mellan teori och praktik." (sid 263)

Studier vars utgångspunkt ligger i vardagen, i tillämpningsaspekten, eller anknyter till en händelseutveckling kräver flexibilitet när det gäller studiematerial och sammanträdesform. Jag kan här exemplifiera med DFFG:s studieverksamhet, som belysts och diskuterats i rapport nr 2 inom projektet[1/].

30.3.3 Cirkelledare

Ur "Förordning om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet" (Aktuellt från SÖ, nr 1, 1975/76):

> "Vid godkännande av cirkelledare skall hänsyn tas till ledarens ämneskunskap, pedagogiska erfarenhet, allmänna lämplighet och förmåga att verka för den i 2 § förordningen uttalade målsättningen för folkbildningsarbetet. Därvid bör studiematerial och ledarens kvalifikationer avvägas i förhållande till varandra. Studieförbund skall föra förteckningar över godkända cirkelledare med uppgift om på vilka grunder ledarna godkänts." (sid16)

Visserligen stadgas att ledarens kvalifikationer ska vägas mot studiematerialet och att insikt i folkbildning måste finnas med. I praktiken förefaller emellertid "kvalitet" i många fall bli lika med "teoretiskt kunnig".

1/ "De förenade FNL-gruppernas (DFFG) studieverksamhet" (Eldh & Hermansson, 1974)

Detta framgår bl a av kartläggningen av ledare i ABF-undersökningen (Faith-Ell, 1972):

> "Av cirkelledarna har 35% högst åttaårig folkskola, och gymnasieutbildning eller högre har 20%. Ju yngre cirkelledaren är desto högre utbildning har han.
>
> Cirkelledare i språk har universitets- och högskoleutbildning i mycket högre utsträckning än ledare av andra ämnen. 47% av ledarna i engelska har sådan utbildning och 59% av dem som leder cirklar i andra språk. Största andelen ledare med enbart folkskola finns i samhälls- och rättsvetenskapliga ämnen (57%)." (sid 19)

Vi vet också att många ledare saknar erfarenhet av vuxenundervisning, studiecirklar resp folkbildning. Jag ska belysa detta med resultat avseende cirkelledare i engelska ur undersökningen "Beskrivning av deltagare och studieavbrott i kursen START. (S. Johansson, 1972):[1/]

Tidigare erfarenheter av att undervisa vuxna

	%
som cirkelledare i språk	29
" " " andra ämnen	17
" folkhögskolelärare	3
" lärare vid kommunal vuxenutbildning	6
" annat	8
ingen sådan erfarenhet	54

(sid 9)

Det förefaller som om studieförbunden vid rekryteringen av ledare betonar ämneskunnande på bekostnad av folkbildningsinsikt. Detta innebär att många ledare kan ha svårt att förstå deltagarna och deras situation på grund av stora skillnader i bakgrund. Vilka konsekvenser det kan få för studierna återkommer jag till senare i diskussionen.

30.4 Bestämmelser på ont och gott

Statbidragsbestämmelsernas primära funktion är naturligtvis att skydda studiecirkeln mot missbruk, dvs det ska handla om studier. Även om inte avsikten varit att göra studiecirklar till skolklasser finns det alltså i bestämmelserna inslag som ger associationer till skola och som i praktiken styr verksamheten i den riktningen. Att vi finner denna påverkan från skola i statsbidragsbestämmelserna är kanske inte helt förvånande. I den kunskapssyn som präglat och i stor utsträckning präglar samhället har skola och formella kunskaper/meriter alltid haft en hög status. Det märks för övrigt också i utannonsering av cirklar. Det är inte ovanligt

---

1/ Resultatet avser ledare vid studieförbundet Vuxenskolan

att det då talas om lektioner, lärare, undervisning, läroböcker. Medvetet eller omedvetet använder man sig av termer som inte hör hemma i folkbildningen. (se avsnitt 12.2)

Samhällets inställning understryks också av prioriteringen av skolämnen, de s k PRIO-cirklarna, till vilka extra stöd utgår.

Samtidigt som vissa inslag i bestämmelserna försvårar en förlängning av vardagsinlärning in i en systematiserad studiesituation fastslås också en stor frihet i studierna, som ska möjliggöra för deltagarna att själva forma arbetet efter behov, intressen m m (se avsnitt 2.3). I §3[1/] ges också möjlighet för utvecklingsarbete och nytänkande:

> "Det fria och frivilliga folkbildningsarbetets former och pedagogiska metoder måste ständigt omprövas och förnyas. Om tillämpningen av författning och anvisningar hämmar utvecklings- och försöksverksamhet, kan anordnare av studiecirkelverksamhet i samband med uppläggningen av verksamheten söka ändring i eller dispens från gällande bestämmelser hos tillsynsmyndigheten.
> I ansökan om sådan dispens eller dispens av andra skäl anges studieämne, tid för dispensens giltighet, motivering för dispensen och i förekommande fall uppgift om studiematerial."

30.5 Sammanfattning

Statsbidragen har möjliggjort för studiecirkelverksamheten att utvecklas och nå den omfattning, den har idag. Samtidigt som avsikten med statsbidragsbestämmelserna är att slå vakt om studieformens speciella karaktär kan denna precisering av studiernas utformning medverka till att studiecirklar utvecklas i riktning mot skolklass.
Genom krav på studieplaner och studiematerial, kvalitet hos ledaren samt studietid kan anknytningen till deltagarna och deras situation försvåras.

1/ Se "Aktuellt från SÖ, nr 1, 1975/76"

31 DELTAGARNAS PÅVERKAN PÅ STUDIERNA

31.1 Studierna ska utgå från deltagarna

Utgångspunkten för cirkelstudier är att de ska utgå från och formas av deltagarna själva. Detta är också inskrivet i bidragsbestämmelserna:

> "Att bildningsarbetet är fritt och frivilligt innebär bl a att deltagandet sker frivilligt och att deltagarna inom ramen för gällande bidragsbestämmelser kan medverka vid valet av ämne, planering och uppläggning av arbetet."
>
> (Ur SÖ:s anvisningar till SFS 1963:463 1§)

"...kan medverka ..." ABF går längre och ger uttrycket "fritt och frivilligt" i sina grundsatser bl a följande innebörd:

> "Deltagarna i studiecirklarna ska ha ett verkligt inflytande på studiernas innehåll och på arbetsformerna. Fri bildningsverksamhet innebär också ett oberoende av fastställda kursplaner, som gör att studierna smidigt kan anpassas till deltagarnas intressen."
>
> (Ur "ABF-kunskap" (Material vid M1-utbildningen[1/]),sid 3)

Ytterligare ett steg går Torbjörn Stockfelt i sin presentation av studiecirkeln:

> "I (åtminstone den ideala) studiecirkeln är målpreciseringen genomgående en del av processen. Deltagarna i studiecirkeln har givetvis haft något skäl att bilda cirkeln, gemensamma intressen, gemensamt upplevda brister i sina kunskaper o d, men även om detta ger visioner om vad man ska komma fram till, finns inte målet som en beskrivbar realitet. Det kanske inte ens blir det under studiecirkeltiden, för eftersom målbeskrivningen är en del av processen förändras målet kontinuerligt. Möjligen kan sägas att den ideala studiecirkeln har början men inte slut. Deltagarna i den omformulerar kontinuerligt sina skäl att delta och får därigenom kontinuerligt nya skäl och en förändrad verksamhet."
>
> (Ur Stockfelts manus till artikel om studiecirkeln i Utbildningstidningen. Beräknad publicering: sommaren 1976)

Om vi ställer dessa i princip eniga citat mot det faktum att de flesta studiecirklar arbetar utifrån ett i förväg fastställt studiematerial, framstår det som synnerligen angeläget och t o m nödvändigt att deltagarna själva påverkar uppläggning och innehåll i studierna. De centrala kurserna kan omöjligen passa alla deltagare och cirklar. Även om ledare och deltagare kan och ska göra en så bra anpassning som möjligt av ämnet till deltagarnas bakgrund och behov och även om materialet är så utformat att det via

---

1/ M1: Första steget i ABF:s metodutbildning

arbetsuppgifter och övningar kan tillgodose olika behov och intressen hos deltagarna måste löpande prioriteringar och val ske för att passa aktuella behov m m.

Detta resonemang understryks ytterligare av resultat från Rubenssons forskning:

> "Man kan ifrågasätta om inte utbudet, inte bara inom den kommunala vuxenutbildningen, utan också inom studieförbunden - trots deras frihet och stora flexibilitet i fråga om studiernas innehåll och uppläggning - är alltför styrd av en ämnesindelning, som utgår från traditionell skolutbildning. Ämnesindelningen blir i många fall onaturlig och överensstämmer inte med tron på att utbildning skall utgå från deltagarnas livssituation."
>
> (Ur "Rekrytering till vuxenutbildning", sid 260)

I vilken utsträckning påverkar då deltagarna själva uppläggning och utformning av studierna?

31.2 Deltagarna påverkar i liten utsträckning

I samband med den tidigare redovisningen av olika undersökningar, bl a UT MED SPRÅKET (se avsnitt 26.5) kunde vi se att deltagarna endast i begränsad omfattning hade påverkat verksamheten.

Andersson m fl (1970) har i rapporten "Möjligheter för deltagare i studiecirklar att påverka studierna enligt skolöverstyrelsens anvisningar" redovisat en undersökning av studiecirklar med samhällsinriktning i fyra studieförbund. Undersökningen gav vid handen att deltagarnas möjlighet till påverkan i stort sett inskränker sig till detaljfrågor inom ramen för studieplanen. Vi ska här då också notera att det gäller ämnen, där man tror att deltagarna har stor möjlighet att påverka.

I ABF-undersökningen (Faith-Ell, 1972) ställdes till deltagare som avbrutit sina studier frågan: "Diskuterade man hur man skulle arbeta i cirkeln?" 38% svarade att man diskuterat arbetet i mycket eller ganska stor utsträckning medan 47% svarade att man diskuterat arbetet i liten utsträckning eller inte alls.

Innebär detta att deltagarna är nöjda med utbytet av studierna eller att man inte har några synpunkter?

Som exempel kan här väljas Musikcirkelundersökningen (se avsnitt 22.5) Vi fann att deltagarna vid sammankomsterna inte hade många synpunkter på studiernas uppläggning och innehåll. Enskilt, dvs vid intervjuerna, visade det sig emellertid att man hade åtskilliga synpunkter och förslag på hur cirkelarbetet skulle kunna resp borde utformas. Detta förde man emellertid inte fram i cirkeln.

Samtidigt har vi emellertid funnit vid samtal med deltagare att man är medveten om möjligheten till påverkan. Man upplever också att man i cirklarna får påverka, men man vet inte när och hur man skulle göra det. Det understryker hur angeläget det är att förutsättningar för deltagarnas påverkan aktivt skapas i studiesituationen.

Visserligen måste vi skilja mellan deltagare som är studieovana och deltagare med studieerfarenhet och vilken kunskapsnivå de befinner sig på men oavsett vilken kategori man tillhör måste vi konstatera att det rent psykologiskt kan vara svårt att påverka. Man måste besitta mycket självförtroende och kunskap för att våga hävda sig mot ett pedagogiskt utformat studiematerial och en i många fall ämneskunnig ledare.

Vissa ämnen har så hög status att man inte överhuvud taget vågar välja/påverka/tycka - man har helt enkelt för stor respekt för ämnet. Jag tänker då på ämnen av typ matematik, språk etc, dvs gamla skolämnen. Genom att man förknippar dem med skola är också relationen till material och ledare given:

> "Frågar man människor i studiecirklar: "tycker du att cirkeln gav vad du hade väntat dig" så får man väldigt ofta höra - "nej, inte alls. Jag hade väntat mig att jag skulle få lära det och det och det." - "Sa du det till läraren?" - "Nej, det kunde jag väl inte säga."
>
> (Per Ebbe Persson i "Kunskap, insikt, frigörelse",sid 209)

31.3 Deltagarna medverkar till "skolklass"

Av samma orsak som att man inte framför krav och önskemål påverkar man emellertid cirkelverksamheten på ett annat sätt, nämligen mot skola och undervisning. Många deltagare har den uppfattningen att det är från ledaren verksamheten ska utgå. Det kan ske genom att deltagarna ber att ledaren ska förmedla kunskaper på ett snabbt och effektivt sätt. Har då ledaren bristande folkbildningserfarenhet eller är osäker är det lätt att han/hon ger vika.
En annan utveckling är att ledare och deltagare i ömsesidig påverkan glider in i en lärare - elev - relation.
Ytterligare en utveckling, som kan medföra att deltagarna passiviseras är, att dessa alltid instämmer i ledarens förslag och synpunkter.

Risken att deltagarna påverkar studierna mot "kafferep" är sannolikt mindre än risken att det blir skola. Deltagarna har i de flesta fall ytterst kommit för att få kunskaper, även om gemenskapsmotivet är starkt uttalat.

Detta innebär att deltagarna är speciellt på sin vakt mot en studiesituation som inte ger kunskapsmässigt utbyte.

Den centrala frågan blir alltså: Hur ska förutsättningar skapas för en studiesituation som utgår från deltagarna och bygger på deltagarnas egen aktivitet? Hur ska ledaren agera för att undvika en lärarroll?
För att kunna diskutera detta måste vi emellertid först studera deltagarnas inställning och förväntningar närmare samt hur ledarna möter deltagarna.

31.4 Sammanfattning

Studiecirkeln bygger på att deltagarna själva ska forma studierna. I praktiken visar det sig emellertid att de endast i begränsad omfattning gör det, trots att de i vissa fall har önskemål och synpunkter.

Orsaken till detta kan vara en osäkerhet hos deltagarna om hur ocn när man framför sina synpunkter. För deltagarna är det inte heller naturligt att bestämma om studiernas uppläggning och innehåll. I den bild man bär på av studier intar ledaren den centrala rollen. Det är från denne verksamheten ska utgå.

32 DELTAGARNA INFÖR STUDIECIRKELN

32.1 Vardagsinlärning och studier

Det är betecknande för många studiecirklar att medan deltagarna samlas så är diskussionen ofta livlig för att avta då ledaren kallar till studier - "Jaha, ska vi börja då". När sedan kaffepausen kommer stiger ånyo aktiviteten, deltagare som varit tysta under det första studiepasset börjar prata och fråga och tar då ofta upp saker som har med ämnet och studierna att göra. I vissa fall kanske man frågar om saker man inte riktigt förstod eller talar om något man har kommit på och vill dela med sig av. När sedan pausen är slut och studierna återupptas sänker sig "allvaret" över de församlade igen. Då sammankomsten är slut intensifieras samtalet på nytt.

Detta är naturligtvis inte en beskrivning av samtliga studiecirklar men jag tror att många ledare och deltagare känner igen bilden. Utan att direkt ha redovisat detta i någon rapport har vi inom projektet i samband med våra undersökningar ofta mött denna situation. Varför tystnar deltagarna när samvaron kallas studier? Den allmänna aktiviteten under t ex kaffepausen byts mot en samvaro som kännetecknas av initiativ från ledaren?

Deltagarna förknippar studier med en situation där man blir ledd till kunskaper. Däremot förknippar man sällan studier med vardagsinlärning. För att kunna förstå detta måste vi ta hänsyn till deltagarnas erfarenheter och upplevda förutsättningar för studier.

32.2 Motiv för cirkelstudier

Motiven för att delta i cirkelstudier har belysts i olika undersökningar[1/], varför jag här endast ska konstatera att deltagarna främst kommer för att a) skaffa kunskaper, b) få kontakt med andra människor.
De kunskaper man söker förefaller emellertid inte primärt ha med karriär och fortsatta studier att göra. Det framgår bl a av ett resultat från FÖVUX-utredningen, där man undersökt deltagarnas intresse för betyg eller intyg:

1/ Se t ex FÖVUX-utredningen, "Studiecirkel 1970" (R.Johansson, 1973), "ABF-undersökningen" (Faith-Ell, 1972)

Tabell 3.14 Deltagarnas önskemål om betyg eller intyg, procent

Kategori	Önskar betyg %	Önskar intyg %	Vet ej %	Önskar varken betyg eller intyg %	Totalt Absoluta tal	Totalt %
Tidigare FÖVUX-deltagare	19	34	8	40	73	100
De som tidigare inte ville delta i FÖVUX	10	29	10	52	48	100
Skiftarbetare inom industrin	17	34	11	39	81	100
Personal med schemalagd arbetstid inom vårdsektorn	12	42	9	37	87	100
Hemarbetande kvinnor	23	43	4	30	116	100
Anställda vid skyddade verkstäder	16	32	12	40	79	100

(SOU 1973:9, sid 158)

När vi studerar denna tabell ska vi också ha i minnet att de tillfrågade deltagarna studerar "kompetensinriktade" ämnen - svenska, matematik, engelska resp samhällskunskap.
Resultatet torde kunna tolkas så att det väsentliga för flertalet deltagare är att få användbara kunskaper; kunskaper som går att använda i den egna livssituationen.

Kontaktmotivets betydelse för att engagera sig i cirkelstudier framgick bl a tydligt i "Studiecirkel 1970" där man som svar på frågan "Varför bedriver Ni för närvarande studiecirkelstudier" fann att motivet "Jag vill ha kontakt med andra människor" samlat de högsta svarsfrekvenserna. Man följde också upp detta svar med en speciell fråga om hur väsentlig kamratsamvaron var för cirkelstudierna och fann då mycket höga svarsfrekvenser för alternativet "mycket väsentlig". Det visade sig sedan vid en mer detaljerad analys att särskilt deltagare med folkskola eller yrkesskola oberoende av ålder och kön starkt betonade detta skäl.

Ett annat skäl att välja studiecirkel var att deltagarna uppfattade studieformen som effektiv. Detta framgår bl a av "Studiecirkel 1970" samt undersökningen "Studieintresse och studiemotiv hos vuxna" (Törnqvist, 1954). Däremot framgår det inte lika tydligt varför man upplever cirkeln effektiv. Vi har tidigare kunnat konstatera att deltagarna har en mycket oklar uppfattning om vad studiecirkelstudier egentligen innebär. Hur väl presenteras egentligen studiecirkelns arbetssätt i samband med rekrytering av deltagarna?

32.3 Rekryteringen

Hur deltagarna möter studiecirkeln i samband med rekryteringen kan illustreras med följande exempel om musikcirklar.

De flesta deltagarna i musikcirklar rekryteras via prospekt (broschyrer och studieprogram). Enligt Statsbidragsbestämmelserna ska:

> "Informationen om studiecirklar på det estetiska området bör ge tydliga upplysningar om cirkelns innehåll.... Informationen bör alltså inte ge deltagarna en förhands uppfattning om att verksamheten endast syftar till tillverkning av föremål eller enbart teknisk inlärning."
>
> (Ur Aktuellt från SÖ, nr 11 1974/75, sid 10)

Hur kan det då se ut i praktiken? (Samtliga nedan citerade studieprogram är från ABF:s lokalavdelningar i Stockholmsområdet):
I ett av ABF:s studieprogram för våren 1975 står under rubriken "ABF:s musikskola" (f ö den enda allmänna information som programmet ger om musikcirklar):

> "Undervisningen sker individuellt såväl som i grupper. Deltagarna måste ha tillgång till instrument för övning mellan lektionerna."

Detta kan lätt ge intrycket, att det förekommer musiklektioner med endast ledare och en deltagare närvarande i rummet, vilket ju är fel[1/]. Cirklarna kallas också kurser i programmet.

I ett annat av ABF:s studieprogram står under rubriken "Gitarr":

> "Den nya musikpedagogiken visar att man lättare och fortare lär sig hantera gitarren om man får undervisning i grupp."

Här betonas visserligen gruppens fördelar, men av vilket skäl? Jo att man lättare och fortare lär sig hantera instrumentet. Övningen i samspel,

---

1/ Minst tre deltagare inkl ledaren måste alltid vara närvarande vid sammankomsten, för att cirkeln ska få statsbidrag.

rytmer, den allmänmusikaliska orienteringen, kort sagt allt det som inte direkt har med färdighetsträningen att göra håller man inne med.

Följden av detta (och det gäller inte enbart musikcirklar) måste bli att åtskilliga deltagare kommer till cirkeln med en oklar och i vissa fall direkt felaktig uppfattning om vad som kommer att hända. Det är dessa deltagare som tillsammans med ledaren ska försöka bedriva cirkelstudier.

Jag ska stryka under detta resonemang med ett resultat ur "Undersökning av estetiska cirklar inom Studieförbunden" (S. Johansson, 1974). I denna undersökning uppgav ca 50% av deltagarna, att de inte fått någon information om vad en studiecirkel innebär. Av dem som svarade att de fått information uppgav de flesta att de fått den vid första sammankomsten.

I samband med rekryteringen ägnas alltså studieformen mycket liten uppmärksamhet. I stället understryks (helt naturligt) den kunskapsmässiga delen av studierna. Då deltagarna anmäler sig till en cirkel köper man en kurs. Man köper i princip färdiga kunskaper - ett färdigt studieresultat. I de flesta fall sker detta i form av att man köper ett färdigt kursmaterial, i andra fall en färdighet som garanteras genom ledaren, t ex pianocirkel. Därmed är man redan från början i underläge genom att man i de flesta fall har anmält sig till något som har anordnats och iordningställts av personer, som kan och vet. Det är nästan aldrig deltagarna själva som har tagit initiativ till utformning av och innehållet i studierna.
Man köper alltså inte studierna i form av "kom och lär dig tillsammans med andra", "kom och utveckla dig personligen", "kom och lär av andra deltagare", osv. Man bjuder inte ut studiecirklar med betoning på deltagarnas egna resurser eller studieformen.

Det förekommer emellertid studieprogram, där musikcirklar ges en klarare deklaration. Några exempel:

> "Vår musikundervisning sker i grupper enligt moderna metoder och syftar till att ge deltagarna både instrumentaliska och allmänmusikaliska kunskaper. (I pianogrupperna kommer förutom piano även rytm- och klanginstrument till användning vid de gemensamma övningarna.) Deltagarna måste ha tillgång till instrument för övningarna mellan sammankomsterna, men grundmeningen är, att man skall lära sig spela tillsammans med andra och på så sätt alltid ha roligt med musik."
> "De moderna pianopedagogerna upptäcker allt mer de möjligheter gruppundervisningen ger - man kan öva notläsning, uppleva sambandet ton-not, stimulera den musikaliska fantasin på ett annat sätt när man arbetar i cirkel än när man får individuell undervisning."

32.4 Garanterade kunskaper

Eftersom deltagarna i samband med rekryteringen i många fall inte fått någon klar uppfattning om cirkelstudier, innebär detta att den bild av studier som deltagarna bär på fortfarande präglas av skolans upplägg-ning av studier.
Deltagarna vill lära sig effektivt att få användbara kunskaper. För många är det lika med att få del av de färdiga kunskaper som ledaren har och som materialet innehåller.
Av t ex rapporten från FÖVUX:s andra försöksår (SOU 1973:9) framgår att deltagarna angav som en av ledarens viktigaste egenskaper:

> "att vara kunnig även utanför kursboken och väl förberedd samt att på ett klart sätt kunna förmedla kunskaper till deltagarna." (sid 91)

Formen för hur man får del av denna information är också en garanti för kvaliteten. Att ledaren lär ut och leder studierna garanterar att man inte kommer snett och att man verkligen lär sig:

> "Hon ville ha en mer gammaldags undervisning. Enligt henne var det en allmän irritation hos deltagarna, att de inte lärde sig tillräckligt....Om igen underströk hon att det skulle sägas ifrån mer bstämt av ledaren, att det skulle vara läxor."
>
> (Ur en intervju med START-deltagare i "Studieavbrottsundersökning"; se kap. 18)

Vem ledaren är och hur han/hon uppträder kan förstärka resp försvaga deltagarnas lärarkrav. Bara det faktum att ledaren är ämneskunnig kan få deltagarna att känna sig osäkra/okunniga. Det ligger"i luften" att falla in i en lärar-elev situation.

Krav på att leda cirkeln och stå för initiativet ställs emellertid också på kamraten som blir ledare, även om han/hon inte besitter kunskaper för att undervisa. Lösningen i detta fall för ledaren kan då lätt bli att behålla vissa lärarbeteenden, bestämma uppgifter o s v, men att då det gäller det kunskapsmässiga knyta verksamheten hårt till studiematerialet. Exempel på en sådan händelseutveckling har vi sett i samband med genomgången av undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening" och gällde då cirkeln i "Att bryta det sociala arvet". (Se kap. 21)

32.5 Orkar bara ta emot

Att bli undervisad är inte bara en garanti för att man lär sig. Det är också bekvämt. Vi vet att många deltagare bedriver sina cirkelstudier under be-

svärliga yttre omständigheter - tröttande arbete, lång resväg o s v. Man kanske helt enkelt inte orkar engagera sig. Det är bekvämare att bli matad med färdiga kunskaper. Möjligheterna att hinna och kunna förbereda sig är för många begränsade, men man kommer ändå och vill naturligtvis gå från sammankomsten med nya kunskaper. Studiecirkel förknippas dssutom ofta med "att koppla av."

32.6 Har betalt för kunskaper

En faktor vars styrande effekt kanske är undervärderad är kursavgiften. I studiecirkeln hamnar vi i den situationen att deltagarna först ska betala en avgift och sedan möta en ledare som föreslår att deltagarna ska lära varandra samt tala om vad de vill veta. En naturlig reaktion hos deltagarna kan då bli: Vi har betalat för att få kunskaper. Nu ska ledaren göra rätt för dessa pengar och se till att ge oss kunskaper.

32.7 Liten tilltro till de egna resurserna

Deltagarnas starka tilltro till ledarens och studiematerialets kunskaper har också sin förklaring i hur man upplever sin egen förmåga och erfarenheter/kunskaper.

> "Alldeles för många med 6-7-årig skola tror att de är dumma. Ber om utsäkt att de finns till. Ber om ursäkt för att de inte pratar som akademiker mer eller mindre. De ber inte om ursäkt med ord utan genom tystnad. De slår ner blicken fast man vet att de skulle kunna svara en med de allra finaste och klokaste svar som finns i en viss situation, men de svarar inte. De utplånar sig själva."
>
> (Ur intervju med Per Ebbe Persson. Art. i "Kunskap, insikt, frigörelse", sid 208)

Låginkomstutredningen visade att åtskilliga svenskar (uppskattat antal drygt en miljon vuxna) är "politiskt fattiga", dvs de har svårt att hävda sina krav och bevaka sina intressen[1/]. Perssons uttalande konkretiserar denna oerhört betydelsefulla statistik.

Denna underlägsenhetskänsla hos många deltagare - bristande tilltro till egna förmågan och erfarenheterna/kunskaperna - medför en oro och osäkerhet inför studierna.

1/ Se kapitlet "Politiska resurser" (Sten Johansson; 1971). Se också avsnitt 3.1.2 i rapport nr 5 inom projektet - "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II B. Matematik på nytt; Ut med språket; Start" (Byström, 1975)

Jag har tidigare redovisat tydliga exempel på detta och det är ingen tvekan om att denna känsla av osäkerhet och rädsla inför studierna betyder mycket för vad som kommer att hända under cirkelstudierna.
Av t ex "Studieavbrottsundersökningen" framgår att deltagare kan vara rädda för varandra och för ledaren - rädda att göra bort sig. Dessutom kan man vara rädd att misslyckas i studierna. För deltagarna är det däför viktigt att finna trygghet i studiesituationen.

32.8 Trygghet i ledaren

Då ledaren spelar en central roll i deltagarnas bild av studier är det naturligt att det i första hand blir ledaren som får stå för tryggheten i studierna.
Detta understryks ytterligare av att ledaren på sätt och vis är det största hotet i studiesituationen. Ofta har dåliga erfarenheter i en tidigare skolgång förknippats med läraren:

> "I skolan var jag inte ens med i sången. Vi hade en musikdirektör, som gav oss en sång var att sjunga. Vi var 30 stycken och stod på rad och fick sjunga en och en. När han kom till mig, sa han: 'Tyst nu, skall ni få höra en som är totalt omusikalisk.' Efter det var jag inte med i sången."
>
> (En deltagare i pianocirkel. Se rapport nr 10, sid 24)

För deltagarna blir det därför centralt att ledaren i stället ska ge trygghet och hjälp. Det var också vad deltagarna i FÖVUX:s andra försöksår satte som främsta krav på en cirkelledare:

> "Ungefär en tredjedel av deltagarna framhöll egenskaper, som innebär förståelse och tolerans gentemot cirkeldeltagarna. Denna typ av egenskaper var främst sådana som skaper trygghet i cirkelsituationen och hjälper den enskilde deltagaren från känslor av osäkerhet och stress. Framför allt personalen med schemalagd arbetstid inom vårdsektorn och de hemarbetande kvinnorna ansåg i stor utsträckning att sådana egenskaper var väsentliga hos en cirkelledare."
>
> (Ur SOU 1973:9, sid 91)

Deltagare betonade också nödvändigheten av att cirkelledaren uppträdde demokratiskt, behandlade alla lika och inte höll sig utanför gruppgemenskapen.

32.9 Trygghet i studieformen

Att deltagarna känner igen sig i en undervisningssituation - det ger trygghet. En annorlunda uppläggning förvirrar.
Det finns också en annan trygghet i "förmedling av kunskaper". Har man dåligt självförtroende kan det vara obehagligt att själv ta ställning. Det är tryggare att någon talar om hur det ska vara. Det är också tryggt att sitta och ta emot kunskaper - risken att göra bort sig minskar:

> "Själv var hon så rädd att gå till kursen första gången att hon ringde upp ledaren och bad henne att inte ställa några frågor under tre veckor till henne."
>
> (Ur rapport nr 1, sid 62)

För många deltagare (främst i "skolämnen") gäller det nu också att lyckas med något som man tidigare inte klarat. Man kanske vill visa för sig själv och andra att man kan lära. Även i detta fall kan en lärare och en skolsituation bli en slags garanti. Genom lärarledd undervisning upplever man att man får kunskaper (även om de kanske inte passar individen). Det skulle möjligen kunna vara en förklaring till att t ex så många MATEMATIK PA NYTT-deltagare kräver att få träna att räkna[1/]. Det var det man inte lyckades med i skolan. Med en undervisande ledare kan den osäkre nå tillfredsställelse genom att lösa uppgifter hemma och sedan i studiesituationen kontrollera att han/hon gjort rätt med hjälp av vad kamrater och lärare säger och på så sätt får en utvärdering av att han/hon lär.

32.10 Att lära tillsammans

Deltagarna önskar inte spontant en studieform som bygger på och utgår från en gemenskap bland deltagarna och ett gemensamt arbete. Till att börja med beror detta naturligtvis på att man inte har klart för sig hur en sådan studieform skulle se ut. Dessutom är det en följd av deltagarnas uppfattning om de egna resurserna. Har man ingen tilltro till sina egna kunskaper tror man nog inte heller att deltagarna ska kunna ge varandra något.

1/ MATEMATIK PA NYTT; Kurs i vardagsmatematik för studieovana kortutbildade deltagare. (Se kap 2 i rapport nr 5.)

De studier man minns byggde inte på att man hjälptes åt. Samarbete kallades fusk. I andra former av samarbete kunde det finnas inslag av nedvärdering: "Hjälp Kalle - han klarar inte det här!"
En deltagare i "Musikcirkelundersökningen" formulerade inställningen till att hjälpas åt på följande sätt:

> "Vår generation har nog svårt att ta emot och rätta sig efter påpekanden från gruppmedlemmarna. Man skall ha dem från ledaren"
>
> (Ur rapport nr 10, sid 108)

Men samtidigt har vi tidigare konstaterat att ett starkt skäl för cirkelstudier var kontaktmotivet; att få vara tillsammans med andra, att träffa andra människor.
En studiesituation av typ "skolklass" utesluter emellertid inte samtal med varandra och under alla förhållanden sker det före och efter sammankomsten samt i samband med kaffepausen.
Kontaktmotivet kommer i visst underläge från början genom betoningen av kunskapsmotivet i samband med rekrytering osv. Det får i många fall bli något som kommer med på köpet, inte utgångspunkten för studierna. Men samtidigt har det också framhållits av deltagarna i olika undersökningar (se t ex Musikcirkelundersökningen) hur högt man värderar kontakten med andra. I de fall cirkelns arbete byggt på gemenskap och att arbeta tillsammans har detta också speciellt betonats och uppskattats av deltagarna.

Gemenskapens betydelse för cirkelstudier kan också illustreras med hjälp av ett resultat ur "Musikcirkelundersökningen" avseende studierna i en pianocirkel:

> "Att både ledare och deltagare i så hög grad nämner gemenskap, kamratskap, avslutningsfester och liknande kan kanske ge intryck av att detta är ett kafferep eller en kamrattträff mera än en pianocirkel. Att gemenskapen kommer i första hand och pianospelandet blir mindre viktigt. (Flera vill t ex fortsätta i cirkeln under förutsättning att de andra också gör det.) Jag tror att det är tvärtom. Just därför att man har sådan fin kontakt blir det mycket pianospelande och man vågar gå in för det utan att känna sig dum eller riskera att göra bort sig. En förutsättning (speciellt om man anser sig "dålig" och omusikalisk från början) för att man skall våga satsa på att spela och komma någon vart är, att man är trygg i gruppen."
>
> (Ur rapport nr 11, sid 37)

32.11 Studiematerialets betydelse

I den bild deltagarna har av studier intar studiematerialet en central plats, vilket också understryks i samband med rekryteringen.
Helst ska materialet gås igenom sida för sida, uppgift för uppgift utan att något hoppas över. Att komma fram i materialet är för många det direkta måttet på studieframgång och på att man lär sig.

Vissa material är från början indelade i kapitel eller avsnitt som direkt kan kopplas till antalet sammankomster. I ett material med t ex 10 kapitel kan det uppfattas naturligt att behandla ett kapitel per gång. (Ibland förekommer också anvisningar i materialet av typen "materialet är planerat för 10 x 2 tim").
En sådan avsnittsindelning ger trygghet. Man vet hur mycket man ska göra vid varje sammankomst, vilket ger stadga i studierna. Man får uppleva att man kommer framåt, men samtidigt kanske denna disposition inte är den naturliga i varje cirkel. Att deltagarna har svårt att påverka studier har tidigare understrukits och detta gäller också när man måste välja i materialet för att kanske hinna med ett kapitel vid en sammankomst. Följden kan bli att det inte i första hand är deltagarnas behov som avgör vad som behandlas.

Det innebär i sin tur att om studiematerialet i sin utformning och sitt innehåll har allt för många inslag som påminner om skola är det lätt att studiecirkeln halkar in i en lärare - elev relation.

Till att börja med måste man förändra ämnet så mycket att deltagarna inte direkt känner igen det som ett skolämne. Ligger kursen för nära "basämnet" är risken för stor att man återfaller.
Här kan ämnesvalet och t o m namnet på kursen spela en central roll. Låt mig exemplifiera genom kurserna MATEMATIK PÅ NYTT och UT MED SPRÅKET.
Båda hade samma utgångspunkt; att vara praktiska vardagsnära kurser för vuxna. I fallet UT MED SPRÅKET lyckas man finna ett namn som inte gav direkta associationer till svenska och svenskundervisning, vilket i sin tur kan ha möjliggjort för cirklarna att välja högst skiftande arbetssätt och inriktning beroende på intressen m m. I fallet MATEMATIK PÅ NYTT kom ordet Matematik med i titeln på kursen, varvid naturligtvis många deltagare kom att se kursen som en kurs i räkning, vilket i sin tur ledde till att många studiecirklar utvecklades mot skolklasser. Med ett annorlunda namnval skulle möjligen en del av dessa cirklar ha kunnat få en annorlunda utformning.

32.12 Studiemiljöns betydelse

Men studierna påverkas också av yttre faktorer, såsom studiemiljön.

> "De som bedriver studierna i ett ordinärt rum visar i alla huvudgrupperna avgjort högre trivsel än de som håller till i ett klassrum, föreläsningssalar eller andra slags lokaler. I ett vanligt rum, där deltagarna är samlade runt ett bord, har ansikte-mot-ansikte-kontakt, uppstår tydligen en mer tillfredsställande interaktion och bättre kontakt mellan medlemmarna än vid övriga rumsliga arrangemang"
>
> (Ur: Törnqvist "Studieintresse och studiemotiv hos vuxna", sid 189)

Att deltagarna trivs är naturligvis en förutsättning för att cirkelstudier, där alla bidrar och är aktiva, skall komma till stånd. Studiemiljön kan emellertid också ha betydelse för vilka associationer man får när det gäller studier.

Jag ska exemplifiera med ett citat ur rapporten "På väg mot en annorlunda cirkelledarutbildning". Intervjun görs med en cirkelledare i engelska:

> "Jag (intervjuaren) tycker själv, att det händer rätt ofta att deltagarna vill att det ska bli en skola i stället för en cirkel.
>
> Ja, det är riktigt. Tyvärr jobbar jag då och då i ett vanligt klassrum i en skola. Där vill jag helst möblera om, så att det är klart när jag kommer. Men tyvärr, en del vill ha det som ett klassrum. 'Vi kan väl sitta som vi satt i skolan.' Och så sitter de där på rad och ser enbart ryggtavlan på varandra - och jag framme vid katedern, dessutom på ett podium. Jag har aldrig trivts där, kanske mest p g a att det blir alltför "skolaktigt".
>
> Ja, vad gör du när sådant inträffar?
>
> Ja,vad kan man göra - de är eniga och vill sitta så där. Jag brukar säga, att jag tycker det är trevligt, att vi kan se varandra - men 'De ser väl oss', säger de. 'Ja visst gör jag det - men det vore väl bra om ni såg varandra med...' . 'Det är inte nödvändigt det' säger de" ... (Ledare H, sid 47)

Ett alternativ som ibland förekommer t ex och i synnerhet vid samhällsengagerande cirklar är "hemma hos". Vi har vid samtal med deltagare bl a i cirklar i "Solidaritet för trygghet" funnit exempel på vardagsinlärningens övergång i studier som underlättats av miljön:

> "Träffar i hemmiljö är bäst. Det är ganska skönt att gå hem till någon och "kursa"på kvällen. Det blir mera känslan av kamratskap, där man arbetar för något gemensamt än en "ren" studiesituation".
>
> (Ur rapport nr 1, sid 140)

En historisk återblick visar också på en bild som inte stämmer med dagens skollokaler. Från början (vid sekelskiftet) träffades man i informella miljöer kanske i hemmen men så småningom i lokaler av typ Folkets hus. Från skollokaler var man utestängd.

Det finns emellertid också faror i att som informell miljö välja "hemma hos". Jag kan här som exempel erinra om händelseutvecklingen för cirkeln "Att bryta det sociala arvet" i undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening", nämligen studiemiljön vid den kritiska tredje sammankomsten. Vid detta tillfälle kom en inledande samvaro med kaffedrickande och samtal om "ditt och datt" sedan inte att kunna övergå i studier.
(Se avsnitt 21.4.3)

32.13 Sammanfattning

Deltagarna förknippar i liten utsträckning studier med vardagsinlärning och att lära tillsammans med andra. Vad studiecirkeln är tänkt att vara klargörs ej heller i samband med rekryteringen.

Deltagarna kommer därför till sina cirkelstudier med en förväntning att få del av kunskaper. Detta understryks av att man har betalt en kursavgift - man har köpt en färdig kurs och därmed också, på sätt och vis, ett färdigt studieresultat. Deltagarna vill få del av ledarens kunskaper och under alla förhållanden är det han/hon som ska garantera att man inte kommer snett i studierna. Deltagarna har liten tilltro till de egna resurserna, en inställning som kan förstärkas om ledaren är välutbildad.

Deltagare väljer att studera i cirkel också av det skälet att man vill träffa andra människor. Många deltagare är samtidigt rädda och osäkra inför att börja studera. Man kan vara rädd för att göra bort sig, att misslyckas i studierna. Man kan vara rädd för ledaren och övriga deltagare. Det är därför naturligt att deltagarna söker trygghet. Den tryggheten söker man framför allt i relationen till ledaren, inte i gemenskapen med kamraterna. Samvaron med övriga deltagare tillgodoses i anslutning till studierna inte primärt under dem. Om man emellertid får uppleva en studiesituation som bygger på gemenskap och allas aktivitet är det något man speciellt framhåller efteråt, men man skall inte förvänta sig att deltagarna spontant önskar denna studieform.

33 LEDARNA INFÖR STUDIECIRKELN

33.1 Vad ledarna vill

Oavsett ledarnas bakgrund förefaller de flesta ledare intresserade av sin uppgift och har en positiv inställning till deltagarna. Få ledare tar uppgiften endast för pengar, vilket kan belysas med följande tabell ur "ABF-undersökningen":

"Motiv att arbeta som cirkelledare

	Cirkelledare (%)
Vill tjäna pengar	28
Road av vuxenundervisning	38
Utnyttjar erfarenheterna i ordinarie arbete	21
Stimulerande sysselsättning	38
Göra en insats för föreningen	32
Intresserad av ämnet	61
Personlighetsutvecklande	35
Annan orsak	10
Ej svar	1
	(327) 264

Procentsatserna summerar till mer än 100 % då flera alternativ uppgivits av en och samma person." (Tabell 31, sid 33)

Ledarna är naturligtvis inte heller opåverkade av sin roll att garantera kvalitet i studiecirkelarbetet, något som bl a understryks i statsbidragsbestämmelserna och avtalen som reglerar cirkelledarens arbetsuppgifter:

> "Cirkelledaren skall leda studiecirklar i överensstämmelse med gällande statsbidragsvillkor och de mål och riktlinjer som utfärdas av respektive studieförbund och dess avtalsslutande avdelning. Cirkelledaren skall vara väl förberedd för sina arbetsuppgifter i studiecirkeln och arbetet skall bedrivas i enlighet med fastställda studieplaner..."
>
> (Ur §2 i Löne- och anställningsavtal. Allmänna cirklar. 1.7.1975 - 30.6.1977.)

Detta betonas ytterligare av att han/hon uppbär arvode. Även kamraten som blir ledare uppbär arvode och försätts därigenom i en speciell situation i relation till sina kamrater, vilket både han och övriga deltagare är medvetna om. Detta kan medföra att ledarna kommer att speciellt rikta sin uppmärksamhet mot ämnet och den kunskapsmässiga delen av studierna, vilket bl a kan illustreras med följande tabell ur rapporten "Utvärdering av ABF:s metodutbildning" (Cronholm, 1975):[1/]

[1/] I undersökningen har ledare med varierande grad av metodutbildning (M 1-3) ingått. I kontrollgruppen saknar ledarna spec. utbildning.

Tabell 58 Cirkelledarnas inställning till påståendet "ABF bör ställa mycket högre krav på ämneskunskaper hos cirkelledarna"

	Kontroll-gruppen %	M1-utbildade %	M2-utbildade %	M3-utbildade %
Instämmer helt	20	18	17	23
Instämmer delvis	18	27	24	28
Tveksam	24	28	23	24
Tar delvis avstånd	4	8	13	9
Tar helt avstånd	12	10	17	9
Ej svar	22	8	6	7
Antal svar	107	171	177	170

> "En av idéerna bakom studiecirkeln är att den som fungerar som ledare inte måste vara en professionell person, utan att man lär sig tillsammans i gruppen. ...
>
> I en specialbearbetning har vi studerat hur svarsmönstret på denna fråga varierar med svarsmönstret på påståendet om att man skulle föredra någon annan form för att förmedla kunskaper. De som vill hålla fast vid cirkeln som utbildningsform anser lika ofta att man skall kräva större kunskaper av cirkelledarna som de tar avstånd från detta påstående. Man har alltså anammat cirkeln som form, utan att därför ha tagit till sig hela idén bakom." (sid 14)

Detta resultat understryker också vad jag i tidigare avsnitt kunnat konstatera, nämligen att många ledare i och för sig är positiva till studiecirkeln, men att man samtidigt är oklar över hur studierna egentligen ska utformas - vad studiecirkeln är tänkt att vara.

Även ledare kan känna oro och osäkerhet inför sin uppgift, något som kan förstärkas av att de går och bär på "en stor portion skola". Detta gäller inte heller enbart ledare med lång erfarenhet av teoretiska studier, vilket kan illustreras med följande erfarenhet från cirkel B i undersökningen "Tre cirklar i UT MED SPRÅKET" (se kap. 19).Den aktuella ledaren har en cirkel för arbetskamrater och har inte mer teoretiska kunskaper än dessa:

> "Under den första sammankomsten ville ledaren förklara för mig hur denna cirkel fungerade när hon sade: "Denna studiecirkel fungerar inte så som ABF menar med studiecirkel, här hjälps vi alla åt.""
> (Ur rapport 1, sid 163)

Denna ledare känner alltså ett behov av att be om ursäkt för att hon inte kan bli lärare i cirkeln.

Utifrån våra undersökningar kan sammanfattningsvis konstateras att ledarna vill göra rätt för sig. Man vill att

- deltagarna ska bli nöjda
- de ska lära sig något
- deltagarna ska vara med och bestämma om studierna.

Ledarna har i allmänhet en klar vilja att medverka till att det blir studiecirkel, men man är dåligt rustad och har en oklar uppfattning

- om vad en studiecirkel är
- hur man ska gå tillväga för att förverkliga den.

Samtidigt ställs man inför deltagare som inte heller har en klar uppfattning om vad en studiecirkel är eller önskan att få till stånd en sådan.

33.2 Deltagarna ska önska studiecirkel

I anvisningar inför cirkelstudier framhålls att ledare och deltagare tillsammans ska diskutera målet för cirkelverksamheten. Som exempel ska jag citera ABF:s anvisningar för musikcirklar:

> "Det är således inte cirkelledarens uppgift att ensam fastställa studiemål eller tillämpa umgängesformer och arbetsmetoder, som deltagarna inte getts tillfälle att ta ställning till. Men väl att instruera, ge informationer om fakta och sammanhang, komma med förslag och presentera alternativ."
>
> (Ur Malmgren: "Om våra musikcirklar", sid 40)

Utgångspunkten för planeringen ska vara deltagarnas egna önskemål, men man får inte komma fram till vilket innehåll eller utformning av studierna som helst:

> "Utgångspunkten för alla ställningstaganden till frågan om innehåll och fördelning av teoretiska och praktiska moment i studierna måste alltid vara deltagarnas behov och intressen. Det är emellertid inte bara en fråga om att slentrianmässigt söka tillgodose de behov och intressen som redan finns uttalade. Det är också en fråga om att väcka och stimulera nya. Musikstudierna inom ABF kan därför inte bindas till innehåll och metoder som utvecklats inom den traditionella musikundervisningen."
>
> (Ur Malmgren: "Om våra musikcirklar", sid 23)

Dessutom betonas i "Om våra musikcirklar", att sammankomsterna ska utformas så att gruppstudier uppfattas som värdefulla och stimulerande.

Problemet är här att deltagarna bör komma fram till något, som är bestämt i förväg, men som kanske inte framgått i samband med rekryteringen (se avsnitt 32.3). Hur musikstudier ska kunna bedrivas i grupp kan för många deltagare vara synnerligen oklart. Och kanske framför allt - hur ska ledaren bära sig åt för att väcka dessa "nya" behov.

En annan väg att nå studiecirkeln skulle, enligt vissa anvisningar, vara att ledaren informerar om studiecirkelns målsättning och arbetsformer, varefter deltagarna sedan önskar studiecirkel. Genom att deltagarna får veta sin roll i studiecirkeln skulle de omedelbart, helt eller delvis, ta över ansvaret för studierna. Att detta är en osäker väg att skapa studiecirklar kan belysas med följande citat ur undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?":

> "Somliga deltagare tycker ändå att det ska vara "skola" trots att man i början av cirkeln läser upp en del saker och berättar om vad en cirkel innebär. Det kan vara ruskigt svårt att förändra "skolattityder"."
>
> (Ledare (H) i engelska, sid 47)

Vad gör då ledaren om deltagarna, i strid med målsättningen vid cirkelstudier, önskar lärarledd undervisning och förmedling av kunskap eller i avsaknad av klara önskemål eller genomtänkta alternativ vill att ledaren ska forma verksamheten?

33.3 Ledarna vill vara demokratiska

Är det något ledarna förefaller vara klara över så är det att i studiecirkeln så är deltagarna i centrum. Man vill vara demokratisk ledare och lyssna på deltagarna.
Om nu deltagarna ställer direkta krav på lärarledd undervisning, vet de flesta ledare att det inte stämmer exakt med studiecirkelns idé men samtidigt är det ju deltagarna själva som ska bestämma.

Detta krav på lärarledd undervisning och förmedling av kunskaper drabbar naturligtvis i första hand de ledare som i deltagarnas ögon besitter en omfattande kunskap i ämnet (såväl teoretisk som praktisk).
Har ledaren inte en klar uppfattning om studiecirkeln och hur han/hon ska gå till väga för att aktivera deltagarna, ligger det nära till hands att ledaren faller till föga och blir lärare.
Man fogar sig alltså efter deltagarnas önskemål att vara lärare och blir därigenom en auktoritär ledare, trots att man varit demokratisk på vägen dit.

Ett annat exempel på hur ledare försöker vara demokratiska mötte vi i "Musikcirkelundersökningen" i form av dragspelsledare E (se avsnitt 22.5.7) Han låter deltagarna spela på egen hand (samtidigt i olika hörn av studielokalen) och undervisar dem enskilt om och när de så önskar. Han lägger sig inte i, han låter deltagarna göra vad de vill men upplever sig själv som demokratisk just därför att han låter verksamheten utgå från deltagarnas behov och intressen. I själva verket finner vi här ett exempel på en "låt-gå"-ledare.

33.4 Ledarna söker trygghet

Kraven som möter ledaren från deltagarna behöver emellertid inte avse direkt förmedling av kunskaper utan kanske mera att det är ledaren som ska stå för initiativet och utforma verksamheten avseende innehåll och uppläggning. Deltagarnas uppgift är att ta emot.
Samtidigt som ledarna känner sitt ansvar att tillsammans med deltagarna forma studierna, så är det åtskilliga ledare som kommer till cirkeln med oro och osäkerhet. Denna känsla av osäkerhet förstärks sedan av deltagarnas ovilja/oförmåga att själva vara med och bestämma om studierna.
För ledaren blir det därför centralt att både finna trygghet i studiecirkeln och att få den att fungera.
Det förefaller i första hand vara två grupper av ledare som upplever trygghet: a) de som inte vet vad studiecirkel är utan undervisar och håller sig till ämnet b) de som har sådan insikt i och/eller erfarenhet av studiecirkeln att de får studierna att bygga på deltagarnas aktivitet och gemenskapen i gruppen. Man skulle kunna säga att dessa upplever "cirkelmetodtrygghet".
En otrygg och utsatt grupp förefaller vara den, där ledarna har inblick i vad cirkel är tänkt att vara och skulle vilja förverkliga cirkel, men sedan inte vet hur han/hon skulle kunna gå till väga.

Är ledaren osäker och otrygg och möter villrådiga deltagare som helt förlitar sig på honom/henne eller upplever att det inte fungerar, är det naturligt att ledaren söker trygghet i sina egna kunskaper och erfarenheter. I många fall blir därvid minnesbilden av skola och studier ett stöd.
För den ämneskunnige ledaren (såväl teoretiskt som praktiskt kunnig) ligger det nära till hands att förmedla kunskaper. För personer med lång erfarenhet av skola kan en lärare-elev-relation bli den naturliga studiesituationen.
För ledaren som är "kamrat bland kamrater" är situationen lite annorlunda.

Även om deltagarna är medvetna om att ledaren inte är ämneskunnig och därför inte kan lastas för att man inte lär sig något, kan deltagarna reagera negativt eller bara med passivitet. Detta kommer i så fall naturligtvis också ledaren att uppleva, vilket i sin tur driver honom att göra något.

Ledaren saknar här möjlighet att bli lärare(= förmedlare av kunskap)men väl arbetsledare med vissa läraruppgifter - en auktoritet som fördelar arbetsuppgifter och bestämmer vad deltagarna ska göra. Den kunskapsmässiga delen av studiecirkelns arbete tillgodoses genom en hård knytning till studiematerialet:

> "Vid varje cirkelsammankomst gick gruppen gemensamt igenom materialets samtliga punkter i tur och ordning. Sällan hoppades något över och sällan prioriterade man ett visst avsnitt framför ett annat."
>
> (Cirkelledare B i UT MED SPRÅKET. Kamraten som leder cirkel för arbetskamrater. Ur rapport 1, sid 163)

Hur studiecirkeln i detta fall kommer att utvecklas blir i hög grad beroende av materialets utformning. I den cirkel som berörs i citatet kom studierna att utvecklas synnerligen fördelaktigt. (Se avsnitt 19.6.2) Ett annat exempel på hur ledaren söker lösningen i studiematerialet är cirkeln "Att bryta det sociala arvet" i undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening" (se avsnitt 21.4.3), där resultatet blev negativt på så sätt att verksamheten "rann ut i sanden".

33.5 Indirekt påverkan på ledaren

Det är inte enbart genom direkta (uttalade) krav på ledaren som studiecirkeln kan utvecklas mot skola. Deltagarna påverkar också indirekt genom sina reaktioner och beteenden (medvetet eller omedvetet).
Vi har inom projektet sett tydliga exempel på ett fenomen som skulle kunna kallas "den ömsesidiga korruptionen". Denna innebär att ledare och deltagare i växelverkan (ömsesidig påverkan) glider in i en lärare-elev-relation.
Ett exempel på detta har vi i den UT MED SPRÅKET-cirkel som redovisas i avsnitt 19.6.1 och som i korthet innebar följande:
Ledare och deltagare hade olika erfarenhet/bakgrund. Ledaren fungerade bäst när han fick vara svensklärare. Detta insåg snart deltagarna och visade det genom positiva reaktioner. Detta medförde i sin tur att ledaren i än större utsträckning ägnade sig åt att förmedla kunskaper, vilket i sin tur medförde ytterligar positiva reaktioner hos deltagarna, som i sin tur osv.

33.6 Ledarna vill att deltagarna ska få kunskaper

Ledarna vill göra rätt för sig. Har en ledare ägnat en stor del av sitt liv åt att skaffa kunskaper i ett ämne, är det en naturlig reaktion att man vill dela med sig.
Man har naturligtvis svårt att acceptera rollen att mer eller mindre passivt åse hur deltagarna söker sig fram till kunnande medan man själv kanske sitter inne med svaret på den aktuella frågan. Ledaren upplever sig som onyttig och vill i missriktad välmening ge deltagarna valuta för kursavgiften.
Om nu deltagarna själva kräver något, som ledaren upplever som studier och värdefulla kunskaper, är det naturligt att detta också får forma verksamheten.
Att uppleva att deltagarna lär sig ger trygghet och tillfredsställelse hos ledaren.
Det som då är lättast att mäta är detaljkunskaper eller skolkunskaper, vilket möjliggör för ledaren att ställa utfallet mot skolerfarenhet.
Det kan vara svårt att utvärdera "cirkelkunskaper". Vid cirklar kanske inte resultatet kan mätas vid slutet av studierna utan först efter en tid eller i form av ändrat beteende. (Se också kap 11)

Exempel från musikcirkelundersökningen: Det är lätt att sätta upp som mål att deltagarna ska spela en melodi korrekt vid slutet av kursen, som dragspelsledare D och E gör. Mer komplexa mål av typ musikupplevelse är svårt att mäta eller ens vara direkt medveten om.

33.7 Deltagarna kritiserar inte

Ledarens anpassning till deltagarnas önskemål och den "ömsesidiga korruptionen", understruket av att ledaren i de allra flesta fall har en mycket god kontakt med deltagarna, medför att har cirkelledaren väl en gång blivit lärare, kan han/hon inte räkna med hjälp från deltagarna att senare kunna korrigera sig. Tvärtom invaggas ledaren alltmer i den uppfattningen att det är så här deltagarna vill ha det. Deltagarna klagar inte om ledaren är en vänlig lärare.

Det kan också vara svårt för deltagarna att föra fram synpunkter till "den bussige ledaren". Deltagarna vill inte såra honom/henne genom att invända eller säga att ledaren har fel, i stället sitter de tysta och låter ledaren hållas. Som exempel kan här hänvisas till låtspelscirkel G i "Musikcirkelundersökningen" samt cirkeln "Att bryta det sociala arvet" i "Tre cirklar i en politisk förening".

I samband med redovisningen av "Musikcirkelundersökningen" har också beskrivits hur ledarnas inställning till studiecirkelns pedagogik och arbetssätt efter en tid har anammats av deltagarna och sedan ges i retur i form av bekräftelse att ledaren hade rätt i sin uppfattning.

Deltagarnas anpassning till den egna cirkelledaren har också framgått i olika undersökningar i samband med frågor om deltagarnas krav på cirkelledare.

I "Cirkel -70" ställs två frågor om detta. Den ena avser cirkelledarens ämneskunskaper, den andra ledarförmågan. Vad gäller båda dessa egenskaper är deltagarna mycket positiva - svarsalternativen "Mycket goda" samt "Goda" har genomgående en frekvens på ca 95 %, och detta oberoende av studiebakgrund, ämnesinriktning och kön. Ytterst låga frekvenser noteras alltså för alternativet "Mindre god".

FÖVUX redovisade i sin första rapport följande erfarenheter från deltagarnas syn på ledaren:

> "Försök har därför gjorts att belysa vilka egenskaper en bra cirkelledare skall ha, men av intervjuerna med deltagare framgår att de inte hade någon bestämd uppfattning härvidlag... Att deltagarna i detta och vissa andra avseenden var tämligen okritiska under det första försöksåret kan enligt kommittens mening förklaras med att de i regel saknade studievana och dessutom var ovana vid att erbjudas några förmåner eller ställa krav."
> (SOU 1972:19, sid 13)

33.8 Stöd till ledaren från studieförbundet

Jag har på olika ställen i avhandlingen aktualiserat frågan om hjälp och stöd till ledarna från studieförbunden
och ska här endast upprepa att många ledare känner sig illa rustade inför sin cirkelledaruppgift och bl a efterlyser möjlighet att utbyta erfarenheter med andra ledare.

Frågan kommer dessutom att behandlas utförligare i kapitel 12.

33.9 Stöd till ledaren via handledningar

Ett vanligt förekommande stöd till ledaren är handledningar i anslutning till olika kursmaterial. Studiematerialet ligger till grund för arbetet i cirkeln och med hjälp av handledningen ska utvecklingen mot studiecirkel underlättas. Vanligen finns i studiematerialet en gemensam information till ledare och deltagare, men den kan sedan kompletteras med särskilda anvisningar till ledaren.

Dessa handledningar är av skiftande karaktär.
En typ av handledningar alt. ett inslag i handledningar är information för att ge ledaren rätt grundinställning till ledarskapet i en studiecirkel. Detta backas endast undantagsvis upp med konkreta anvisningar om hur ledaren ska gå till väga för att förverkliga idén. Oftast är det enbart vackra fraser som möjligen i teorin stärker ledarens uppfattning om hur en cirkelledare ska fungera. I praktiken har ledaren emellertid inte mycket hjälp av dem, om inte han/hon får diskutera dem med andra ledare eller på något sätt aktivt lära in dem.

En annan typ av handledning är direkta detaljanvisningar, dvs "tekniska" råd om hur man ska lära ut ämnet. Dessa råd överensstämmer i vissa fall dåligt med studiecirkelns idé. (Se t ex handledningen till den tyska nybörjarkursen BITTE). De kan i själva verket motverka en utveckling mot studiecirkel om ledaren inte redan besitter en mycket klar insikt i hur arbetet i en studiecirkel ska bedrivas.

Det förekommer att studiematerialet i handledningar redan från början delats upp på olika sammankomster. En sådan detaljerad styrning kan försvåra för deltagare och ledare att göra en anpassning till den egna cirkeln.

Vissa anvisningar kan dessutom ge en direkt inriktning mot skola och jag kan här ge ett exempel ur ledarhandledningen för den engelska nybörjarkursen START. Ett inslag i studier, som ger direkta associationer till barndomens skola med läxförhör och fusk, är:

> "4. Följ handledningens förslag till konversation (s. 23) med stängda böcker. Dessa övningar tar upp kapitlets ordförråd och grammatiska moment och ger deltagarna möjlighet att prata om sig själva och med varandra. Övningarna med hjälp av bildkort och tidningsbilder etc tjänar också detta syfte."
>
> (Ur "Handledning för cirkelledare", sid 17)

Målsättningen med dessa övningar ska vara att ta upp kapitlets ordförråd och grammatiska moment samt att ge deltagarna möjlighet att prata om sig själva och med varandra. Samtalet är en viktig metod för att lära in dessa moment och handskas med de nya kunskaperna. Därvid kan det inte vara centralt att det bygger just på utantillkunskaper. Kan öppna böcker ge en mer avslappad stämning i gruppen, gynnas tvärtom samtalet av detta.

33.10 Studiematerial på gott och ont

Många studiecirklar arbetar med en mycket hård koppling till studiematerialet. Direkt avgörande för studiecirkelns utveckling blir i dessa fall materialets innehåll och utformning. I många fall består studiematerialet inte enbart av ett tryckt material utan också av bildband, ljudband m m. (Se t ex presentation av START och UT MED SPRÅKET - bilaga 12 och 5) Detta borde kunna möjliggöra för ledare och deltagare att välja bland olika komponenter för att finna en studiemodell som passar den egna cirkeln. Dessutom borde utbudet av olika informationsbärare och arbetsmaterial kunna möjliggöra för ledaren att undvika vissa delar av lärarrollen.

I praktiken visar det sig emellertid att ledarna har svårt att välja och utnyttja olika delar av studiematerialet. Det framgår t ex av undersökningen FOKO II:1[1/] (START och BITTE) som bl a visar att många cirkelledare inte kände till alla delar av studiematerialet och att cirklarna i stort sett använde samma komponenter (kursbok, radioband A och bildkort).

Ett stort utbud av studiekomponenter kan i själva verket vara förvirrande. Man har inte samspelet mellan dem klart för sig. I vissa fall kan det leda till att man försöker hinna med så många delar som möjligt. Ett exempel på detta möter vi i undersökningen "Evaluering av radio- och TV-kursen MÄNNISKOR I SAMSPEL, Del I socialpsykologi" (Euler m fl, 1970):

> "Cirkelledaren har strävat efter att hinna gå igenom så mycket som möjligt av kursmaterialet. Han har således vid varje sammankomst - eller vid nästföljande - tagit upp frågor ur såväl kursbok, brevskola och studieplan. Han har endast hoppat över ett fåtal frågor. Cirkelledaren har sökt begränsa diskussionernas omfång. - Han har ibland avbrutit dem ganska abrupt. (sid 63)

1/ FOKO II: Delrapport 1 - "Användningen av kursmaterial i studiecirklarna START 1, START 5 och BITTE 1 hösten -74" (Christiansson, 1975). (FOKO: Folkbildning och kombinationsundervisning)

I andra fall kan det medföra att man, som antyds i FOKO II:1[1/], använder sig av en standardkombination.

33.11 Den heterogena gruppen - tillgång eller problem?

Jag ska avslutningsvis i detta avsnitt aktualisera frågan om den heterogena gruppsammansättningen, som av många ledare upplevs som ett stort problem och hinder att förverkliga studiecirkeln. Det största problemet förefaller vara en kunskapsmässig heterogenitet bland deltagarna i olika slag av nybörjarcirklar, t ex språk, spela ett musikinstrument. Många deltagare, som redan har vissa baskunskaper i ämnet, värderar dessa väldigt lågt och väljer lägre kurs än vad de egentligen skulle ha gjort. Efter en tid i cirkeln kommer dessa kunnigare att "vakna till liv" och kommer då att direkt eller indirekt trycka ned övriga deltagare. Denna erfarenhet redovisas bl a i undersökningen "Uppföljning av ABF-cirklar i UT MED SPRÅKET" (S Johansson, 1973):

> "Deltagare som kräver större svårighetsgrad och snabbare takt i cirkelarbetet än de som i själva verket är rätt målgrupp för kursen, utgör en press på dessa och får dem i värsta fall att uppleva att de kan för lite, är för dumma." (sid 30)

Denna heterogenitet upplevs i många fall av ledarna som ett hinder för en gemensam aktivitet i cirkeln och kan ytterligare påskynda en utveckling mot förmedling av kunskaper - se t ex "Musikcirkelundersökningen".

En annan lösning är att verksamheten knyts hårt till studiematerialet för att man på så sätt ska finna en gemensam utgångspunkt för studierna.

Det finns också andra former av heterogenitet, t ex:
- olika erfarenheter som anknyter till det aktuella ämnet, alltså inte direkt ämnesbundna förkunskaper
- variationer i ålder och bakgrund
- olikheter när det gäller självförtroende och vana att yttra sig.

Även dessa former av heterogenitet kan medföra att ledaren ställs inför situationer som kan upplevas svåra att hantera.

Oavsett heterogenitetens beskaffenhet förefaller emellertid ledarna klara över att man bör göra den till en tillgång i studierna eller åtminstone kunna hantera den. Men man är oklar över hur man ska gå tillväga, man

---

[1/] FOKO II:1; sid 21.

söker sig fram på olika sätt. Detta framgick bl a tydligt i Musikcirkel-undersökningen.

33.12 Sammanfattning

De flesta ledare är intresserade av sin uppgift och har en positiv inställning till deltagarna. De vill att deltagarna ska vara med och bestämma och de vill ha nöjda deltagare. De känner sitt ansvar för att det blir studier och att deltagarna lär sig något.

Hur studiecirkeln ska förverkligas är man i många fall emellertid oklar över. I sin strävan att vara demokratisk ledare tillgodoser man kanske deltagarnas önskan om förmedling av kunskaper. En annan ledarreaktion, utifrån samma strävan, kan bli att man undviker att ta egna initiativ - man blir en "låt-gå"-ledare.
Ledare och deltagare kan också glida in i en lärare-elev-relation genom ömsesidig påverkan på så sätt att deltagarna, direkt eller indirekt förstärker vissa sidor av ledarens beteende genom positiva reaktioner. ("Den ömsesidiga korruptionen")
Ledarens strävan efter trygghet och tillfredsställelse i sin uppgift kan också medverka till utveckling från idealet. En ledare som är osäker på sin uppgift söker stöd i sina kunskaper och erfarenheter av studier. För den ämneskunniga ledaren kan det innebära att förmedla kunskaper och för kamraten, som är ledare, kan lösningen vara en hård knytning till studiematerialet. Om det sistnämnda fallet leder till studiecirkel eller ej kommer att bero bl a på materialets utformning.

34 ATT SKAPA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR STUDIECIRKELN

34.1 Inledning

I de inledande kapitlen i del V har jag diskuterat tänkbara orsaker till att studiecirklar utvecklas mot skolklass. Det som sagts i dessa avsnitt speglar givetvis inte vad som händer i samtliga cirklar. Många studiecirklar (även i ämnen av typ språk, matematik) har en form som ska kännetecknа studiecirkeln (se del II).
Jag ska med utgångspunkt bl a från erfarenheter av fungerande studiecirklar[1/] i detta kapitel diskutera frågan "att få studiecirklar att bli studiecirklar".

Utgångspunkten för framställningen är hur kopplingen till vardagsinlärning ska kunna stärkas och påverkan från skolsituationen samtidigt tonas ned.

En central fråga är därvid:
- hur bär man sig åt för att utveckla känslan hos deltagarna att man har något värdefullt att ge?

Studiecirkeln innebär fortfarande att deltagarna ska bedriva studier men att dessa inte ska karakteriseras av en skolsituation utan utgå ifrån och bygga på deltagarnas egen situation och aktivitet:

> "Alla deltagarna i studiecirkeln är varandras lärare och elever. Dialogen är deras undervisningshjälpmedel. Detta ställer speciella krav på samtliga att vara aktiva. Den passive studiecirkelmedlemmen fyller inte sina uppgifter som lärare, även om han/hon kanske gör det som elev."
>
> (Ur Torbjörn Stockfelts manus till artikel i Utbildningstidningen, 1976)

Denna målsättning gäller oavsett ämne, men hur nära idealet det är möjligt att komma samt hur svårt det är att nalkas studiecirkeln kommer naturligtvis att vara beroende av ämnets karaktär.

1/ Vi har inom projektet mött och redovisat exempel på sådana cirklar - se t ex kap. 21 och 22.

34.2 Den kritiska första perioden

En speciellt känslig period i studierna är vid starten. Det är då det grundläggs vilken utformning cirkelns fortsatta arbete kommer att få. Att den första perioden, och då speciellt första sammankomsten, betyder oerhört mycket understryks också av att de flesta studieavbrotten sker då. "ABF-undersökningen" visar att ca 1/3 av avbrytarna inte kommer till cirkelsammankomst mer än 1 gång och endast 34 % infinner sig mer än 3 gånger. Liknande erfarenheter redovisas också från FÖVUX:s verksamhet.[1/]

Första sammankomstens stora betydelse framgår också i de flesta studiehandledningar, där den ägnas särskild uppmärksamhet.

I detta sammanhang kommer ledarens beteende att ha stor betydelse för vilken atmosfär som skapas i cirkeln och hur arbetet sedan utvecklas. Det gäller alltså för ledaren att redan från första början skapa förutsättningar för en utveckling mot studiecirkel.

Som framgått av kapitel 31 är inte deltagarna i den situationen att de spontant börjar påverka verksamheten. Vägen till studiecirkel går via deltagarna själva - över självförtroende och anknytning till deltagarnas vardag, livssituation och upplevda behov - inte primärt ämnet. Förutsättningen för att deltagarna ska ställa upp är a) att miljön är sådan att man vågar b) att det studierna behandlar verkligen angår en.

34.3 Börja med "studiecirkel"

Den naturliga inledningen på en cirkels arbete är att diskutera studieformen. Vid starten är det viktigt att ledaren informerar om hur en cirkel är tänkt att fungera men det räcker inte med enbart information. Det gäller också att få med deltagarna i denna diskussion.
Detta kan ske t ex genom att någon i gruppen, som känner att han/hon kan, berättar om sin barndomsskola och upplevelser från den. På så vis skulle man kunna få igång ett samtal om cirkelns uppläggning. Hur vill vi arbeta? Det är här också centralt att diskutera "lärarrollen" och "elevrollen". Det gäller att försöka avdramatisera lärarrollen - att slå an tonen i cirkeln och få deltagarna att åtminstone provisoriskt acceptera studiecirkeln. Det är också viktigt att i början diskutera deltagarnas motiv för studier i det aktuella ämnet och deras förväntningar på studierna.

1/ Se t ex SOU 1972:19.

Det gäller också att deltagarna redan från början är med och påverkar arbetet. Det kan i ett första skede t ex gälla kaffepausens form och längd samt andra yttre omständigheter. Det centrala är emellertid att deltagarna vänjer sig vid att yttra sig i gruppen och att vara med om att bygga upp det gemensamma studiearbetet.

34.4 Ledaren - en människa

En första förutsättning för att det ska kunna bli cirkel är att ledaren får god kontakt med deltagarna och kan tona ned sin lärarroll.

Det kan vara svårt att få kontakt i början, när alla är spända. Det kan då ligga nära till hands att försöka skapa rätt stämning genom att tillgripa konstlade metoder av typ roliga historier. Knep för att skapa trivsam atmosfär genomskådas många gånger lätt och grundar sig på en människosyn som inte låter sig förenas med studiecirkelns idé (se avsnitt 9.4 om äkta dialog).

Ledarna måste vara öppna - bjuda på sig själva. Försöka få deltagarna att förstå att det är vanligt med oro inför studierna.

Deltagarna måste våga prata, våga försöka, utan att hämmas av krav på att det ska vara perfekt. Som vi behandlat i tidigare avsnitt finns en stor rädsla att göra bort sig och risken för detta ökar ju mer man betonar "det sanna". Skolan har i alla tider betonat det perfekta. Att göra fel är något fult och löjligt. Ska man tala engelska måste det vara rätt. Ska man räkna måste man räkna rätt osv.[1/]

Detta kan också understrykas med resultat från FÖVUX:s verksamhet:

> "De hemarbetande kvinnorna ansåg det vara av stor betydelse att cirkelledaren uppträdde på ett sådant sätt, att deltagarna inte behövde känna sig oroliga över att "göra bort sig" i cirkeln."
>
> (Ur SOU 1974:54, sid 324)

Ledaren måste här gå före genom att vara mänsklig. Detta innebär inte att ledaren enbart intar en vänlig attityd. Han/hon ska också kunna säga och göra fel, inte veta allt, inte inta expertattityd.

1/ Se också avsnitt 3.1 i rapport 5 inom projektet "Vad vet ... Del II B..." (Byström, 1975)

Som framgått tidigare (se kapitel 27) så uppfattades ledarnas beteende i detta avseende som en starkt bidragande orsak till den positiva utvecklingen i föräldrautbildningscirklarna i Kiruna:

> "Cirkelledarna hade också stora förtjänster i det här avseendet: det var de som öppnade med sina "tabbar" och erfarenheter - de vågade "bjussa på sig själva". (sid 20)

Framför allt måste ledarna ha inställningen att han/hon verkligen kan lära av och tillsammans med deltagarna. Detta gäller också i ämnen av typ engelska, matematik, men gäller då inte i första hand den teoretiska eller tekniska aspekten på ämnet.
Ju mer en ledare har gemensamt med deltagarna desto lättare är det givetvis att börja ett naturligt samtal.

34.5 Tryggheten ska finnas i gruppen

Det är mycket lätt att tryggheten fixeras till ledaren. En studiecirkel som bygger på en sådan relation är mycket sårbar. Vid samtal med studieorganisatörer har framgått att det är åtskilliga cirklar som mer eller mindre står och faller med sin ledare. Deltagarna kan t ex inte tänka sig att fortsätta om man inte får samma ledare. Trivsel mellan ledare och deltagare innebär inte automatiskt en trivsel mellan deltagarna. Detta förhållande till ledaren utesluter inte rädsla och konkurrens mellan deltagarna. Som exempel kan här hänvisas till studiecirkel A i UT MED SPRÅKET (avsnitt 19.6.1). Trots en vänlig relation till ledaren fanns åtskillig oro och rädsla kvar i gruppen mellan deltagarna.

Vi kan jämföra detta med cirkel B i samma undersökning där deltagarna öppet vågade diskutera sin osäkerhet i cirkeln.

En första förutsättning för att nå trygghet i gruppen är att deltagarna blir bekanta med varandra, men det är inte säkert att man blir friare (vågar "göra bort sig")bara för att man lär känna varandra rätt bra, ibland kan det t o m vara tvärtom.
För att nå till gemenskap och den "låg-risk"-situation i vilken alla kan vara aktiva krävs det därför också att deltagarna har tillräcklig tilltro till den egna förmågan och resurserna - samt att man har något att arbeta tillsammans för.

34.6 Självförtroendet hos deltagarna

Deltagarna måste bli medvetna om att de faktiskt kan och vet en hel del:

> "Jag tycker att det allra viktigaste i början av en studiecirkelsituation är att hjälpa människor till ett självförtroende så att de kan avgöra fortsättningen av sin studiesituation. Lägg märke till att jag nu talar om människor som aldrig varit med förr och som har sett studiesituationen som någonting skrämmande. Kom ihåg att de har fått stryk i skolan, psykiskt och fysiskt, och att de har blivit slagna i arbetslivet. Till de människorna går vi ut och säger att de skall gå med i en studiecirkel. Förstå att de är avvaktande, förstå att det behövs en terapeut, då de kommer till sina första cirkelmöten."
>
> (Per Ebbe Persson. Art. i "Kunskap, insikt, frigörelse", sid 210)

Jag har i tidigare avsnitt framhållit betydelsen av att deltagarna aktivt deltar i planeringen av studiesituationen för att på så sätt också öka sitt självförtroende.
Det är förmodligen lättare för deltagarna att ha synpunkter på form än innehåll i studierna i förväg.
Visserligen har man erfarenheter och har upplevt behov av kunskaper men man är långt ifrån medveten om att detta kan vara en tillgång i cirkelns arbete. Deltagarna har ju kommit till cirkeln för att de saknar kunskaper och att då börja med att kräva att de utifrån denna brist på kunskaper ska ta upp en diskussion om vilka kunskaper de ska tillägna sig kan kännas svårt. Däremot ska tid ägnas åt att diskutera deltagarnas bakgrund och erfarenheter, varvid det är väsentligt att ledaren söker lyfta fram varje deltagares starka sidor. Deltagarna måste få uppleva självförtroende genom att ha något att bidra med.

34.7 Gemensamt kunskapssökande

Det räcker emellertid inte med enbart trygghet och självförtroende för att det ska bli en studiecirkel. Kunskaper måste till och processen, som syftar till att söka efter kunskaper och utveckla kunnande måste igång. Som vi t ex såg i studiecirkeln "Att bryta det sociala arvet" (se kap 21) fanns alla förutsättningar uppfyllda för ett verkligt fint studieresultat, ändå kom cirkeln att misslyckas och rinna ut i sanden. Tryggheten och självförtroendet är förutsättningar, inte ett slutmål:

> "Det allra mest avgörande för tillkomsten av ett stödjande klimat är måhända villigheten att delta i lösandet av ett problem som är gemensamt för gruppen. Medlemmarna av klassgruppen uppvisar villighet att samarbeta med andra för att gemensamt ut-

> forska de problem man står inför. Lärare och elever är engagerade i en form av gemensam undersökning, där alla medlemmar söker lösa en given uppgift. Inlärning betraktas som ett gemensamt sökande, vartill många ur klassgruppen kan lämna bidrag. Att lära sig att lära av andra är en av förutsättningarna för utvecklingen av ett stödjande klimat.
>
> (Ur Sjölund: "Gruppsykologi", sid 157)

Känner man inget gemensamt mål ställer man inte upp - man har inget man behöver hjälpas åt med. I stället förlitar man sig på ledare och material.
Den tyste/den passive blir aktiv, när studierna kommer nära något som man kan och vet. Man är ute på säker mark och känner att man har något att bidra med eller vill diskutera för att få nyttiga kunskaper. Det gäller att börja på konkret nivå och sedan "vidga vyerna". Undersökningen "Sju fackliga cirklar" visar anknytningen till den egna arbetsplatsen och hur man i studierna utgick från denna för att sedan också diskutera generella problem. (Se kap 20).

I "Solidaritet för trygghet"-cirkeln i undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening" (se kap 21) mötte vi också ett exempel på hur aktiviteten i cirkeln ökade genom möjligheten att arbeta med det kommunala handlingsprogrammet.

För deltagarna är det centralt att studierna leder fram till handlingsberedskap - att kunna utnyttja kunskaperna i praktisk handling. Så var det också i de första studiecirklarna, där det fanns ett starkt inslag (ofta utgångspunkten) av "aktiva kunskaper" och varvning med praktiskt arbete, t ex studier i bokföring och arbete i konsumtionsföreningar.

När studierna kommer nära deltagarnas vardag och erfarenheter ökar alltså aktiviteten. Men deltagarnas bakgrund och intressen skiftar och därför är det inte möjligt att i t ex en studieplan i förväg ge detaljerade anvisningar om hur studierna ska disponeras.
Se t ex UT MED SPRÅKET-cirklarna i kapitel 19, där cirkel A var aktivast i anslutning till kurshäfte 3 om konsumentfrågor, medan cirkel B:s intresse främst gällde häfte 5 om sociala frågor.

Detta gäller även t ex vid cirklar i engelska, där deltagarna beroende på bakgrund kan ha behov av olika ordförråd.

Detta understryker nödvändigheten av att studierna anpassas till och utgår från deltagarna själva.

34.8 Ledaren måste vara lyhörd

För ledaren gäller det att vara medveten om och lyhörd för deltagarnas förutsättningar och studiemöjligheter. Statsbidragsbestämmelserna ger frihet till en löpande anpassning avseende t ex studietakt. Då studieplanen för verksamheten diskuteras måste ledaren (eller studiematerialproducenten) hela tiden ge alternativ och förslag, som deltagarna har att ta ställning till, inte enbart begränsa diskussionen till ett färdigt alternativ.

Som framgick av föregående avsnitt måste anpassningen än mer avse innehållet i studierna. Ledaren kan till att börja med försöka få deltagarna att redovisa vad de vill ha ut av sina cirkelstudier samt få dem att känna efter upplevda brister i kunskap - inte primärt vad som saknades utan i vilka situationer de saknades.

Främst gäller det emellertid för ledaren att rent allmänt lyssna till deltagarna, att ta fasta på och knyta an till samtalsämnen, som dyker upp före, efter och under studierna. Cirkelledaren kan på så sätt lyssna fram vad som binder deltagarna samman och att finna de gemensamma trådar, som finns i varje studiecirkel. "Kafferepet" kan vara ett bra sätt att klarlägga dessa sköra trådar.

Det är deltagarna själva som måste ge underlag för hur cirkeln ska utvecklas och ju närmare ledaren står deltagarna desto lättare har han/hon naturligtvis att uppfatta och förstå deltagarnas önskemål.

Då deltagarna själva framför önskemål och förslag (de kan framföras mycket försynt) måste ledaren verkligen uppfatta och ta fasta på dem. Om ledaren inte tar upp deltagarnas förslag är risken stor att de inte försöker på nytt. Se t ex låtspelscirkeln G i "Musikcirkelundersökningen" (avsnitt 22.5):

För vissa ledare kan deltagarsynpunkter uppfattas som ett problem, om de allt för mycket skulle rubba ledarens i förväg uppgjorda planer eller avvika alltför mycket från studiematerialet:

> "... finns en deltagare..., som avbröt mig vid genomgången av ett svårt moment. Han tyckte att detta skulle presenteras på ett annat sätt, men han kunde/ville inte själv göra detta. Avbrotten gjorde att vi tappade tråden. Kritiken var destruktiv, vilket jag sa till honom."
>
> (Cirkelledare C i undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning", sid 35).

34.9 Studiebesök och fackmannamedverkan

Att göra något tillsammans och finna gemensamma intressen behöver inte enbart ske inom sammankomstens ram. En kanske undervärderad möjlighet att knyta ihop gruppen är t ex studiebesök. Vid ett sådant kommer deltagare och ledare att få gemensamma upplevelser, som man senare kan knyta an till i studierna. Vid t ex ett studiebesök kan det också vara lättare att lära känna varandra och få kontakt än under en sammankomst.

Cirkelledare G (i fotografi) i undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledarutbildning" har utnyttjat detta och redovisar följande erfarenhet:

> "Vi började hela kursen med ett stort grupparbete som en av deltagarna kom med förslag till. Det var i samband med Båstadsmatchen. Då åkte hela gruppen ner - de kände ju knappast varandra då - och under tre dagar åt de ihop och bodde ihop och plåtade ihop och kom hem med ett material som resulterade i en utställning. Detta gav väldigt mycket - de lärde känna varandra på ett väldigt tidigt stadium - och det har löst mycket av eventuella passivitets- eller kafferepsproblem." (sid 142)

Alla cirklar har nu inte möjlighet eller intresse av att genomföra ett studiebesök av denna omfattning, men även ett kortare studiebesök kan ge den effekt som illustreras i citatet.

Liknande effekter kan också nås genom fackmannamedverkan. Förutom att, även i detta fall, ny information och erfarenheter tillförs studierna, kommer också deltagarnas uppmärksamhet att riktas mot något gemensamt, man förbereder sig för besöket och man följer upp det. Vem som ska inbjudas att besöka cirkeln ska naturligtvis diskuteras fram gemensamt i cirkeln.

Att utnyttja denna möjlighet är inte självklart vid t ex cirklar i engelska och matematik. Detta kan belysas med ytterligare ett citat ur undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?". Ledare H (i engelska), som använder fackmannamedverkan, kommenterar detta på följande sätt:

> "... så vitt jag vet är det ingen annan kollega som gör det - kanske får jag mig en gliring ibland. Kollegor undrar vad mina deltagare har för nytta av dem i en vanlig START-kurs, men jag tycker att det är viktigt att höra flera engelska röster." (sid 48)

34.10 Det måste bli cirkelstudier

34.10.1 Motverka skola

Som tidigare framhållits, är det långt ifrån säkert att deltagarna själva medverkar till att skapa studiecirkel. De kan ha svårt att frigöra sig från tidigare skolerfarenhet.
Detta kan innebära att ledarna i början kommer att möta ett visst motstånd mot en för deltagarna ny studieform.

För en cirkelledare, som tror att deltagarna direkt kommer att medverka till "studiecirkel", kan denna upptäckt bli mer eller mindre en chock.
För ledaren gäller det då att ha sådan erfarenhet eller insikt att studiecirkeln får tid att utvecklas i önskvärd riktning.
Ledaren måste förberedas på att denna situation kan uppstå för att kunna stå emot ev krav på traditionell undervisning.
Erfarenheter tyder också på att deltagarnas inställning efter en tid kan förändras om de får möjlighet att uppleva studiecirkel. Detta framgick bl a av utvecklingen i pianocirkel C 2 i "Musikcirkelundersökningen" (se avsnitt 22.5.5). I samma undersökning framgick också att deltagarna uppskattar att få moment utöver ren färdighetsträning, bara de får pröva på det. Det var också tydligt att deltagarna i cirklar, där man fått uppleva gruppgemenskap och "lära i samvaro" mycket starkt betonade detta.
En förutsättning för att deltagarna ska acceptera denna studieform är naturligtvis att man samtidigt får uppleva utveckling och framgång i studierna.

34.10.2 Motverka kafferep

Speciellt under de första sammankomsterna i en cirkel kan deltagare uppleva att de inte lär sig något, utan att man i stället bara ägnar sig åt "kafferep".
Jag har tidigare framhållit betydelsen av den sociala samvaron för att möjliggöra för gruppen att smälta samman till en enhet samt att genom avspända samtal om deltagarnas bakgrund och erfarenheter finna naturliga utgångspunkter för studierna. Det tankeutbyte som då sker kanske i själva verket ger mycket kunskaper, men dessa kunskaper har inte formen av "sanningar" ur en bok eller färdiga lösningar på problem, och kan därför av deltagarna upplevas som mindre värda.
Naturligtvis finns här också en fara att studiecirkeln har svårt att komma igång och att man fastnar i en situation, där deltagarnas studier i det ak-

tuella ämnet blir eftersatt. Cirkelledaren har ansvar för att bryta det oönskade kafferepet, men för att kunna avgöra om det tillför cirkelarbetet något eller ej måste han/hon kunna förstå deltagarna och deras situation.

> "När ett samtal föres är det vanligt och ingenting att förvåna sig över att det lätt vill glida ut från den sak som överläggningen egentligen gäller. Många människor har svårt att hålla fast vid en tankegång. När de hör andra tala, eller medan de själva talar, får de infall och nya tankar dyker upp, som leder in på sidospår, och de kan inte hålla dessa tankar tillbaka. Cirkelledaren bör vara mycket tolerant med utvikningarna från ämnet, ty det kan hända, att dessa tillför samtalet både intressant och givande stoff. Han får emellertid akta sig för att själv tappa tråden och förvilla sig så långt, att han inte efter en stund kan återföra cirkeln till utgångspunkten och den centrala frågeställningen."
>
> (Ur Stahre: "Studiecirkelledaren", sid 96)

Den demokratiske ledaren ska inte sitta passiv i gruppen. Ledaren har till att börja med samma rätt och skyldighet som övriga deltagare att medverka och ta ansvar för verksamheten. Men ledaren har dessutom yttersta ansvaret för att det bedrivs studier. En "låt-gå"-ledare fyller inte denna funktion utan försvårar i stället genom sin passivitet utvecklingen mot studiecirkel.

34.10.3 Motverka terapeutisk grupp

En annan fara för en studiecirkels arbete är att oproportionellt stort utrymme ägnas åt deltagarnas individuella psykiska eller sociala problem. Deltagarna ska få uppleva ökat självförtroende och bli friare att våga och kunna agera. Det är ett centralt inslag i studiecirkelns arbete (se kapitel 8), men det får inte ta överhanden. Det finns också en risk att någon deltagare aktualiserar personliga problem som övriga deltagare och ledare inte klarar av. Detta kan medföra negativa konsekvenser för studierna.

Dessa farhågor har bl a aktualiserats i samband med föräldrautbildningscirklar i Kiruna:

> "Svårigheter skulle kunna uppstå i början innan alla lärt känna varandra och kanske mot slutet om någon deltagare levde under sådan press att cirkeln och cirkelledaren skulle bli den som fick fungera som möjlighet att"lasta av" bekymmer och svårigheter. Skulle cirkeln och ledaren orka med sådana förtroenden? Skulle cirkeln klara av att hantera svårare personliga problem?
>
> (Ur Gunér: "Sammanfattning av föräldrautbildningsförsök...", sid 5)

Vi har inom projektet inte några direkta erfarenheter av denna typ av utveckling i en cirkels arbete, även om vi bl a i samband med UT MED SPRÅKET-cirklar mött liknande oro hos studiearrangörer. För fullständighetens skull har jag ändå velat redovisa denna tänkbara utveckling, eftersom det berör ledarens situation. (Inom projektet kommer också frågan att prel. aktualiseras under nästa arbetsår (1976/77).

34.11 Olikheter mellan deltagarna - en tillgång i cirkelstudierna

34.11.1 Upplevs som problem

Som berördes i avsnitt 33.11 upplever många cirkelledare en heterogent sammansatt grupp som ett hinder, när det gäller att förverkliga studiecirkeln och nå en situation där alla deltagare är aktiva. Det har framgått i våra undersökningar och brukar också tas fram som ett huvudproblem vid kurser och konferenser med cirkelledare.

Samtidigt har vi också kunnat konstatera att ledarna i allmänhet är medvetna om att de måste kunna klara deltagarnas olikheter, men de vet inte hur de ska bära sig åt. Vi har sett exempel på detta i "Musikcirkelundersökningen" och kan som illustration här välja ett exempel ur rapporten "På väg mot en annorlunda cirkelledarutbildning?":

> "Mina grupper är oftast heterogena; i en av mina grupper är t ex den yngste 22 år och den äldsta 70 år. Jag tycker, att det är enormt svårt att hålla ihop en sådan grupp. Men det är klart - det vore hemskt bra om man kunde det.
>
> En heterogen grupp i sig är förstås ingen nackdel - tvärtom tycker jag att det är väldigt utvecklande. Det är inte åldern som jag ser som ett handikapp - men det kan bli svårt med hörseln och uppfattningsförmågan i dessa fall när de är gamla när de är över 70 år och merparten är under 30 år."
>
> (Cirkelledare H i engelska, sid 48)

Denna ledare betonar (trots ämnet = engelska) inte skillnader i kunskapsnivå som det primära problemet utan i stället olikheter i inlärningsförmåga. Här spelar också skillnader i social situation och vana att studera in. I andra fall förefaller emellertid skillnader i kunskapsnivå (i synnerhet i färdighetsämnen) uppfattas som det stora bekymret.

En vanlig uppfattning är att de kunnigare deltagarna inte får något utbyte av studierna och kanske tröttnar och slutar. Det kan vara svårt att hålla samtliga deltagare sysselsatta. Ledare G i låtspelscirkeln (fiol/nyckelharpa) i "Musikcirkelundersökningen" upplever denna farhåga:

> "Deltagarna har olika grundfärdighet i instrumenthanteringen. Normalt skall man rätta sig efter dem som ligger lägst. Men det kan man inte alltid göra, för då försvinner de bästa." (Ur rapport 10, sid 93)

En annan olikhet, som kan vara direkt avgörande för hur cirkelns arbete kommer att gestalta sig, är deltagarnas personlighet och självförtroende, dvs om det i cirkeln förekommer deltagare, som vill prata mycket, vet bäst resp är passiv osv.

Deltagarnas skäl att delta samt vad man väntar sig att få ut av studierna kan också variera, vilket försvårar för gruppen att finna den "gemensamma nämnaren".

34.11.2 Heterogeniteten en del av studiecirkeln

Den homogena gruppen finns inte! Alla människor är unika. Däremot kan deltagarna i några speciella avseenden vara lika varandra. Det gäller att finna det som binder gruppen samman. Åtminstone borde det gå att finna någon koppling mellan deltagarna genom det faktum att man ändå anmält sig till samma kurs.
Likheterna binder samman gruppen och olikheterna för verksamheten framåt. För att det ska bli en studiecirkel måste deltagarnas samlade erfarenheter och olikheter göras till en tillgång i studierna och inte i första hand upplevas som ett hinder.

Med en traditionell syn på studier, som en kunskapsöverföring från en kunnig person eller kursbok, kan en skillnad i den kunskapsmässiga nivån hos deltagarna bli ett hinder, eftersom det är svårt att anpassa överföringen till samtliga deltagare. Denna syn innebär också en fokusering på skolkunskaper, vilket kan medföra att t ex deltagarnas egna erfarenheter och andra värdefulla egenskaper kommer i skymundan. Med en syn på studier som innehåller en kunskapsöverföring mellan deltagare blir i stället en kunskapsmässig heterogenitet en tillgång, eftersom då den samlade erfarenheten som byts blir mer omfattande än om deltagarna i stort sett hade samma bidrag.

I undersökningen "Sju fackliga cirklar" framhölls värdet av att deltagarna i de olika cirklarna hade olika erfarenheter. Det kunde t ex gälla skillnader i ålder mellan deltagarna, vilket möjliggjorde ett historiskt perspektiv i studierna, deltagare från olika arbetsplatser t ex olika avdelningar

inom ett företag eller skillnader i facklig erfarenhet, som för de "okunniga" medförde att man fick del av erfarenheter samtidigt som de "kunnigare" fick möjlighet att hålla sina kunskaper aktuella och diskutera dem.

Hur tillämpbart är då detta vid t ex en nybörjarcirkel i språk? Kunskap är alltså inte frågan om enbart en "teknisk" färdighet utan i studierna ryms åtskilligt utöver detta, t ex a) anknytningen till deltagarnas språkliga verklighet och livssituation b) studier av de länder där målspråket används, deras politiska, sociala och kulturella struktur. I dessa sammanhang har deltagarna kunskaper och erfarenheter att bidra med, även om de saknar kunskaper i själva språket.[1/]

Det gemensamma arbetet ska också leda till att deltagarna blir medvetna om sina egna resurser och de kunskaper han/hon redan besitter. I en cirkel, där kunskap förmedlas från ledaren eller där deltagarna har likartade erfarenheter minskar möjligheten att den viktiga situationen uppstår att deltagare stödjer varandra med reaktioner av typen "jassså, säger du det - det har jag inte tänkt på". Deltagarna måste få uppleva att hans/hennes insats betyder något i gruppen, samtidigt som han/hon själv naturligtvis också kan uppleva personlig utveckling.

Heterogeniteten i en grupp måste också göras till en tillgång i studierna av bl a det skälet att ett av studiecirkelns mål just är demokratiska människor, som ska kunna arbeta tillsammans med andra, hjälpa varandra och bidra med sitt olika kunnande.

34.11.3 Heterogenitet kräver aktiva ledare

Att göra heterogeniteten bland deltagarna till en tillgång i studierna, eller åtminstone se till att den inte blir ett hinder som vrider verksamheten snett, sker inte automatiskt utan kräver en aktiv insats från ledaren. Här sätts ledarens förmåga som arbetsledare på prov. Studiecirkeln måste bli allas egendom.
En "låt-gå"-ledare medverkar i praktiken till en situation där "de starkare" tar hand om verksamheten medan "de svagare" knuffas åt sidan, dvs en situation som kännetecknas av "djungelns lag". Vi har i "Musikcirkelundersökningen" sett ett exempel på detta i dragspelscirkel e l (se avsnitt 22.5) där speciellt de två "svagaste" deltagarna redovisar negativa upplevelser:

1/ Se också rapport nr 5 inom projektet, kap 4.

"Svårt att lära sig, bråkigt, svårt att koncentrera sig."
"Nervöst att spela upp inför de andra som kommit längre."
(Ur rapport 10, sid 62-63)

Ledarens aktivitet får emellertid inte ta formen av undervisning med inslag av individuell handledning, även om vissa ledare ser det som enda lösningen på heterogenitetsproblemen. Därigenom tillgodoses alltså inte studiecirkelns "tredelade" målsättning.

Som jag berörde i avsnitt 34.6 krävs också en aktiv insats av ledarna för att i samband med presentationen av deltagarna och den första planeringen försöka lyfta fram deltagarnas starka sidor och få gruppen att se dem som en tillgång i studierna.
För ledaren gäller det sedan att löpande stödja svaga punkter och ta tillvara starka sidor samt att ge de missgynnade mest uppmärksamhet och stöd.

Genom att anpassa studietakten och genom att avpassa arbetsuppgifterna efter deltagarnas förmåga får "de svagare" möjlighet att kunna bidra till det gemensamma arbetet.

34.11.4 Den gemensamma nämnaren

Olikheter i basfärdigheter kan tonas ned genom att man i cirkelarbetet i stället mera lägger tyngdpunkten på användningsområdet. Detta förutsätter nu i sin tur att deltagarna på denna punkt kan förenas kring en gemensam nämnare. En annan förutsättning är då också att ledaren har förmåga att kunna koppla ämnet till vardagen = den gemensamma nämnaren. Detta förutsätter ytterligare i sin tur att ledaren har kunskap och förståelse för deltagarnas bakgrund. Kommer ledare och deltagare från olika miljöer och olika erfarenhetsbakgrund minskar, som tidigare framhållits, naturligtvis möjligheterna till denna koppling och i stället blir cirkeln mera beroende av själva ämnet - det teoretiska/det tekniska.

Detta kan också inträffa om deltagarnas målsättning och bakgrund skiljer sig alltför mycket åt. Speciellt vid prospektanmälda cirklar föreligger risk för detta. Jag vill här än en gång upprepa betydelsen av att studieförbund verkligen informerar om cirklar på ett sådant sätt att människor kan bilda sig en klar uppfattning om studiernas uppläggning och målsättning. Vid cirklar där deltagarna själva tagit initiativet till studier eller där cirkeln rekryterats på en arbetsplats finns på ett annat sätt redan från början gemensamma intressen.

34.11.5 Variationer i metod

Deltagarna är olika, men lika mycket värda. Det är viktigt att studierna inte läggs så att de ensidigt gynnar en viss bakgrund, en viss erfarenhet, en viss ålder, en viss begåvningstyp. Genom variation i metodiken kan olikheter mellan deltagare utjämnas.

Torsten Eliasson föreslår också i "Diskussions-PM om heterogenitetsproblem i studiearbetet" (1974) en förändring i metodiken och redovisar därvid erfarenheter från den amerikanske inlärningspsykologen Cronbachs forskning:

> "Cronbach visar att förändringar från verbalt till mer praktiskt upplevelsebetonad metodik även i ämnen som matematik kan ge en helt annan fördelning av vilka som klarar sig bra i en undervisningsgrupp - här bör man kanske uppmärksamma särskilt just alternativ till verbalt-teoretiska undervisningsmodeller som gynnar dem med stort ordförråd, tidigare utbildning, stimulerande miljö, viss begåvningstyp." (sid 13)

34.11.6 Ett angeläget område för forskning

Sammanfattningsvis vill jag understryka hur angeläget det är att olikheter mellan deltagarna görs till en tillgång i studierna och inte ett hinder. Detta gäller naturligtvis också vid andra undervisningsformer, men kanske i än högre grad vid cirkelstudier med hänsyn till studiecirkelns idé och målsättning. (Se kapitel 8)

En första förutsättning för sådan utveckling är en medvetenhet om vad studiecirkeln är tänkt att vara, men det löser inte de praktiska problemen. De anvisningar som finns om hur ledaren ska gå tillväga är, som också framgått ovan, mycket vaga. Jag vill därför framhålla betydelsen av att frågan om heterogeniteten i cirklarna görs till föremål för forskning och utvecklingsarbete för att söka erfarenhet av framkomliga vägar.

34.12 Cirkelns storlek

Ledare, som upplever problem med en heterogen gruppsammansättning, ser ofta som lösning på detta att gruppstorleken minskas. Vi har bl a sett exempel på detta i "Musikcirkelundersökningen" (se avsnitt 22.6.6). Gruppens storlek är också i sig en av de faktorer som påverkar ledarens situation. Sjölund redovisar i "Gruppsykologi" (kap 6) att ju större gruppen är desto större krav ställs på ledaren att utöva en mer auktoritär ledning. Trycket mot ett mer formellt ledarskap förefaller öka från en gräns på 5-7 deltagare (gruppmedlemmar).

I en studiecirkel är det samtidigt angeläget att gruppen är så pass stor att det finns bredd på gruppens samlade erfarenheter. Här spelar naturligtvis också ämnet in. I t ex en färdighetsinriktad cirkel (språk, musikinstrument) måste också finnas utrymme för individuell handledning. När det gäller musikcirklar finns också möjligheten att under viss tid minska gruppstorleken inskriven i statsbidragsbestämmelserna.

Hur stor ska då en studiecirkel vara för att fungera? Det förefaller inte finnas något definitivt svar på den frågan. Det beror bl a på ämnets karaktär, stämningen i cirkeln och möjligheten att nå en gemensam inriktning på studierna. Frågar man efter deltagarnas egen uppfattning, förefaller exempelvis "Musikcirkelundersökningen" ge det svaret att deltagarna i stort sett anger den egna gruppens storlek eller något färre.[1/]

Liknande resultat redovisas i "Studieintresse och studiemotiv hos vuxna" (K Törnqvist, 1954):

> "Totalt anser 75 % av deltagarna i allmänna ämnen och språk men hela 84 % av deltagarna i specialämnen, att kvällens närvaroantal är lagom. I samtliga huvudgrupper uppnås det högsta värdet i cirklar med 7-8 närvarande medlemmar." (sid 153)

På samma sätt som man anpassar sig till ledaren förefaller alltså deltagarna anpassa sig till den egna gruppens storlek.

34.13 Sammanfattning: studier på deltagarnas villkor

Cirkelstudier ska utgå från deltagarna, men det sker inte automatiskt. Det har därför varit naturligt att i första hand diskutera den del av en cirkelledares uppgift, som går ut på att skapa förutsättningar för att samtliga deltagare ska kunna vara aktiva, ta ansvar för verksamheten, gemensamt öka sina kunskaper samt att studierna därvid anknyts till deltagarnas situation och behov.

Ledaren kan skapa förutsättning för denna utveckling genom att
- inge deltagarna självförtroende genom att ta fram deras starka sidor och få dem att prata i gruppen
- bidra till att skapa en positiv och accepterande atmosfär i cirkeln
- tona ned "lärarrollen", kunna säga och göra fel - inte behöva veta allt
- kunna lyssna på deltagarna
- aktivt ge deltagarna möjlighet att påverka och önska

1/ Se intervjuerna i rapport nr 10 eller avsnitt 8.4 i rapport 11.

- vara arbetsledare, ha mod att både stimulera och hålla tillbaka t ex deltagare som vill dominera
- finna variationer i cirkelns arbete som motverkar ett ensidigt gynnande av vissa deltagare.

Genom att aktiviteten bland deltagarna ökar, minskar trycket på ledaren att ta initiativ samt att vara lärare. Ledaren får på så sätt möjlighet att smälta in i cirkelns arbete och närma sig deltagarna och det ideal som Per Ebbe Perssons beskrivning av "den ideale cirkelledaren" illustrerar:

> "Om man kommer in i en studiecirkel, som besökare och sitter med en stund, ska man inte kunna säga vem det är som är cirkelledaren."
>
> (Per Ebbe Persson vid ett Vuxenpedagogiskt seminarium, Lärarhögskolan i Stockholm, 1971)

Hur nära ledaren kan komma detta mål beror bl a på typ av ämne och deltagarnas kunskapsmässiga nivå. I ämnen där deltagarna redan besitter vissa kunskaper, t ex i ämnen med samhällsinriktning (fackliga, politiska cirklar osv) föreligger större möjligheter för ledaren att bli en deltagare än i t ex nybörjarcirklar i språk, där det blir ett kunskapsglapp (i ämnet) mellan deltagare, som "inte kan", och ledaren, som "kan".

Det är emellertid först i en studiesituation som kännetecknas av deltagarnas egen aktivitet och gemenskap, som ledaren kan fylla sin funktion som ämnesledare - bistå deltagarna i deras studier och på deras villkor. Hur sedan ledaren fullföljer denna uppgift varierar mellan olika ämnen. I vissa cirklar kan det t ex krävas av ledaren att han/hon ibland undervisar.

En deltagare i gitarrcirkel f i "Musikcirkelundersökningen" formulerade detta krav på ledaren att vara med i gruppen och samtidigt stå för en ämnesmässig handledning på följande vis:

> "Ledaren skall inte vara en som står med pekpinnen. Han skall vara en "mitt i", men som kan lite mer än dom andra."
> (Ur rapport 10, sid 91)

Samtidigt som ledaren ska skapa förutsättningar för cirkelstudier, vilket kräver att han/hon kan förstå deltagarna, har ledaren ett ämnesansvar. Detta ställer i sin tur krav på ledaren att ha insikter i ämnet för att kunna leda studierna, något som emellertid inte ska uppfattas som krav på formell kompetens.

35 LÄMPLIGA LEDARE?

35.1 Krav på ledare

Som framgick av avsnitt 30.3 anges i statsbidragsbestämmelserna att vid godkännande av cirkelledare ska hänsyn tas till ledarens

- ämneskunskap
- pedagogiska erfarenhet
- förmåga att verka för målsättningen för folkbildningsarbetet.

Vid tillsättandet av en cirkelledare ska dessa kvalifikationer också vägas mot studiematerialet, vilket innebär att material och ledare kan komplettera varandra. Detta medför en stor valfrihet när det gäller rekrytering av lämpliga ledare.

Ser vi till den rekrytering som sker, förefaller emellertid kravet på ämneskunnandet ha tagit överhanden över kravet på folkbildningsinsikt. Som jag tidigare berört sätts i många fall kvalitet hos ledaren lika med formella meriter, dvs ämneskunnandet blir i första hand teoretiska kunskaper. Speciellt vanligt är det i ämnen, som man återfinner eller som ligger nära ämnen inom det reguljära skolväsendet.[1/]
Inom dessa och liknande ämnen återfinner vi också deltagare som är nybörjare eller besitter endast bristfälliga kunskaper i ämnet, vilket understryker behovet av kunskaper hos ledaren.
Studiecirklar med deltagare och ledare, som kunskapsmässigt står närmare varandra, möter vi främst i ämnen där deltagarna från början har vissa kunskaper och erfarenheter. Som framgick av "ABF-undersökningen" återfanns största andelen ledare med enbart folkskola i samhälls- och rättsvetenskapliga ämnen. Totalt sett hade enl denna undersökning 35 % av cirkelledarna högst åttaårig folkskola.

Jag kommer i det här kapitlet att speciellt diskutera två kategorier av ledare och deras möjligheter att förverkliga studiecirkeln. De aktuella grupperna är 1) den välutbildade ledaren 2) kamraten som blir ledare. Jag vill redan här framhålla att skillnaden mellan dessa två kategorier inte behöver vara så stor som framställningen möjligen kan ge intryck av.

[1/] Se avsnitt 25.4, 26.4 samt 30.3.3.

35.2 Den välutbildade ledaren och studiecirkeln

35.2.1 Teoretiskt ämneskunnande en tillgång

I åtskilliga cirklar återfinner vi alltså ledare med omfattande teoretisk utbildning i ämnet.
Kunskaper hos ledaren är naturligtvis en tillgång. Genom dessa kan ledaren lättare hjälpa gruppen att lokalisera och formulera problem, som måste lösas, samt se alternativ till lösningar och hur man ska komma framåt i studierna.

Ledarens ämneskunnande kan vara en garanti för att cirkeln undviker oväsentligheter eller fastnar på något som deltagarna inte kan klara ut på egen hand. Vidare kan en kunnig ledare lätt finna lämpliga källor, som man kan utnyttja i studierna.
En välutbildad ledare kan hos deltagarna inge trygghet. Man vet att studierna kommer att bedrivas på ett ur ämnets synpunkt förnuftigt sätt.

35.2.2 Tveksamhet till välutbildade ledare

Samtidigt som en välutbildad ledares kunskaper otvivelaktigt är en tillgång i studiecirkelns arbete har det alltid framskymtat en tveksamhet till denna kategori av ledare.
Tveksamheten har i första hand gällt möjligheten att behålla självverksamheten bland deltagarna. Initiativet och utgångspunkten i studierna ska finnas hos deltagarna och studierna ska bygga på deras aktivitet.

Redan Oscar Olsson berörde frågan, men såg den då från en annan utgångspunkt:

> "Skulle det bli en folkrörelse fick man inte räkna på att alltid få akademiker eller lärare som ledare. Vår erfarenhet hade givit vid handen att detta inte heller var alldeles nödvändigt. Av ännu större vikt hade det visat sig vara ... att ledaren var en personligen verkligt sammanhållande kraft, med inte alltför jämnstruken organisationsförmåga." (se avsnitt 4.2)

Som vi såg i det historiska avsnittet gick utvecklingen mot bl a ett ökat inslag av lektionscirklar. Del I avslutades också med ett varningens ord från Herman Stolpe att slå vakt om studiecirkelns speciella karaktär.

Ytterligare ett exempel på denna tidiga tveksamhet finner vi i "ABF-utredningen" (ABF, Stockholm, 1958). I denna ges följande beskrivning från studiecirkelverksamheten 1917-18:

"Det var redan på detta tidiga stadium svårt att få idealbilden av en studiecirkel tillfredsställande applicerad på den utformning cirkeln fick i verkligheten. Alla var nybörjare. Enligt den bestämda målsättning, som formuleras av Erik Hedén, och som säkert delades av andra, var det första och oeftergivligaste kravet: självverksamhet. Därför är han inte nöjd med att de 62 studiecirklarna ivrigt och nästan enhälligt frågar efter lärare. En studiecirkel med lärare är ingen studiecirkel, den bör bära sin riktiga beteckning: praktisk lärokurs.

Självklart inser Erik Hedén att studieämnen sådana som matematik, ryska språket och statskunskap - för att nämna de populäraste ämnena - är svåra att tillgodogöra sig utan sakkunnig ledning. Men självverksamheten bör ändå eftersträvas. Och han föreslår en arbetsform, som går ut på, att studiecirkel, som inte kan arbeta helt själv enbart med litteratur eller studiebesök, skall kunna få en instruktör. Instruktören skall finnas till hands för rådgivning och ifall det hela hotar att spåra ur, men för övrigt vara passiv i bakgrunden. Den roll instruktören skulle spela, är här i stort sett densamma, som vuxenpedagogerna nu, 40 år senare, tilldelar en cirkels "resource person".

Den pedagogiska målsättningen var alltså klar och koncis: en studiecirkel är en grupp människor, som samlas för att tillsammans forska i kunskapens källor (litteraturen), diskutera sina rön och berika sig själva genom på egen hand och med individuell kraft utvunna kunskaper. (sid 26)

35.2.3 Kan ledaren förstå deltagarna?

Kan en ledare med lång erfarenhet av studier och kanske lärarutbildning och lärarerfarenhet förstå en kortutbildad studieovan deltagare? Ledaren har kanske dessutom alltid lyckats i studier.

I frågan ryms inställning till ämnesinnehåll och studieförutsättningar samt syn på studier.

Frågan kan visserligen ställas i all undervisning men den ställs på sin spets när det gäller studiecirklar med hänsyn till denna studieforms speciella karaktär och målsättning.

En tänkbar skillnad mellan välutbildade ledare och kortutbildade studieovana deltagare kan gälla synen på studiecirkeln.

Att vissa deltagare upplever oro och osäkerhet inför cirkelstudier har tidigare belysts.

För många kortutbildade kan även cirkelstudier, med den ämnesindelning och uppläggning som förekommer idag, uppfattas som alltför skolliknande.[1/] Att tidigare skolupplevelser kan påverka vuxnas inställning till att delta i vuxenstudier framgår av undersökningen "Rekrytering till vuxenutbildning" (Rubenson, 1975):

1/ Se "Rekrytering till vuxenutbildning" (Rubensson, 1975); sid 258-260. Se också avsnitt 31.1.

"Flera av de psykologiska hindren hade samband med erfarenheter från skoltiden. Så t ex framhölls hindret "osäker klara av utbildning" av dem som varit ängsliga i skolsituationen vid 13 års ålder." (sid 164)

Från den välutbildades utgångspunkt kan däremot studiecirkeln ibland uppfattas som "trams" - bara sitta och "snacka". Cirkelstudier betraktas som en sämre sorts studier.[1/]

Lite tillspetsat skulle man kunna säga att det är två skolvärldar som möts. Detta kan också illustreras med följande erfarenhet från FÖVUX:s verksamhet:

"Jag visade en gång en tidningsbild för ett tjugotal lärare, som undervisade på grundskole- och gymnasienivå. På bilden kunde man se en lärare, som uppkliven på ett ganska högt podie där en kateder var placerad, med pekpinnen i ena handen och läroboken i den andra handen stod inför sina elever. Eleverna var alla vuxna människor som satt i barnens skolbänkar. Några räckte tveksamt upp händerna för att få svara på lärarens fråga. De såg alla lite främmande och bortkomna ut. Texten under bilden lydde: Vuxenutbildningen i Hörby har börjat.

På min fråga till lärarna om de såg något anmärkningsvärt i bilden fick jag följande svar:

En lärare tyckte att belysningen var otillfredsställande i salen, hur han nu kunde se det på en svart-vit tidningsbild.

En annan lärare anmärkte på att svarta tavlan var för liten.

Någon antydde att åldersskillnaden på eleverna verkade för stor. Men i övrigt hade man inget, så där plötsligt, att tillägga.

Samma bild visade jag senare för en grupp järnbruksarbetare, blivande studieorganisatörer i FÖVUX. Reaktionen mot bilden var häftig och intensiv.

"Ska det vara så här som på bilden, då ställer jag inte upp", sa en av dem.

På min fråga vad det var som han reagerade för, föll en annan in och sade: "Fy, man känner ju lukten av korridor och krita och pekpinnen? Skall han slå med den? Nej, den skolan har jag fått nog av."

(P-E Persson: "Uppsökande verksamhet". Art i "Folkhöjskole. Arbejderbevägelse. Folkeoplysning" (Nordens Folkliga Akademi, 1973), sid 81.)

Denna skillnad i syn på studier kan sedan återspeglas i bedömningen av studierna. Ledaren kan ha glömt hur det är att vara elev. Det kan gälla deltagarnas studiesociala situation, tempot i studierna eller svårigheter i kursen:

[1/] Se också avsnitt 11.3.3.

> "I de flesta frågor var cirkelledarna och deltagarna i stort sett överens i sina synpunkter på kursen. De skillnader som ändå fanns gällde bl a uppfattningen om kursens svårighetsgrad; där deltagarna ansåg kursen svårare än ledarna gjorde. Deltagarna ansåg också i större utsträckning än ledarna att cirkelledarna ensamma brukade bestämma vilka övningar gruppen skulle arbeta med."
>
> (Ur S Johansson: "Uppföljning av ABF-cirklar i UT MED SPRÅKET", sid 29)

Det kan också gälla hela studieinriktningen. Jag ska här exemplifiera med ett resultat ur rapporten "Vuxenundervisning i engelska. Del I: redovisning av lärarenkäter" (K Olsson, 1975) inom GRUV-projektet[1/]. Visserligen avser resultatet kommunal vuxenutbildning men visar ändå ett glapp mellan lärares och elevers inställning till studier:

> "Lärarna är enligt resultaten medvetna om att några av de starkaste motiven för studier på vuxengymnasium är en önskan om bättre allmänbildning och utvidgade sociala kontakter. ... I själva verket förefaller det som om lärarna lägger störst vikt vid rena kunskaps- och färdighetsmål, kanske på bekostnad av andra viktiga mål. ... att eleverna själva inte lika starkt som lärarna betonat kompetensmotivet och att det därför kan uppstå en konflikt mellan elevernas förväntningar och lärarnas ambitioner." (sid 56)

En annan fara är att en välutbildad person kan ha svårt att frigöra sig från den syn på studier och lärare, som han/hon av naturliga skäl fått under årens lopp. Jag har vid upprepade tillfällen berört detta i avhandlingen och ska därför här endast ge ett exempel som ytterligare belysning.

Det avser ledares svårighet att överge en studiemetod, som han/hon uppfattar som riktig. När det gäller START-cirklar finns det exempel på cirkelledare, som opponerar sig mot att deltagarna hemma (vid de individuella studierna) har möjlighet att kontrollera uppgifter mot facit. I stället är det ledaren som vid den efterföljande sammankomsten ska kontrollera om uppgifterna är korrekt lösta.
Det har framkommit vid intervjuer att det t o m finns exempel på cirkelledare, som river ur facit ur deltagarnas kursböcker för att de inte ska kunna "fuska" hemma.[2/]

1/ GRUV: Grundskolestudier för vuxna.
2/ Se också rapport 5, avsnitt 4.6.1.

35.2.4 Kan en välutbildad ledare bli deltagare?

Kan en välutbildad ledare bli deltagare i en cirkel med nybörjare i ämnet? Det är naturligtvis svårt att tänka att ledaren kan delta i kunskapsinhämtandet om man ser studierna med en teoretisk utgångspunkt. Ser man det däremot ur tillämpningsaspekten kan en ledare, med en annorlunda bakgrund, ha mycket att lära även i ämnet. Som exempel kan man här tänka sig en studiecirkel i matematik på en arbetsplats. Med en inriktning mot tillämpad matematik och med deltagarnas behov som utgångspunkt skulle kanske en stor del av studierna kretsa kring t ex ackordsberäkning och löneförhandling. Detta är kanske saker som ledaren i förväg inte är så väl insatt i.

Det kan emellertid vara svårt för en ledare med annorlunda bakgrund och erfarenheter än deltagarna att klara denna anknytning till tillämpningsaspekten även om viljan finns.

Ett exempel på detta är ledaren i cirkel A i undersökningen av de tre UT MED SPRÅKET-cirklarna. Denne hade ambitionen att knyta an till deltagarnas vardag i studierna men samtidigt kände han sig främmande inför deras praktiska erfarenhet, något som också deltagarna uppfattade. Resultatet i detta fall blev att cirkeln utvecklades mot skolklass.[1/]

En annan fara kan emellertid också vara att en välutbildad ledare värderar vissa av sina teoretiska kunskaper så högt att han/hon styrs av dem och därigenom kan öka risken för skolklass. Cirkelledaren måste därför få träning i att ifrågasätta sina fackkunskapers värde och sätta in dem i ett större sammanhang.

35.2.5 Reservationer

Det kan alltså finnas risk för att en välutbildad person kan ha svårt att förstå kortutbildade studieovana deltagare och deras situation samt att finna sig till rätta som cirkelledare.

Samtidigt vill jag emellertid slå fast att det av detta inte följer att välutbildade personer skulle vara olämpliga som cirkelledare. Det avgörande är hur deras kunskaper kommer studiecirkeln tillgodo och hur man leder studierna.

[1/] Se också avsnitt 19.6.1 samt 33.5.

Att personer har lång skolerfarenhet behöver inte innebära att de är o-kritiska till traditionell undervisning. Men samtidigt behöver inte en kritisk inställning innebära att de är positiva till studiecirkel eller medvetna om denna studieforms speciella karaktär.

Vi får heller inte bortse ifrån att även välutbildade personer kan besitta omfattande praktisk erfarenhet t ex från andra yrkesområden.

En teoretiskt kunnig ledare kan vara en synnerligen lämplig cirkelledare, men vad jag här vill framhålla är att det inte följer direkt av att han/hon besitter kunskaper i ämnet. Att vara van vid skolans form av studier innebär inte att man har större förutsättningar än andra att förverkliga studiecirkeln. Ämneskunskaper får därför inte bli den enda bedömningsgrunden, när det gäller rekrytering av ledare.

35.3 Kamraten som blir ledare

35.3.1 Andra förutsättningar

Lika fel som det är att tro att en välutbildad person automatiskt kan bli en bra cirkelledare genom sitt ämneskunnande, är det att tro att en ledare med i stort sett samma bakgrund som deltagarna direkt blir det. Även en sådan ledare kan bära en bild av studier i form av skola inom sig och kan, om han/hon inte är förtrogen med studiecirkelns speciella karaktär, få svårt att förverkliga studiecirkeln.

En ledare som har praktisk erfarenhet i anknytning till deltagarnas vardag har emellertid större förutsättningar att förstå deltagarnas kunskapsbehov och att komma in i gruppgemenskapen.

Låt mig förtydliga detta resonemang med ett exempel:
En grupp affärsanställda vill lära sig engelska för att bl a bättre kunna klara att tala med utländska kunder och förstå engelsk text på t ex förpackningar. Genom att välja en cirkelledare som själv är affärsanställd, men med vissa kunskaper i engelska (kanske någon arbetskamrat) borde förutsättningarna att få rätt slags engelska vara goda. Dessutom får man därigenom en ledare som är väl insatt i deltagarnas situation.

Även om denna cirkelledare inte är teoretiskt merittyngd borde han/hon kunna klara uppgiften med hjälp av studiematerialet (bok, ljudband m m[1/]) samt fackmannamedverkan (t ex engelsman för språkträning). Detta ges också möjlighet till i statsbidragsbestämmelserna.

35.3.2 Lära tillsammans

Genom att välja en cirkelledare med anknytning till deltagarnas livssituation eller med tonvikten lagd på praktiska erfarenheter kanske cirkeln i sitt arbete sedan inte har lika lätt att komma framåt i studierna som under ledning av en i ämnet välutbildad person.
Frågan är emellertid om det enbart kan anses vara en nackdel.
Genom att ledaren inte sitter inne med svar och lösningar på olika problem och frågor tvingas deltagarna själva medverka i att söka efter upplysningar och fakta. De är själva med och skapar det resultat som cirkeln uppnår. Dessutom kommer man att vid kunskapsinhämtandet lära sig att hantera kunskaperna.
Jag vill förtydliga detta resonemang genom att anknyta till exemplet med en engelsktalande arbetskamrat som ledare:
Om denna ledare inte är så teoretiskt kunnig kan han/hon lätt komma i situationen att inte kunna svara på frågor från deltagarna. Detta kan upplevas pinsamt men i själva verket kan det alltså vara en tillgång. Man måste söka efter svaret - antingen ledaren, någon deltagare eller kanske gruppen tillsammans. En annan väg att gå är att försöka med omskrivningar om det t ex är ett uttryck man saknar. Detta kan vara en viktig kunskap - i en praktisk situation måste man ju själv skaffa information. Man får en beredskap inför det praktiska utnyttjandet av sina kunskaper.

Samtidigt är det angeläget att framhålla betydelsen av att deltagarna får uppleva framgång i studierna. (Se också avsnitt 34.7) Får man inte uppleva att det arbete man lägger ned ger resultat är risken stor att man resignerar eller söker tillfredsställelse i enbart den sociala samvaron.

Ett exempel på detta såg vi i cirkeln "Att bryta det sociala arvet" i undersökningen "Tre cirklar i en politisk förening". Ledaren i denna cirkel var egentligen den i gruppen som var minst insatt i ämnet. I kombination med en bristande insikt i vad det innebär att vara cirkelledare medförde detta att studierna kom att förlamas och inte ge något utbyte, vilket alltså ledde till att verksamheten så småningom självdog.

1/ Se bilaga 12

För kamraten som blir ledare är den viktigaste uppgiften att skapa arbetslust och sammanhållning samt att vid behov vara arbetsledare.
En ledare som fungerar på detta sätt är ledaren i cirkeln "Solidaritet för trygghet" i samma undersökning (se kap. 21).

35.3.3 Bara en kamrat bland kamrater?

Ledaren i cirkeln "Att bryta det sociala arvet" är ett exempel på en ledare som åtog sig ledaruppdraget i tron att det bara var "att vara kamrat bland kamrater" och att alla skulle hjälpas åt att föra studierna framåt.

Om studiecirkeln fungerar är det möjligt för ledaren att nästan vara som vilken deltagare som helst, men om problem uppstår kommer ledaren i en ny situation. Kamraten som åtagit sig ledaruppdraget är inte längre i kamraternas ögon bara kamrat. Det är han/hon som ska ta initiativ och lösa problemen. Det är lätt gjort att kamraterna blir passiva i väntan på ledarens initiativ.
Även ledaren känner pressen på sig att få studierna att fungera. Detta kan understrykas av den egna ambitionen och det faktum att han/hon uppbär arvode för uppdraget.

Det finns alltså en risk att en kamrat som åtar sig ett ledarskap i tron att "det är bara att vara deltagare" kan komma att ställas inför problem som han/hon inte är rustad att klara av eller beredd på. Detta kan leda till en hård styrning från ledarens sida eller hård knytning till materialet. En annan fara är att studierna inte leder framåt.

Detta understryker betydelsen av att ledarna förbereds för uppgiften.

35.4 Ledarnas anställningsförhållanden

En annan sida av ledarfrågan är formen för cirkelledarnas engagemang. Denna fråga har inte varit föremål för speciell uppmärksamhet i våra undersökningar, men den är så angelägen att jag ändå här vill aktualisera några synpunkter på den.

Det kan uppstå en konflikt mellan ledarnas berättigade krav på anställningstrygghet och möjligheten att variera rekryteringen av ledare till cirklar med hänsyn till deltagarna och deras bakgrund, behov och situation. Anställningstryggheten medför en begränsning av valmöjligheterna. Vi går också mot ett ökat inslag av professionella ledare. Senast har frågan aktualiserats vid ABF-FORUM mars -76:

> "En fara med heltidsanställda ledare är att vi får undervisningsfunktionärer, lärare, i stället för cirkelledare som är en i gruppen. Det gäller att behålla den fria och frivilliga karaktären hos studiecirkeln."
>
> (Ur "Studiecirkelseminariet. Sammanfattning av utskottets synpunkter", sid 5)

I avsnittet om statsbidragen (kap. 30) diskuterade jag hur en formalisering av studiecirklars verksamhet kan försvåra förverkligandet av studiecirkeln och dess speciella arbetsform.
Med för preciserade ramar låses verksamheten och försvåras för cirklar att utvecklas olika med hänsyn till deltagarnas förutsättningar och speciella intressen.
En reglering av ledarnas arbetstider och arbetsförhållanden påverkar också cirklars arbete och formen för cirkelstudier. Det kan t ex medföra svårigheter att förlänga en cirkels arbete med ytterligare sammankomster p g a att man inte hunnit gå igenom studiematerialet eller önskar fördjupa sig i någon intressant fråga, som aktualiserats under studiernas gång. Sammankomsterna kan komma att bli mer låsta till start- och sluttid och det kan bli svårare att flytta sammankomster p g a fast schema för ledaren.
Jonas Orring varnar för problem i en sådan utveckling i en artikel i tidskriften Fönstret (16/1975):

> "Cirkelledarna har under senare år gått samman i fackliga organisationer för att bättre kunna tillvarata sina intressen. Löne- och anställningsvillkor regleras i kollektivavtal. Detta innebär naturligtvis ökade kostnader för studieförbunden. Denna utveckling reser för mig många problem och inger mig stor undran, för att inte säga oro, inte endast från ekonomiska utan även från andra synpunkter. Man avlägsnar sig därigenom från den ideologi som det fria och frivilliga folkbildningsarbetet bygger på och som man i andra sammanhang på goda grunder och med all rätt värnar om.
>
> Varje löneöverenskommelse måste baseras på någon form av organisatoriskt underlag med därtill hörande administrativa mönster. Detta måste, i varje fall på någon sikt, institutionalisera studiecirkelverksamheten. Ju längre denna utveckling går, desto närmare kommer undervisningen i cirkeln den undervisning som meddelas inom kommunal vuxenutbildning, grundskolan, gymnasieskolan och arbetsmarknadsutbildningen. Detta är enligt min mening en högst allvarlig fråga som utan dröjsmål påkallar uppmärksamhet. Ju längre man dröjer med att ta itu med frågan, desto större blir riskerna för en för hela studiecirkelverksamheten ödesdiger utveckling." (sid 22)

Här skiljer det naturligtvis mellan olika ämnen. Utvecklingen mot professionella ledare berör i första hand prospektanmälda cirklar och i ämnen av "skolkaraktär", t ex språk samt vissa estetiska ämnen. Detta är ämnen där påverkan från skola redan är stark och den utveckling som ovan antyds kan ytterligare förstärka den.

Vad innebär det då för ledaren att arbeta som t ex heltidsanställd cirkelledare? För det första ger ett sådant anställningsförhållande trygghet och kan möjliggöra för ledaren att helhjärtat kunna gå in för uppgiften och ägna mer tid åt förberedelser osv. Det ger också studieförbunden möjlighet att nå cirkelledare för utbildning.
Samtidigt kan emellertid ett heltidsarbete som cirkelledare medföra svårigheter för ledaren att leva upp till och bidra till att förverkliga studiecirkeln, dvs orka engagera sig i deltagarna, att bli en i gruppen. Frågan har bl a aktualiserats av en cirkelledare inom estetsektorn i rapporten "På väg mot en annorlunda cirkelledarutbildning?":

> "Varje gång jag startar en ny cirkel - och mina deltagare sitter som små ljus och lyssnar till vad jag berättar om studiecirkeln (den äkta) och dess speciella studieform: "en studiecirkel är en kamratkrets....", tänker jag - nu har jag igen fått tio kamrater, jag som var så ensam. Visserligen betalar de en saftig avgift för det, men ändå. ... När jag under terminens startvecka har inlett min 10:e cirkel är jag ganska bedövad av denna känsla - 100 nya kamrater som även jag ska utvecklas med. .....
>
> En studiecirkel ska inte enbart ge kunskap, utan även främja personlighetsutveckling och ge träning i arbetsformen som - förhoppningsvis - leder till social utveckling. Jag, som jobbar heltid med cirklar måste under årens gång blivit utvecklad till en supermänniska - en kromosompersonlighet - för att inte tala om min sociala utveckling. .....
>
> Och vem tror att jag orkar med sådant? Att åka med 70-kortet till jobbet och veta att jag (igen) kommer att bli utvecklad? Kommer inte jag ganska snart att bli avtrubbad i stället? Att av ren självbevarelsedrift skärma av mej för mina deltagares signaler? Att uppleva en personlighetsutveckling någon gång i veckan - det går väl an - men att utvecklas varje dag - yrkesmässigt?" (sid 12-13)

35.5 Sammanfattning

Det är speciellt tre saker jag har velat peka på i detta avsnitt.
- Det får inte vara självklart att välja en teoretiskt kunnig person till cirkelledare framför en som har annan typ av erfarenhet.

- Om vi nu väljer en teoretiskt kunnig ledare, ska vi inte tro att han/hon i kraft av sitt ämneskunnande automatiskt blir en bra cirkelledare. Kunskaper hos ledaren är i allmänhet en tillgång i studierna men dessa kunskaper måste komma deltagarna tillgodo på "cirkelvis", dvs på deltagarnas villkor. I vissa fall kan lång erfarenhet av studier och skola försvåra för ledarna att finna sig tillrätta som cirkelledare och förstå deltagarna.

- En cirkelledare som har liknande bakgrund som deltagarna kan ha lättare att förstå deltagarnas situation och behov av kunskaper. Men även kamraten som blir ledare kan komma att ställas inför problem och att cirkeln inte fungerar och måste därför i förväg få en realistisk uppfattning om vad det innebär att vara cirkelledare.

36 STÖD OCH HJÄLP TILL LEDARNA

36.1 Ledarna och tryggheten

Att ledarna söker trygghet och tillfredsställelse har jag vid upprepade tillfällen återkommit till i avhandlingen. De når emellertid denna trygghet på olika sätt.

36.1.1 Trygghet genom att undervisa

Ett sätt att finna trygghet är genom att undervisa och hålla sig till ämnet (eller en hård knytning till studiematerialet om ledaren saknar förutsättningar att undervisa). Ett exempel på detta är dragspelsledare D i "Musikcirkelundersökningen" (se avsnitt 22.5.6).
Denna kategori av ledare kommer därigenom inte att uppfatta problem annat än i ämnet. Engelskledare B i undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?" fungerar på detta sätt och redovisar följande erfarenheter:

> "Hon kände, att hon fungerade bäst när hon hittat på någon egen övning som "gick hem"..... Ingen deltagare tog upp några personliga problem. Grupperna var heterogena och detta innebar inga svårigheter. ..... Om det blev tyst frågade hon vad klockan var och bad dem göra små matematiska problem till varandra." (sid 32)

Dessutom uppgav hon i intervjun att hon aldrig kände sig otrygg som cirkelledare eller inför gruppen:

> "Eftersom det rörde sig om rena nybörjargrupper blev hon aldrig ställd mot väggen dvs svåra kunskapsfrågor förekom ej." (sid 32)

Hennes slutomdöme om att arbeta som cirkelledare blev därför helt logiskt:

> "Det var en trevlig erfarenhet." (sid 33)

36.1.2 "Cirkelmetodtrygghet"

Ledare kan också finna trygghet i gruppen, i att vara cirkelledare. Se exempelvis pianoledare A i "Musikcirkelundersökningen" (avsnitt 22.5.2). I avsnitt 33.4 betecknade jag denna trygghet för "cirkelmetodtrygghet". Med en genomtänkt rolluppfattning behöver man inte känna osäkerhet som cirkelledare. Denna rolluppfattning ger trygghet men löser inte de problem man kan komma att ställas inför.

Engelskledare H i "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning" är ett exempel på en ledare som funnit sin trygghet och tillfredsställelse i cirkeln tillsammans med deltagarna:

> "Jag tycker, att det är väldigt skojigt. Man jobbar med levande ting och det är med vuxna människor man har att göra. Det lustiga är att ju mer jag jobbar med det här ju mer får det mig att inse att det här jobbet inte blir lättare - att man kan mer. Man kan ju ideligen råka ut för vilken situation som helst. Det kan i och för sig vara en utmaning att se om man klarar av det eller inte. Jag tycker, att det är ett spännande yrke." (sid 48)

Ledare H:s slutomdöme kommer också att bli helt annorlunda än B:s:

> "Att arbeta som cirkelledare är bland det absolut mest arbetsamma som finns."

För att vara en demokratisk ledare måste man våga tackla problemen men då också vara beredd på bakslag. Om verksamheten utgår från gruppen vet man inte exakt vad som kommer att hända. Men genom att få gruppen att ta ansvar kan man slappna av och bli en del av den.

36.1.3 Osäkra ledare

Mest besvärligt har de ledare, som har inblick i vad studiecirkel är tänkt att vara och vill förverkliga den, men som är osäkra hur de ska gå tillväga. En ledare som är osäker och villrådig kan också skapa irritation och förvirring bland deltagarna (se dragspelscirkel e 1 och låtspelscirkel g i "Musikcirkelundersökningen"):

> "G är snäll och rar. Men fruktansvärt nervös. Hittar inte noter, vet inte vad han ska spela. Jag blir nervös då också. Han är så in i helsike virrig."
>
> (En deltagare i cirkel g. Ur rapport 10, sid 105)

En lösning kan bli att cirkeln utvecklas mot skolklass genom att ledaren faller tillbaka på det han/hon kan eller har tidigare erfarenheter av.

Men lösningen kan också bli att man helt enkelt inte gör någonting. Vi kan hamna i en situation med "låt-gå"-ledare, som söker trygghet i tron att han/hon därigenom är demokratisk - deltagarna får göra det de önskar.

36.1.4 Behov av stöd

Oavsett vilken bakgrund ledaren har och oavsett på vilket sätt han/hon finner trygghet och tillfredsställelse i sin uppgift, behöver ledaren hjälp och stöd.

- Vet inte cirkelledaren vad studiecirkel är tänkt att vara, måste han/hon få veta det och förberedas för sin uppgift.
- Vill ledaren förverkliga studiecirkeln, men inte vet hur det ska gå till, måste han/hon få hjälp att övervinna sin osäkerhet och tränas i att möta olika situationer.

- Även cirkelledaren som funnit trygghet i att vara cirkelledare ställs hela tiden inför nya problem, som måste angripas och lösas. Denna ledare måste få möjlighet att byta erfarenheter med andra ledare.

Behoven är olika och måste angripas på olika sätt, och det är ett ansvar som i första hand måste tas av studieförbunden. Utbildning av ledare har i alla tider framhållits som en synnerligen angelägen uppgift inom folkbildningen.
Detta kan understrykas med ett citat ur Stahre, "Studiecirkelledaren":

> "Utbildning av studiecirkelledare tillhör de viktigaste uppgifterna inom folkbildningsarbetet. ... Åtskilliga cirklar kämpar mot onödiga svårigheter att genomföra sitt arbete, emedan ledaren fått åta sig värvet utan den hjälp och de tips, som skulle kunna göra arbetet så mycket lättare både för honom och deltagarna." (sid 5)

36.2 Att förbereda oerfarna ledare

Jag gav i samband med redovisningen av undersökningen "På väg mot en annorlunda cirkelledareutbildning?" exempel på den oro och rädsla en ledare kan känna inför sin debut som cirkelledare. De intervjuade ledarna underströk också behovet av stöd inför studiecirkelstarten. (Se avsnitt 23.2.2)

Detta understryker ytterligare hur viktigt det är att oerfarna ledare förbereds inför sin uppgift.

Som tidigare framgått förefaller studieförbunden i första hand tillgodose ämneskunnandet vid rekryteringen.
Men studieförbunden har också ansvar för ledarnas pedagogiska kunnande och folkbildningsinsikt.
Många av de nyrekryterade ledarna har tidigare kommit i kontakt med folkbildning och har erfarenheter av egna cirkelstudier. Men man kan därav inte dra den slutsatsen att de är insatta i hur en cirkelledare ska fungera. Vi har t ex tidigare konstaterat att långt ifrån alla cirklar arbetar på "cirkelvis".

Hos personer som helt saknar denna bakgrund är det orimligt att förutsätta eller att kräva denna insikt.
Att ge den nyrekryterade cirkelledaren en omfattande utbildning är av bl a ekonomiska och administrativa skäl inte realistiskt. Den information som kan ges blir begränsad och det är viktigt att tillfället utnyttjas rätt, inte t ex till en detaljtrimning i det aktuella ämnet. Det centrala måste

vara att sätta ledaren in i arbetsformen. Ledaren måste få självförtroende att våga försöka vara cirkelledare, att våga vara sig själv, att lyssna till deltagarna och att samtidigt inte direkt ge efter för t ex lärarkrav från dessa.

Ledaren måste få inblick i vilka problem han/hon kan komma att ställas inför. Det kan även här finnas en fara i en alltför detaljerad information i förväg. Idéer och tips kan låsa ledaren, och i själva verket försvåra för deltagarna att komma till tals, då han/hon söker förverkliga alla råd som getts.
Det går inte heller att i förväg ge precisa regler för hur man som studiecirkelledare ska agera. Det måste avgöras i den aktuella cirkeln.

Däremot kan man alltså göra ledarna medvetna om problematiken och på så sätt höja deras beredskap inför uppgiften.

36.3 Cirkelledareutbildning

Namnet på denna kan variera (metodkurs, handledarutbildning osv). Även omfattningen och utformningen varierar mellan olika studieförbund. Dessutom förekommer t ex folkbildningskurser i SÖ:s regi.

36.3.1 Innehåll

Vanliga inslag i studieförbundens kurser är:
- historik
- statsbidragsbestämmelser för studiecirklar
- vuxenpedagogik
- att arbeta i grupp
- studieförbundets profil

Även vid metodutbildningen borde tyngdpunkten i utbildningen ligga vid gruppdynamisk träning och socialpsykologiska aspekter på cirkelns verksamhet. Ledarna måste få möjlighet att konkret tänka igenom situationer, som kan uppstå i en cirkels arbete. Eftersom de allra flesta som deltar i dessa kurser redan har eller har haft egna cirklar, finns det också erfarenheter hos ledarna att knyta an till.

Men vi kan inte bortse ifrån att många ledare kan ha svårt att ta upp egna problem och misstag.

Diskussion av praktikfall och rollspel är här tänkbara vägar. Vi kan här dra en parallell med föräldrautbildningsförsöket i Kiruna, där förproducerade videkassettprogram bidrog till att öppna diskussionerna: (se avsnitt 27.6)

> "De introducerade situationer i vilka de flesta känt igen sig. Man har så kunnat diskutera vad människorna på "filmen" gjorde och sa utan att behöva prata direkt om sig själv. Detta har hjälpt deltagarna att komma igenom blyghetsvallen."

Vi har inom "Studiecirkelprojektet" också prövat att direkt använda utskrifter av intervjuer med deltagare och ledare i några cirklar som underlag för en diskussion om studiecirklars sätt att arbeta. Försöket gjordes vid en administratörsutbildning vid en folkhögskola och gav ett mycket positivt resultat. Det material som utnyttjades var från "Musikcirkelundersökningen."[1/]

36.3.2 Arbetsform

Det kan tyckas självklart att cirkelledareutbildningen ska läggas upp med utgångspunkt från samma studiesyn och värderingar som ska kännetecknа studiecirkeln. Som exempel ska då nämnas att det är först under senare år som ABF förändrat sin metodutbildning i denna riktning. Tidigare förekom i metodutbildningen starka inslag av föreläsningar och förmedling av färdiga kunskaper. I dag förefaller det emellertid inte råda någon tvekan om synen på cirkelledareutbildningen, om man får tro vad som sades vid ABF-FORUM mars -76:

> "Exempelvis bör cirkelledareutbildningen genomgående läggas upp så att cirkelmetodiken utnyttjas i grupparbetena, kursdeltagarna påverkar uppläggningen, deltagarnas erfarenheter utnyttjas etc. Man lär sig som ledare cirkelmetodiken bäst genom att själv uppleva den i praktiken."
>
> (Ur "Studiecirkelseminariet. Sammanfattning av utskottets synpunkter", sid 8)

36.3.3 Deltagande i utbildning

Ett problem i det här sammanhanget är att det kan vara svårt att engagera ledare i en grundläggande metodutbildning. I "ABF-undersökningen" framgick

---

1/ För en närmare presentation av detta försök hänvisas till bilaga i rapport nr 11 - "Om tio musikcirklar" (Byström & Hermansson, 1976)

att 35 % av de undersökta ledarna inte deltagit i någon form av undervisning för cirkelledare. Till detta kan vi lägga ytterligare 8 % som inte besvarade frågan om utbildning. Andelen som inte gått någon kurs var störst bland nya cirkelledare. Av de ledare som varit verksamma 1 år eller kortare tid hade nästan hälften inte deltagit i någon kurs. (sid 34)

Förklaringen till denna situation kan dels vara studieförbundens begränsade ekonomiska resurser dels att vi inte hos alla ledare möter en entusiasm att delta i en kurs som kanske varar ett par dagar. Skälen till detta kan vara flera:

- Ledaren är ofta löst knuten till studieförbunden. (När det gäller tillsvidareanställda ledare är det dock inskrivet i avtal att dessa ska delta i fortbildning under högst fem dagar à 6 timmar per arbetsår.
- Kurserna kan vara olämpligt placerade i tiden, t ex veckoslut i stället för några kvällar.
- Ledare kanske inte upplever något behov av utbildning - vet ej vad studiecirkel är.
- Ledare kan ha en negativ grundinställning till studiecirkelns arbetsform.
- Ledare kanske upplever sig redan väl utbildade - kan ämnet och kan leda studier.

36.3.4 Utbildning i etapper

Vi får emellertid inte ha en för stark tro på att en grundläggande metodutbildning ska kunna ge ledarna lösningar på samtliga deras problem och frågor. Dessutom kommer man som cirkelledare hela tiden att ställas inför nya problem. En grundläggande metodutbildning måste därför ses som ett led i en process som syftar till att cirkelledare successivt når allt större trygghet och säkerhet i sin uppgift. Denna utveckling framgår också av undersökningen "ABF:s metodutbildning" (Cronholm, 1975):[1/]

1/ I ABF:s fall byggs den grundläggande metodutbildningen upp i tre steg, M 1 - 3.

Tabell 35 M-utbildade cirkelledares inställning till påståendet "Jag känner mig mer säker i funktionen som cirkelledare efter kursen"

	M1-utbildade %	M2-utbildade %	M3-utbildade %
Instämmer helt	26	55	73
Instämmer delvis	18	23	12
Tveksam	18	8	6
Tar delvis avstånd	4	3	2
Tar helt avstånd	9	2	1
Ej svar	25	9	6
Antal svar	171	177	170

(sid 28)

36.4 Utbyte av erfarenheter

Vilka behov av hjälp och stöd upplever då ledarna själva? Är man i stort sett omedveten om studiecirkel förefaller man helt naturligt inte heller uppleva några speciella behov. Det är trevligt att vara ledare i största allmänhet. Möjligen kan man ha lite dåligt samvete för att gruppen inte kom med förslag och synpunkter eller att man inte blev en "kamrat bland kamrater", men deltagarna är nöjda och har de dessutom lärt sig en del - då är allt gott och väl.

En stark "folkbildningsövertygelse" eller insikt i studiecirkelns arbetssätt löser som tidigare framhållits inte alla praktiska problem. Dessa ledare brottas ständigt med svårigheter och ställs hela tiden inför nya problem. Den hjälp dessa ledare mest intensivt efterlyser är, enligt våra undersökningar, inte omfattande kurser utan helt enkelt att få träffa andra ledare och utbyta erfarenheter. - "Studiecirkelledarestudiecirklar".

Cirkelledare saknar i allmänhet den dagliga informella kontakten med arbetskamrater vid lunchbord, raster, håltimmar o dyl. De har tvärtom få naturliga tillfällen att träffas och många ledare arbetar skrämmande isolerat. Det är framför allt denna vardagskontakt som t ex ledarna i "Musikcirkelundersökningen" saknar. Här skymtar också ett missnöje med lokalavdelningarna för att cirkelledarträffar inte anordnas.

> "Cirkelledarträffar är oerhört viktigt. Man isolerar sig annars. Men man får tjata fram dem hos lokalavdelningarna."
>
> (Pianoledare B i "Musikcirkelundersökningen". Ur rapport 10, sid 30)

Genom cirkelledarutbildning och ev folkbildningskurser läggs grunden för att arbeta som cirkelledare. I diskussionen med andra ledare har man möjlighet att pröva sin inställning till arbetet och diskutera svårigheter. Man har här möjlighet att ta upp mer detaljer än vid en övergripande pedagogisk kurs. En förutsättning är naturligtvis att man är medveten om att det är mot studiecirkeln man strävar.

Som exempel på det stöd kontakten med andra ledare kan ge om man är osäker, vill jag upprepa ett citat från föräldrautbildningsförsöket (se kap. 27):

> (Ledaren) "var ganska ledsen efter de tre första mötena och "såg allting i svart" - trodde att det var hennes fel att det gick så trögt. Hon pratade då med ... (de andra ledarna) ... som kunde stötta."

36.5 Skriftliga handledningar[1/]

Skriftliga handledningar finns till de flesta studiematerial. Utformning av och innehåll i dessa anvisningar kan variera. Ibland återfinns information om studierna och studiecirkelns arbete direkt i studiematerialet, och är alltså gemensamt för ledare och deltagare. I andra fall finns separata handledningar för ledaren.

Omfattningen av den information som ges kan variera från några rader till över 100 sidor (som exempel kan nämnas handledning till kursen SVENSKA FÖR INVANDRARE, som omfattar ca 150 sidor.)

Innehållet skiftar från allmänna kloka råd till ledaren (ev också deltagarna) om att t ex i cirkelstudier hjälps man åt och att ledaren inte är lärare,till noggrann genomgång av ämnet och hur man lär ut det.

Vad och hur mycket ska stå i en handledning? Ska den vara gemensam för deltagare och ledare?
Det är frågor som ständigt är föremål för diskussion vid t ex Brevskolan.

Ledaren har speciella uppgifter i en cirkels arbete och därför är det rimligt att han/hon får kompletterande information, speciellt om cirklar i det aktuella ämnet. Det kan vara råd och förslag om hur cirkeln skulle kunna arbeta. Som tidigare framhållits, är det då angeläget att alternativ

---

1/ Se också avsnitt 33.9

ges för att inte låsa ledaren vid en viss modell. Det måste dock understrykas att denna information inte får syfta till att ledaren ska kunna slå vakt om sin auktoritet, t ex genom ämnesmässig överkurs - något slags facit som ledaren kan snegla i men som deltagarna inte har tillgång till. Detta är i direkt strid med studiecirkelns idé (se t ex avsnitt 9.4).

Avsikten måste i stället vara att ge förslag och synpunkter som kan möjliggöra för ledaren att skapa förutsättningar för det gemensamma arbetet samt att förbereda ledaren på vad som kan inträffa.

Information som gäller det gemensamma arbetet i cirkeln ska naturligtvis ges till såväl ledare som deltagare. En gemensam information till samtliga i cirkeln förekommer också ofta i studiematerialen. Med denna information som utgångspunkt kan man sedan tillsammans diskutera studiernas uppläggning. Som tidigare framhållits gäller det då att informationen i materialet inte utformats som en typlösning utan att den verkligen ger upphov till diskussion och ställningstaganden.

Jag kan här också erinra om UT MED SPRÅKET-materialet, vars första häfte, som handlar om vuxenutbildning, inleds med arbetsuppgifter som direkt syftar till en gemensam planering av cirkelns arbete och som ska aktivera deltagarna från första början.

Men den inledande informationen om hur man kan arbeta i cirkeln är inte den enda handledning som förekommer i ett studiematerial:

> "Materialet är en bra handledning i sig självt. Realistiska frågeställningar gör att man inte behöver ställa så stora krav på cirkelledaren."
>
> (En ledarkommentar ur "BERÄTTA MERA.[1/] Utprövning av en försöksupplaga" (T Forsslund, 1975), sid 10)

Som tidigare behandlats kommer arbetet i många cirklar att knytas hårt till studiematerialet. Hur studierna kommer att utvecklas kan därför bli helt beroende av hur materialet fungerar.

1/ BERÄTTA MERA är ett kursmaterial i svenska, som är producerat av TRU och Brevskolan. Materialet är uppbyggt av texter ur olika former av litteratur + arbetsuppgifter. Kursen kan ses som en fortsättning på UT MED SPRÅKET.

Studiematerialet ska fylla olika funktioner: a) ge basinformation b) ge underlag för individuella studier (hemarbete) c) ge underlag för det gemensamma arbetet i cirkeln.

Genom utformningen av arbetsuppgifter och presentation av basinformation har man möjlighet att stimulera till en studieform som bygger på byte av erfarenheter och samarbete. Materialet ska utgöra en språngbräda för studierna, men samtidigt kan studieovana deltagare och/eller oerfarna cirkelledare ha svårt att frigöra sig från materialet. Det finns därmed en fara att deltagarnas erfarenheter, behov m m kan komma i skymundan.

Studiematerialets utformning och studiehandledningens uppläggning och innehåll är emellertid inte en fråga som primärt hör till denna avhandling, men väl till Studiecirkelprojektet, och kommer därför att ägnas speciell uppmärksamhet under arbetsåret 1976/77.

36.6 Sammanfattning

Studiecirkelledaren måste förberedas för sin uppgift och få stöd och hjälp i sitt arbete.

Oerfarna cirkelledare måste först och främst få en genomgång av studieformen och få information om de svårigheter han/hon som ledare kan komma att ställas inför. Detta gäller oavsett ledarens bakgrund, även om problemen kan bli olika för den välutbildade ledaren och "kamraten bland kamrater".

Genom en mer omfattande metodutbildning fördjupas sedan ledarens insikt i studiecirkelns arbete. Tyngdpunkten i denna utbildning bör ligga vid gruppdynamisk träning och socialpsykologiska aspekter på cirkelns verksamhet.

Ledarna själva förefaller emellertid uppleva möjligheten att få byta erfarenheter med t ex andra ledare vara det mest angelägna. Detta kan ske i form av kortare sammankomster då och då.

Skriftliga handledningar i och i anslutning till studiematerialet samt studiematerialet i sig är det stöd ledare och deltagare har löpande tillgång till under studierna. I handledningen måste stort utrymme ägnas åt studiecirklars sätt att arbeta och studiematerialets utformning måste stimulera deltagarnas egen aktivitet.

37 AVSLUTNING

"Studiecirkeln ska nå sina kunskapsmässiga resultat under oavlåtligt sökande" (Sven-Arne Stahre)[1/]

Detta gäller i högsta grad när det är fråga om kunskap om studiecirklar och studiecirklars arbete. Situationen i dessa ska inte vara sådan att man i förväg kan ange klara och entydiga svar på hur man t ex som cirkelledare ska agera i olika situationer. Däremot kan vi successivt genom studier,analyser och diskussioner öka vår insikt i hur studiecirklar fungerar resp skulle kunna fungera.

Trots studiecirklars nära anknytning till en "studieform" vi alla är väl förtrogna med - "vardagsinlärning" - behöver vi kunskap om vad som händer i dessa och varför. "Vardagsinlärningens" förlängning in i cirkelstudier är inte självklar. I studiesituationen ställs ledare och deltagare inför problem och situationer de inte alltid är klara över hur de på "cirkelvis" ska angripa. Studiecirklar kan därför utvecklas på ett sätt som inte är förenligt med vad som ska kännetecknа denna studieform.

Avhandlingens syfte är att med hjälp av ett antal undersökningar belysa olika cirklars arbete, samt med utgångspunkt från bl a denna information diskutera och analysera vad som händer i cirklar och varför. Däremot är inte syftet primärt att anvisa vägar mot förverkligandet av studiecirkeln, även om också sådana resonemang redovisas.

Resultat och resonemang i avhandlingen måste följas upp och fördjupas, Detta kan ske på olika sätt:

Inom projektet

Vi kommer inom projektet att under det återstående året 1976/77 söka fördjupa den analys och diskussion som bl a redovisats i avhandlingen. Bland frågor som är och kommer att bli föremål för speciell uppmärksamhet kan nämnas:

- ett fördjupat studium av hur cirkelledare upplever sin situation
- hur studiematerialet kommer in i cirklars arbete
- det "terapeutiska" inslaget i en cirkels verksamhet
- en fördjupad presentation av "studiecirkelpedagogiken"

1/ Se avsnitt 1.2

Annan forskning

De resultat vi inom studiecirkelprojektet redovisar måste följas upp med annan forskning. En naturlig uppföljning är forskning och försöksverksamhet som är mer konkret inriktad på speciella frågor. Jag har också i avhandlingen vid några tillfällen aktualiserat centrala frågor, t ex frågan om hur heterogeniteten mellan deltagarna kan göras till en tillgång i studierna.
Studiecirkelprojektet bedrivs också i nära samverkan med andra projekt, varvid ett byte av information hela tiden sker. Jag vill här nämna studiecirkelprojektets nära anknytning till Ateljecirkelutredningen[1/] och Vardagsinlärningsprojektet[2/].

Den fria diskussionen

Men forskning och försöksverksamhet är bara en form av uppföljning. Den diskussion som avhandlingen förhoppningsvis kan stimulera till mellan studieorganisatörer - cirkelledare - cirkeldeltagare m fl är egentligen ännu viktigare. Avhandlingens innehåll kan i kombination med den omfattande erfarenhet, som dessa personer många gånger besitter leda till en ökad förståelse för cirklars utveckling och hur man ska kunna finna vägar att förverkliga studiecirkeln.
Avhandlingen har också utformats med tanke på en sådan bearbetning och uppföljning.
Min tanke har varit att man utifrån behov och intressen ska kunna välja ut passande delar ur avhandlingen som underlag för t ex någon kvälls diskussion kring studiecirklar och deras utveckling och då kanske med speciellt avseende på cirkelledarens funktion och situation.

1/ Ett för Skolöverstyrelsen och Folkbildningsförbundet gemensamt projekt. Syftet med det är att formulera mål för ateljecirkelverksamheten, d v s cirklar i t ex oljemålning, croquie och skulptur, samt att se över arbetsformer och studiematerial.
2/ Ett av Skolöverstyrelsen finansierat och av ABF/Brevskolan/LO initierat forskningsprojekt. Projektet presenteras i bilaga 13.

ENGLISH SUMMARY

Background

Every year one to one-and-a-half million people take part in study circles in Sweden.[1/] Study circles activities cover a wide variety of subjects, and the arrangement of studies can vary depending, among other things, on the character of the subject concerned.

A study circle receiving financial assistance from the state has to satisfy the following conditions, among others:

- At least 5 participants (including the leader), who needs not possess any special qualifications in the subject).
- Each participant must have access to study material. There is a wide freedom of choice in this respect.
- Studies must last for a total of at least 20 hours. On the other hand circles can meet very much when and where they prefer.

"The study circle as a pedagogical situation"

The aim of the research project "The study circle as a pedagogical situation", which is being financed by the National Board of Education, is to elucidate and discuss the special characteristics of this form of education.

The project is primarily concerned with study circles for under-educated persons who are unaccustomed to studying, and it mainly refers to the activities of ABF (the Swedish W.E.A.) and the Brevskolan Correspondence Institute.

Background and purpose of the thesis

The special characteristic of circle studies is supposed to be that, instead of merely conveying knowledge or a certain skill, they also furnish a broader understanding,contribute towards the personal development of the participants and provide them with practical experience of co-operation with other people.

Studies are supposed to be conducted in an atmosphere of co-operation. The participants help each other and use is made of their aggregate experience. In the ultimate analysis the design and direction of studies should be determined by the participants to suit their own aptitudes and needs.

[1/] In 1974/75 the ten adult education associations reported 278,506 study circles and 2,628,310 participants. The latter figure, however, is not the actual number of persons taking part, because one person can belong to several study circles.

It follows that the leader of the study circle should be more of a guide and assistant than a teacher.

In practice, however, one finds that study circles do not conform to this ideal. Circles can develop into a form referred to as the "school class", with recipient pupils and an instructing teacher. Another deviation from the ideal is the "coffee pärty", in which a great deal of emphasis is put on the cameraderie of the circle and discussion centres round things which have nothing to do with the members´studies.

A third deviation is said to be the "therapeutic group", in which activities concentrate unduly upon individual mental or social problems. Personal problems are then liable to stifle the acquisition of other knowledge.

Of these three deviations, the "school class" appears to be the commonest.

The circle leader occupies a central position in the work and development of the study circle. He (or she) influences the development of the circle by the way in which he functions in different contexts.

The aim of this thesis is to investigate and discuss the reasons why study circles develop along different lines, starting with the way in which leaders and members react in different situations and the problems which can arise in the course of their studies. Special attention will be devoted to the situation and function of the leader.

The present thesis constitutes an interim report from the Study Circle Project. Based as it is on previous investigations under the project, it incorporates the values and considerations common to those investigations.

Content of the thesis

Part 1. The study circle: a historical perspective

Today the study circle is regarded as a modern method of adult education, but it arose out of the deficiencies of an earlier society, viz late 19th century Sweden. We have inherited an educational form whose fundamentals have undergone very little change during the years.

The method of study later to be known as the study circle was developed by the popular movements[1/] which emerged during the second half of the 19th century. The aim of this educational activity was to promote the transformation of an inequitable society, ant the distinctive features of circle studies can be summarized as follows:

- People studied in small groups, often at home.
- There was little study material to be had.
- There were no teachers, and teachers were not in fact considered a necessary prerequisite of study. The leader of the group was an organizer and administrator more than anything else, and he possessed no theoretical qualifications (except, possibly, in the case of the temperance movement, where an important part was played by elementary school teachers).
- People supplemented their group studies by attending lectures or meetings.
- Circle members had no previous theoretical qualifications, but they had acquired a good deal of practical experience.
- They learned to discuss, argue, show consideration for others, accept defeat and share responsibility.
- They experienced a sense of community and identity.
- The knowledge they acquired could be directly related to their everyday lives and practical work.
- Studies began at the initial cognitive level of the members and were guided by their own needs.

The first study circle based on this tradition was started in 1902 by the International Order of Good Templars. According to the initiator, Oscar Olsson, this distinctive features of this form of education were to be that it operated independently of teachers, was based on fiction reading and employed a conversational method.

The study circle idea spread to other popular movements and the number of circles grew rapidly. At the same time, the working methods of the study circle tended to become more variegated.

1/ The free churches, the temperance movement, the trade union and political labour movements and the co-operative movements are the biggest popular movements in Sweden.

Part II. The study circle

Part II of the thesis contains an introductory description of the study circle.
The various methods employed by study circles are taken to rest upon a common fundamental attitude, and it is this attitude which popular educators over the years have tried to preserve.

Unfortunately there is very little documentation concerning study circles and their work. The presentation of the study circle underlying the present thesis has been derived from a review of literature on the subject, from studies of the information published by adult education associations, from the manuals accompanying study material and from conversations with popular educators.

Very briefly, the view of studies and learning which study circles incorporate can be summarized in the following points:
- life and learning cannot be separated
- people want to learn
- the reward of studies is to learn new things and to develop
- development proceeds in relation to other people.

This attitude to study agrees well with a cognitively based view of knowledge and learning (as represented, for instance, by Bruner and Piaget).

Applied to study circles, this view implies that they must be designed to cater for the following aspects of a participant´s development:
- knowledge of the subject
- the emotional side
- the social side.

To achieve these aims, studies must be characterized by a common activity to which everybody feels obliged to contribute. The circle environment must be secure and inspire confidence in order for all the members to dare to be active. The leader´s task is to support the members in their studies and not primarily to teach them.

Part III. Research and methods

This thesis is primarily based on various investigations undertaken as part of the project. These investigations can be described as type case studies, and their aim has been to examine the work of circles of different kinds and the ways in which participants and leaders react in different situations. Data have therefore been collected primarily by means of interviews and various observations of actual study circles, but the choice of methods has varied somewhat from one investigation to another.

Part IV. Research concerning study circles

The investigations on which the report is principally based are as follows:
"Drop-outs from circle studies". (Also presented in Report 1 from the project. See App. 1).
The purpose of this investigation was to see whether, behind the commonest reasons given for leaving a group (lack of time etc), there were more personal and recondite factors involved.

Apart from the first mentioned reasons for the discontinuation of studies, which of course are the main reasons in many cases, the survey conveys a picture of circle members which is not usually evident. The most important finding concerned the very definite uncertainty and fear experienced by circle members on the threshold of their studies (at least in the case of beginners´ English courses). The members sought security in various ways, and they saw one solution to this difficulty in the person of the circle leader. Above all the members wanted a friendly, understanding leader, but there are also examples of members desiring security through the circle leader teaching and leaving them "alone", and also through the recognition in their study environment of the image they had of school. It came less naturally to them to derive security in the study circle through their relationship to other members.

"Three UT MED SPRÅKET study circles" (Reports 1 and 5).

UT MED SPRÅKET is an everyday Swedish course for under-educated adults. The material for the course was new and different, which meant that there was no obvious or established corps of circle leaders. We therefore chose to study circles whose leaders had different backgrounds and experience.

These activities developed in completely different directions, although they started with the same study material. The three leaders, who had had little experience of leading study circles and had not been issued with any teaching instructions for the material (at least, not to begin with) organized activities in three completely different ways, together with the members of their study circles. It would of course be wrong to make the leader solely responsible for the development of the course; various other factors, including the composition and expectations of the group, also played a vital part. But there is no doubt that the leader occupied a key position in which his or her education and background came to mean a great deal.

"A study of seven trade union circles" (Reports 4, 8 and 9)

Trade union circles are regarded as circles in which the realization of the study circle idea comes naturally and where the discussion method is a natural channel of information. Both leader and members possess experience on which the work of the circle can be based. The investigation showed in fact that these circles operated in accordance with the ideal. Above all there was a clear linkage with the members´ work places. The prospects of making practical use of the knowledge acquired and of transforming their conditions were powerful motive forces behind the members´ studies. In these circles, differences of experience and background between members were regarded as an asset.

"Three study circles in a political association" (Report 14)

Although these three circles were organized within the same political association and attracted more or less the same participants, they developed in very different ways. Two of them were successful in different ways, while the third was a complete failure in spite of an auspicious start.

The questions raised by the investigation included the following:

- the importance of the common objective in studying
- the link-up with practical experience and the prospects of utilizing the knowledge acquired
- the importance of the leader being schooled for his role.

"A study of ten music circles" (Reports 6, 7, 10, 11 and 12)

In this investigation a study was made of circles where members learn to play an instrument. The circles were concerned with different instruments (piano, piano accordion, guitar and violin/hurdy-gurdy) and were designed for persons with various initial qualifications.

There is no standard model showing how circle leaders are to organize their music circles. Consequently the investigation revealed a wide spectrum of teaching arrangements, not all of which can be classed as study circles. Activities were above all determined by the leader´s idea of the music circle and by his own working methods. The leaders´ greatest problem seemed to be that of enabling all participants to be active.

"Towards a different method of circle leader training"

(This investigation does not really form part of the project, but it has been planned in consultation with the project staff and is partly based on reports from the project.)

The investigation is based on interviews of 8 circle leaders who teach different subjects and who have had varying amounts ov teaching experience.

The inverviews reveal among other things the perplexity which many leaders experience concerning their task when they come to their study circles. How can they alter the attitude which many circle members have to their studies? How can they get the members to work together?

Above all circle leaders felt in need of support through regular meetings of a large number of circle leaders where they could discuss their problems and compare notes. They called for a greater measure of support from the adult education associations, and in some cases they felt isolated and neglected.

On the basis of investigations outside the project, Part IV also discusses among other things the feasibility of the study circle in subjects like mathematics and languages, where the study circle is commonly considered less appropriate. START (a beginners´ English course), UT MED SPRÅKET and parental education circles are compared with reference to their use of

study material, their recruitment of leaders and the support which the leaders are given. This section emphasizes the importance of studies, even in the START circles, being based on the activity of the participants and geared to the applied aspect.

Part V. Discussion

By no means all study circles work on the lines which are supposed to characterize this form of educational activity. As stated earlier, one common deviation from the ideal is a study situation which can be termed the "school class" and which is characterized by recipient pupils and teaching leaders. This development is partly due to the school image projected onto studies by circle leader and circle members alike. The regulations governing State grants can also operate in this direction.

State grants have made it possible for study circles to develop and assume their present day proportions. But at the same time as State grant regulations are intended to safeguard the special character of this form of educational activity, the close definition which those regulations imply of the organization of studies can tend to make study circles turn into school classes. Stipulations concerning syllabi and study material, the quality of the leader and the duration of studies can make it more difficult for activities to be geared to the participants and their situation.

The study circle is based on the principle of the circle members' shaping their own studies. In practice, however, they only do so to a limited extent. This may be due to uncertainty on the part of the members as to how and when they should put forward their viewpoints. Nor does it come naturally to the members to determine the arrangement and content of their studies. The leader occupies a central position in their image of studies. Activities are expected to emanate from him.

The circle members show little tendency to associate studies with everyday learning and communal learning. Nor is the underlying idea of the study circle made clear during the recruitment process. Consequently members come to their circles in the expectation of acquiring knowledge. They have little confidence in their own resources, and this attitude can be reinforced if they encounter a well-educated leader.

People also join study circles in the hope of meeting other people. At the same time many of them are apprehensive about embarking on a course of studies. They may be afraid of looking silly or of being unsuccessful. They may be frightened of the leader and the other circle members. It is therefore natural for the circle members to seek security. They do so above all in relation to the leader, not in a sense of community with each other. Association with the other members occurs before and after study sessions, not so much during them. If on the other hand people happen to experience a study situation founded on a sense of community and the activity of all members, they particular recall this afterwards.

Most circle leaders are interested in their work and positive in their attitude towards the circle members. They want the members to join in and help decide things, and they want the members to be satisfied. They feel responsible for studies materializing and for the members learning something.

In many cases, however, people are not clear as to how the study circle should be realized. A leader who tries to be democratic may perhaps in doing so cater for the members´ desires for the communication of knowledge. Another possible reaction, based on the same approach, is for the leader to avoid taking the initiative, adopting a passive role.

Leader and members can also lapse into a teacher-pupil relationship as a result of mutual influence, with the members directly or indirectly reinforcing certain aspects of the leader´s.

The leader´s quest for security and satisfaction in his work can also lead to development away from the ideal. A leader who is unsure of his task seeks security in his knowledge and his experience of study. To the leader who is an expert on his subject this can mean communicating knowledge, while to his colleague it can mean sticking to the study material through thick and thin. Whether the latter approach results in a study circle or not will depend among other things on the design of the study material.

The leader must provide opportunities for all members to be active, to assume responsibility for the activities of the circle and together to increase their knowledge. He must also ensure that studies are related to the situation and needs of the members.

The leader can accomplish these things by:
- inspiring the members with self-confidence by bringing out their strong points and getting them to talk in the group
- helping to establish a positive atmosphere of acceptance in the group
- toning down the "teacher role", by showing that he can make mistakes and does not necessarily know all there is to know
- actively enabling the members to influence the running of the circle
- leading the work of the circle in a compère or foreman capacity and having the courage both to encourage and to restrain (domineering members, for example)
- varying the activities of the circle so as to avoid constantly favouring certain members.

At the same time as the leader has to pave the way for circle studies - which presupposes the ability to understand the members - he (or she) is also responsible for his subject. The leader must therefore have a proper knowledge of the subject in order to be able to direct the activities of the circle.

The study circle leader must be prepared for his duties and given support and assistance in his work. Inexperienced leaders must above all be introduced to this form of study and told about the difficulties they can expect to encounter. This applies regardless of the leader´s background, even though a well-educated leader and a leader who is more on a level with the group are likely to encounter different problems. A greater measure of training in methods will then improve the leader´s understanding of the modus operandi of the study circle. The main emphasis of this training should be on group dynamics and the social-psychological aspects of study circle activities.

Leaders themselves, on the other hand, appear to be most concerned with the need to compared notes with other leaders, for instance. This can be

made possible by means of short meetings every now and again.

Written instructions in and concerning the study material, together with the study material itself, are the support which is continuously available to circle leaders and circle members throughout their studies. In these instructions, a great deal of scope must be given to the way in which study circles operate, and study material must be designed in such a way as to activate the circle members.

LITTERATURFÖRTECKNING

I denna förteckning kommer jag dels att redovisa litteratur som jag citerat eller hänvisat till i avhandlingen, dels litteratur som inte speciellt nämnts i framställningen, men som ändå har haft stor betydelse för mig i mitt arbete.
I förteckningen kommer jag förutom olika böcker och rapporter också att ta upp några tidskriftsartiklar av speciellt värde . Jag kommer inte att skilja mellan dessa olika källor i litteraturlistan. Refererad litteratur kommer emellertid att markeras med (R). Studiematerial, som aktualiserats i samband med diskussionen om olika cirklars arbete, redovisas under rubriken Brevskolan. Här kommer jag endast att ta med studiematerial som direkt behandlats i framställningen.

Rapporter inom projektet tas inte upp i denna förteckning. Se i stället bilaga 1.

ABF: "ABF:s språkverksamhet" (PM till Förbundskonferensen, 1975)

ABF: "ABF:s metodutbildning" (ABF, Stockholm, 1975) (R)

ABF: "ABF-Forum, Sandviken 14-20 mars 1976. Studiecirkelseminariet' (ABF, Stockholm, 1976) (R)

ABF-Stockholm: "Förslag ang organisationsfrågor, studiereformer och arbetsmetoder inom ABF:s lokalavdelning i Stockholm" (ABF-utredningen, Stockholm, 1958) (R)

Abrahamsson, Kenneth: "Informationsstrategier vid vuxenutbildning" (Ped.inst, Sthlm univ, EKO-rapport nr 5, 1972)

Abrahamsson, Kenneth: "Försök med studie- och yrkesorientering i grupp för vuxenstuderande (SYG) - en sammanfattning" (Ped. inst, Sthlm univ, EKO-rapport nr 16, 1973)

Abrahamsson, Kenneth m fl. "Individen i närmiljön - en deltagarstyrd yrk-kurs". (Ped.inst, Sthlm univ, EKO-rapport nr 21, 1975)

Abrahamsson, Kenneth: "Luftballongen tar mark - en redovisning av EKO-projektet 1970-75" (Ped.inst, Sthlm univ. EKO-rapport nr 22, 1975)

Abrahamsson, Kenneth: "Kom igen Svensson!" (Studentlitteratur, Lund,1974)

Abrahamsson, Kenneth: "Personalutbildningsdagen - ett försök med diskussionsgrupper om arbetskrav och utbildningsbehov och utbildningsinformation för fyra yrkesgrupper",(Ped. inst, Sthlm univ, EKO-projektet, 1975.)

Ahlberg, Alf: "Vårt bildningsarbetes framtid och faror" (ABF:s skriftserie, nr 33, Stockholm, 1950)

Ahlzén, B & Ljungström, M: "LO-skolan vid Åkers-Runö: bakgrund, målsättning, undervisning" (Ped.inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 12, 1971)

Albinsson, Folke: "Pedagogiskt utvecklingsarbete på folkbildningsområdet" (Artikel i Tidskrift för svenska folkhögskolan, nr 2, 1974)

Andersson, B.E. & Ottander, C.: "Konsten att få önskade svar" (Ped. inst, Göteborgs univ, 1971)

Andersson, Irene m fl: "Anton Nyström - en svensk positivist före och efter sekelskiftet 1900 om frihet och jämlikhet."(Ped. inst, Uppsala univ, 1971)

Andersson, J.K.: "Herrens fruktan är begynnelsen till att lära" (Art. i Leander (red): "Folkbildningsminnen", 1968) (R)

Andersson, Kristina m fl: "Möjligheter för deltagare i studiecirklar att påverka studierna enligt skolöverstyrelsens anvisningar" (Ped. inst, Sthlm univ, 1970) (R)

Andrē, Raoul: "Cirkelstudier och intensivkurser" (Ped.inst, Gbg univ, DUNE-projektet, rapport nr 3, 1975)

Arbetarskyddsnämnden: "Utvärdering av provcirklarna BÄTTRE ARBETSMILJÖ" (Arbetarskyddsnämnden, Stockholm, 1974)

Arkelid, G, m fl: "Facket och medlemmen" (Ped. inst, Sthlm univ, 1975)

Arenbro, Ewa: "Attityder till matematik" (Sveriges Radio/PUB, rapport 82/69, 1970)

Arenbro, Ewa: "Kunskapsfrågor i matematik" (Sveriges Radio/PUB, rapport 102/69, 1970)

Arenbro, Ewa:"Effekter av informationsinsatser i samband med kursen i matematik." (Sveriges Radio/PUB, rapport 126/69, 1970)

Arstad, Kjell: "Ledaren i språkcirkeln måste se målet!" (Art.i Fönstret, nr 2, 1973)

Asplund, Johan (red): "Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia" (Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1967) (R)

Bell, Robert: "Att utvärdera sociala program" (Ped. inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 162, 1975) (R)

Berglund,Sol-Britt m fl: "På väg mot en annorlunda cirkelledarutbildning?" (Ped. inst, Sthlm univ, 1975) (R)

Bergsten, Urban m fl: "(SOS-VUX) Undersökningens bakgrund och uppläggning" (Ped.inst, Lärarhögskolan i Sthlm, rapport nr 79, 1972)

Bergsten, Urban m fl: "(SOS-VUX) Datainsamlingsmetod - några synpunkter utifrån en metodstudie" (Ped.inst, Lärarhögskolan i Sthlm, rapport nr 86, 1973)

Bergsten, Urban m fl: "(SOS-VUX) Uppläggning - genomförande - representativitet" (Ped. inst, Lärarhögskolan i Sthlm, rapport nr 110 1974)

Bergsten, Urban m fl: "Arbetsmarknadsutbildning" (Ped. inst, Lärarhögskolan i Sthlm, Delrapport V inom SOS-VUX-projektet, 1975)

Bergström, M. & Bickham, N.: "Deltagarstyrd projektorienterad undervisning. Erfarenheter av försöksverksamhet i pedagogik" (Ped.inst, Sthlm univ, 1975)

Bolander, Helmer: "Ur Brevskolans historia" (Brevskolan, stencil, 1961) (R)

Borgström,L. m fl: "Studieavbrott vid vuxengymnasium" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, rapport nr 17, 1970) (R)

Borgström, L. m fl: "Kursvärdering i vuxenundervisningen" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, rapport nr 26, 1974) (R)

Borgström, L. & Bromsjö, B.: "Kommunal vuxenutbildning, bakgrund och tidiga utveckling" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 1, 1975)

Borgström, L. & Jonsson, H.: "Studieavbrott i engelska. Del II. Statistisk redovisning" (Pedagogiskt Centrum i Stockholm, GRUV-rapport nr 8, 1976)

Brevskolan: "Facklig grundkurs - undersökning. Sammanställning över cirkelledares svar." (Brevskolan, 1973) (R)

Brevskolan: "Facklig grundkurs - undersökning. Sammanställning över cirkeldeltagares svar." (Brevskolan, 1973) (R)

Brevskolan: Studiematerial:

- "Att bryta det sociala arvet" (1973, Gustav Jonsson) "Studiehandledning" (1974, Stig Ahs) Se bilaga 11.
- "Berätta mera"(1975, Holkers, M. m fl. I samarbete med TRU)
- "Bitte 1-2."Handledning för cirkelledare.(1972, Rindar, Kjell. I samarbete med Sveriges Radios Förlag)
- "Dragspelskurs, del 1 och 2"(1974, 1975, Persson, J & Sporrstedt,B)
- "Du och arbetsmiljön" (1974, Björkenvall, R. m fl) Se bilaga 8.
- "Du-vi-klubben" (1974, Andersson, I. m fl) Se bilaga 7
- "Facklig grundkurs"(1974, Nordin, R. m fl.) Se bilaga 6. "Arbetsbok för ledare i Facklig grundkurs"(1972)
- "Gitarrskolan"(1975, Ahslund, Ulf)
- "Matematik på nytt. Del 1-4" (1969-72, Vejde, O. I samarbete med TRU)
- "Medlem driver på" (1971, Nordin, R)
- "Människor i samspel. Del I. Socialpsykologi."(1969, Lindblom, P. I samarbete med TRU)
- "Solidaritet för trygghet"(1973, arbetsgrupp) Se bilaga 9.
- "Start 1-2" (1971, Gotobed, D. m fl. I samarbete med Sveriges Radios Förlag) Se bilaga 12.

"Start 1-2. Handledning för cirkelledare."(1973, Hensjö, P-O. I samarbete medSveriges Radios Förlag)

- "Svenska för invandrare. Handledning till cirkelledare" (1975, Wiberg, B. m fl)

- "Ut med språket 1-5" (1973, Adolfsson, B. I samarbete med TRU) Se bilaga 5. "Handledning för cirkelledare,häfte 1-5" (1973)

- "Vårt möte" (1973, Pedersson,S.) Se bilaga 10.

Bromsjö, Birger: "Vuxenundervisning på dagtid & Flerämnesstudier inom vuxenundervisningen" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, rapport nr 20, 1970)

Brunander, Lennart: "Människor i ett företag" (Ped.inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 161, 1975)

Bruner, Jerome S." "På väg mot en undervisningsteori" (Gleerups, Lund, 1971) (R)

Byström, Jan: "Kursvärdering -försöksverksamhet med estetisk folkhögskola" (Ped.inst, Sthlm univ, 1970)

Byström, Jan: "Brevskolan - en presentation & resultat av tankar kring en förundersökning på några brevkurser." (Ped.inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 38, 1971)

Byström, Jan: "Grundkurs i statistik" (Natur o Kultur, Stockholm, 1973) (R)

Byström,Jan: "Grundkurs i statistik. Lösningar" (Natur o Kultur, Stockholm , 1973)

Byström,Jan: "Studiecirkeln som pedagogisk situation" (Art. i "Tidskrift för svenska folkhögskolan",nr 2, 1974.)

Börjeson, B. & Vinterhed, K.: "Fem familjer i Sverige." Aldus, Stockholm, 1972) (R)

Börjeson, Bengt: "Samtal med K - en bok om identiteten" (AWE/Gebers, Stockholm, 1975) (R)

Callewaert, S. & Kallos, D: "Den rosa vågen i svensk pedagogik" (Art. i tidskriften Forskning om Utbildning, nr 1, 1976)

Carlsson, S. & Malmgren, A. "Mål och metoder i konsthantverk" (Folkbildningsförbundet, 1970)

Cleugh, M.F.: "Educating Older People"(Tavistock Publications; London, 1962)

Christiansson, Anders: "FOKO II: Delrapport 1. Användningen av kursmaterial i studiecirklarna START 1, START 5 och BITTE 1 hösten -74" (Sveriges Radio/PUB, nr 14, 1975/76) (R)

Christiansson, Anders: "Användningen av kursmaterial i studiecirklarna BYGD I FÖRVANDLING och VARDAGSLAGEN hösten -74" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 24, 1975)

Christiansson, L. m fl: "Konsten att dressera människor" (Prisma, Stockholm, 1969)

Christie, Nils: "Om skolan inte fanns" (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1972)

Cronholm, Margareta: "Utvärdering av ABF:s metodutbildning" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 8, 1975) (R)

Cronholm, Margareta: "Beskrivning av studiecirkelverksamhet bland vuxna psykiskt utvecklingsstörda i Östergötlands län" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 21, 1975)

Dale,Erling Lars:"Pedagogiken i samhället" (Art. i Levin m fl (red): "Kunskap - insikt - frigörelse", 1973) (R)

Dale, Erling Lars: "Pedagogik och samhällsförändring. Om förutsättningarna för en frigörande pedagogik" (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1974)

Dalenius, Tore: "Statistics from Professor Stockfelt´s Standpoint" (Art. i Statistisk Tidskrift, nr 1974:3) (R)

Daun, Åke: "Upp till kamp i Båtskärsnäs." (Prisma, Stockholm, 1969) (R)

Daun, Åke: "Det etnologiska studiet av kulturell variation" (Art. i Sociologisk forskning, nr 1. 1970) (R)

Daun, Åke: "Förortsliv" (Prisma, Stockholm, 1974) (R)

De U 1975:10: "Uppsökande verksamhet. Slutrapport. FÖVUX" (Liber, Stockholm, 1975)

Edelholm, Olle: "Studieförbundens mål - nu och i framtiden" (Ped.inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 63, 1972)

Edfeldt, Åke W.: "Påverkan" (Bonniers, Stockholm, 1973) (R)

Edström, Lars-Olof: "Reformera vuxenundervisningen nu!" (Prisma, Stockholm, 1969)

Elldin, H. "Klipp och bakgrunder till kooperativt fostringsarbete under ett halvsekel."(Stockholm, 1950.)

Ekman, Hans: "Attityder och attitydförändringar till mentalhälsofrågor i studiecirkeln: Mentalhälsa i arbetslivet" (Ped. inst, Gbg univ, 1973)

Ekström, Solweig: "Folkhögskola och studieförbund i samarbete" (Lärarhögskolan i Linköping, PUFF-rapport nr 36, 1974)

Ellegård, Alvar: "Arbetarklassens barn talar ett annat språk - klasssolidaritetens" (Art. i Dagens Nyheter, 1974-07-30)

Ellegård, Alvar: "Svenska för invandrare" (Art. i Dagens Nyheter, 1975-01-09)

Eliasson, Torsten: "Studiecirkeln - sändare eller mottagare" (Aftontidningen, 4/6, 6/6, 8/6, 10/6, 1956)

Eliasson, Torsten: "Folkbildningsarbete och samhällsutveckling. Hundra år under kommunalförfattningarna 1862-1962."(Utg. av Svenska landskommuners förbund, Svenska landstingsförbundet och Svenska stadsförbundet, Sthlm, 1962)

Eliasson, Torsten: "Är välfärd nog?" (Rabén & Sjögren, Stockholm, 1963)

Eliasson, Torsten: "Vuxenpedagogik"(Sveriges Radios Förlag, Stockholm, 1968)

Eliasson, Torsten: "Radikal idétradition om utbildningen" (MELLAN MARX OCH MAO) (Art. i Fönstret, sommaren, 1970)

Eliasson, Torsten: "Arbetsmaterial om vuxenutbildning och vuxenpedagogik" (Vuxenpedagogiska seminariet, Lärarhögskolan i Sthlm, 1972)

Eliasson, Torsten: "Diskussions-PM om heterogenitetsproblem i studiearbetet" (Arbetarrörelsens pedagogiska grupp, ABF, 1974) (R)

Eliasson, Torsten & Höglund, B: "Vuxenutbildning i Sverige.En strukturell översikt" (Ped.inst,Lärarhögskolan i Sthlm, rapport nr 54, (1971)

Emanuelsson, Ingemar m fl: "Vuxenutbildning och arbetsförhållanden. En enkätundersökning inom Malmöundersökningen av 1938 års tioåringar i 45-årsåldern" (Ped. inst.,Lärarhögskolan i Sthlm, rapp. nr 96, 1973)

Emanuelsson, Ingemar: "Utbildningshandikapp i långtidsperspektiv" (Ped. inst, Lärarhögskolan i Sthlm, 1974)

Engquist, E: "Studieförbundens roll i det framtida samhället" (Skolöverstyrelsen, 1975)

Erdmann, Bengt: "Musiklivet på en industriort" (Musikvet.inst,Göteborgs univ., 1972)

Euler, L. m fl:"Evaluering av radio- och TV-kursen MÄNNISKOR I SAMSPEL, Del I, Socialpsykologi" (Ped.inst, Sthlm univ, 1971) (R)

Faith-Ell, Peggy: "Undersökning av ABF:s studiecirkelverksamhet - en beskrivning av deltagare och cirkelledare i ABF:s verksamhet hösten 1971" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 107/71, 172/72, 1972) (R)

Findahl, Olle & Höijer, Birgitta. "Människan som mottagare av information" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 201/72:1, 1974)

Finstad, N. & Hansen,H.: "Voksenopplæring för hvem?" (Tiden Norsk Forlag, Oslo. 1976)

Forslund, Titti: "Berätta mera. Utprövning av en försöksupplaga våren 1975" (TRU aug -75) (R)

Fransson, A. m fl: "Metodproblem vid försök med allahanda arbetsgrupper" (Ped.inst, Gbg univ, 1974)

Fredriksson, L & Gestrelius, K: "Det livslånga lärandet i de svenska läroplanerna"(Ped-psyk inst, Lärarhögskolan i Malmö, 1975)

Freire, Paulo: "Pedagogik för förtryckta" (Gummessons, Stockholm, 1972) (R)

Freire, Paulo: "Kulturell kamp för frihet" (Gummessons, Stockholm, 1974)

Freire, Paulo: "Utbildning för befrielse" (Gummessons, Stockholm, 1975)

Furhoff, L. & Henningsson, R: "Som man frågar får man svar" (Art. i DN, 1970-01-28) (R)

Gestrelius, Kurt: "Systematisk vuxenutbildning" (Läromedelsförlagen, Lund, 1968)

Ginsburg, H. & Opper, S: "Piaget´s theory of intellectual development. An introduction" (Prentice-Hall, New Jersey, 1969)

Giorgi,Amedeo: "Psychology as a Human Science" (Harper & Row, New York, 1970)

Gordon,Hans: "Intervjumetodik" (Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1971) (R)

Granström, Lars: "Utvärdering av kursen Fackliga studier planeras" (LO, 1973)

Gunér, Göran: "Sammanfattning av föräldrautbildningsförsök i studiecirkelform i Kiruna februari-mars 1975" (TRU, Stockholm, 1975) (R)

Hedefalk, Carl Magnus: "Pedagogik - är det konsten att manipulera den okunnige?" (Art. i Fönstret, nr 3, 1975)

Heffler, Hugo: "Arbetarnas Bildningsförbund 1912 - 1962" (ABF Stockholm, 1963)

Hellblom, Lena: "Anteckningar om aktionsforskning" (Art. i tidskriften Psykologi i teori och praktik,nr 1, 1975)

Helleday, A. & Rosén, P: "Att förändra det oföränderliga - ett pedagogiskt dilemma" (Ped. inst, Sthlm univ, 1974) (R)

Hellström, G och Nilsson, M: "Den kommunala musikskolan i Stockholm" (Musikvetenskapliga inst, Sthlm univ, 1973)

Hirdman, Gunnar: "Arbetarbildning - linjer och mål" (ABF:s skriftserie, nr 1, 1933)

Hjortman, Josef: "Vad 'utgamla' berättat i min barndom" (Art. i Leander (red): "Folkbildningsarbetet", 1968) (R)

Hultqvist, C-O, "Undersökning vid ABF i Huddinge, höstterminen 1969" (ABF - Huddinge, 1970) (R)

Husén, Torsten m fl: "Vuxna lär" (Liber, Stockholm, 1968) (R)

Husén, T.: "Skolan i ett föränderligt samhälle" (Almqvist & Wiksell,1963)

Häggroth, Sören & Wallin, Gunnar: "Föreningar och studiecirklar gav Lidingö konstruktiva idéer för generalplan" (Art. i Kommunal tidskrift nr 20, 1973)

Illich, Ivan: "Samhälle utan skola" (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1972)

Jacobsson, K & Tynderfeldt, B: "Studiecirkeln 50 år före Freire med tidlös pedagogik" (Art. i tidskriften Fönstret, nr 8, 1975)

Jalmert, Lars: "Mors barn - om värderingar inom forskning" (Socialstyrelsen, Stockholm, 1975) (R)

Jaensson, K & Normelli, E. "Vuxenstuderandes informationsbehov" (Ped. inst, Sthlm univ, EKO-projektet, rapport nr 6, 1972)

Jansson, Ulf: "Intentionalitet och medsubjektivet. En studie av den pedagogiska dialogens villkor" (Ped. inst, Sthlms univ, UMIL-rapport nr 5, 1975)

Joelsson, Lars: "Facklig aktivitet" (Ped. inst, Sthlm univ, 1974)

Johansson, Inge: "ABF:s ställning och uppgifter i arbetarrörelsen och samhället " (ABF, ABF-utredningen, opublicerat manus) (R)

Johansson, Inge: "Studiehandledning. Vuxna lär" (Brevskolan 1971)

Johansson, Inge: "Studiecirkeln som idé" (Art. i Fönstret, nr 7, 1972)

Johansson, Inge: "Folkbildningen har tydligen inte mycket att vänta av Orring" (Art. i tidskriften Fönstret, nr 16, 1975)

Johansson, Lena: "Utbildning: resonerande del. Utkast till kap 7 i betänkandet om svenska folkets levnadsförhållanden" (Allmänna förlaget, Stockholm, 1970) (R)

Johansson, Roland: "Studiecirkel 1970. Social bakgrund, begåvning, personlighet" (Avdelningen för vuxenundervisning, institutionen för pedagogik, Uppsala universitet, 1973) (R)

Johansson, Solveig: "Utbildningsdrive på ett låglöneföretag" (Sveriges Radio/PUB, rapport 100/69, 1970)

Johansson, Solveig: "Beskrivning av deltagare och studieavbrott i kursen START" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 106/71, 1972) (R)

Johansson, Solveig" "Undersökning av ABF-cirklar Medlem driver på" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 107/71, 1972) (R)

Johansson, Solveig: "Förprövning av fem kursdelar till TRU-kursen UT MED SPRAKET" (Sveriges Radio/PUB,rapp.192/72,1973) (R)

Johansson, Solveig: "Uppföljning av ABF-cirklar i UT MED SPRÅKET, kursdel 1-5" (Sveriges Radio/PUB, rapport 29/73, 1974) (R)

Johansson, Solveig: "Undersökning av estetiska cirklar inom studieförbunden (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 29/73, 1974,) (R)

Johansson, Solveig: "Användningen av kursmaterial till TRU- och SR-kurser i folkhögskoleundervisningen" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 15, 1975)

Johansson, Solveig: "Studiecirkelverksamhet bland vuxna psykiskt utvecklingsstörda i Östergötlands län. Delrapport II: Synpunkter från cirkelledare och övriga intressenter." (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 39 - 75/76)

Johansson, Sten: "Politiska resurser (Utkast till kap 10 i Låginkomstutredningen)" (Allmänna förlaget,Stockholm, 1971) (R)

Johansson, Toby: "Inspirerande för musikcirkelledare" (Art. i Fönstret, nr 8, 1972)

Jonnergård, M. "Lära i cirkel" (Svenska Landsbygdens Studieförbund, 1965)

Johansson-Sandberg, Lisa: "En präst som folkbildare i Vilhelmina" (Art. i Leander (red): "Folkbildningsminnen", 1968) (R)

Järtelius, Arne: "Kunskap ur den värld som vi lever i" (Art. i Fönstret, nr 7, 1975)

Järtelius, Arne: "Kooperativ dialog - pedagogik" (Art. i Kooperatören, nr 10, 1975)

Kahn, R & Cannell, C: "The Dynamics of Interviewing" (Willey & Sons, New York, 1967)

Karlsson, Maivor: "Ny musikpedagogisk utbildning för ledare i studiecirklar" (Art. i Folkbildningsarbetet., nr 4, 1973)

Kylhammar, Olle: "Pedagogiskt forsknings- och utvecklingsarbete på folkbildningsområdet, En sammanställning." (Lärarhögskolan i Linköping, PUFF-rapport nr 39, 1975)

Leander, Sigfrid: "Folkbildningsminnen" (Nordiska museet, Stockholm, 1968) (R)

Levin, L. m fl (red): "Kunskap - insikt - frigörelse" (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1973) (R)

Leyman, Heinz: "Gruppdynamik och kollektiv problemlösning" (Ped. inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 56, 1972)

LO: "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (LO:s vuxenutbildningskommitté, 1967) (R)

LO: "Fackföreningsrörelsen och vuxenutbildningen" (LO, 1969) (R)

LO: "Vuxenutbildning - fakta och erfarenheter" (LO, 1971) (R)

LO: "LO:s studieutredning (STULO). Utgångspunkter och allmänna förutsättningar" (LO, 1972) (R)

LO: "Ny vuxenutbildning - ny skola" (LO/Prisma, Stockholm, 1974) (R)

LO: "LO:s studieutredning (STULO) rapport nr 1" (LO, 1974)

LO: "Utbildning för arbete och demokrati. Rapport till LO-kongressen 1976" (LO/Prisma, Stockholm, 1976) (R)

Löwander, Birgitta: "Utvärdering av kursen Vi kallar dom U-länder (Studiegrupper)" (Sveriges Radio/PUB, rapport nr 159/70, 1970)

Malmgren, Allan: "Om våra musikcirklar" (ABF, 1972) (R)

Malmström, Lars: "Synpunkter på nybörjarmetodik i engelska i studiecirkel" (Lärarhögskolan i Linköping, Fortbildningsavdelningen, 1975)

Marklund, Sixten: "Folkbildningsarbetet bland vuxna" (Kap IX i Fredriksson, V (red):"Svenska folkskolans historia. Del IV " (Stiftelsen för förvaltning av Sveriges allmänna folkskollärarförenings tillgångar, Stockholm, 1971)

Melén, O & Stockfelt, T: "Utvärdering av studieförbundet Vuxenskolans studiecirkelverksamhet för vuxna, psykiskt utvecklingsstörda" (Vuxenskolan, 1974)

Miller, H.L.: "Teaching and Learning in Adult Education (MacMillan, New York, 1964)

Molander, Lars Göran: "Vuxna 1970. Erfarenhet och intresse av vuxenundervisning" (Ped. inst, Uppsala univ, 1973)

Munthe, Claes: "Studieavbrott i engelska. Del I: Intervjuer med deltagare som avbrutit studierna" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 7, 1976)

Munthe, Claes: "Studieavbrott i engelska. Del III. Intervjuer med deltagare som avbrutit studierna" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 9, 1976)

Myrdal, Gunnar: "Objektivitetsproblemet i samhällsforskning" (Rabén & Sjögren, Stockholm, 1969) (R)

NFA (Nordens Folkliga Akademi): "Folkhöjskole Arbejderbevägelse Folkeopplysning" (NFA, Kungälv, 1973) (R)

Nerman, Ture: "Studiecirkeln" (Eklunds bokförlag, Stockholm, 1952)

Nett, R & Sjoberg, G: "A Methodology for Social Research" (Harper & Row, New York, 1968) (R)

Nilsen, Egil: "Läring hos voxne" (Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1972)

Nordin, Rune: "Vi lever paketliv" (Art, i Fönstret, nr 5, 1972)

Nordström, Gert: "Kreativitet och medvetenhet. Den polariserande pedagogikens grunder" (Gidlunds, 1975)

Norman, Birger: "Anteckningar om folrörelserna" (Art. i Fönstret, nr 6, 1972)

Olsson, Kristina: "Vuxenundervisning i engelska. Del I: Redovisning av lärarenkäter" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 4, 1975) (R)

Olsson, Oscar: "Den första studiecirkeln" (ABF:s skriftserie nr 22, 1942) (R)

Ohlström, Bo: "Rapport över kvalitativ undersökning av MDP-kampanjen" (LO, 1972) (R)

Orring, Jonas: "Jag har bara följt regeringens direktiv" (Art. i Fönstret, nr 16, 1975) (R)

Osiatynski, Andrzej: "Användning av informella intervjuer vid undersökning av vissa kommunikationsprocesser" (Psyk. inst, Sthlm univ, 1974)

Persson, Per Ebbe: "Vuxen för självkänsla" (Art. i Kristet forum, nr 10, 1972) (R)

Persson, P E & Sundén, M: "Freire i Sverige" (Art, i Levin m fl (red): "Kunskap - insikt - frigörelse", 1973) (R)

Piaget, Jean: "Intelligensens psykologi" (Natur o Kultur, 1971)

Pihl, Bent: "Metod och teknik i undervisningen" (Sveriges Radios Förlag, Stockholm, 1968)

Pockettidningen R: "Maktspråket. Om språket som medel och förtryck" (Nummer 6, 1973)

Preisler, Gunilla: "Om att se men inte förstå. Språkligt handikappade barn som mottagare av information via TV" (Sveriges Radio/PUB, rapport 31/73, 1974)

Prop. 1974:28: "Den statliga kulturpoliken"

Prop. 1974:88: "Angående förslag till lag om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen m.m."

Prop. 1974:148: "Angående förslag till lag om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning"

Prop. 1975:23: "Angående vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna m.m."

Prop. 1975/76:39: "Om skolans inre arbete m.m." (R)

Qvarsell, Birgitta: "Utvecklingspsykologi och pedagogik. Begreppsdiskussion och problemidentifieringar" (Ped. inst, Sthlm univ, IAN-rapport 186, 1976) (R)

Qvarsell, Birgitta: "Kognitiva undervisningsteorier - Jerome S Bruner och Jean Piaget" (Art. i Levin m fl (red): "Kunskap - insikt - frigörelse", 1973) (R)

Rappe, Ewa: "Från katekes till "social fostran". Om folkundervisningen i Sverige från 1842 till 1906" (Art. i Häften för kritiska studier, nr 5-6, 1973)

Richardsson, Gunnar: "Det svenska skolväsendets historia" (Studentlitteratur, Lund, 1970) (R)

Rindar, Kjell: "Var generös! Språk är övningsämnen" (Art. i Fönstret, nr 7, 1973)

Ringenson, Judy: "Helping Others to "Find Themselves"" (Ped. inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 164, 1975)

Rubensson, Kjell: "Intresse för vuxenutbildning bland unga män med kort utbildning" (ped. inst, Gbg univ, 1972)

Rubensson, Kjell: "Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män." (Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, 1975) (R)

Rubensson, Kjell: "Rekrytering till vuxenutbildning: En forskningsstrategi." (Ped. inst, Lärarhögskolan i Sthlm, 1976)

Schramm, Ingrid: "En oinvigd kan lätt få intrycket att det skulle vara illa ställt i ABF:s språkcirklar" (Art. i Fönstret, nr 4, 1973)

Schyller, Ingela: "Förprövning av den första terminen i den engelska nybörjarkursen START" (Sveriges Radio/PUB, rapport 170/70, 1971) (R)

Sjödin, Stig: "Anteckningar om arbetsliv politik kultur etc" (Art. i Fönstret, nr 6, 1972)

Sjölund, Arne: "Grupppsykologi" (Rabén & Sjögren, Stockholm, 1970) (R)

Sjöberg, Sten: "Fredrik Sterky" (Tiden, Stockholm, 1973) (R)

Sjölin, Walter: "Med förenade krafter. KF 1899 - 1949" (KF, 1949)

SOU 1961:44: "Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. Övervägande och förslag av 1960 års folkbildningsutredning" (Stockholm, 1961) (R)

SOU 1965:60: "Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola" (Stockholm, 1965)

SOU 1966:3: "Yrkesutbildningen" (Stockholm, 1966)

SOU 1972:19: "Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen (FÖVUX)" (Stockholm, 1972) (R)

SOU 1973:9: "Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen (FÖVUX)" (Stockholm, 1973) (R)

SOU 1973:19 "TRU:s försöksverksamhet 1967-1972" (Stockholm, 1973)

SOU 1974:54: "Vidgad vuxenutbildning (FÖVUX)" (Stockholm, 1974)

SOU 1974:62: "Studiestöd åt vuxna" (Stockholm, 1974)

SOU 1975:28: "Program för ljud och bild i utbildningen" (Stockholm, 1975)

SOU 1975:72: "Distansundervisning. Lägesbeskrivning samt organisatoriska alternativ för högskolan" (Stockholm, 1975)

Stahre, Sven-Arne: "Studiecirkelledaren" (Brevskolan, 1957) (R)

Stockfelt,Torbjörn: "Motivation, Learning and Performance" (Norstedts, Stockholm, 1963)

Stockfelt, Torbjörn: "Pedagogisk handlingsanalys" (Ped. inst, Sthlm univ, IAN-rapport nr 39, 1971)

Stockfelt, Torbjörn: "Förslag om att införa en ny svensk folkskola (Sveriges lärarförbund, Pedagogiska skrifter 254, Trelleborg, 1974) (R)

Stockfelt, Torbjörn: "Statistics from the User´s Standpoint" (Art. i Statistisk Tidskrift, nr 2, 1974) (R)

Stockfelt, Torbjörn: "The need for 'approximating statistics' " (Art. i Statistisk Tidskrift, nr 4, 1974) (R)

Stockfelt, Torbjörn: "Studiecirkeln" (Manus till art. i Utbildningstidningen. Beräknad publicering sommaren 1976) (R)

Stolpe, Herman: "Studiecirkelledaren" (ABF:s skriftserie, nr 27, 1947) (R)

Stolpe, H. & Stolpe. S.: "Boken om Albin Johansson" (Rabén & Sjögren, Stockholm,1969)

Ström, Fingal: "Spela i cirkel" (ABF:s skriftserie, nr 34, Stockholm, 1952) (R)

Sundgren, Gunnar: "Praktik och teori i traditionell undervisning och i en alternativ studieform - ett debattinlägg" (Art. i Tidskrift för svenska folkhögskolan nr 4, 1975)

Svensson, Anita: "Vuxenstuderande i engelska på grundskolenivå" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 3, 1975)

Svensson, Anita: "Vuxenundervisning i engelska. Del II: Redovisning av lärarintervjuer" (Pedagogiskt Centrum i Sthlm, GRUV-rapport nr 6, 1976)

SÖ: "Förordning om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet" (Aktuellt från Skolöverstyrelsen, nr 1, 1975/76) (R)

Tegen, Martin: "Mål och medel i Stockholms musikbildningsarbete (Inst. för musikforskning, Sthlm Univ, 1961)

TCO: "Vuxenutbildning. Återkommande utbildning" (Rapport från TCO:s utbildningsnämnd, Prisma, 1973)

Torberntsson, Urban: "Deltagarnas motiv till och behållning av studiecirkeln: Mentalhälsa i arbetslivet (Ped. inst, Gbg univ, 1973)

Trankell, Arne: "Vittnespsykologins arbetsmetoder "(Liber, Stockholm, 1953)

Trankell, Arne: "Kvarteret Flisan (Norstedts, Stockholm, 1973) (R)

Tynderfeldt, B & Stigbrand, K.: "Kunskap - insikt - frigörelse. Studiehandledning för folkbildare" (Brevskolan, 1975)

Törnqvist, Kurt: "Studieintresse och studiemotiv hos vuxna" (Gebers, Stockholm, 1954) (R)

Uddman, Ralph: "Dans i studiecirkel med teori och praktik" (Art. i Folkbildningsarbetet, nr 9-10, 1974)

Ulfhammar, Emil: "En väntsal i Ytterby" (Art. i Leander (red): "Folkbildningsminnen", 1968) (R)

Wallentheim, Adolf: "Studiecirklarna" (Folklig Kultur, nr 6, 1940) (R)

Wedholm, Pauly-Ann: "Några iakttagelser av språket i brevkurser 1910 - 1967.(Sthlms univ. Inst. för nordiska språk, 1972.)

Westerberg, Inga-Lill: "Försök med studie- och yrkesorientering i grupp för vuxenstuderande (SYG). II: vuxenstuderande i allmänhet." (Ped. inst, Sthlm univ, 1973)

Åkerman, N. (red) "En socialistisk människa" Prisma 1972

Åkerstedt, J. "Den litterate arbetaren. Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912-30." (Uppsala,1967) (R)

Ödman, Per Johan: IMFO-rapport 1971:5: "Utvecklingen på zigenarskolan i Arsta läsåren 1967/68 och 1968/69" (Ped. inst, Sthlm univ, 1972) (R)

Ödman, Per Johan: IMFO-rapport 1972:2: "Kommentar till IMFO-rapport 1971:5"(Ped. inst., Sthlm univ, 1972)

Ödman/Lundgren: "Disputationen om avhandlingen 'Utvecklingen på zigenarskolan i Arsta...' 3/2 1973" (Ped. inst, Sthlm univ, stencil, 1973)

Projekt: STUDIECIRKELN SOM PEDAGOGISK SITUATION

REDOVISADE OCH NÄRMAST PLANERADE RAPPORTER

Rapport	Författare, rapportens titel
1	Andersson, Per Ivan & Ullander, Jeanette & Wikström, Inga-Lisa "Studieavbrott vid cirkelstudier" (mars 1974)
2	Eldh, Christina & Hermansson, Gun-Britt: "De förenade FNL-gruppernas (DFFG) studieverksamhet" (mars 1974)
3	Byström, Jan: "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del I" (juli 1974)
4	Byström, Jan: "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II A Fackliga cirklar" (febr 1975)
5	Byström, Jan: "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II B Matematik på nytt; Ut med språket; START" (mars 1975)
6	Byström, Jan & Hermansson, Gun-Britt: "Vad vet vi eller tror vi oss veta om studiecirkeln. Del II C Estetiska cirklar" (mars 1975)
7	Hermansson, Gun-Britt: "Om musikcirklar" (juni 1975)
8	Andersson, Per Ivan: "Något om fackliga studier" (juni 1975)
9	Andersson, Per Ivan: "Om sju fackliga cirklar" (juli 1975)
10	Hermansson, Gun-Britt & Persson, Åsa: "Intervjuer och samtal med deltagare och ledare i vissa musikcirklar" (aug 1975)
11	Byström, Jan & Hermansson, Gun-Britt: "Om tio musikcirklar" (febr 1976)
12	Persson, Åsa: "Motiv för deltagande i musikcirklar" (Prel. sept 1976)
13	Hermansson, Gun-Britt & Klingspor, Staffan: "Musikcirklar i samhället" (Prel.sept 1976)
14	Byström, Jan: "Tre cirklar i en politisk förening" (Prel.maj 1976)
15	Byström, Jan: "Alla 'studiecirklar' blir inte studiecirklar" (maj 1976)
16	Hermansson, Gun-Britt & Stockfelt, Ola: "Preliminära tankar om studiecirkelpedagogik" (Prel. aug 1976)

17 Hermansson, Gun-Britt & Klingspor, Staffan & Liljeqvist, Siw:
"Ledaren i cirkeln. Intervjuer med 12 cirkelledare" (Prel. juli 1976)

18 Lagergren, Marianne:
"AV-material i studiecirkeln" (Prel. aug 1976)

19 Byström, Jan & Fredriksson, Margaretha:
"En cirkel i skapande dramatik" (Prel. sept 1976)

20 Hermansson, Gun-Britt & Klingspor, Staffan & Liljeqvist, Siw:
"Ledaren i cirkeln. Bearbetning av 12 cirkelledarintervjuer" (Prel. nov 1976)

21 Stockfelt, Ola:
Studiecirkel - "terapeutisk grupp" (Prel. nov 1976)

Rapporter inom projektet kan rekvireras från:

"Studiecirkelprojektet"
BREVSKOLAN
126 12 STOCKHOLM 42

Ur Sigfrid Leander: "Bildningsborgen i Klara": sid 15 - 16:

Förteckning

på

lämpliga böcker för sjelfstudium,

som rekommenderas af Arbetareinstitutets lärare till dess åhörare.

Matematik:

Berg, Räknelära (exempel) 2 häften, 35 öre st.
Nyström, Räknelära (*fjortonde* upplagan). 2: 10.
Haglund, Algebra. 3 kr.
——, Öfningsexempel till algebran. 1: 75.
Krogh, Praktisk geometri. 1: 50.

Astronomi:

Littrow, Himmelens under. 3 delar. 6: 75.
Gyldén, Framställning af astronomien i dess historiska utveckling och på dess nuvarande ståndpunkt. 4 kr.
Lindhagen, Astronomiens grunder. 3 delar. 8 kr.
Strömer, En sekund i evigheten. 9 kr.
Briot, Astronomien i populär framställning. 4 kr.
Björling, Solen. 2: 50.
——, Kometer och meteoriter. 1: 50.
Sohlberg, Förberedande lärokurs i astronomi. 1: 50.

Fysik:

Sandberg, Lärobok i naturkunnighet. Senare delen. 1: 50.
Fock, Bibliotek i populär naturkunnighet. Fysiken 3 delar à 3 kronor. 9 kr.
Floderus, Fysikens första grunder: Mekanik. 1: 50.
——, Läran om ljudet och ljuset. 2 kr.
——, Läran om magnetismen, elektriciteten och värmet. 2 kr.
Stewart, Fysik. 1: 25.
Fock, Grunddragen af allmänna fysiken. 3: 50.

Kemi:

Cleve, Lärobok i kemi för begynnare:
I. Oorganisk kemi. 1: 85.
II. Organisk kemi. 1: 25.
Keyser, Organisk kemi, ett sammandrag för tekniska elementarläroverk:
I. Växtkemi. 2: 50.
II. Djurkemi. 75 öre.
Ule, Kemiska företeelser: populära skildringar från kemiens områden. 2 kr.
Liebig, Kemiska bref. 3: 75.
Johnston, Hvardagslifvets kemi. 8 kr.
Roscoe, Kemi. 1: 25.

Naturalhistoria:

Schödler, Naturens bok: Mineralogi och geologi. 2: 75.
Paykull, Mineralogi och geologi. 2 kr.
Almqvist och **Lagerstedt**, Lärobok i naturkunnighet. 5: 65.
Areschoug, Läran om växterna. 2: 50.
Lundström, Inledning till botaniken. 75 öre.
Lyttkens, Läran om djuren. 2: 50.
Torin, Zoologiens studium. 3: 25.
Sundström, Atlas till naturriket, 48 taflor med 644 afbildningar. 1 kr.

Anatomi och fysiologi samt Helsolära:

Huxley, Menniskokroppens bygnad och förrättningar. 3 kr.
Milne Edwards, Zoologiens grunder, förra afdelningen: Anatomi och fysiologi. 4 kr.
Bert, Lifvet, lifsföreteelserna hos menniskan och de högre djuren. 7 kr.
Forster, Våra lifsmedel. 75 öre.
Bock, Populär helsolära. 1 kr.
Nyström, Om sinnesrubbning och menniskans förmåga att motverka detta sjukdomstillstånd. 1: 25.

Jord- och folkbeskrifning:

Erslev, Lärobok i allmän geografi. 2: 75.
Kastman och **Brunius**, Geografiska bilder från jordens skilda länder och folkslag. 1: 75.
Zimmermann, Jordens kända länder och folkslag. 6: 50.
Mentzer, Kartbok. 1 kr.
Sundström, Atlas. 2 kr.

Historia:

Lubbock, Menniskans urtillstånd. 5 kr.
Nyström, Det historiska studiet. 60 öre.
——, Den kristna kyrkans och kyrkolärans utveckling. 1 kr.
Sjögren, Historisk läsebok. 2 delar. 7: 50.
Schotte, Gamla tidens historia. 2: 25.
Pallin, Medeltidens historia. 1: 75.
——, Nya tidens historia. 2: 50.
Coulanges, Staten i forntiden. 4 kr.
Comte, Kalender, tablå öfver den menskliga utvecklingen. 50 öre.
Thomas, De stora uppfinningarna. 2: 50.
——, Upptäckternas bok. 2: 50.
Montelius, Lifvet i Sverige under hednatiden. 1 kr.
Odhner, Sveriges, Norges och Danmarks historia med illustrationer. 2: 60.
Sjögren, Svenska historien. 2 delar. 5: 50.
Starbäck, Läsebok, berättelser ur svenska historien. 1: 75.

Statskunskap och ekonomi:

Malmström, Sveriges statskunskap. 1 kr.
Bergstrand, Sveriges statskunskap. 40 öre.
Leffler, Grundlinier till nationalekonomien. 2 kr.
Mason och **Lalor**, Nationalekonomiens första grunder. 1 kr.
Spencer, Inledning till samhällsläran. 2 delar. 5 kr.

L. N., Förklaring öfver främmande ord i svenska språket, utarbetad för arbetsklassen. 25 öre.

Stockholm i Sept. 1883.

Arbetareinstitutets lärare.

ABF

BIDRAGSBESTÄMMELSER

OV 3.1

1975-07-01

STATSBIDRAGSBESTÄMMELSER

för studiecirklar — gällande fr.o.m. 1 juli 1975

SCHEMATISK ÖVERSIKT

Bidragsgrunder	Studiecirkel	Universitetscirkel
Deltagare (=den som deltagit i någon av de tre första sammankomsterna).	Minst 5, högst 20, ledaren medräknad. Sångkörer, musik- och teaterensembler får ha fler än 20 deltagare. Generell dispens: Minst 3 deltagare för skiftarbetare och sjöfolk ombord.	Minst 5, högst 25, ledaren medräknad.
Deltagarnas ålder	Minst 14 år (i musikcirkel får dock högst hälften vara under 14 år)	
Planering	Studiemateriel och ev. studieplan skall godkännas av ABF:s förbundsexpedition.	
Tid (studietimme= minst 45 min.)	Minst 20 timmar. Minst 4 veckor. Högst 2 sammankomster per vecka och högst 3 studietimmar per sammankomst. Generell dispens: Minst 10 studietimmar under 4 veckor för sjukhus och anstalter. Skiftarbetare får ha 4 studietimmar per sammankomst. Cirklar i teater, dans, musik, konst, konsthantverk, foto och film får t.o.m. 1976—77 ha 4 timmar per sammankomst.	Minst 48 timmar under minst 12 sammankomster. Högst 4 timmar per sammankomst.
Cirkelledare	Av förbundsexpeditionen godkänd ledare.	Ledare med erfarenhet och utbildning som svarar mot behörighetsvillkoren för ordinarie tjänst vid gymnasieskola.
Fackmannamedverkan	Av förbundsexpeditionen godkänd fackman får medverka i högst 2 studietimmar för varje hel 10-timmarsperiod av cirkelns totala studietid.	Ingen medverkan av fackman, men mer än 1 cirkelledare får anlitas.
Studiebesök	Högst 2 besök får anordnas av en cirkel.	

OV 3.1 - sid. 2 **(1975-07-01)**

Bidragsgrunder	Studiecirkel	Universitetscirkel
Närvarolista	Föres med varaktig skrift vid sammankomsterna och förvaras som verifikation i minst 4 år.	
Förrapport	Insändes till förbundsexpeditionen omedelbart efter cirkelns start.	
Slutrapport	Insändes till förbundsexpeditionen fortlöpande sedan cirkeln slutat.	
Statsbidrag	Allmänt bidrag: 75% av kostnaden, dock högst 30:50 för ledararvode och högst 38 kr sammanlagt per studietimme. Bidraget till ledararvode kommer att justeras under hösten 1975. För fackman utgår 75% av kostnaden för arvode, resa och traktamente, dock högst 40 kr per timme. Särskilt bidrag: För cirklar i svenska, engelska, matematik, samhällskunskap, hemspråk (annat språk än svenska och engelska som alla deltagare i cirkeln har som hemspråk), facklig utbildning (cirkel vilken har till syfte att meddela facklig utbildning för medlemmar i arbetstagarorganisation) samt kommunikationsfärdigheter för handikappade utgår ett tilläggsbidrag med 15 kr per studietimme om studiematerialet är godkänt av SÖ. Bidraget är avsett för uppsökande verksamhet och stöd till deltagaravgifterna. Till studiecirkel inom det allmänna stödområdet utgår utöver statsbidraget 2 kr per studietimme till organisationskostnader. Dessutom utgår statsbidrag med 75% till ledarens resor och traktamente beräknat efter det statliga reseregelementet. Detta gäller dock ej för allmän studiecirkel på ort inom en kommun, om treårig eller fyraårig linje av gymnasieskolan får anordnas på orten.	75 % av kostnaden för material och ledararvode dock högst 75 kr per studietimma och därav högst 60 kr till ledararvode. Dessutom utgår 75 % av kostnaderna för ledarens resor och traktamente beräknat efter det statliga reseregelementet.
Räkenskaper	Verifikationer för studiecirklar skall bevaras i 4 år. För eventuell efterkontroll av myndigheter eller förbundsexpeditionen måste de därför finnas lätt tillgängliga.	

"Som man frågar får man svar" var rubriken på en artikel i DN 28/1 -70, som illustrerar hur besvärligt det kan vara att mäta attityder. Artikelförfattarna, Lars Furhoff och Ronney Henningsson, redovisar en egen intervjuundersökning, vars syfte var att belysa bristerna i en SIFO-undersökning om svenskars syn på u-hjälpen. Artikelförfattarna ansåg SIFO-undersökningen vara missvisande:

För att få ett grepp om denna missvisning ställdes ett antal frågor i samband med Sveriges Radios undersökningar under tiden 21—25 november 1969. Frågorna besvarades av 931 intervjuade ur ett riksurval om 1 000 personer.

En grupp frågor berörde den statliga beredskapen inför stormskador. Under hösten 1969 hade flera stormar dragit fram över landet, men den statliga beredskapen mot katastrofer av detta slag hade inte i något sammanhang ifrågasatts i TV-programmen. Att det förekommit stormar och att det fanns en stormberedskap kunde dock anses lika välbekant som det faktum att Sverige hjälper u-länder. Det kunde också mycket väl tänkas att stormberedskapen kritiserats i TV-programmen, men så hade alltså inte skett.

Den första frågan formulerades avsiktligt enligt Sifometod och fick följande lydelse:

"Nyligen har den statliga beredskapen inför stormskador kritiserats i TV, bl. a. i Aktuellt och Fokus. Känner ni till att sådan kritik förekommit?"

Svarsfördelningen blev följande:

Ja	47 proc.
Nej	48 proc.
Vet ej	4 proc.
Ej svar	1 proc.

Nära hälften av de tillfrågade lämnade alltså — sannolikt till stor del som en följd av prestigeladdningen i själva frågeformuleringen — ett felaktigt svar på frågan.

Helt i linje med den allmänna tilltron som fästs till televisionens nyhetsförmedling tillmäter man också den påstådda kritiken en stor trovärdighet, vilket visas i svaren på de följande frågorna.

På frågan "Anser ni att den kritiken på katastrofberedskapen har varit helt berättigad, i stort sett berättigad etc." lämnades följande svar:

Helt berättigad	18 proc.
I stort sett berättigad	43 proc.
I stort sett oberättigad	21 proc.
Helt oberättigad	6 proc.
Vet ej	13 proc.

Till dem som sagt sig inte känna till den påstådda kritiken i TV ställdes frågan: "Även om ni själv inte såg något av programmen, så kanske ni ändå hört talas om de här sakerna efteråt, så att ni har en uppfattning om huruvida den här kritiken av katastrofberedskapen varit helt berättigad, i stort sett berättigad etc.".

Svarsfördelningen blev följande:

Helt berättigad	8 proc.
I stor sett berättigad	22 proc.
I stor sett oberättigad	11 proc.
Helt oberättigad	6 proc.
Vet ej	51 proc.
Ej svar	2 proc.

Svaren på denna fråga ger egentligen ett ännu starkare utslag av prestigeeffekterna än de båda tidigare. Dessa personer har tidigare förklarat att de inte känner till att kritik skulle ha förekommit i TV-programmen. Nära hälften av dem har trots detta fallit för frågans försåtliga formulering och anser sig nu kapabla att på grundval av — i realiteten obefintliga efterhandssamtal kring likaledes obefintliga program — uttala en åsikt om deras innehåll.

Dagens Nyheter 28.1.70

10
Svenska
Svenska
Brevskolan informerar

Ut med språket! 1—5

— kurs i vardagssvenska

SYFTE - MÅLSÄTTNING

Språket är en viktig förutsättning för att man ska kunna fungera i samhället. Inte sällan utgör bristande förmåga att bruka språket - i tal och skrift - hinder att bli accepterad som individ och att kunna tillvarata sina rättigheter som medborgare.

Kursen har en dubbel målsättning. Dels vill den stimulera vanliga människor att använda språket rätt och att därmed kunna föra sin talan. Dels vill den fästa uppmärksamheten på olika samhällsaktiviteter och informera om förhållanden som man bör känna till för att kunna hävda sina rättigheter gentemot myndigheter, företag och organisationer - genom att skriva, argumentera och diskutera.

AVSEDD FÖR

Kursen vänder sig i första hand till alla som på grund av kort utbildning behöver öka sin förmåga att handskas med svenska språket i olika sammanhang. Den vill också nå dem som därigenom bättre vill kunna ta del i samhällslivet och påverka utvecklingen.

Kursen kan också användas vid undervisning av invandrare som har mycket goda förkunskaper i svenska.

STUDIEFORM

Kursen är i första hand avsedd för cirkelstudier. Den som inte har möjlighet att delta i en studiecirkel kan studera kursen enskilt med hjälp av radioprogram. Sex svarsuppgifter.

INNEHÅLL

Tolv häften ger underlag för ca 24 cirkelsammankomster. De tio första häftena tar upp var sitt ämnesområde och tränar språkfärdigheten med utgångspunkt från detta. Man utgår från tidningsartiklar, som bildar underlag för muntliga och skriftliga övningar, t ex att fylla i formulär, att skriva brev och inlagor, att begära ordet på ett möte och att diskutera och argumentera.

De båda sista häftena (11-12) skiljer sig från de övriga genom att de direkt tar upp grammatik och språkriktighetsfrågor.

Kursdelarnas huvudrubriker:

1. Vuxenstudier
2. Skolan, kontakten hem-skola etc
3. Att vara konsument
4. Reklam och varuupplysning
5. Kontakt med sociala myndigheter
6. Boendefrågor
7. Arbetsplatsen
8. Arbetsmarknaden
9. Kultur
10. Politik
11. Grammatik och språkriktighet
12. Grammatik och språkriktighet

TILLÄGGSMATERIAL

Till varje kurshäfte hör ett ljudband, som alltså täcker två cirkelsammankomster. Ljudbanden finns tillgängliga vid AV-centralerna eller kan köpas från Brevskolan på öppet band eller kassett.

Svensk ordlista, Hässelberg-Allén (varje deltagare bör ha ett ex).
Handledning för cirkelledare till första terminen (häfte 1-5).
Handledning för enskilda till första terminen (häfte 1-5). Tre svarsuppgifter för första terminen kan rekvireras.
Cirkelledarpaket (material för inskolning av cirkelledare).

INFORMATIONSMATERIAL

Flygblad och affisch med plats för lokalt tryck.
Argumentlista för uppsökare.
Broschyr för information av studieorganisatörer.
Informationsmaterial avsett för synskadade och blinda.

Materialet kan rekvireras från Brevskolan utan kostnad.

ÖVRIG INFORMATION

Författare: Björn Adolfsson, Olle Lindquist och Inge Jonsson.

Utförande: Häften i A4-format, ca 20 sidor vardera.

Häfte 1-5 (första terminens studier) har utkommit.

Häfte 6-12 (andra terminens studier) utkommer i januari 1974.

Till kursen sänds dels radioprogram (främst för enskilt studerande), dels TV-program. Programmen sänds hösten 1973 och våren 1974.

16 Brevskolan informerar

A-skolan

Facklig grundkurs

Facklig grundkurs

SYFTE - MÅLSÄTTNING

De fackliga frågorna och problemen berör så många olika delområden att mångsidighet i grundutbildningen är nödvändig. Fackföreningsrörelsen ingår i ett totalt samhällssammanhang, där kanske många gånger problemen utanför arbetsplatsen - i samhället i övrigt - blir avgörande. Många politiska frågor och beslut påverkar det fackliga agerandet och tvärtom. Den fackliga aktiviteten är ofta avgörande för både kommunala och rikspolitiska beslut.

Facklig grundkurs avser att ge en bred belysning av de sammanhang som mest berör det fackliga arbetet. Ämnesområdenas mångfald gör det omöjligt att tränga djupare på specialområdena, men kursen ger ändå tillräckliga kunskaper att bygga vidare på för dem som har fackliga uppdrag.

AVSEDD FÖR

Kursen vänder sig i första hand till fackligt aktiva och dem som tidigare deltagit i fackliga studiecirklar, i t ex förbundskurser och avtalskurser. Det är en fördel om den studerande har cirkelvana och är orienterad om hur den fackliga rörelsen fungerar.

STUDIEFORM

Kursen är avsedd för A-skolor - för studiecirkel där varje deltagare genom ledaren sänder in enskilda svar till Brevskolan. Kursen kan också studeras enskilt.

Materialets omfattning och studieformen kräver en längre studietid än en vanlig cirkel. Minimitid: 60 timmar. Dessutom krävs hemarbete i form av bearbetning och brevsvar.

INNEHÅLL

Kursen är uppdelad i tre ämnesblock, som hakar i varandra.

Viktiga delar av innehållet:

A-skolestudier. Stillfilm i studieteknik - minnesstolpar och arbetsuppgifter i kursboken.

Fackföreningskunskap. De politiska idéernas ursprung och utveckling. (Stillfilm om betydelsefulla händelser i den fackligt-politiska idégemenskapens framväxt och utveckling i Sverige.) Politiska, fackliga

och ekonomiska internationella sammanslutningar. LO:s, fackförbundens och övriga arbetsmarknadsorganisationers uppgifter och uppbyggnad. Avtalsförhandlingarnas idé, arbete och problem samt samarbetsavtalen och de viktigaste lagarna på arbetsmarknaden. Arbetsmiljö med demokrati och arbetarskydd.

Studier, information och möten. Former och metoder i informationsverksamheten inom fackföreningsrörelsen. Mötesformer och mötespraxis. Mötestekniska exempel (på ljudband) med praktiska övningsuppgifter i kursboken. Allmänna regler för skriftlig framställning anpassade till den fackligt förtroendevaldes arbetsuppgifter - tonvikten har därför lagts på brev, protokoll och motioner.

Ekonomi och samhälle. Samhällsekonomiska samband (stillfilm). En kritisk granskning av vårt kapitalistiska system utifrån den enskilde fackföreningsmedlemmens situation. Ett övergripande skattepolitiskt resonemang ligger till grund för en redogörelse om samhällets åtgärder för att omfördela resurserna mellan klasser och mellan den enskildes olika åldrar.

TILLÄGGSMATERIAL

AV-paket för kassett och vanlig bandspelare, innehållande:
Stillfilm: A-skolestudier
Stillfilm: Arbetarrörelsen och samhällsutvecklingen
Ljudband: Mötesteknik
Stillfilm: Samhällsekonomi
Arbetsbok för ledaren

INFORMATIONSMATERIAL

Detta informationsblad.

Folder för rekrytering av cirkeldeltagare kan utan kostnad rekvireras från Brevskolan.

ÖVRIG INFORMATION

Kursbokens författare: Kursen är byggd på grundmanuskript från flera olika författare. Omarbetning och nyskrivning: Rune Nordin.

Utförande: A4-format med plastringpärm och register.

Specialupplaga för Svenska Fabriksarbetareförbundet: Facklig grundskola.

Facklig grundkurs rekvireras av ABF på särskild blankett. Namn, adress och förbundstillhörighet ska anges. Varje deltagare får svarsblanketter och kuvert. Efter slutförda studier utbetalas fackförbundsstipendier (150 kr) till den fackliga avdelningen för varje deltagare.

17

Arbetsliv och arbetsmarknad

Förbundskurser

Du-Vi-Klubben

SYFTE - MÅLSÄTTNING

Kursen ingår i förbundets nya studiesatsning. Den ersätter Medlem driver på - Handels och är på så vis det nya medlemsskolningsmaterialet. Den ska ge grundläggande kunskaper om förbundets organisation, målsättning och verksamhet. Målet är att aktivera alla medlemmar för den direkta arbetsplatsverksamheten för att påverka villkoren i det dagliga jobbet.

AVSEDD FÖR

Du - vi - klubben vänder sig i första hand till medlemmar utan facklig erfarenhet. Meningen är att så många medlemmar som möjligt och framför allt de som tidigare inte varit med i studieverksamheten ska delta i cirklarna.

STUDIEFORM

Kursen är avsedd för studiecirklar. Inga svarsuppgifter.

INNEHÅLL

1. Vad är en fackförening. Vilken målsättning har den - stadgar - medlemmar.

2. Klubben - den lokala organisationen. Olika typer av klubbar. Medlemsmöten - styrelsen - val av styrelse - nomineringar - årsmöte.

3. Hur kan vi påverka i klubben. Beslutsprocessen - vad säger stadgarna. Motioner. Mötesformer. Mötesledning. Mötesteknik.

4. Klubben - vilka arbetsuppgifter har den: Studieverksamheten. Information. Arbetsplatsdemokrati.

5. Avtal och förhandlingar. Arbetsmiljöfrågor.

6. Avdelningen - organisation - beslutsprocessen - representantskapet. Kontakten med klubbarna.

7. Avdelningens arbetsuppgifter.

8. Förbundet. Organisation. Förbundsstyrelse. Förbundsråd. Kongress. Avtalskonferenser. Avgifterna - hur är de fördelade. A-kassan. Försäkringar.

9. Medlemmen i samhället. Vem har den ekonomiska makten - vad har vi att sätta emot. Lagar och avtal på arbetsmarknaden. Löneförhandlingar - den solidariska lönepolitiken.

10. Hur har det blivit så här. Tillbakablick - industrialiseringen - de första organisationera. Strejker - det fackliga kampmedlet. Rösträttsstriden och därefter reformarbetet i riksdagen - det politiska kampmedlet. Vad har vi åstadkommit - var är vi idag. Demokratiseringsprocessen i företagen. Arbetsmiljödebatten. Hur ska vi arbeta i fortsättningen.

TILLÄGGSMATERIAL

Blädderblock med fördjupningsmaterial på vissa avsnitt i kursboken. Rekvireras från avdelningen.

INFORMATIONSMATERIAL

Propagandastillfilm om verksamheten i klubbarna inom Handels. Diskussionsfolder i anslutning till stillfilmen.
Informationsfolder för studieorganisatörer och uppsökare.
Flygblad för rekrytering av cirkeldeltagare.
Arbetsplatsaffisch i A4-format.
Detta informationsblad.
Informationsmaterialet rekvireras från Handelsanställdas förbund.

ÖVRIG INFORMATION

Författare: Ingemar Andersson, Kjersti Bosdotter, Sune Jönsson, Sven-Olof Hägglund.
Utförande: format: kursbok i A4 96 sidor, förpackat i plastmapp tillsammans med förbundets stadgar och studieprogram.

18

Arbetsmiljö

Arbetarskydd

Du och arbetsmiljön — Metallkurs

SYFTE - MÅLSÄTTNING

Syftet är att ge kunskaper och skapa intresse för arbetsmiljöfrågor på arbetsplatserna. Detta ska leda till krav på förbättringar av arbetsmiljön. Materialet är både redogörande och debattinriktat.

AVSEDD FÖR

Problemen i miljön berör alla medlemmar och alla behöver därför kunskaper om hur man kan påverka. Materialet är därför avsett för alla medlemmar, både skyddsombud och övriga medlemmar. Deltagarna bör dock tidigare ha deltagit i någon av Metalls studiecirklar.

STUDIEFORM

Materialet är avsett för studiecirklar. Inga svarsuppgifter.

INNEHÅLL

Ur innehållet:
Hur det ser ut på arbetsplatserna. Varför det ser ut som det gör. Skillnaden mellan arbetarskydd och arbetsmiljö. Buller. Ljus. Klimat. Ensidiga jobb. Arbetstider. Lönesystem.

Lagstiftning på arbetsmiljöområdet. Skyddsombudens rätt att stoppa farliga jobb. Förhandsgranskning av lokaler. Regionala skyddsombud. Skyddskommittén. Yrkesinspektionen. Den enskilde i skyddsarbetet. Inre och yttre miljö. Hur vi kan få förändringar.

INFORMATIONSMATERIAL

Detta informationsblad.
Folder för studieorganisatörer som presenterar Metalls samtliga studiematerial.

ÖVRIG INFORMATION

Manuskript: Arbetsgrupp
Utförande: format A4, ca 80 sidor. Levereras i plastmapp.

UR INLEDNINGEN TILL "SOLIDARITET FÖR TRYGGHET":

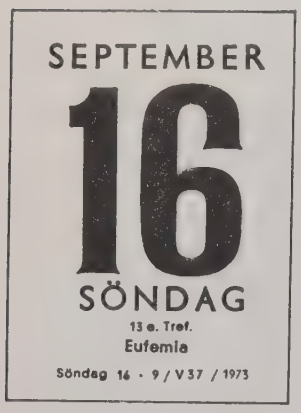

Hur ska vi arbeta

Söndagen den 16 september 1973 ska svenska folket bestämma politikens innehåll för de närmaste åren.

I den här kursen ska vi tillsammans

- resonera om vår egen grundsyn,
- vår ideologi, våra erfarenheter,
- diskutera den verklighet vi lever i,
- inventera våra politiska arbetsuppgifter.

Materialet är disponerat i följande kapitel:

- Solidaritet för trygghet
- Skiljelinjen i svensk politik
- "Ibland påstås att ingenting har hänt"
- Priset för tryggheten
- Är framtiden möjlig?
- Arbete och människovärde

Det är inte bara texten som är viktig i studiematerialet. Kursboken är rikt illustrerad med fotografier, teckningar och tidningsklipp. Illustrationerna är många gånger lika viktiga som texten. Ta också god tid på er för diskussionsfrågorna. Kanske blir det nödvändigt att göra ett urval, alltså bestämma vilka uppgifter som ni ska satsa mer tid på.

Riks- och kommunalpolitiken kan aldrig isoleras från varandra, utan måste ses som en helhet. I några kapitel är det därför lämpligt att också ta upp kommunalpolitiska frågor i era diskussioner.

14 Brevskolan informerar

Allmän samhällskunskap

Föreningskunskap

Vårt möte

SYFTE - MÅLSÄTTNING

Det är när en förening är samlad till möte som den fattar beslut. Hur förslag ska presenteras och hur den direkta beslutsprocessen går till är därför väsentligt att kunna för alla aktiva föreningsmedlemmar. Det kan annars hända att beslut blir felaktiga eller missförstådda om mötesledningen agerar fel. Utan att driva en alltför formell linje måste vi alltså skapa förtroende för en fast mötes- och beslutsform. Det är särskilt nödvändigt i en tid då man pläderar för stormöten och "spontana" beslut. Och inte minst emedan varje svensk är medlem i tre föreningar i genomsnitt.

AVSEDD FÖR

Kursen vänder sig främst till dem som redan vet en del om föreningsarbete. Den som vill träna grundligt för att kunna leda ett möte har god nytta av kursen. Eftersom ju alla föreningsmedlemmar bör kunna ta del av vad som sker vid beslutsfattandet i den egna föreningen är kursen viktig för alla och envar.

STUDIEFORM

Kursen är avsedd för studiecirklar men kan också studeras enskilt. Tre svarstillfällen.

INNEHÅLL

I huvudsak ger kursen insikter och träning i hur ett möte fungerar, hur det ska ledas och hur man fattar beslut. Dessutom ges en mer översiktlig information om föreningsarbete.

NÅGRA RUBRIKER

Våra mötesformer
Mötesregler
Beslut fattas
Övningarna fortsätter

Svåra ord och begrepp som förekommer i föreningslivet och vid mötena förklaras.

TILLÄGGSMATERIAL

Ett bildband Votering begärd, som med fördel kan visas i anslutning till förslagsvis brev 3.

INFORMATIONSMATERIAL

Detta informationsblad.

Flygblad för rekrytering av cirkeldeltagare kan utan kostnad rekvireras från Brevskolan.

ÖVRIG INFORMATION

Författare: Svante Pedersson

Utförande: format 200 x 205 mm, 118 sidor.

Bilaga 11

UR GUSTAV JONSSON: "ATT BRYTA DET SOCIALA ARVET"

FÖRORD

1969 utgav Folksam i samarbete med Tidens förlag boken "Det sociala arvet" författad av docent Gustav Jonsson. Boken, som är en bearbetning av hans doktorsavhandling, Delinquent boys, their parents and grandparents, handlar i huvudsak om bakgrunden till och beskaffenheten hos utstötta familjer i vårt samhälle. I boken redovisas flera orsaksfaktorer vilka spelar en viktig roll i det komplicerade mönster som utgör bakgrunden till uppkomsten av social missanpassning och asocialitet. Gustav Jonsson slår fast att problemen ofta överförs från generation till generation och att de trots samhällets insatser tenderar att förvärras. Boken med studiehandledning har legat till grund för en omfattande konferens- och studieverksamhet som ännu pågår och utgör ett viktigt inlägg i den socialpolitiska debatten.

I sin nya bok, "Att bryta det sociala arvet", vilken är en fortsättning och uppföljning av boken "Det sociala arvet", bygger Gustav Jonsson vidare på de mångåriga erfarenheter bland människor med svåra problem som han redovisade i den första boken. Han anknyter till den utveckling av behandlingsmetoderna på Barnbyn Skå, som han varit ledare för. Tyngdpunkten i boken är en diskussion om olika samhällsinsatser för att tillsammans med de utstötta familjerna - eller som Gustav Jonsson själv uttrycker det, de som aldrig blivit insläppta - angripa deras problem i närmiljön. En diskussion om närkampens villkor för eftersatta grupper i vårt samhälle.

Ett viktigt avsnitt i boken är kapitlet om "hemma-hos-behandlingen". En behandlingsform som man från Barnbyn Skå introducerat i vårt land och som idag är föremål för stort intresse inom främst vår socialvård. Den analys och beskrivning som Gustav Jonsson gör av denna behandlingsmetod ger våra sociala organ och socialarbetare ett bra diskussionsmaterial som underlag för utveckling av metoden.

Folksams sociala råd har funnit det värdefullt att medverka till att ge ut "Att bryta det sociala arvet". Rådet betraktar boken som ett väsentligt bidrag till den debatt kring socialvårdens mål och metoder som nu förs i vårt land. Till stöd vid enskilda studier och arbete i studiecirklar har Brevskolan utgett en studiehandledning till boken. Det är sociala rådets förhoppning att boken skall stimulera till studier och diskussioner som underlag för ytterligare reformarbete.

Stockholm i februari 1973

FOLKSAMS SOCIALA RÅD

11 Brevskolan informerar

Främmande språk

Engelska

START 1 — 2

SYFTE - MÅLSÄTTNING

START är en nybörjarkurs i engelska för vuxna i samarbete med Sveriges Radio. Målet är att deltagarna ska förstå talad engelska, själva kunna tala engelska och kunna läsa och förstå lätt text.

Materialet är avsett för sex terminers studier. Deltagare som genomför START 1-6 får kunskaper som motsvarar dem som ges i grundskolans allmänna kurs. Stort utrymme ägnas åt att ge deltagaren möjlighet att träna sig att tala vardagsengelska.

AVSEDD FÖR

Kursen vänder sig till alla vuxna som tidigare inte haft möjlighet att lära sig engelska. Framför allt START 1 och 2 går framåt i mycket långsam takt. De olika delarna bygger på varandra, men deltagare med andra förkunskaper kan gå in i START på nivåerna 2-6. Materialet till START 1 finns även för finsktalande som vill lära sig engelska.

STUDIEFORM

START bör helst studeras i grupp liksom Brevskolans övriga kurser i främmande språk. Materialets utformning och uppläggning medger dock även enskilda studier. Tre svarsuppgifter per kursdel.

INNEHÅLL

Materialet är uppbyggt av teckningar med tillhörande text och ett stort antal stimulerande övningar ingår i varje kapitel. Ordförrådet är helt anpassat efter den vuxnes behov och intressen. Varje START-bok avser att täcka en termins studier. Varje kapitel behandlas i två radioprogram.

TILLÄGGSMATERIAL

Till START 1 och 2

Handledning för cirkelledare
Bildkort (70 bilder för gruppstudier)
Stillfilm (för gruppstudier) öppet band eller kassett
Textband med kursböckernas text för START 1 resp 2
(finns som band, kassett och grammofonskivor 2 st)
Snabbstart 1 och 2 (programmerade häften för snabbrepetition)

Radioprogram, A-program, öppna band och kassett
28 st under 14 veckor
Radioprogram, B-program, öppna band och kassett
28 st under 14 veckor
Råd till cirklar: lyssna på A-programmet i cirkeln och uppmana deltagarna att lyssna på B-programmet hemma.

Test 1 och 2

Diagnostiskt prov avsett att användas för att få reda på nya deltagares förkunskaper. Originalen från Brevskolan är tänkta att användas som underlag för duplicering av studieförbunden.

INFORMATIONSMATERIAL

Broschyr för cirkelledare och studieorganisatörer. Rekvireras kostnadsfritt från Brevskolan.

ÖVRIG INFORMATION

Författare: Dennis Gotobed, Stig Eriksson och Per-Olof Hensjö.

Till varje kapitel sänds två radioprogram, A och B, varav A-programmet är avsett att användas i cirklarna. Bandkopior av dessa program kan erhållas genom AV-centralerna och vissa bibliotek. De kan också köpas från Brevskolan som öppna band eller kassett.

Utförande: format: 157 x 233 mm, START 1 115 sidor, START 2 126 sidor.

Radio och TV

START 1 sänds ht 73 och START 2 vt 74. Deltagarna uppmanas att se TV-programmen, men det är inte nödvändigt att följa dem för att tillgodogöra sig kursen.

Forsknings- och Utvecklingsprojektet
"Vuxenutbildning - Vardagsinlärning"

Informationsblad

1. Inledning. Efter ett initiativ från ABF, LO och Brevskolan inleddes ett forsknings- och utvecklingsprojekt med namnet "Vuxenutbildning - vardagsinlärning" under budgetåret 1975-76. Projektet är placerat på Brevskolan, där projektpersonalen har sin arbetsplats, men bakom projektet står alla de tre initiativtagarna.

2. Bakgrund. Ursprunget till den nya forskningen är de erfarenheter som vunnits inom FÖVUX (Försöksverksamheten med vuxenutbildning) - ursprungligen också detta ett initiativ från ABF och LO. FÖVUX visade att mycket betydande nya grupper kunde vinnas för deltagande i vuxenutbildning genom en aktivt uppsökande verksamhet och vissa förbättringar av studievillkoren. Men FÖVUX visade också att en mycket stor del av de kortutbildade vuxna inte kom med i studier trots denna aktivare rekrytering och de förbättringar som erbjöds inom FÖVUX. För ABF-LO-Brevskolan framstod det därför som ytterst angeläget att försöks- och utvecklingsarbetet fortsatte, även sedan FÖVUX avslutats. I den nya fasen skulle då också prövas hur man genom förändringar av utbudet, d v s studiernas innehåll och metodik, kunde möta behov och intressen hos nya grupper.

Projektet kan alltså ses som en direkt fortsättning av FÖVUX, men en fortsättning direkt i arbetarrörelsens egen regi, med målet att skapa ökad utbildningsrättvisa för de vuxna.

3. Syften. Projektets syften uttrycks på följande sätt i den ansökan om forskningsmedel som insändes till Skolöverstyrelsen i dec. 1975.

1. Att på grundval av intresse- och attitydundersökningar utveckla och pröva nya ämnen och ny metodik för att nå nya grupper av kortutbildade vuxna.
2. Att pröva vissa hypoteser om sambandet mellan vardagsinlärning och systematiska studier.
3. Att ta vid där FÖVUX slutade och utpröva effekter av förändrat utbud.

De förväntade effekterna av projektet anges i samma handling på detta sätt:

> "Stärkt tilltro hos nya grupper om att de kan lära och att det är meningsfullt för dem att lära också genom systematiska studier. Ökad kunskap om hur inlärning kan gå till. Kunskap om nya typer av ämne/metodkombinationer, som dels direkt kan leda till en bredare rekrytering, dels ge underlag för ett fortsatt utvecklingsarbete inom främst studieförbund och fackliga organisationer.

Projektet får genom denna inriktning nära anknytning till både andra forskningsprojekt inom vuxenutbildningen och till utvecklingsarbete inom ABF och LO:s skolavdelning, bl a i samband med de omfattande utbildningsuppgifter som aktualiseras genom den pågående demokratiseringen av arbetslivet. Projektet anknyter också till flera offentliga utredningar som arbetar med vuxenutbildningsproblem.

4. Organisation, ledningsgrupp, personal. Projektet bedrivs, som nyss visats, inom och genom ABF, LO och Brevskolan och är därigenom ett av de första som förlagts utanför universitetens och lärarhögskolornas pedagogiska institutioner. Administration och arbetslokaler finns på Brevskolan, dit Skolöverstyrelsen översänder beviljade medel, varefter Brevskolan redovisar och rapporterar tillbaka till Skolöverstyrelsen.
För projektet är också tillsatt en ledningsgrupp med två representanter för vardera ABF, LO och Brevskolan samt en från Skolöverstyrelsen och en från Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet. Representanter är:

Från ABF:	Inge Johansson Kent Jacobsson
Från LO:	Mauritz Sköld Henry Persson
Från Brevskolan:	Jan Byström Karl-Erik Wåhlström
Från SÖ:	Folke Albinsson
Ped.inst. vid Sthlms universitet:	Torbjörn Stockfelt

I ledningsgruppen deltar också projektets personal, som består av en projektledare på halvtid, Torsten Eliasson, en forskningsassistent, Berit Aström, samt en sekreterare, Viola Pehrsson. Ytterligare personal kan bli aktuell fr o m budgetåret 1976/77.

5. Tidsplan och beviljade medel. Projektet arbetar med inledande undersökningar under planeringsåret 1975/76 och startar det mera omfattande arbetet under budgetåret 1976/77. Det beräknas därefter pågå ytterligare två år.

För planeringsåret har beviljats ett anslag på 45.000 från Skolöverstyrelsen ur medlen för pedagogiskt utvecklingsarbete och forskningsarbete inom utbildningsdepartementet. För budgetåret 1976/77 har preliminärt anvisats ett belopp på ytterligare 180.000. Ytterligare medel kan ev anvisas under hösten 1976.

OBS. 1. I budgetpropositionen för 1976/77 har särskilt betonats vikten av ett fortsatt arbete för att nå de kortutbildade vuxna och för värdet i ett fortsatt försöksarbete i studieförbundens regi.

OBS. 2. Utöver de medel som anvisats från samhället bidrar de arrangerande organisationerna med vissa arbetsinsatser inom ramen för andra anställningar, vidare med arbetslokaler, kontorsservice och hjälp med dokumentation från Brevskolan.

6. Ett nytt angreppssätt på problemen. Projektet har som en av sina utgångspunkter ett delvis nytt sätt att närma sig vuxenutbildningsproblemen. Det är, som framgår av namnet och punkten 2 i de angivna syftena, begreppet vardagsinlärning. Detta innebär i korthet att projektet utgår ifrån det förhållandet att alla människor lär sig, utvecklar kunskaper och färdigheter "utanför studier och skolor," i vardagen, genom praktisk erfarenhet, övning, praktisk problemlösning, i samtal och utbyte med andra människor, genom tidningar, radio, TV och annan "osystematisk" information osv. Denna vardagsinlärning är något som alla kan klara och uppfattar som meningsfull, medan många uppfattar att studier är något de inte klarar eller är något som inte är meningsfullt.
Projektet vill närmare studera denna vardagsinlärning och söka former för att ta vara på dess värden och flytta över dem i studiesituationerna, för att därmed få nya grupper att känna sig hemma med studier. Om denna hypotes eller teori finns det särskilt material i ett PM, som intresserade kan beställa från projektet.

Innebörden i denna utgångspunkt kan sägas vara att mera betona människors outnyttjade resurser, än deras "handikapp" eller s k "okunnighet".
Även för de värdepremisser som projektet i övrigt utgår ifrån finns det särskilt material, som kan beställas från projektet.

7. Forskningsmetoder och rapportering. Som en praktiskt inriktad forskning arbetar projektet med en rad olika metoder, intervjuer, enkäter, gruppöverläggningar, observerande deltagare,genomgång av tidigare forskning, systematiserade försök.

Viktigt är att projektet också i sin metod utgår från vardagsinlärningsbe-

greppet. Det innebär bl a att projektet strävar efter att ta fram och systematisera en del av den mängd av hittills odokumenterad kunskap som finns ute i samhället, hos vuxna människor i arbetslivet, i samhällsarbetet, i facklig och annan folkrörelseverksamhet. Det innebär vidare att det är centralt för projektet att aktivera mycket större grupper än vad som hittills varit vanligt i själva forskningsprocessen, genom att arbeta i nära samverkan både med de människor som nu är verksamma i organisations- och studiearbete och med de grupper som ännu står utanför sådana aktiviteter.

I linje med denna målsättning har projektet under planeringsåret i hög grad koncentrerat sig på intervjuer med "icke-deltagare" och överläggningar med människor på fältet. Dessa tankegångar, om "vardagsinlärning", om en "folkligt förankrad forskning" och några av de resultat som kommit fram i det inledande planeringsskedet ska presenteras i en första forskningsrapport, som beräknas utkomma under försommaren 1976. Denna rapport kan beställas från projektet. Den kan ses som ett av medlen för att engagera större grupper i forsknings- och utvecklingsarbetet och inbjuda till debatt och meningsutbyte.

Projektets adress

Brevskolan
Västberga allé 5 Tel. 08/44 04 08
126 12 Stockholm 42 ell. 08/743 18 44

Tryckt hos TunaTryck AB, Eskilstuna, 1976